

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH

PRÁVNICKÁ FAKULTA

Ústav európskeho práva a oddelenie medzinárodného práva

REGIONALIZMUS

STAV - VÝCHODISKÁ - PERSPEKTÍVY

ZBORNÍK VEDECKÝCH PRÁČ

ADAM GIERTL (ZDST.)

KOŠICE 2013

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Právnická fakulta
Ústav európskeho práva a oddelenie medzinárodného práva

***REGIONALIZMUS: STAV, VÝCHODISKÁ,
PERSPEKTÍVY***

Zborník vedeckých prác

Košice 2013

Regionalizmus: Stav, východiská, perspektívy

Zborník vedeckých prác

Zborník vznikol v rámci riešenia projektu APVV- 0823-11 s názvom: „*Regionalizmus a jeho prínos pre všeobecné medzinárodné právo*“.

Zostavil:

Mgr. Adam Giertl

Recenzenti:

prof. JUDr. Ján Mazák, PhD., Právnická fakulta, UPJŠ v Košiciach
doc. JUDr. Ján Husár, CSc., Právnická fakulta, UPJŠ v Košiciach

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľ'ov práv.

Za odbornú a jazykovú stránku zborníka vedeckých prác zodpovedajú autori jednotlivých príspevkov. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

Umiestnenie: <http://www.upjs.sk/pracoviska/univerzitna-kniznica/e-publikacia/#prf>

Dostupné od: 29.11.2013

ISBN 978-80-8152-070-9 (tlačená verzia publikácie)

ISBN 978-80-8152-071-6 (e-publikácia)

Predhovor

Medzinárodné právo nepredstavuje jednoliaty monolit uniformných právnych noriem. Ide o právny systém, ktorý je vo svojej podstate vytváraný konsenzom štátov. Je prejavom spoločnej vôle viacerých subjektov o tom, čo má byť medzi nimi záväzné a platiť ako právo. Z tohto poznania vyplýva fakt, že v rôznych častiach sveta sa budú potreby právnej úpravy odlišovať. Dôsledkom tejto situácie je vytváranie regionálnych zoskupení, kde platia do určitej miery špecifické právne pravidlá. Ako vo svojej štúdii publikovanej v tomto zborníku poukazuje prof. Klučka, regionalizácia môže prebiehať tak na zmluvnom základe, ako aj na základe inštitucionálnom. Regionalizmus v práve teda prináša mnoho zaujímavých otázok, ktorými sa zaoberá právna veda. K poznaniu v tejto oblasti má ambíciu prispieť aj predkladaný zborník vedeckých prác.

Výskumu problematiky regionalizmu v rôznych jej aspektoch sa venujú členovia Ústavu európskeho práva a oddelenia medzinárodného práva Právnickej fakulty UPJŠ v Košiciach v rámci projektu APVV-0823-11 s názvom: Regionalizmus a jeho prínos pre všeobecné medzinárodné právo.

Obohatením tohto výskumu sú bezpochyby príspevky odborníkov z oblasti medzinárodného práva súkromného. Práve časťou venovanou medzinárodnému právu súkromnému a právu európskemu zborník začína. Uvedenia problematiky regionalizmu v oblasti medzinárodného práva súkromného sa ujali prof. Bogdan z Univerzity v Lunde a prof. Rozehnalová z Masarykovej univerzity v Brne. Úvodné príspevky sa zameriavajú na všeobecnú rovinu problematiky a osvetľujú vzťah regionalizmu a univerzalizmu v tejto právnej oblasti. Ďalšie príspevky sa sústreďujú na osobitné súkromnoprávne témy. Rozsah tém, ktorým sa autori venujú, siaha od konkurencie univerzálnych a regionálnych noriem pri náhrade škody až po problematiku európskeho súťažného práva.

Druhá časť publikácie sa zameriava na otázky regionalizmu v oblasti medzinárodného práva verejného. Úvodná štúdia prof. Klučku sa venuje téme regionalizmu v rovine inštitucionálnej a zmluvnej, pričom predstavuje všeobecno-teoretický základ pre nasledujúce príspevky. Čo sa týka regionalizmu na poli medzinárodného práva verejného, táto problematika rezonuje predovšetkým v oblasti ľudských práv. Príspevky zamerané na ľudské práva sa venujú širokému spektru otázok, ktoré so sebou čo do rozsahu široká problematika ľudských práv prináša, od práva na životné prostredie až po problematiku regionálnej ochrany ľudských práv na africkom kontinente. Autori sa samozrejme venovali aj európskemu modelu ochrany ľudských práv či už v otázkach ochrany pred segregáciou, alebo v súvislosti s uplatňovaním Európskeho dohovoru o ľudských právach v horizontálnych vzťahoch medzi jednotlivcami. V tejto časti publikácie sa čitateľ stretne aj s príspevkami zameranými na tematiku Antarktídy ako osobitného právneho režimu celého kontinentu, ako aj s príspevkami zameranými na problematiku medzinárodnej bezpečnosti a pôsobenia regionalizácie v tejto oblasti. Túto časť uzatvára príspevok doc. Csacha, v ktorom sa autor venuje interregionálnym aspektom práva medzinárodného obchodu.

Radi by sme poďakovali recenzentom za ich cenné a podnetné rady k spracovaniu tohto zborníka. Veríme, že tento zborník pootvorí okná poznania nielen odborníkom venujúcim sa medzinárodnému (súkromnému aj verejnému právu) či európskemu právu, ale bude podnetným a obohacujúcim príspevkom pre celú právnu vedu.

Obsah

Predhovor	3
Obsah	4
I. Regionalizmus v medzinárodnom práve súkromnom a európskom práve.....	8
1. Niekoľko úvah o regionalizme v európskom medzinárodnom práve súkromnom (Michael Bogdan).....	9
2. Průniky regionalismu a universality v mezinárodním právu soukromém (Naděžda Rozehnalová).....	14
2.1 Obecně.....	14
2.2 Evropská unifikace a její průniky směrem k universalismu	15
2.3 Závěr	18
3. Konkurence regionalizmu a univerzality perspektivou Nařízení Řím II a Haagské úmluvy o právu použitelném pro dopravní nehody (Jiří Valdhans).....	19
3.1 Úvodní úvahy	19
3.2 Charakteristika analyzovaných právních předpisů	20
3.3 Způsob řešení kolize mezi nařízením a mezinárodní úmluvou.....	21
3.4 Kolizní úprava v Nařízení Řím II a Úmluvě o právu použitelném pro dopravní nehody.....	22
3.5 Vybrané modelové situace.....	23
3.6 Závěr	25
4. Nariadenie Brusel Ia a tretie štáty (Katarína Burdová).....	27
4.1 Úvod	27
4.2 Zohľadňovanie výlučnej právomoci súdov tretích štátov v režime nariadenia Brusel Ia.....	28
4.3 Zohľadňovanie konania začatého v tej istej veci medzi rovnakými účastníkmi konania na súde tretieho štátu v režime nariadenia Brusel Ia	30
4.4 Zohľadňovanie rozsudku vydaného súdom tretieho štátu v režime nariadenia Brusel Ia.....	32
4.5 Závěr	33
5. Morálne východiská regionalizácie medzinárodného práva súkromného v 21. storočí (Mária Sumková).....	35
6. Regionalizmus súťažného práva: Netypické formy zneužívania dominantného postavenia podniku na relevantnom trhu (Hana Kováčiková).....	44
6.1 Úvod	44
6.2 Zneužívanie dominantného postavenia podniku na relevantnom trhu	44
6.3 Odmietnutie prístupu k unikátnemu zariadeniu	45
6.4 Zneužívanie postupov verejných orgánov	47
6.5 Závěr	49

II. Regionalizmus v medzinárodnom práve verejnom	50
7. K niektorým charakteristickým črtám inštitucionálneho regionalizmu v súčasnom medzinárodnom práve (Ján Klučka).....	51
7.1 Zmluvný a inštitucionálny regionalizmus.....	53
7.1.1 Zmluvný regionalizmus	53
7.1.2 Inštitucionálny regionalizmus	54
7.2 Vzťah regionalizmu a všeobecného medzinárodného práva	63
7.2.1 Regionálne pravidlá ako potvrdenie a rozvinutie pravidiel všeobecného medzinárodného práva a inšpirácia pre tvorbu jeho nových pravidiel	63
7.2.2 Potreba pravidiel všeobecného medzinárodného práva na úpravu činností regionálnych organizácií ..	65
7.2.3 Problémy vznikajúce v dôsledku „právo tvornej“ činnosti medzinárodných organizácií v medzinárodnom práve	66
8. Aarhuský dohovor (1998) - regionálny mechanizmus ochrany ľudského práva na životné prostredie (Juraj Jankuv)	69
8.1 Úvod	69
8.2 Zakotvenie a ochrana hmotného práva na životné prostredie a procesných environmentálnych práv v medzinárodnom práve všeobecne	69
8.3 Ochrana ľudského práva na životné prostredie a procesných environmentálnych práv prostredníctvom Aarhuského dohovoru	72
8.4 Miesto a spôsob aplikácie Aarhuského dohovoru v rámci Európskej únie.....	78
8.5 Podiel Aarhuského dohovoru na procese regionalizácie medzinárodného práva	83
8.6 Záver	85
9. Evropa a nové formy rasovej segregace ve vzdělávání: Odpověď mezinárodního práva (Jaroslav Větrovský)	88
9.1 Úvod	88
9.2 Mění se formy segregace.....	89
9.3 Mění se rétorika doprovázející případy segregace.....	89
9.4 Odpověď mezinárodního práva	92
9.5 Závěr	95
10. Medzinárodnoprávne otázky nad mechanizmami ochrany ľudských práv v Afrike (Martin Faix)	96
10.1 Nárast počtu subregionálnych mechanizmov na ochranu ľudských práv	96
10.1.1 Otázky príslušnosti v ľudskoprávnych prípadoch	97
10.1.2 Jednotný normatívny rámec?.....	101
10.2 Dôsledky proliferácie	102
10.2.1 Forum shopping	102
10.2.2 Princípy <i>res iudicata</i> a <i>lis pendens</i>	103
10.3 Záver	105

11. Působení lidských práv (zakotvených v Evropské úmluvě o lidských právech) v horizontálních vztazích mezi jednotlivci (Lucie Nechvátalová).....	107
11.1 Úvod	107
11.2 Lidská práva v mezinárodním právu.....	107
11.3 (Evropská) Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod	108
11.4 Horizontální účinek lidských práv obecně	109
11.5 Případy ESLP v souvislosti s horizontálním účinkem.....	110
11.6 Význam horizontálního účinku pro vztahy mezi jednotlivci v souvislosti s Evropskou úmluvou.....	112
11.7 Závěr	112
12. Úloha regionalizmu v oblasti ochrany lidských práv (Ludmila Pošiváková).....	113
12.1 Regionální zájem pro ochranu lidských práv	113
12.2 Systémy regionální ochrany lidských práv	116
12.2.1 Regionalizmus v oblasti lidských práv na americkom kontinente	116
12.2.2 Regionalizmus v oblasti lidských práv v Európe	118
12.2.3 Regionalizmus v oblasti lidských práv na africkom kontinente.....	119
12.3 Činnost regionálních soudních orgánů a procesní možnosti jednotlivce při ochraně lidských práv v jednotlivých regionech	120
12.3.1 Činnost regionálních soudních orgánů a procesní možnosti jednotlivce v Americe.....	120
12.3.2 Činnost regionálních soudních orgánů a procesní možnosti jednotlivce v Evropě	123
12.3.3 Činnost regionálních soudních orgánů a procesní možnosti jednotlivce v Africe.....	125
12.4 Krátke porovnanie regionálnych systémov ochrany ľudských práv na záver	126
13. Právne prostriedky nápravy porušenia základných práv v európskom regióne v komparatívnej perspektíve s osobitným ohľadom na prostriedky nápravy finančnej povahy porušenia práv uznaných Chartou základných práv EÚ v horizontálnych vzťahoch (Radoslav Benko).....	129
13.1 Úvod	129
13.2 Právne prostriedky nápravy porušenia základných práv v európskom regióne	130
13.3 Uplatňovanie Charty základných práv EÚ v horizontálnych vzťahoch.....	134
13.4 Nároky finančnej povahy ako právne prostriedky nápravy porušenia práv uznaných Chartou základných práv EÚ v horizontálnych vzťahoch – zásada účinnej ochrany práv	138
13.5 Závěr	140
14. Systém Smlouvy o Antarktídě: Od partikulárních pravidel k obecnému mezinárodnímu právu (Pavel Sladký)	142
14.1 Svobodný přístup států do mezinárodních prostorů	142
14.2 Ochrana jiných než státních zájmů při získávání území	143
14.3 Antarktická specifika hodná ochrany mezinárodního společenství	143
14.4 Systém smlouvy o Antarktídě.....	144
14.5 Perspektivy mezinárodněprávní normativity o Antarktídě	145
15. Regionalizmus a zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti: od pôvodnej koncepcie k súčasným výzvam (Lubica Gregová Širicová)	146
15.1 Prevzatie aktívnej pozície regionálnych organizácií v oblasti mieru a bezpečnosti	146

15.2 Otázniky interpretácie právnej úpravy postavenia regionálnych organizácií v kapitole VIII Charty OSN	147
15.2.1 Pôvodná koncepcia v Charte OSN	147
15.2.2 Nejasnosti výkladu pojmov kapitoly VIII Charty OSN.....	149
15.3 Aktuálny vývoj problematiky: 7015. stretnutie Bezpečnostnej rady OSN	150
15.4 Záver	152
16. Regionalizmus v presadzovaní medzinárodného mieru a bezpečnosti: K decentralizácií presadzovania medzinárodného mieru (Adam Giertl)	153
16.1 Úvod	153
16.2 Orgány a dohody v zmysle kapitoly VIII	154
16.3 Zakladajúce akty regionálnych organizácií: Základ regionálnej bezpečnosti	157
16.4 Cesty spolupráce na poli medzinárodnej bezpečnosti	159
17. Regionalizmus v práve medzinárodného obchodu (TTIP: medzi bilateralizmom a vznikajúcim interregionalizmom) (Kristián Csach)	163
17.1 Univerzalizmus a regionalizmus v práve medzinárodného obchodu	163
17.2 Ústup multilateralizmu a nástup regionalizmu v oblasti medzinárodného obchodu	164
17.3 Historický prehľad regionalizmu v medzinárodnom obchode, starý a nový regionalizmus	165
17.4 Interregionalizmus v práve medzinárodného obchodu	167
17.4.1 Regionálne dohody medzi EÚ a tretími stranami	167
17.4.2 Bilateralizmus a reťazový efekt bilaterálnych obchodných zmlúv	168
17.4.3 TTIP: bilateralizmus ako vznikajúci interregionalizmus	168
17.4.4 Reakcia na TTIP zo strany tretích krajín.....	169
17.5 Záver	170

I. Regionalizmus v medzinárodnom práve súkromnom a európskom práve

1. Niekoľko úvah o regionalizme v európskom medzinárodnom práve súkromnom

Michael Bogdan¹

V pozvánke na publikovanie v tomto zborníku stojí, že jeho cieľom je v odbornej diskusii zamerať pozornosť na aktuálne výzvy stojace pred medzinárodným právom verejným, medzinárodným právom súkromným a procesným a tiež európskym právom, „osobitne s ohľadom na prejavy regionalizmu“. Cítil som preto potrebu si ujasniť, čo regionalizmus vlastne je. Podľa Wikipédie je regionalizmus definovateľný ako hospodárske, politické a kultúrne hnutie snažiace sa o väčšiu samostatnosť jednotlivých regiónov (krajov) a oblastí proti centrálnej moci. To, čo je regionálne, je teda chápané ako protiklad niečoho centrálného, globálneho, univerzálneho. Podľa môjho názoru je regionálne ale zároveň aj protikladom miestneho, lokálneho. Ide teda o niečo uprostred, medzi lokálnym a globálnym.

Pri takomto chápaní je celé právo Európskej únie (EÚ) právom regionálnym, keďže Európa je z globálneho hľadiska iba jeden z viacerých regiónov na tejto planéte. Toto platí samozrejme aj pre medzinárodné právo súkromné a procesné EÚ. Oficiálna terminológia je v tomto smere niekedy nepresná. Tak napr. čl. 2 nariadenia Rím I² má v anglickom texte titulok „*Universal application*“ a v češtine „Univerzální použitelnost“, pričom v skutočnosti ide o predpis adresovaný len súdom členských zemí, podľa ktorého sa právny poriadok určený podľa nariadenia uplatní bez ohľadu na to, či je alebo nie je právnym poriadkom členského štátu. Slovenská verzia titulku, „Všeobecné uplatnenie“, je podľa môjho názoru lepšia, i keď tiež môže viesť k nedorozumeniu. Predpisy nariadení EÚ o uznávaní a výkone súdnych rozhodnutí platia oproti tomu výslovne len vo vzťahu k ostatným členským zemiám.³ Predpisy EÚ o právomoci súdov členských štátov predpokladajú zväčša určitý vzťah k EÚ, ako je napr. požiadavka v čl. 2-4 nariadenia Brusel I⁴ na bydlisko žalovaného na území Únie; ak táto požiadavka nie je splnená, právomoc každého členského štátu sa v zásade spravuje jeho vlastnými predpismi. Výnimku tu tvoria nariadenia EÚ o veciach vyživovacej povinnosti⁵ a o dedičských veciach,⁶ obsahujúce kompletnú úpravu právomoci vrátane núdzovej kompetencie (*forum necessitatis*), nenechávajúc tak žiadny priestor pre predpisy jednotlivých členských štátov.

Nielen normy, ale aj ambície a ciele medzinárodného práva súkromného a procesného EÚ sú v podstate tiež regionálne. Právnym základom väčšiny európskych nariadení a smerníc v tomto obore je dnes čl. 81 Zmluvy o fungovaní EÚ, podľa ktorého EÚ prijme opatrenia,

¹ Prof. JUDr. dr. jur. Michael Bogdan, Univerzita Lund, Právnická fakulta.

² Nariadenie č. 593/2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky. Podobné formulácie sa dajú nájsť napr. aj v čl. 3 nariadenia č. 864/2007 o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzky (tzv. Rím II), čl. 20 nariadenia č. 650/2012 o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí a prijatí a výkone verejných listín v dedičských veciach a o zavedení európskeho osvedčenia o dedičstve a v čl. 4 nariadenia č. 1259/2010, ktorým sa vykonáva posilnená spolupráca v oblasti rozhodného práva pre rozvod a rozluku (tzv. Rím III).

³ Niektoré švajčiarske, islandské a nórske rozhodnutia platia v EÚ na základe tzv. Luganskej dohody.

⁴ Nariadenie č. 44/2001 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (tzv. Brusel I).

⁵ Nariadenie č. 4/2009 o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí a o spolupráci vo veciach vyživovacej povinnosti.

⁶ Nariadenie č. 650/2012 o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí a prijatí a výkone verejných listín v dedičských veciach a o zavedení európskeho osvedčenia o dedičstve.

zamerané na zabezpečenie mimo iného vzájomného uznávania a výkonu súdnych a mimosúdnych rozhodnutí medzi členskými štátmi, ako aj zlučiteľnosti kolíznych noriem a mimosúdnych právomoc uplatniteľných v členských štátoch, „najmä ak je to nevyhnutné pre riadne fungovanie vnútorného trhu“. Táto formulácia je síce miernejšia než jej predchodca v čl. 65 Zmluvy o Európskom spoločenstve, kde sa takého opatrenia povoľovali, len ak boli „nevyhnutné“ pre riadne fungovanie vnútorného trhu, ale je zrejmé, že hlavným účelom medzinárodného práva súkromného a procesného EÚ je práve dobre fungujúci vnútorný trh charakterizovaný voľným pohybom tovaru, osôb, služieb a kapitálu vo vnútri EÚ, čiže vnútorný trh výsostne regionálny. Isteže by vnútornému trhu neprosperovalo, ak by napr. tá istá zmluva platila v jednej, ale nie druhej členskej zemi, čo by sa ľahko mohlo stať, ak by rôzne členské štáty používali rôzne kolízne normy alebo vzájomne si neuznávali súdne rozhodnutia. Alternatívnym riešením by síce teoreticky mohla byť unifikácia či aspoň harmonizácia materiálneho práva členských zemí, ale na túto alternatívu zatiaľ EÚ nemá legislatívnu právomoc. Hore uvedený čl. 81 Zmluvy o fungovaní EÚ hovorí totiž o spolupráci len v takých občianskych veciach, ktoré majú „cezhraničné dôsledky“. Unifikácia či ďalekosiahla harmonizácia práva členských zemí by podľa mňa ani nebola žiaduca, veď právo je z veľkej časti jedným z výrazov národnej kultúry, tak ako hudba či jedlo; tak isto, ako by nebolo žiaduce vytvoriť jednotný európsky jedálny lístok či jednotný európsky folklór, je treba rešpektovať rôznosť práva. Eventuálne negatívne dopady takýchto rozdielov na fungovanie vnútorného trhu je možné z veľkej časti kompenzovať práve unifikáciou medzinárodného práva súkromného a procesného, ktorá povedie k tomu, že všetky členské štáty v konkrétnom prípade použijú to isté národné právo, čo by normálne malo viesť k tomu istému výsledku. Unifikáciou noriem o súdnej právomoci a vzájomným uznávaním súdnych rozhodnutí sa tiež predíde tomu, aby rôzne členské štáty došli k rôznym výsledkom, čo by sa inak niekedy mohlo stať i pri aplikácii toho istého práva. K úplnému zjednoteniu medzinárodného práva súkromného a procesného členských zemí, t.j. k vytvoreniu kompletného regionálneho európskeho medzinárodného práva súkromného a procesného však zatiaľ nedošlo. Niektorí snívajú o európskom zákonníku medzinárodného práva súkromného a procesného, to ale tiež nie je realistické. Niektoré dôležité oblasti súkromného práva zatiaľ nie sú regulované európskymi kolíznymi normami, ako v rodinnom práve (napríklad platnosť manželstva, manželský majetkový režim, otcovstvo, osvojenie, právna spôsobilosť dospelých), tak aj v majetkových a záväzkových vzťahoch (napríklad vecné práva a mimozmluvné záväzky vyplývajúce z porušenia práva na súkromie a práva na ochranu osobnosti vrátane poškodenia dobrého mena). Nesmie sa ale zabudnúť na to, že aj otázky mimo dopadu nariadení a smerníc EÚ sú ovplyvnené primárnymi normami práva EÚ, ako sú napríklad ustanovenia Zmluvy o fungovaní EÚ o zákaze diskriminácie na základe štátnej príslušnosti (čl. 18) a o slobodnom pohybe osôb (čl. 21).

Ani v tých oblastiach, kde už k unifikácii medzinárodného práva súkromného a procesného na regionálnej európskej úrovni došlo, neplatia tieto normy jednotne v celej únii. V tejto súvislosti sa možno dá hovoriť o istých subregiónoch v rámci únie.

V súlade s čl. 1 a 2 Protokolu o postavení Dánska pripojeného k Zmluve o EÚ a Zmluve o fungovaní EÚ sa Dánsko nezúčastňuje na prijatí nariadení v oblasti justičnej spolupráce v občianskych veciach a nie je ani nimi viazané.⁷ Veľká Británia a Írsko majú podobnú výnimku, ale na rozdiel od Dánska majú možnosť akceptovať jednotlivé nariadenia (právo „opt in“, ktoré v naprostej väčšine prípadov – i keď nie vždy – aj využili).

⁷ Nariadenie Brusel I a nariadenie o doručovaní písomností v občianskych a obchodných veciach však platí i pre Dánsko na základe bilaterálnych zmlúv medzi Dánskom a EÚ.

Pomerne novým zjavom v európskom medzinárodnom práve súkromnom a procesnom je tiež tzv. „posilnená spolupráca“ podľa čl. 326-334 Zmluvy o fungovaní EÚ, ktorá umožňuje skupine členských štátov prehĺbiť svoju spoluprácu, nečakajúc na ostatné členské štáty. Táto možnosť bola využitá v súvislosti s nariadením, ktorým sa vykonáva posilnená spolupráca v oblasti rozhodného práva pre rozvod a rozluku (tzv. Rím III),⁸ keď sa kvôli odporu, mimo iného Švédska, ukázalo nemožným prijať nariadenie záväzné pre všetky členské štáty. Takáto posilnená spolupráca môže samozrejme viesť k „two-speed Europe“ a rozdelí EÚ na menšie podskupiny. Či sa v tejto situácii, keď ide o skupinu členských zemí, ktorá nie je stmelená geograficky, dá hovoriť o „regionalizácii“ či „subregionalizácii“, je otázka len terminologického významu.

O subregiónu v rámci EÚ je ale iste možno hovoriť v súvislosti v nordickú legislatívnu spoluprácou. Päť nordických zemí (Dánsko, Fínsko, Island, Nórsko a Švédsko) spolupracuje tradične v legislatívnej oblasti, vrátane ohľadom otázok medzinárodného práva súkromného a procesného. Existujú preto unifikované alebo aspoň ďalekosiahlo harmonizované predpisy týchto zemí o mnohých otázkach medzinárodného práva rodinného, dedičského i konkurzného.⁹ Pritom vzťah jednotlivých nordických zemí k EÚ sa líši. Dánsko, Fínsko a Švédsko sú členmi EÚ, aj keď Dánsko, ako už bolo spomenuté, sa európskej spolupráce v tejto oblasti nezúčastňuje. Island a Nórsko nie sú členské zeme, ale viaže ich s EÚ tzv. Luganska zmluva, ktorá je vlastne kópiou nariadenia Brusel I.

Tolerancia EÚ k nordickej spolupráci v oblasti medzinárodného práva súkromného a procesného nie je jednotná. Pokiaľ sa napríklad týka nariadenia Brusel I, je nordická spolupráca zachránená prostredníctvom už spomenutej bilaterálnej dohody EÚ s Dánskom a Luganskej zmluvy EÚ s Islandom a Nórskom. V ostatných ohľadoch je prežitie nordických predpisov problematické iba vo vzťahu medzi Fínskom a Švédskom, kde tolerancia EÚ kľíči od nepovolania žiadnej výnimky (napríklad nariadenie EÚ o konkurznom konaní¹⁰ platí naplno medzi Švédskom a Fínskom a vylučuje medzi nimi použitie nordickej zmluvy z roku 1933 o konkurznom konaní) k všeobecnej tolerancii k iným dohodám (napríklad čl. 20(2) v nariadení o doručovaní písomností¹¹ a podobný čl. 21(2) v nariadení o vykonávaní dôkazov,¹² podľa ktorých tieto nariadenia nebránia členským štátom naďalej uplatňovať alebo dokonca uzatvárať dohody na ďalšie urýchlenie alebo zjednodušenie konania). Niektoré nariadenia dokonca obsahujú špecifické, niekedy aj dosť komplikované výnimky, menovite pre Fínsko a Švédsko, umožňujúce im v určitom rozsahu aj naďalej sa zúčastniť regionálnej nordickej spolupráce (napríklad čl. 69(3) nariadenia o veciach vyživovacej povinnosti,¹³ čl. 75(3) nariadenia o dedičských veciach¹⁴ a čl. 59(2) nariadenia Brusel II¹⁵). Tieto „nordické“ výnimky však neplatia pre použitie kolíznych noriem, ale obmedzujú sa na

⁸ Nariadenie č. 1259/2010.

⁹ Existuje napr. nordická dohoda z r. 1931 o manželstve, adopcii a poručníctve, z r. 1962 o vymáhaní výživného, z r. 1934 o dedičských veciach, z r. 1977 o uznávaní a výkone súdnych rozhodnutí, z r. 1933 o konkurznom konaní, z r. 1974 o doručovaní písomností a vykonávaní dôkazov.

¹⁰ Nariadenie č. 1346/2000 o konkurznom konaní.

¹¹ Nariadenie č. 1393/2007 o doručovaní súdnych a mimosúdnych písomností v občianskych a obchodných veciach v členských štátoch.

¹² Nariadenie č. 1206/2001 o spolupráci medzi súdmi členských štátov pri vykonávaní dôkazov v občianskych a obchodných veciach.

¹³ Nariadenie č. 4/2009 o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí a o spolupráci vo veciach vyživovacej povinnosti.

¹⁴ Nariadenie č. 650/2012 o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí a prijatí a výkone verejných listín v dedičských veciach a o zavedení európskeho osvedčenia o dedičstve.

¹⁵ Nariadenie č. 2201/2003 o právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v manželských veciach a vo veciach rodičovských práv a povinností.

otázky medzinárodného práva procesného, čo súvisí s tým, že kolízne normy EÚ, ako už bolo zmienené, sú určené k tomu, aby boli použité vo vzťahu k právnym poriadkom celého sveta. Je tiež diskutabilné, či nordická legislatívna spolupráca, vychádzajúca z geografickej, jazykovej a hlavne hodnotovej blízkosti a zvláštností nordických zemí, má vecné odôvodnenie v novej integrovanej Európe.

Napriek svojmu regionalizmu má medzinárodné právo súkromné a procesné EÚ v niektorých dielčích úpravách univerzalistické ambície, predovšetkým prostredníctvom členstva EÚ od r. 2007 v Haagskej konferencii pre medzinárodné právo súkromné. Niektoré Haagske dohody sa stali rôznymi spôsobmi súčasťou práva EÚ. Tak napríklad Haagsky protokol z r. 2007 o rozhodnom práve pre vyživovaciu povinnosť bol ratifikovaný EÚ a stal sa súčasťou jej práva (viď čl. 15 nariadenia 9/2009). Iná možnosť je inkorporácia odkazom bez ratifikácie EÚ: napríklad nariadenie Brusel II odkazuje v čl. 11 na Haagsky dohovor z r. 1980 o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí, ktorý síce nebol ratifikovaný EÚ, ale aj tak platí pre všetky členské štáty na základe ich individuálnych ratifikácií. U starších haagskych dohovorov, ktoré pripúšťajú len ratifikáciu štátmi a nie medzinárodnými organizáciami ako je EÚ, má Únia dokonca možnosť nútiť členské štáty, aby dohovor individuálne ratifikovali „v záujme EÚ“, ako sa stalo v súvislosti s Haagskou dohodou z r. 1996 o rodičovskej zodpovednosti a opatreniach na ochranu detí.

Skutočné regionálne európske medzinárodné právo súkromné a procesné by ale vyžadovalo aj unifikáciu či aspoň d'alekosiahlu harmonizáciu všeobecnej časti tohto oboru. Majú sa napríklad európske kolízne normy a cudzie právo, na ktoré odkazujú, použiť *ex officio* (tak ako sa kolízne normy používajú v Nemecku) alebo len ak sa ich dovoľáva aspoň jedna zo strán sporu (čo je prístup ku kolíznej problematike v Anglicku)? Ďalšou otázkou je, či existuje regionálny (európsky) verejný poriadok (*ordre public*). Výhrady verejného poriadku v nariadeniach medzinárodného práva súkromného a procesného EÚ odkazujú totiž dnes zásadne na verejný poriadok členského štátu súdu,¹⁶ i keď s určitými obmedzeniami (tak napríklad čl. 24 nariadenia Brusel II zakazuje, v súvislosti s uznávaním rozsudkov vydaných v inom členskom štáte, preskúmať z hľadiska verejného poriadku právomoc súdu, ktorý rozsudok vydal). Súdny dvor EÚ vyžaduje pre použitie výhrady verejného poriadku, aby šlo o výnimočné prípady, kde porušenie verejného poriadku členského štátu súdu prekročilo určitý „prah“ závažnosti.¹⁷ Na druhej strane je možno spomenúť odstavec 32 v preambule nariadenia Rím II, podľa ktorého priznanie nekompenzačnej exemplárnej alebo represívnej náhrady škody podľa cudzieho práva (napr. tzv. *punitive damages* podľa práva mnohých častí USA) možno „v závislosti od okolností prípadu a právneho poriadku členského štátu súdu konajúceho vo veci“ považovať za nezlučiteľné s verejným poriadkom štátu súdu. Právny význam tejto formulácie je zrejme ten, že európsky zákonodarca považuje takúto náhradu škody za natoľko zavrhnutiahodnú, že Súdny dvor EÚ v týchto prípadoch je povinný použiť výhrady verejného poriadku akceptovať, ale stále sa bude jednať o verejný poriadok zeme súdu, a nie o nejaký jednotný regionálny európsky verejný poriadok ako taký.¹⁸ Je ale možné tvrdiť, že spoločný európsky verejný poriadok fakticky existuje vo forme Európskeho dohovoru z roku 1950 o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ako aj Charty základných práv EÚ z roku 2012, ktorými sú všetky členské štáty viazané. Toto vedie tiež k otázke, či použitie výhrady verejného poriadku by sa *de lege ferenda* nemalo vylúčiť, pokiaľ ide o vzťahy medzi členskými štátmi EÚ. Podľa môjho názoru opatrnosť

¹⁶ Vid' napr. čl. 26 nariadenia č. 864/2007 o rozhodnom práve pre mimozmluvné záväzky (tzv. Rím II).

¹⁷ *Renault v. Maxicar*, C-38/98 (2000).

¹⁸ Jeden z predbežných návrhov na nariadenie Rím II sa fakticky v súvislosti s *punitive damages* zmieňoval o európskom verejnom poriadku, ale táto zmienka bola následne vypustená.

výžaduje si výhradu ponechať i v týchto vzťahoch. Toto je potvrdené praktickou skúsenosťou, že potreba výhrady verejného poriadku sa môže aktualizovať aj medzi tak blízkymi štátmi, ako sú nordické krajiny.¹⁹

Na záver svojho príspevku by som si dovoľil krátku všeobecnú poznámku týkajúcu sa zákonodarstva EÚ v oblasti medzinárodného práva súkromného a procesného. Toto zákonodarstvo je pomerne nové, keďže Amsterdamská zmluva, ktorá dala vtedajšiemu Európskemu spoločenstvu zákonodarnú právomoc v oblasti justičnej spolupráce v občianskych veciach, vstúpila v účinnosť až v roku 1999.²⁰ Od tej doby ale je legislatívna aktivita Bruselu v tejto oblasti mimoriadne intenzívna. Proti tomu by nebolo možné nič namietat', pokiaľ by legislatívny proces bol racionálny a bral ohľad na potreby právnej praxe. V prvom rade je možno kritizovať kvantitu textov, ktorá jedným kolegom bola prirovnaná k tsunami. Nejedná sa ani tak o množstvo nariadení, ako o ich objem. K dnešnému dnu zaberá medzinárodné právo súkromné a procesné mnoho stoviek strán v Úradnom vestníku a legislatívny proces pokračuje (napríklad sa pripravujú objemné nariadenia o manželskom majetkovom režime a o majetkových aspektoch registrovaných partnerstiev). Predpisy sú mimoriadne komplikované a neprehľadné, s množstvom výnimiek a výnimiek z výnimiek, pravdepodobne následkom kompromisov vynútených prestížnym myslením reprezentantov rôznych členských štátov. Dochádza k častej fragmentácii a častému opakovaniu. Texty nie sú dostatočne koordinované. Prístup k identickým problémom nie je konzekventný a dôsledný, napríklad spätný odkaz (*renvoi*) je vylúčený v nariadeniach Rím I (čl. 20) a Rím II (čl. 24), zatiaľ čo je v princípe akceptovaný v čl. 34 nariadenia o dedičských veciach. V posledných rokoch konštatujem stúpajúci počet žiadostí o rady a konzultácie zo strany nielen advokátov, ale aj sudcov, ktorí dnes majú veľké ťažkosti získať čo i len prehľad o materiáli. Ako vysokoškolský učiteľ chcem tiež poukázať na to, že toto všetko má negatívny dopad nielen pre praktikov, ale aj na výuku medzinárodného práva súkromného a procesného. Pokiaľ tento predmet má zostať povinným, nie je žiaľ' realisticky možné ho nechať rásť na úkor štúdia ostatných právnych oborov. Legislatíva EÚ, ku ktorej treba pripočítat' národné zákonodarstvo v tých oblastiach, kde ešte nariadenia EÚ nie sú, však v novom miléniu niekoľkonásobne narástla. Ako príklad stačí porovnať niekoľkoriadkový §15 zákona č. 97/1963 o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom s 9 stranami nariadenia Rím II v Úradnom vestníku EÚ. Samotné nariadenie Brusel I presahuje svojím rozsahom značne celý zmienený zákon z roku 1963. Podľa môjho názoru je zrejmé, že pri výuke medzinárodného práva súkromného a procesného, ako povinného predmetu (niečo iného platí pre voliteľné špecializované kurzy), je dnes nutné vynechať detaily a obmedziť sa na hlavné rysy, preferujúc všeobecné otázky, ktorých pochopenie je nutné k tomu, aby mladí právnici boli schopní v prípade potreby konkrétne podrobné predpisy nájsť a použiť.

¹⁹ Vid' napr. v praxi švédskeho najvyššieho súdu prípad *Hardy*, NJA 1978 C 480, týkajúci sa uznania islandského osvojenia vo Švédsku.

²⁰ Pred rokom 1999 dochádzalo k takejto spolupráci len v obmedzenom rozsahu a formou formálne samostatných medzinárodných zmlúv, menovite Bruselskej zmluvy z roku 1968 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach a Rímskej zmluvy z roku 1980 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky.

2. Průniky regionalismu a universality v mezinárodním právu soukromém

Naděžda Rozehnalová¹

2.1 Obecně

Universální řešení - regionální řešení - řešení na národní úrovni. Tři roviny právní úpravy vztahů v oblasti mezinárodního práva soukromého. Roviny, z nichž každá disponuje jinými prostředky, jinými možnostmi a jinými zdroji právní úpravy. Prvá rovina vyjadřuje již od dob Savignyho ideu jednoty mezinárodního rozhodování. V podmínkách mezinárodního práva soukromého to je, nedosáhneme-li jednoty hmotně právní, jednota v nakládání s právem, jednota v přístupu k soudům a jednota v nakládání s rozhodnutími. Jde o ideu, či snad spíše o ideál, jehož dosažení není ani dnes reálné a dosažitelné. Ale lze se k němu přibližovat. A to ať již jde o využití mezinárodních úmluv či vzorových úprav. V prvním případě lze konstatovat spíše stagnaci jak v jejich přijímání, tak i v počtu států, které jsou smluvními stranami těchto mezinárodních smluv. Ve druhém případě jde o úpravy, které se spíše zaměřily na harmonizaci. Jde nesporně o zajímavá řešení či o zajímavá komparativní díla, nicméně unifikační efekt je jen částečný. Toto *soft law* je nicméně nedílnou součástí mezinárodní právo tvorby. Se silným vlivem neformálním. Často s potenciálem na využití v konkrétní kontraktační praxi.

Druhá rovina odpovídá realitě dnešního světa: regionální seskupení ekonomické povahy, kde po překonání zásadních problémů a úpravě fungování tohoto regionálního seskupení dochází k úpravě dalších potřebných oblastí. A unifikace právní regulace vztahů s přeshraničním prvkem je nesporně na jednom z čelních míst. Zejména tam, kde došlo k přesunu pravomocí v přijímání úpravy v této oblasti, se objevují zajímavá řešení. Což je konkrétně případ Evropské unie. Zejména potom po vstupu v platnost Amsterodamské smlouvy, která pro námi sledovanou oblast představovala základní přelom. I když již v „před amsterdamském období“ existovaly dvě úspěšné unifikace dosažené pomocí mezinárodních smluv, je období „po amsterdamské“ obdobím horečných unifikačních aktivit postupně zasahujících nové a nové oblasti mezinárodního práva soukromého a procesního.²

Třetí rovina představuje národní úpravu ať již v podobě kodifikované úpravy, jak je tomu v České či Slovenské republice, nebo v podobě dílčích ustanovení či alespoň přístupů, které jsou využity v řízení před soudy.

O každé z rovin lze napsat mnohé. Jen sama historie unifikací mezinárodního práva soukromého či nová kodifikace mezinárodního práva soukromého v České republice jsou nesporně zajímavými tématy. V tomto příspěvku se zamyslíme nad následující otázkou: jsou regionální unifikace překážkou pro případné přijímání universálních úprav? Resp. mohou regionální úpravy zajistit stav, kdy nebudou bránit mezinárodní unifikační spolupráci a jsou schopny naopak zajistit jisté propojení s národními i universálními úpravami? Problematika bude sledována pohledem úpravy v Evropské unii.

¹ Prof. JUDr. Naděžda Rozehnalová, CSc., Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Katedra mezinárodního a evropského práva.

² Blíže viz: ROZEHNALOVÁ, N., VALDHANS, J., DRLIČKOVÁ, K., KYSELOVSKÁ, T.: Mezinárodní právo soukromé Evropské unie, Praha: Wolters Kluwer, 2013. PAUKNEROVÁ, M.: Evropské mezinárodní právo soukromé, Praha: C.H. Beck, 2008.

2.2 Evropská unifikace a její průniky směrem k universalismu

Východiskem úvah a centrem legislativního dění je aktuálně pro oblast mezinárodního práva soukromého v členských státech EU regionální evropská unifikace. Důvodů je samozřejmě více. Faktických i právních. Zvýšená frekvence vztahů v rámci ekonomické integrace je důvodem základním. Po fázi, kdy byly překonány překážky pohybu osob, kapitálu, služeb, zboží uvnitř integrace, a kdy nicméně právní regulace vztahů soukromoprávních zůstává spíše na úrovni národního hmotného práva, přichází nutnost či vhodnost ošetření těchto vztahů. Přesun pravomocí z národních států na orgány EU umožňuje tuto potřebu realizovat. K tomuto typu unifikace, která zasahuje jak oblast mezinárodního práva soukromého, tak i oblast mezinárodního práva procesního, lze říci mnohé. V návaznosti na základní otázku, kterou jsme si vymezili, se zaměříme na to, nakolik je tato regionální unifikace otevřena a je schopna odrážet i universální prvky. Momentů, které je možné zkoumat je více. Nejprve se zaměříme na oblast kolizního práva. Zde za zmínku stojí následující momenty, které je vhodné si připomenout:

- řešení kolizí vnitroeuropejských či řešení kolizí takto neomezených
- odkaz těchto regionálních kolizních norem výlučně na právo členských států, nebo odkaz universální, bez omezení se jen na právo států, které jsou účastny na dané unifikaci,
- konstrukce kolizních norem zohledňující vnitro regionální zájmy.

Vnitroeuropejská či universální kolize? Některá z řešení, která byla na úrovni Evropské unie v oblasti tzv. justičního prostoru ve věcech civilních přijata, jsou řešení universální, působící erga omnes. Jde o řešení, u nichž nerozhoduje to, zda účastník je či není domicilován na území členských států Evropské unie, resp. má vztah k území Evropské unie. Konkrétně se toto konstatování plně vztahuje na oblast kolizního práva. Jako příklad lze uvést aplikaci kolizních norem v Nařízení Řím I³ a Nařízení Řím II⁴. Ty se použijí před soudy členských států Evropské unie na všechny projednávané případy a personální působnost je zde nezajímavá. S jistými omezeními a v poněkud jiné podobě lze toto tvrzení vztáhnout i na oblast procesního práva pokud jde o stanovení mezinárodní příslušnosti/pravomoci. Z povahy vztahů nedopadá a nemůže dopadat na proces uznání a výkonu rozhodnutí a proces realizace právní pomoci či další oblasti spojené přímo se spoluprací soudů členských států Evropské unie. Nicméně oblast stanovení příslušnosti /pravomoci upravuje i otázky vztahu osoby domicilované na území EU a osoby ze třetího státu, případně i situace, kdy je pravomoc vymezena jinak, nikoli personálně. Což je případ některých situací v rámci výlučných pravomocí dle Nařízení Brusel I.⁵

Odkaz na členské státy či odkaz universální? Termín universální či účinnost erga omnes má v rovině kolizního práva také další význam, který se vztahuje ke druhému momentu: je možné aplikovat nejen právo členských států EU, ale kterýkoli existující právní řád (viz například článek 2 Nařízení Řím I). Toto řešení je praktické – stěží si lze představit

³ BĚLOHLÁVEK, A. J. Římská úmluva. Nařízení Řím I. Komentář, 1. Vyd. Praha: C.H.Beck, 2009, ISBN 978-80-7400-176-5. 2680 s.

⁴ BĚLOHLÁVEK, A. J. „Nařízení Řím II“ vstoupilo v platnost, In: Právní zpravodaj, č. 10, 2007. ISSN 1212-8694. s. 6-8. VALDHANS, J.: Právní úprava mimosmluvních závazků s mezinárodním prvkem. 1. Vyd. Praha: C.H. Beck. ISBN 978-80-7400-412-4. s. 263. VALDHANS, J.: The Pitfall of Interpreting Rome II Regulation Consistently with Brussels I Regulation, In: Jurisprudencija, Vilnius: Baltios kopija, 2009, roč. 2009, č. 2, s. 229-244. ISSN 1392-6195.

⁵ K problematice nařízení Brusel I, vedle již zmíněné literatury, odkazujeme v české literatuře na komentář Simona: SIMON, P. In: DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol.: Občanský soudní řád II, § 201 až 376. Komentář. 1. vydání, Praha: C.H. Beck, 2009. SIMON, P., ŠUK, P.: Upravuje Nařízení Brusel I soudní pravomoc nebo příslušnost? Procesní důsledky odpovědi na tuto otázku. Právní fórum, č. 2, 2008.

vytváření další roviny úpravy – vnitrokomunitární – a řešení následně vzniklých aplikačních schémat.

Konstrukce kolizních norem. Třetí moment, tj. konstrukce kolizních norem, představuje poněkud jinou otázku. Poněkud zjednodušeně si ji lze položit tak, zda má či nemá evropské právo jako regionální právo vliv na formulaci kolizních norem. Tuto otázku si lze položit, jak pokud jde o technickou podobu či stránku kolizních norem, tak například i v otázce hraničních určovatелů či chráněných zájmů. Otázka rozsahu kolizních norem je nesporně otázkou k diskusi. Minimálně od rozhodnutí *LTU vs. Eurocontrol*⁶ se objevuje požadavek nenárodní, nadstátní interpretace pojmů užitých v normách z oblasti evropského justičního prostoru. Což u rozsahu kolizních norem a kvalifikace ve smyslu, jak ji využívá české mezinárodního právo soukromé, znamená uchopení pojmu nikoli na úrovni národního hmotného práva, ale spíše vytváření nových pojmů na evropské úrovni. Samozřejmě zde je nutné sledovat evropské právo jako celek. K vytváření pojmů tak přispívá jak legislativní tvorba v oblasti směrnic, tak rozhodovací činnost SD EU.⁷ Problematika konstrukce hraničních určovatелů je další kapitolou, která si zaslouží poznámku. Využití dvoustranných kolizních norem a ve většině případů tzv. slepých kolizních norem vede nesporně k závěru, že v tomto případě nelze tyto vazby dovozovat. Rovněž je zajímavé i to, že doposud například SD EU nikdy nekonstatoval rozpor stávajících kolizních kritérií s primárním právem.⁸ Nicméně určité bariéry či možnosti ovlivnění si i kolizní úprava zachovává. Vedle vlivu tzv. imperativních norem či výhrady veřejného pořádku to je i zohlednění aplikace evropského práva tam, kde jde o vnitroevropský vztah. A rovněž také zachování některých hodnot pomocí tzv. materializovaných kolizních norem jako jsou normy v článku 6 či článku 8 Nařízení Řím I.

Další vazby mezi regionální a universální úpravou lze hledat na úrovni vztahu pramenů úpravy. V našem případě na úrovni vztahu nařízení, která jsou přijímána orgány Evropské unie, a mezinárodních smluv, které byly přijaty či v budoucnu budou přijaty na mezinárodní úrovni. Zde je možné vidět řadu momentů významných pro hodnocení námi uvedeného stavu.

V prvé řadě je zajímavé se podívat na některá možná spojení s úmluvami přijatými v rámci Haagské konference mezinárodního práva soukromého. Tedy instituce, která po více než 80 let představuje jeden z pilířů procesu unifikace v námi sledované oblasti. A jejímiž členy jsou nejenom všechny členské státy EU, ale rovněž sama Evropská unie. Již tato existence může znamenat jisté riziko pro universální unifikační proces – minimálně v postupu při unifikaci otázek ve směru zajímavém pro členy Evropské unie, nikoli však přijatelném pro ostatní smluvní státy. Otázkou, která nás zde zajímá, je možné propojení nařízení a mezinárodních smluv vytvořených Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého.⁹ Aktuálně se jedná o vztah nařízení Rady (ES) č. 4/2009 o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a o spolupráci ve věcech vyživovacích

⁶ Zdroj Eur-lex, vlastní překlad. Rozhodnutí 29/76 – *LTU Lufttransportunternehmen GmbH & Co. KG v. Eurocontrol*: „Interpretace pojmu „občanské a obchodní věci“ pro účely aplikace Úmluvy o pravomoci soudů a výkonu soudních rozhodnutí ve věcech občanských a obchodních nemá být prováděna dle národního práva jednoho ze zainteresovaných států, ale primárně v duchu cílů a systému Úmluvy a dále také podle obecných zásad společných právním řádům smluvních států.“

⁷ Viz blíže ROZEHNALOVÁ, N.: Závazky ze smluv a jejich právní režim (se zvláštním zřetelem na evropskou kolizní úpravu), Brno: MU, 2010. ISBN 978-80-210-5240-6.

⁸ KUIPERS, J.-J.: *EU Law and Private international law*, Leiden, 2012. ISBN 978-90-04-20673-1. S. 25-27.

⁹ Viz blíže SEHNÁLEK, D., J. TUROŇOVÁ.: Nařízení o výživném a postavení mezinárodních smluv v Evropské unii, In: *Právník: teoretický časopis pro otázky státu a práva, Ústav státu a práva AV ČR*, 2010, roč. 149/10, č. 3, s. 233-250. ISSN 0231-6625.

povinností (dále jen Nařízení o vyživovací povinnosti) a Haagského protokolu o právu rozhodném pro vyživovací povinnosti z roku 2007.¹⁰ Přímá vazba Nařízení a Haagského protokolu je obsažena v řadě článků. Například v článku 15, který odkazuje u práva rozhodného na ustanovení Haagského protokolu.¹¹ Nebo také pro oblast výkonu rozhodnutí v článku 16 oddílu 1. Samotný dosah je prozatím omezen vzhledem ke skutečnosti, že protokol vstoupil v platnost 1.8.2013 pro Evropskou unii a Srbsko.

Vazbu – sice jiné kvality - vykazuje další dvojice norem: nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1215/2012 ze dne 12. prosince 2012 o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech (dále jen Nařízení Brusel Ibis)¹² a Úmluva o dohodách o volbě soudu uzavřená v roce 2005 rovněž v rámci Haagské konference mezinárodního práva soukromého.¹³ Tato úmluva se stala prakticky jediným výsledkem poměrně ambiciózních představ o možnostech celosvětové unifikace otázek souvisejících s mezinárodním právem procesním.¹⁴ Její vazbu zejména na Nařízení Brusel I, resp. Brusel Ibis vyjadřuje její článek 26 odst. 6. Na rozdíl od předchozího případu se zde jedná spíše o vymezení prostoru pro nařízení tam, kde se jedná o vztahy osob domicilovaných na území hospodářské integrace, zde Evropské unie. Pro ně nebude použita úmluva, ale bude využito evropské úpravy.

Pokud jde o jiné mezinárodní organizace, které se zabývají unifikační činností, je třeba zmínit především UNCITRAL. Zde se ovšem ocitáme spíše v určitých pochybnostech. Asi nejlepším případem pro pochybnosti je vztah připravovaného nařízení o společné evropské právní úpravě prodeje (*Common European Sales Law*, zkratka CESL)¹⁵ a Úmluvy OSN o smlouvách o mezinárodní koupi zboží. Mimo další pochybnosti, které sdílíme, jde minimálně o nedocenění významu a možností práce na unifikaci universální, poměrně úspěšně prezentované právě výše uvedenou úmluvou.

¹⁰ Viz blíže k objasnění podstaty a obsahu této mezinárodní úmluvy: Protocol of 23 November 2007 on the Law Applicable to Maintenance of Obligations – Explanatory Report by Andrea Bonomi. [online]. Dostupné z: http://www.hcch.net/index_en.php?act=search.google&q=maintenance [citováno 15.09.2013.]

¹¹ Článek 15. Určení rozhodného práva. Právo rozhodné pro otázky vyživovacích povinností se v členských státech, které jsou vázány Haagským protokolem ze dne 23. listopadu 2007 o právu rozhodném pro vyživovací povinnosti (dále jen "Haagský protokol z roku 2007"), určuje v souladu s uvedeným protokolem.

¹² Ostatně proces přijímání nového nařízení byl sledován i z pozice orgánů Haagské konference mezinárodního práva soukromého. Viz k této otázce a mimo jiné i ke stanovisku k řešení v návrhu nařízení (např. otázka *fora necessitatis*) PERTEGAS, M.: The Revision of the Brussels I Regulation: the View of the Hague Conference, In: ERA – Forum. Vol. 11, No 1, March 2010, s. 194 – 203. ISSN - 1612-3093. Z českých autorů také BŘÍZA, P.: Choice-of-Court Agreements: Could the Hague Choice of Court Agreements Convention and the Reform of the Brussels I Regulation Be the Way Out of the Gasser-Owusu Disillusion? Journal of Private International Law, Vol. 5, No 3, Dec. 2009, p. 537-563. ISSN 1744-1048.

¹³ Explanatory Report by Trevor Hartley & Masato Dogauchi Convention of 30 June 2005 on Choice of Court Agreements [online]. Dostupné z: <http://www.hcch.net/upload/expl37e.pdf> [citováno 15.09.2013].

¹⁴ BŘÍZA, P.: Volba práva a volba soudu v mezinárodním obchodě. 1. Vyd. Praha: C.H.Beck. 2012. ISBN 978-80-7179-606-0.

¹⁵ Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady o společné evropské právní úpravě prodeje. Evropská komise. 2011. KOM(2011) 635. Viz také: BŘICHÁČEK, T.: Zelená kniha o evropském smluvním právu a její reflexe v České republice, In: Právní fórum. 2011, roč. 8, č. 10, s. 476-484. ISSN 1214-7966. BŘICHÁČEK, T.: Návrh volitelné ujednání úpravy kupní smlouvy - Common European Sales Law, In: Právní fórum. 2012, roč. 9, č. 12, s. 544-551. ISSN 1214-7966.

Prvky propojení regionálního a universálního prostoru vykazují i ustanovení, která umožňují určitou kooperaci mezi jednotlivými nástroji. Resp. umožňují díky kooperaci dosažení maximální účinnosti přijatých norem. Jedná se o ona ustanovení v nařízení Brusel I, která umožňují i při použití jiné mezinárodní úmluvy využít například pro proces uznání a výkonu rozhodnutí systém vytvořený v rámci evropského justičního prostoru. Jako příklad lze uvést článek 71 odst. 1 dále rozvedený v odstavci 2 písm. b): „rozhodnutí, která vydal v členském státě soud, který svou příslušnost založil v souladu s takovou úmluvou o zvláště vymezené věci, jsou v ostatních členských státech uznávána a vykonávána v souladu s tímto nařízením.“

V neposlední řadě je třeba upozornit na existenci regionálního a paralelního prostoru. V námi sledovaném případě vytvářeném například Luganskou úmluvou o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí v občanských a obchodních věcech.

2.3 Závěr

Samozejmě je možné zkoumat vazby i na další instituce a jejich mezinárodní smlouvy. Nicméně i na úrovni zkoumaného je možné učinit závěry pro náš příspěvek.

Vždy existuje riziko, že rozvoj (v minulosti národní kodifikace) regionální unifikace bude brzdit universální unifikační snahy. Ostatně tyto obavy právě směrem k Haagské konferenci, jí realizované unifikaci na universální úrovni a unifikacím regionálním byly vysloveny již dříve.¹⁶

Dynamika regionálního procesu je jiná než procesu v rámci Haagské konference. A nemůže tomu být vzhledem k typu unifikace a pravomocem orgánů jinak. Evropská unie a příklad unifikačních aktivit po získání pravomocí k přijímání vlastních norem je toho nejlepším příkladem. Unifikace na základě mezinárodních smluv je předem „odsouzena“ k dlouhé cestě za získáním dostatečného a zajímavého počtu smluvních stran. A málokteré úpravě se to nakonec podaří.

Některé z typů „kooperací“, o kterých jsme hovořili výše, jsou možnou cestou, kterou se regionální unifikace může ubírat tak, aby se neuzavřela sama do sebe a aby byla způsobilá jistého propojení tak, aby nebránila dosažení onoho základního cíle, kterým je určitá jednota a harmonie ve vnějším rozhodování.

¹⁶ BOELE-WOELKI, K.: Unification and Harmonization of Private International Law in Europe. In: Private Law in the International Arena – Liber Amicorum Kurt Siehr. 1. publ. Intersentia, 2004. S. 325-341. ISBN 90-5095-342-5.

3. Konkurencie regionalizmu a univerzality perspektívou Nařízení Řím II a Haagské úmluvy o právu použitelném pro dopravní nehody

Jiří Valdhans¹

3.1 Úvodní úvahy

Existence více rovin právní regulace není jevem, u něhož lze polemizovat nad otázkami jeho existence. Právní regulace vnitrostátního původu, existence mezinárodních úmluv a u členských států Evropské unie ještě přítomnost unijního práva je nepopiratelnou skutečností, kdy lze diskutovat snad nad vhodností či nevhodností této kombinace (ale nelze ji nepřijmout), případně možnostmi překonání negativních dopadů.

Důvody existence takto popsaného jevu lze spatřovat v řadě aspektů. O důvodu existence vnitrostátního práva není třeba se rozepisovat podrobněji. V námi zkoumané oblasti práva – mezinárodním právu soukromém a procesním – představují normy obsažené v mezinárodních úmlouvách typicky výsledek snahy o unifikaci právní úpravy s cílem zjednodušit právní regulaci vztahů s mezinárodním prvkem. U mezinárodních úmluv lze tyto snahy spatřovat jak na regionální tak dokonce univerzální úrovni. Byť, samozřejmě, pod onou univerzální úrovní máme na mysli spíše dopad chtěný, kžžený, než reálný. I když u některých mezinárodních úmluv není pojem „univerzality“ pojmem nemyslitelným (viz např. Úmluva o uznání a výkonu cizích rozhodčích nálezů nebo v o něco omezenější míře Úmluva OSN o smlouvách o mezinárodní koupi zboží, obě s desítkami smluvních států).

U regionálních celků, jakým je i Evropská unie, je tvorba právních norem nutným dokladem odůvodňujícím mimo jiné existenci takového regionálního uskupení. Jak lze dokumentovat právě na Evropské unii, jakmile regionální nadstátní celek získá možnost seberealizace v některé z oblastí práva, rád ji využívá a zásobuje členské státy další, neustále se rozrůstající rovinou právní úpravy. Tímto nijak nechceme snižovat vhodnost či výhodnost této roviny, resp. jednotlivých předpisů do ní spadajících. Nařízení, jako například Řím I či Brusel I bezpochyby představují kroky hodnocené více pozitivně než negativně a jejich kladný dopad na právní jistotu stran sporů řešených soudy v jednotlivých členských státech je zřetelný. Nespornou výhodou takto utvářeného práva ve srovnání s mezinárodními úmluvami je schopnost podstatně rychlejší reakce na vnější změny formující právní regulaci, jako jsou změny ekonomické, sociální či politické. Lze dospět až ke konstatování, že výhodou je možnost reakce jako takové, neboť možnosti změn u mezinárodních úmluv s větším počtem smluvních států jsou chabé. Minimálně s ohledem na tu skutečnost, že opětovná ratifikace všemi státy, která byly danou mezinárodní úmluvou vázány před její změnou, je výrazně více fikcí, než pravděpodobnou realitou. Pro doložení lze uvést příklad Bruselské úmluvy o příslušnost a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech z roku 1968. A to se jednalo o mezinárodní úmluvu mezi členskými státy Evropských společenství. I přesto ve výsledku byly různé členské státy vázány vůči sobě různými verzemi této mezinárodní úmluvy.

Jedním z negativních důsledků plurality rovin právní úpravy je možnost vzniku konfliktu mezi nimi. Cílem tohoto příspěvku je prezentovat na příkladu dvou právních norem odlišného původu odchylky při řešení shodných reálných situací. Těmito normami jsou norma ryze regionálního charakteru, a to nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 ze dne 11. července 2007 o právu rozhodném pro mimosmluvní závazkové

¹ JUDr. Jiří Valdhans, Ph.D., Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Katedra mezinárodního a evropského práva.

vztahy (Řím II), a norma se zamýšleným potencionálně univerzálním charakterem, a to Haagská úmluva o právu použitelném pro dopravní nehody ze 4. května 1971.

3.2 Charakteristika analyzovaných právních předpisů

Nařízení Řím II bylo přijato dlouhých diskuzích. Lze dokonce říci, že se jedná o patrně nejdéle přijímanou normu evropského justičního prostoru. První práce na kolizní úpravě mimosmluvních závazků unifikované pro členy tehdy Evropského hospodářského společenství byly zahájeny na přelomu 60. a 70 let minulého století společně s pracemi na kolizní unifikované úpravě závazků smluvních. Tehdy připravovaná mezinárodní úmluva (instituce EHS tehdy neměly pravomoc k vydávání právních aktů v oblasti mezinárodního práva soukromého), která byla nakonec přijata v roce 1980 jako Římská úmluva o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy, ve svých počátcích byla připravována jako komplexní úprava jak pro smluvní, tak mimosmluvní závazkové vztahy. Teprve v důsledku přístupu Velké Británie a Irsku do EHS v roce 1973 došlo ke zpomalení, téměř zastavení přípravných prací, a následnému kompromisu v podobě přijetí úpravy zahrnující pouze kolizní úpravu závazků smluvních. Myšlenka kolizní unifikace mimosmluvních závazků se objevuje znovu v 90. letech. Nejprve opět v podobě mezinárodní úmluvy, ale po změnách zavedených Amsterodamskou smlouvou již práce pokračovaly na návrhu nařízení. Trvalo však dalších osm let, než bylo výsledné nařízení přijato².

I přesto, že Nařízení Řím II je z hlediska teritoriálního vymezení své účinnosti normou regionálního charakteru, zavazuje pouze členské státy Evropské unie (navíc s výjimkou Dánska), vykazuje univerzální rysy. Univerzalitu lze vnímat ze dvou pohledů. První, výslovně uvedený v článku 3 Nařízení Řím II znamená, že kolizní normy určují rozhodné právo bez ohledu na to, zda se jedná o právo členského státu EU či státu třetího. Druhý pohled je ještě výraznější. Kolizní normy v nařízení se použijí tehdy, je-li před soudem členského státu spor z mimosmluvního závazku věcně a časově spadajícího do působnosti Nařízení Řím II bez ohledu na obvyklé bydliště či státní příslušnost stran tohoto mimosmluvního závazku³. Personální aspekty stran mimosmluvního závazku jsou pro účely aplikace nařízení irelevantní⁴.

Z věcného hlediska Nařízení Řím II dopadá na mimosmluvní⁵ závazkové vztahy občanského a obchodního práva (rozuměj soukromoprávní)⁶ s přeshraničním (mezinárodním) prvkem,

² Blíže viz VALDHANS, J.: Právní úprava mimosmluvních závazků s mezinárodním prvkem, 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012. s. 134-137.

³ ROZEHNALOVÁ, N., VALDHANS, J., DRLIČKOVÁ, K., KYSELOVSKÁ, T.: Mezinárodní právo soukromé Evropské unie, Praha: Wolters Kluwer, 2013. s. 151.

⁴ ROZEHNALOVÁ, N.: Závazky ze smluv a jejich právní režim (se zvláštním zřetelem na evropskou kolizní úpravu), Brno: Masarykova univerzita, 2010. s. 213.

⁵ Nařízení mimosmluvní závazky nedefinuje – viz také BĚLOHLÁVEK, A. J.: Římská úmluva a nařízení Řím I. Komentář, Praha: C.H.Beck. 2009, s. 91. Pro bližší vymezení je nutné využít judikaturu SD EU: 189/87 *Athanasios Kalfelis v Bankhaus Schröder, Münchmeyer, Hengst and Co. and others*; C-261/90 *Mario Reichert, Hans-Heinz Reichert and Ingeborg Kockler v DrSDEuner Bank AG*; C-334/00 *Fonderie Officine Meccaniche Tacconi SpA v. Heinrich Wagner Sinto Maschinenfabrik GmbH (HWS)*; C-18/02 *Danmarks Rederiforening, jednající jménem DFDS Torline A/S v LO Landsorganisationen i Sverige jednající jménem SEKO Sjöfolk Facket för Service och Kommunikation*; C-26/91 *Jakob Handte & Co. GmbH proti Traitements Mécano-chimiques des Surfaces SA (TMCS)*.

⁶ Také v tomto případě je nutné definici hledat v judikatuře SD EU, např. rozhodnutí 29/76 *LTU vs. Eurocontrol*; 814/79 *Netherlands State v Reinhold Rüffer*; C-265/02 *Frahuil SA v Assitalia SpA*. Blíže

přičemž některé mimosmluvní závazky jsou z dosahu nařízení výslovně vyňaty v článku 1 odst. 2 (např. mimosmluvní závazkové vztah vznikající z narušení soukromí a osobnostních práv včetně pomluvy). Pro účely dalšího zkoumání je důležité, že mimosmluvní závazky vznikající v důsledku dopravních nehod mezi vyloučené mimosmluvní závazky nepatří. Nařízení Řím II proto představuje v prostředí EU normu obsahující kolizní řešení mimosmluvních závazků z dopravních nehod.

Úmluva o právu použitelném pro dopravní nehody z roku 1971 (dále jen Úmluva) byla přijata v prostředí Haagské konference mezinárodního práva soukromého a zavazuje 21 států⁷. Původně byla připravována jako úmluva regulující mimosmluvní závazky jako takové, nicméně v průběhu přípravných prací se objevily obavy z příliš rozsáhlého zaměření připravované úmluvy a práce byly postupně zúženy pouze na oblast mimosmluvních závazků z dopravních nehod. Obdobně jako Nařízení Řím II také Úmluva vykazuje univerzální charakter. Má být použita bez ohledu na vzájemnost či splnění jiných podmínek a bez ohledu na skutečnost, zda odkazuje na právo smluvního či třetího státu (článek 11). Úmluva nijak nepodmiňuje své použití státní příslušností či obvyklým bydlištěm stran mimosmluvního závazku. Proto opět shodně s Nařízením Řím II bude použita bez ohledu na personální aspekty.

Věcně Úmluva dopadá na závazkové vztahy ze silničních nehod, vyloučeny jsou nehody letecké, železniční, říční a námořní. I přes toto omezení je věcný dosah Úmluvy koncipován široce, neboť zahrnuje i mimosmluvní závazky z poškození nepohybujících se vozidel způsobených chodcem nebo zvířetem, případně z poškození způsobené nepohybujícím se vozidlem. Za vozidlo je považováno vozidlo motorizované, ale také jízdní kolo, sáně, přívěs, dětský kočárek, lyže, vznášedlo, zvířecí povoz, dokonce vlak či tramvaj, pokud se účastní dopravní nehody na silnici. K poškození nemusí dojít na veřejné cestě, ale může se jednat o poškození např. domu odskočeným kamenem. Vyloučeny jsou článkem 2 naopak odpovědnostní mimosmluvní vztahy výrobců a prodávajících vozidel, vlastníků dopravních cest nebo osob, které jsou povinny zajistit jejich udržování a bezpečnost uživatelů aj.⁸

3.3 Způsob řešení kolize mezi nařízením a mezinárodní úmluvou

Mezi smluvními státy Úmluvy jsou také některé členské státy Evropské unie. Před soudy těchto států následně vzniká otázka, zda právo rozhodné pro mimosmluvní závazek ze silniční dopravní nehody má být určeno podle pravidel obsažených v Nařízení Řím II nebo v Úmluvě. Potencionální kolize si byli vědomi již autoři Nařízení Řím II. Proto v průběhu přípravných prací byly diskutovány možné varianty nastavení vzájemného vztahu těchto dvou právních předpisů:

- Vzájemný vztah v novějším předpise (Nařízení Řím II) nijak nereflektovat. Tento přístup nijak kolizi obou předpisů neřešil, bylo by nutné ji řešit dle obecně formulovaných pravidel. Výsledek by byl shodný s řešením, které bylo nakonec zavedeno (viz dále), pouze by nebylo natolik zřetelné.
- Vyjmout z věcného dosahu Nařízení Řím II mimosmluvní závazky z dopravních nehod. Ve prospěch této varianty hovořila skutečnost, že některé mimosmluvní závazky jsou z Nařízení Řím II vyňaty, jako např. zmiňované narušení osobních a osobnostních práv.

viz např. ROZEHNALOVÁ, N., KNAPOVÁ, J., MYŠÁKOVÁ, P.: Judikatura Evropského soudního dvora v oblasti evropského justičního prostoru. Část I. Právní fórum, 2007, č. 2, s. 61 – 70.

⁷ Rakousko, Bělorusko, Belgie, Bosna a Hercegovina, Chorvatsko, Česká republika, Francie, Litva, Lotyšsko, Lucembursko, Černá Hora, Maroko, Nizozemí, Polsko, Portugalsko (nevstoupila v platnost, pouze podepsána), Srbsko, Slovensko, Španělsko, Švýcarsko, Makedonie, Ukrajina.

⁸ Podrobněji viz ESSÉN, W. E.: Convention on the Law Applicable to Traffic Accidents. Explanatory Report. [online], dostupné z <http://www.hchc.net/upload/expl19e.pdf> (citováno dne 29. 7. 2009).

V tomto případě se však jednalo o krajní řešení, kdy jednotlivé členské státy nebyly schopny a ochotny přistoupit ke kompromisu nad takovým kolizním pravidlem a hrozilo nepřijetí celého Nařízení. Navíc již v době přijímání tohoto rozhodnutí bylo zřejmé, že se jedná o dočasný stav a unijní instituce se k diskuzím nad formulací takového kolizního pravidla vrátí. Výsledný stav by znamenal nutnost použití národních norem, nabourání unifikačních snah a značnou rozdrobenost kolizního řešení.

- Převzít pravidla z Úmluvy do Nařízení Řím II. Kolizní úprava v Úmluvě je koncipována velice komplexně. Obsahuje ucelenou strukturu kolizních pravidel pro celou řadu právních vztahů vznikajících v důsledku dopravní nehody (viz dále). Jednoduché převzetí této struktury do Nařízení Řím II by působilo vysoce nekonceptně. Řada řešení je navíc poplatná době, kdy byla přijímána a nereflexuje koncepční změny, s nimiž pracuje Nařízení Řím II (posun od využívání hraničního určovatele *lex loci delicti commissi* k hraničnímu určovateli *lex loci damni infecti* v důsledku výraznější internacionalizace mezinárodního života, vyšší fluktuace osob a objektivizace subjektivní odpovědnosti⁹).
- Reflektovat vzájemný vztah prostřednictvím obecně formulovaného pravidla.

Využita byla poslední z uvedených variant. Řešení výslovně zakotvené v článku 28 Nařízení Řím II vychází z obecného řešení v článku 351 Smlouvy o fungování EU, podle něhož zůstávají mezinárodní závazky členských států z úmluv přijatých před jejich přistoupením do EU nedotčeny. Článek 28 Nařízení Řím II následně uvádí, že není dotčeno použití mezinárodních úmluv, jejichž stranou je jeden nebo více členských států ke dni přijetí tohoto nařízení a které stanoví kolizní normy pro mimosmluvní závazkové vztahy. Výjimku představují pouze ty mezinárodní úmluvy, které jsou uzavřeny výlučně mezi členskými státy EU – v takovém případě má přednost v použití Nařízení Řím II (článek 28 odst. 2). Vzhledem k signování Úmluvy státy jako Srbsko, Černá hora, Ukrajina a dalšími, tj. zeměmi třetími, musí být v těch členských státech, které jsou smluvními státy Úmluvy, použita Úmluva přednostně před Nařízením Řím II. Vzhledem k výše uvedenému k univerzální povaze obou předpisů je tomu tak i v situacích, kdy předmětný mimosmluvní závazek bude vykazovat spojení pouze se členskými zeměmi EU. Pro účely dalšího výkladu ještě uvádíme, že shodné řešení nabízí také nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 593/2008 ze dne 17. června 2008 o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy (Řím I).

3.4 Kolizní úprava v Nařízení Řím II a Úmluvě o právu použitelném pro dopravní nehody

Nařízení Řím II neobsahuje pro dopravní nehody speciální kolizní pravidlo, použijí se tedy pravidla využitelná pro delikty obecně. Jedná se primárně o volbu práva dle článku 14, která může být realizována *ex ante*, jestliže účastníci dohody o volbě práva jednají v rámci své podnikatelské činnosti, nebo *ex post* ve všech ostatních případech¹⁰. Je zřejmé, vzhledem k charakteru a příčinám vzniku mimosmluvního závazku z dopravní nehody, že využití volby práva *ex ante* není příliš pravděpodobné.

⁹ Podrobněji viz TÝČ, V.: K některým kolizním otázkám náhrady škody *ex delicto*. In: Sborník prací učitelů Právnické fakulty – VII. Brno: Universita J.E.Purkyně, 1977. s. 189; ROHLÍK, J.: Poznámka k novým tendencím při posuzování náhrady škody *ex delicto* v mezinárodním právu soukromém. Časopis pro mezinárodní právo, 1966, s.

¹⁰ Podrobněji k volbě práva dle Nařízení Řím II viz VALDHANS, J.: Právní úprava mimosmluvních závazků s mezinárodním prvkem. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 213-224.

V případech neexistence volby práva bude postupováno dle obecného pravidla v článku 4 s kolizními pravidly dle hierarchického pořadí:

- Úniková doložka zjevně nejužšího spojení;
- *Lex domicilii communis*, tj. země obvyklého bydliště pachatele dopravní nehody a poškozené osoby, jestliže se jejich bydliště nacházejí v téže zemi;
- *Lex loci damni infecti*, tj. právo země, v níž se projevují účinky škodného jednání. Je nutné si uvědomit, že v případě dopravních nehod se bude jednat o stejnou zemi, kde k dopravní nehodě dojde (*lex loci delicti commissi*). U dopravních nehod není pravděpodobně, že by došlo k teritoriálnímu oddělení jednání vedoucího k dopravní nehodě, tj. dopravní nehodou samotnou, a jejími následky (škodou na vozidle, škodou mimo vozidlo, škodou na zdraví).

Úmluva s volbou práva pro mimosmluvní závazky z dopravních nehod nepočítá. Obecné kolizní pravidlo v článku 3 používá hraniční určovatel *lex loci delicti commissi* a použito tedy bude právo země, kde došlo k dopravní nehodě. Následuje struktura speciálních kolizních pravidel:

- Právo registrace vozidla, pokud se nehody účastní pouze jediné vozidlo pro vztah k řidiči (vlastníku vozidla), postižené osobě nacházející se ve vozidle a postižené osobě mimo vozidlo, jestliže má bydliště ve státě registrace vozidla.
- Právo registrace vozidel, pokud se nehody účastní více vozidel, jestliže tyto jsou registrovány v témže státě, a to pro mimosmluvní závazky vůči řidiči vozidla a postiženým osobám uvnitř i mimo vozidlo.

Úmluva dále formuluje kolizní pravidla pro mimosmluvní závazky ze škody na přepravovaných věcech či na neregistrovaných vozidlech. Úprava v Úmluvě je komplexnější a obsahuje speciální kolizní pravidla pro situace, které Nařízení Řím II speciálně nijak neupravuje a v dosahu Nařízení jsou tak využitelná pouze pravidla v rámci obecné struktury kolizních pravidel.

3.5 Vybrané modelové situace

Příklad 1:

Na území Maďarska dojde v roce 2012 k dopravní nehodě vozidel. Jedno z vozidel řídí osoba s bydlištěm na území Slovenska, jedno osoba s bydlištěm na území Maďarska. Vozidla mají slovenskou a maďarskou registrační PZ. Nehodu způsobil slovenský řidič.

Jestliže by maďarský řidič zvažoval zahájení soudního řízení, připadá z hlediska mezinárodní příslušnosti v úvahu jak příslušnost slovenských soudů (článek 2 nařízení Rady (ES) č. 44/2001 ze dne 22. prosince 2000 o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech, resp. článek 4 nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1215/2012 ze dne 12. prosince 2012 o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech), tak příslušnost maďarských soudů v souladu s články 5 odst. 3 respektive 7 odst. 2 stejných nařízení.

Slovensko je smluvním státem Úmluvy a aplikována bude Úmluva, Maďarsko nikoliv a aplikováno bude Nařízení Řím II.

Možnost využití volby práva:

Nařízení Řím II	Úmluva
Čl. 14 – lze využít	Volba práva není zakomponována

Obecné pravidlo:

Nařízení Řím II	Úmluva
-----------------	--------

čl. 4 odst. 1	čl. 3
<i>lex loci damni infecti</i>	<i>lex loci delicti commissi</i>
maďarské právo	maďarské právo

Příklad 2:

Na území Maďarska dojde v roce 2012 k dopravní nehodě vozidel. Jedno z vozidel řídí osoba s bydlištěm na území Slovenska, jedno osoba s bydlištěm na území Maďarska. Obě vozidla mají slovenskou PZ, neboť maďarský řidič řídí vozidlo, které mu zapůjčil příbuzný (Slovák). Nehodu způsobil slovenský řidič.

Nařízení Řím II	Úmluva
čl. 4 odst. 1	čl. 4 písm. b) (odkaz na písm. a)
<i>lex loci damni infecti</i>	země registrace vozidel (bez ohledu na bydliště stran)
maďarské právo	slovenské právo

Příklad 3:

Na území Maďarska dojde v roce 2012 k dopravní nehodě vozidel. Jedno z vozidel řídí osoba s bydlištěm na území Slovenska, jedno osoba s bydlištěm na území Maďarska. Vozidla mají slovenskou PZ, neboť maďarský řidič řídí vozidlo, které mu zapůjčil příbuzný (Slovák). Řešenou otázkou bude vztah maďarského řidiče druhého vozidla a slovenského majitele tohoto vozidla (konkurence smluvní a mimosmluvní odpovědnosti). Mezi maďarským řidičem a slovenským majitelem vozidla existuje smluvní vztah, kdy maďarský řidič vrací předmět smlouvy poškozený. Jestliže by spor o náhradu škody byl řešen v Maďarsku (příslušnost dle obvyklého bydliště žalovaného), bylo by použito Nařízení Řím I. Naopak na Slovensku, vzhledem k tomu, že Úmluva pro tyto situace obsahuje kolizní pravidlo, má úprava v Úmluvě přednost před úpravou v Nařízení Řím II.

Nařízení Řím I	Úmluva
Volba práva pro smlouvu (o půjčce)	čl. 4 písm. b) odkazující na písm. a)
Při neexistenci volby práva čl. 4 odst. 2	země registrace vozidel (bez ohledu na bydliště stran)
Právo dle obvyklého bydliště osoby poskytující charakteristické plnění pro smlouvu o půjčce (slovenský majitel)	slovenské právo
slovenské právo	

Jestliže by slovenský majitel vozidla využil přímou žalobu vůči pachateli dopravní nehody, kterým by byl jiný Slovák řídící vozidlo se slovenskou RZ, bylo by řešení následující:

Nařízení Řím II	Úmluva
čl. 4 odst. 2	čl. 4 písm. b) odkazující na písm. a)
<i>Lex domicilii communis</i>	země registrace vozidel (bez ohledu na bydliště stran)
slovenské právo	slovenské právo

Jestliže by slovenský majitel vozidla využil přímou žalobu vůči pachateli dopravní nehody, kterým by byl Maďar řídící vozidlo se maďarskou RZ, bylo by řešení následující:

Nařízení Řím II	Úmluva
čl. 4 odst. 1	čl. 3
<i>lex loci damni infecti</i>	<i>lex loci delicti commissi</i>
maďarské právo	maďarské právo

Příklad 4:

Na území Maďarska dojde v roce 2012 k dopravní nehodě vozidel. Jedno z vozidel (s maďarskou PZ) řídí osoba s bydlištěm na území Maďarska. Druhé vozidlo řídí osoba s bydlištěm na území Slovenska (nikoliv vlastník vozidla). Slovenský řidič řídí vozidlo, které mu zapůjčil příbuzný (Slovák), toto vozidlo má proto slovenskou PZ. Řešenou otázkou je vztah slovenského řidiče druhého vozidla a slovenského majitele tohoto vozidla (konkurence smluvní a mimosmluvní odpovědnosti). Je nepravděpodobné, že spor by byl řešen jinde, než na Slovensku – následující tabulka poukazuje na odlišné řešení dle obou předmětných předpisů. Vzhledem ke zkoumání řešení dle Úmluvy nepovažujeme za možné použití argumentu neexistence dostatečně významného mezinárodního prvku.

	Úmluva
	čl. 3
	<i>lex loci delicti commissi</i>
	maďarské právo

Pokud by došlo k obdobné situaci, která by ale byla řešena před maďarským soudem (maďarský řidič řídí vozidlo, které mu zapůjčí jeho maďarský příbuzný, k nehodě dojde na Slovensku), bylo by řešení odlišné. V takovém případě bychom řešili porušení povinnosti vrátit předmět půjčky v řádném stavu, kdy vztah mezi strany smlouvy o půjčce (Maďaři) neexistuje dostatečně významný mezinárodní prvek. V Maďarsku není platná a účinná právní norma, který by pro danou situaci pracovala s mezinárodním prvkem. Z pohledu maďarského smluvního práva je místo poškození předmětu půjčky irelevantní, Úmluva není v Maďarsku aplikována. Bylo by bez dalšího aplikováno vnitrostátní maďarské právo.

Příklad 5:

Na území Maďarska dojde v roce 2012 k dopravní nehodě, při níž vozidlo se slovenskou PZ zraní osobu s obvyklým bydlištěm na území Slovenska. Vozidlo řídí osoba s obvyklým bydlištěm v Maďarsku, které vozidlo zapůjčil příbuzný (Slovák).

Nařízení Řím II	Úmluva
čl. 4 odst. 2	čl. 4 písm. a)
<i>Lex domicilia communis</i>	místo registrace vozidla
maďarské právo	slovenské právo

3.6 Závěr

Jak je z výše uvedeného patrné, oba zkoumané právní předpisy mohou pro některé situace poskytovat odlišné řešení. Uvádíme to však s vědomím toho, že se bude jednat svojí povahou spíše o situace specifitější, zatímco v situacích typických budou řešení spíše

korespondovat. I přesto však nelze rozdíly opomíjet. Výsledný stav, kdy některé členské státy EU aplikují normu regionální, vytvořenou uvnitř EU a zamýšlenou k použití před soudy členských států, zatímco jiné členské státy aplikují normu vytvořenou mimo struktury EU, navíc zpracovanou za jiných společenských a ekonomických podmínek, představuje stav konkurenční.

Konkurenci lze vnímat různě. Může se jednat o konkurenci v aplikačních předpokladech předmětných předpisů, v jejich obsahu či ve výsledku. Je nutné si uvědomit, že smysl, cíl všech unifikačních snah, ať již regionálního charakteru nebo charakteru univerzálního, je společný. Je jím právě ona unifikace, tj. nalezení shodného výsledku. Shoda v aplikačních předpokladech či v obsahu bude představovat patrně jeden z předpokladů dosažení unifikace ve výsledku, nicméně je to právě výsledek, který je pro praxi nejpodstatnější. A v této souvislosti je nutné si uvědomit, že tento příspěvek se zabýval možnou konkurencí ve výsledku aplikace kolizních norem. Opomíjí rozdíly mezi hmotnými úpravami. Činí tak s vědomím toho, že odstranění konkurence a dosažení shody v hledání hmotněprávního výsledku je v současné době nemyslitelné regionálně (v rámci EU), natož globálně. Proto dosažení alespoň kolizně shodného výsledku může být uspokojivým řešením. Nelze však uzavřít až takto pozitivně. Na základě výše uvedeného je zřejmé, že zatím není dosaženo ani tohoto kolizně unifikovaného řešení. A i kdyby byl někdy takový stav dosažen, je nutné počítat s dalším aspektem, který vnáší do celkového řešení výrazné konkurenční prvky. Tímto aspektem je procesní právo – různé názory na zacházení s kolizními normami či cizím právem určeným dle kolizních norem. Ve světle tohoto aspektu se může jevit diskuze nad konkurencí regionální či univerzální regulace kolizní či dokonce hmotněprávní jako poněkud předčasná.

4. Nariadenie Brusel Ia a tretie štáty

Katarína Burdová¹

4.1 Úvod

Dňa 1. januára 2013 nadobudlo účinnosť nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1215/2012 z 12. decembra 2012 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (ďalej len „nariadenie Brusel Ia“), ktoré sa s výnimkou článkov 75 a 76² uplatňuje od 10. januára 2015. Toto nariadenie predstavuje revíziu³ nariadenia Rady (ES) č. 44/2001 z 22. decembra 2000 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (ďalej len „nariadenie Brusel I“), ktoré je považované za základ európskej justičnej spolupráce v civilných veciach.

Nariadenie Brusel Ia je nástrojom regionálnej unifikácie noriem medzinárodného práva procesného a je primárne určené na aplikáciu vo vzťahoch medzi členskými štátmi EÚ. Cieľom tohto príspevku je však posúdiť pôsobenie tohto nástroja v prípadoch, ktoré presahujú región Európskej únie a majú úzky vzťah k tretím štátom.

Nariadenie Brusel I zaviedlo jednotný systém pravidiel právomoci súdov členských štátov Európskej únie s výnimkou Dánska,⁴ na ktorý nadväzuje pomerne liberálny režim uznávania a výkonu rozsudkov týchto členských štátov Európskej únie. Toto nariadenie zaväzuje len členské štáty Európskej únie a samozrejme nezaväzuje tretie štáty, avšak systém pravidiel právomoci zavedený nariadením Brusel I sa uplatní nielen v situáciách, ktoré vykazujú vzťah k dvom alebo viacerým členským štátom Európskej únie ale aj v situáciách, ktoré vykazujú vzťah len k jednému členskému štátu a tretiemu štátu,⁵ čo potvrdila aj judikatúra Súdneho dvora Európskej únie (ďalej len „SD EÚ“).

Väzba sporu k tretiemu štátu môže byť v niektorých prípadoch natoľko silná, že zakladá dokonca výlučnú právomoc súdov tretieho štátu na prejednanie a rozhodnutie veci a to nielen podľa národných predpisov tohto tretieho štátu ale aj podľa nariadenia Brusel I, ak by bolo toto aplikovateľné. Napr. spor sa týka vecných práv k nehnuteľnosti, ktorá sa nachádza v treťom štáte, avšak žalovaný má obvyklý pobyt v členskom štáte Európskej únie. Rovnako to platí aj pre situácie, kedy strany s obvyklým pobytom v členských štátoch Európskej únie založia výlučnú právomoc súdu tretieho štátu prorogačnou dohodou.

Vyvstáva preto otázka, či vôbec a ako nariadenie Brusel I a nariadenie Brusel Ia umožňujú súdu členského štátu EÚ s právomocou na konanie podľa nariadenia reagovať na skutočnosť, že súd tretieho štátu má výlučnú právomoc na konanie v tej istej veci, resp. na skutočnosť, že konanie pred súdom tretieho štátu už začalo, resp. že súd tretieho štátu

¹ JUDr. Katarína Burdová, PhD., Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta.

² V zmysle článku 81 nariadenia Brusel Ia sa uvedené ustanovenia uplatňujú od 10. januára 2014.

³ Pri príprave nariadenia Brusel Ia bola použitá technika prepracovania právnych aktov, čo znamená, že nariadenie Brusel Ia obsahuje tak nezmenené ustanovenia nariadenia Brusel I ako aj zmeny a doplnenia nariadenia Brusel I, ktoré zároveň ruší a nahrádza (čl. 2 medziinštitucionálnej dohody z 28. novembra 2001 o systematickejšom používaní techniky prepracovania právnych aktov 2002/C 77/01).

⁴ Osobitné postavenie Dánska vyplýva z článku 1 a 2 Protokolu o postavení Dánska pripojeného k zakladajúcim zmluvám. Na základe článku 3 ods. 2 Zmluvy z 19. októbra 2005 uzavretej medzi EÚ a Dánskom o právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach oznámilo dňa 20. decembra 2012 Dánsko Komisii svoje rozhodnutie implementovať obsah nariadenia Brusel Ia.

⁵ Stanovisko SD EÚ zo dňa 7. februára 2006, 1/03, Zb. I-1150 – 1210.

vydal rozsudok v tej istej veci, o ktorej koná súd členského štátu Európskej únie s právomocou podľa nariadenia Brusel I.

Uvedené otázky sú zaujímavé najmä z dôvodu, že výkon právomoci podľa nariadenia Brusel Ia súdom členského štátu by v takýchto prípadoch mohol viesť k vydaniu rozsudku, ktorý by bol nezlučiteľný s rozsudkom tretieho štátu, čo by následne mohlo viesť k zamietnutiu jeho uznania nielen v dotknutom treťom štáte ale aj v inom členskom štáte Európskej únie.⁶

4.2 Zohľadňovanie výlučnej právomoci súdov tretích štátov v režime nariadenia Brusel Ia

V národných právnych úpravách členských štátov Európskej únie je možné sa stretnúť s dvoma základnými prístupmi k otázke zohľadňovania právomoci súdov iného štátu pri posudzovaní právomoci vlastných súdov. Štáty kontinentálneho právneho systému vychádzajú zo zásady, že súd s právomocou na konanie je povinný vec prejednať a rozhodnúť a pri posudzovaní vlastnej právomoci neprihliada na právomoc súdov iných štátov a to ani v prípade, ak ide o právomoc výlučnú. Štáty *common law* naopak vo svojich vnútroštátnych úpravách zakotvili tzv. doktrínu *forum non conveniens*, v zmysle ktorej má súd s právomocou na konanie priznané diskrečné oprávnenie na základe ktorého môže odmietnuť vykonávať právomoc ak je presvedčený o tom, že súd iného štátu, ktorý má právomoc, je vhodnejším fórom na prejednanie a rozhodnutie veci.⁷ Ani doktrína *forum non conveniens* však neumožňuje automaticky odmietnuť vykonávať právomoc, ak je daná výlučná právomoc súdov iného štátu.

Nariadenie Brusel I v článku 25⁸ prikazuje súdom členských štátov EÚ prihliadať len na výlučnú právomoc súdu iného členského štátu Európskej únie podľa článku 22 nariadenia Brusel I, pričom rovnakú úpravu obsahuje aj nariadenie Brusel Ia v článku 27. Explicitné pravidlo o tom, či súdy členských štátov majú resp. môžu prihliadať na výlučnú právomoc súdov tretieho štátu ani po revízii nariadenia Brusel I neexistuje a táto otázka do dnešného dňa nebola jednoznačne vyriešená ani judikatúrou Súdneho dvora Európskej únie, hoci sa v tejto súvislosti v odbornej literatúre stretávame s odkazom najmä na rozsudok SD EÚ vo veci *Owusu*,⁹ v ktorom SD EÚ konštatoval, že doktrína *forum non conveniens* je nezlučiteľná s Bruselským dohovorom¹⁰ a v rozpore s princípom právnej istoty a jednotnej aplikácie európskych pravidiel právomoci a zároveň konštatoval, že ustanovenie upravujúce

⁶ V zmysle článku 45 ods. 1 písm. d) nariadenia Brusel Ia cit.: „Uznanie rozsudku (členského štátu – pozn. autora) sa na návrh zainteresovaného účastníka zamietne ak je rozsudok nezlučiteľný so skorším rozsudkom vydaným... v treťom štáte v rovnakej veci a medzi rovnakými účastníkmi za predpokladu, že skorší rozsudok spĺňa podmienky na jeho uznanie v dožiadanom členskom štáte.“

⁷ STONE, P.: *European private international law*, Cheltenham: Edward Edgar, 2008. s. 49.

⁸ Článok 25 nariadenia Brusel I cit.: „Ak má súd členského štátu konať o nároku, ktorého podstatou je vec patriaca do výlučnej právomoci súdov iného členského štátu podľa článku 22, aj bez návrhu tento súd vyhlási, že nemá právomoc.“

⁹ Rozsudok Súdneho dvora zo dňa 1. marca 2005 vo veci *Andrew Owusu v. M. B. Jackson*, C-281/02 Zb. 2005 I-01383.

¹⁰ Bruselský dohovor z 27. septembra 1968 o právomoci a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach, ktorý bol vo vzťahoch medzi členskými štátmi s výnimkou Dánska nahradený nariadením Brusel I. V zmysle článku 68 ods. 2 nariadenia Brusel I cit.: „V rozsahu v ktorom toto nariadenie nahrádza ustanovenia Bruselského dohovoru z roku 1968 medzi členskými štátmi, akýkoľvek odkaz na tento dohovor treba chápať ako odkaz na toto nariadenie.“

všeobecnú právomoc súdov¹¹ na konanie vo veciach má kogentný charakter a takáto právomoc môže byť derogovaná len spôsobom, ktorý explicitne predpokladá nariadenie.

Prípád *Owusu* sa týkal situácie, kedy súdy tretieho štátu (Jamajky) boli podľa žalovaného vhodnejšie a to z najmä dôvodu, že rozhodnutie vo veci bolo podmienené vykonaním obhliadky pláže v tomto štáte a tiež z dôvodu, že poistenie nehnuteľnosti, na ktorej došlo ku skutočnosti zakladajúcej nárok na náhradu škody, nekrýlo náhradu škody, ktorá by bola uložená iným súdom ako súdom jamajským. V tomto prípade sa však žalovaný neodvolával na výlučnú právomoc jamajských súdov.

Napriek uvedenému časť odbornej verejnosti argumentuje závermi rozsudku *Owusu* aj v prípadoch, kedy súdy tretieho štátu majú výlučnú právomoc, pričom interpretácia uvedených záverov nie je jednotná. Podľa niektorých názorov zo záverov prípadu *Owusu* je možné vyvodit', že kogentný charakter ustanovení o všeobecnej právomoci podľa nariadenia Brusel Ia spolu s absenciou výslovného ustanovenia v tomto nariadení o povinnosti prihliadať na výlučnú právomoc súdov tretieho štátu bráni súdu členského štátu v tom, aby prihliadal pri posudzovaní vlastnej právomoci podľa nariadenia Brusel Ia na výlučnú právomoc súdov tretieho štátu, aj ak by mu to umožňovali resp. prikazovali jeho národné predpisy.

Zástancovia opačného názoru poukazujú na skutočnosť, že neprihliadanie na výlučnú právomoc súdov tretieho štátu zo strany súdov členských štátov Európskej únie spôsobuje vznik situácie, kedy sú dva súdy povinné vec prejednať a rozhodnúť. Súd členského štátu na základe kogentného ustanovenia článku 2 nariadenia Brusel Ia a súd nečlenského štátu na základe vlastných ustanovení o právomoci. Riešenie tejto situácie tak vidia najmä v priznaní reflexného účinku ustanoveniam článku 22, 23, 27 a 28 nariadenia Brusel Ia a ich priamej aplikácii aj v prípadoch, kedy je alternatívnym fórom tretí štát. Tejto teórii je však vyčítané najmä to, že aplikuje režim nariadenia Brusel I na tretie štáty, ktoré ním nie sú viazané a ktoré regulujú právomoc vlastných súdov bez toho, aby recipročne zohľadňovali právomoc súdov členských štátov EÚ. Zároveň aplikáciou tejto doktríny nie je možné zaručiť, že súd tretieho štátu vec skutočne rozhodne a že napr. neodmietne vykonávať právomoc a konanie nezastaví.

Iná názorová skupina sa zas prikláňa k záveru, že otázka prihliadania na výlučnú právomoc súdov tretieho štátu nepatrí do pôsobnosti nariadenia Brusel Ia a teda súdy členských štátov môžu túto otázku posúdiť podľa národných pravidiel. Táto teória sa odvoláva najmä na rozsudok vo veci *Coreck Maritime*,¹² v ktorom sa Súdny dvor zaoberal výkladom ustanovenia článku 23 bruselského dohovoru a konštatoval, že toto ustanovenie je aplikovateľné len vtedy, ak aspoň jedna zo strán prorogačnej dohody má bydlisko v členskom štáte Európskej únie a súčasne ak je prorogačná dohoda uzavretá v prospech súdu členského štátu EÚ. V tomto prípade bola prorogačná dohoda uzavretá v prospech súdu tretieho štátu. Súdny dvor preto konštatoval, že nariadenie sa nepoužije a súd členského štátu, pred ktorým začalo konanie bez ohľadu na túto prorogačnú dohodu, má posúdiť jej platnosť v súlade s právom, ktorým sa táto dohoda riadi a v prípade, že dospeje k záveru, že je platná, môže na základe svojich národných predpisov odmietnuť právomoc podľa bruselského dohovoru a konanie zastaviť.¹³ Záver uvedeného rozsudku niektorí autori interpretujú tak, že otázka odmietnutia vykonávania právomoci podľa nariadenia

¹¹ V súčasnosti článok 2 nariadenia Brusel I cit.: „Ak nie je v tomto nariadení uvedené inak, osoby s bydliskom na území členského štátu sa bez ohľadu na ich štátne občianstvo žalujú na súdoch tohto členského štátu.“ Rovnaké znenie má ustanovenie článku 4 nariadenia Brusel Ia.

¹² Rozsudok SD EÚ zo dňa 9. novembra 2000, C- 387/98 vo veci *Coreck Maritime GmbH* proti *Handelsveern BV* a iný., bod 16-21.

¹³ Tamtiež bod 22.

Brusel Ia z dôvodu existencie výlučnej právomoci súdu tretieho štátu nepatrí do pôsobnosti nariadenia Brusel Ia a súd členského štátu ju môže posúdiť podľa národných pravidiel.¹⁴ Či je možné túto argumentáciu prijať je stále otázne, keďže SD EÚ sa v neskoršom rozsudku vo veci *Owusu* nevysporiadal so svojou argumentáciou vo veci *Coreck*, ktorý mu predchádzal.

Z uvedeného je teda zrejmé, že otázka, či súd členského štátu môže pri posudzovaní vlastnej právomoci podľa nariadenia Brusel Ia prihliadať na existenciu výlučnej právomoci súdov tretieho štátu nie je jednoznačne vyriešená a to ani po revízii nariadenia Brusel I, skôr sa však zdá, že kogentný charakter všeobecnej právomoci podľa nariadenia Brusel Ia a potreba právnej istoty a jednotnej aplikácie ustanovení nariadenia Brusel Ia vylučujú možnosť aplikácie národných pravidiel, na základe ktorých by bolo možné odmietnuť vykonávať právomoc podľa nariadenia Brusel Ia z dôvodu existencie výlučnej právomoci súdu tretieho štátu.

4.3 Zohľadňovanie konania začatého v tej istej veci medzi rovnakými účastníkmi konania na súde tretieho štátu v režime nariadenia Brusel Ia

Prekážka litispendencie v európskom medzinárodnom práve súkromnom má za cieľ zabrániť vzniku paralelných konaní v rôznych členských štátoch EÚ a vydaniu nezlučiteľných rozsudkov. V predpisoch európskeho medzinárodného práva súkromného sa vyskytuje už od Bruselského dohovoru, ktorý podobne ako nariadenie Brusel I upravoval len situácie vzniku kompetenčných konfliktov medzi súdmi členských štátov Európskej únie bez ohľadu na to, či si tieto sudy založili právomoc na konanie na základe unifikovaných pravidiel právomoci alebo na základe národných predpisov.¹⁵ Právna úprava do prijatia nariadenia Brusel Ia tak nereagovala na situácie, kedy žalobca podal žalobu na súdoch tretieho štátu a zároveň na súdoch členského štátu Európskej únie a ani na situácie, kedy žalovaný reagoval na konanie začaté pred súdom tretieho štátu podaním žaloby na súde členského štátu Európskej únie alebo naopak.

Významnú zmenu v tomto smere prináša nariadenie Brusel Ia, ktoré v článku 33 stanovuje pravidlá pre koordináciu konaní v tej istej veci a medzi tými istými účastníkmi konania, ktoré prebiehajú na súde členského štátu EÚ a tretieho štátu a v článku 34 nariadenia

¹⁴ K ďalším teoretickým koncepciám pozri najmä DE VERNEUIL SMITH, P. – LASSERSON, B. – RYMKIEWICZ.: Reflection on *Owusu*: The Radical decision in *Ferrexpo*. In *Journal of Private International Law*. roč. 8, č. 2, r 2012, s. 389 – 405. Podľa uvedených autorov spočíva teória reflexného účinku (tzv. reflexive effect theory) v tom, že sa ustanovenia nariadenia Brusel I budú reflektovať aj vo vzťahoch k tretím štátom, teda v situáciách, kedy ustanovenia nariadenia Brusel I sú neaplikovateľné, pretože alternatívnym fórom je tretí štát. Táto teória má viacero podôb, najprísnejšia podoba je založená na priamej aplikácii článkov 22, 23, 27 a 28 nariadenia aj v prípadoch, kedy je konkurenčným fórom tretí štát, tento prístup však nemá oporu v znení nariadenia Brusel I.

¹⁵ Ako uvádza prof. Fumagalli (FUMAGALLI, L.: *Lis alibi pendens: The rules on parallel proceeding in reform of the Brussels I regulation*. In: POCAR, F., VIARENGO, I., VILLATA, F.C.: *Recasting Brussels I*, Milano: CEDAM, 2012. s. 237-252), právna úprava prekážky litispendencie bola pôvodne upravená v Bruselskom dohovore tak, že umožňovala vznik negatívneho kompetenčného konfliktu tým, že zakotvila povinnosť každému súdu zmluvného štátu, ktorý nezačal konanie v tej istej veci ako prvý, z úradnej povinnosti odmietnuť vykonávať právomoc a zastaviť konanie, pričom prerušenie konania týmto súdom bolo len výnimkou, ktorá sa uplatnila v prípade, ak právomoc súdu, ktorý začal konanie ako prvý, bola namietaná. Táto právna úprava bola zmenená San Sebastianskym dohovorom z 26. 5. 1989, ktorý zaviedol povinnosť súdu zmluvného štátu prerušiť konanie a odmietnuť vykonávať právomoc len v prípade, ak sa potvrdila právomoc súdu zmluvného štátu, ktorý začal konanie ako prvý. Nariadenie Brusel I prevzalo túto právnu úpravu a doplnilo ju o jednotné pravidlá stanovujúce moment začatia konania na účely posúdenia, ktorý súd členského štátu začal konanie ako prvý.

pravidlá pre koordináciu súvisiacich konaní prebiehajúcich na súdoch členského a tretieho štátu. Uvedené pravidlá majú jednostrannú povahu a sú nimi viazané len sudy členských štátov Európskej únie, ktoré ich aplikujú bez toho, aby sa zo strany tretích štátov vyžadovala reciprocita.

Aj keď uvedené ustanovenia nariadenia Brusel Ia je potrebné uvítať, predsa vyvolávajú viaceré otázky. Ďalší text bude zameraný na niektoré otázky súvisiace s ustanovením článku 33 nariadenia Brusel Ia.

Článok 33¹⁶ nariadenia Brusel Ia dáva súdom členských štátov s právomocou založenou na unifikovaných pravidlách nariadenia Brusel Ia možnosť prerušiť konanie, ak na súde tretieho štátu začalo konanie v tej istej veci medzi tými istými účastníkmi konania skôr. Uplatnenie tejto možnosti je však podmienené tromi podmienkami, ktoré musia byť splnené kumulatívne, konkrétne sú to - existencia skoršieho konania v tej istej veci medzi tými istými účastníkmi konania v treťom štáte; očakávané vydanie rozsudku súdom tretieho štátu, ktorý bude spĺňať podmienky uznania resp. výkonu v dotknutom členskom štáte a presvedčenie, že prerušenie je potrebné v záujme riadneho výkonu spravodlivosti.¹⁷ Prerušenie konania na základe článku 33 nariadenia Brusel Ia nie je prípustné, ak je daná výlučná právomoc súdu členského štátu podľa článku 24 nariadenia Brusel Ia alebo ak je právomoc súdu členského štátu založená dohodou strán.

Skutočnosť, že článok 33 priznáva súdu členského štátu možnosť a nie povinnosť prerušiť konanie, evokuje doktrínu *forum non conveniens* v tom zmysle, že žalobca a ani žalovaný nemajú istotu, že súd členského štátu konanie preruší. Týmto spôsobom sa tak do systému pravidiel právomoci, ktorý je v režime nariadenia Brusel Ia založený na princípe právnej istoty a predvídateľnosti dostáva istý prvok neistoty.

V súvislosti s požiadavkou jednotnej aplikácie nariadenia Brusel Ia vyvstáva ďalšia otázka súvisiaca s požiadavkou cit.: „sa očakáva, že súd tretieho štátu vydá rozsudok, ktorý bude možné v tomto štáte uznať a prípadne vykonať.“ Keďže podmienky a spôsob uznania rozsudkov v občianskych a obchodných veciach vydaných súdmi tretích štátov nie sú

¹⁶ V zmysle článku 33 nariadenia Brusel Ia cit.:

1. Ak je právomoc založená na článku 4 alebo na článkoch 7, 8 alebo 9 a na súde tretieho štátu sa vedie konanie v čase, keď súd v členskom štáte začne konať o žalobe v tej istej veci a medzi rovnakými účastníkmi ako na súde tretieho štátu, súd členského štátu môže konanie prerušiť, ak:
 - a) sa očakáva, že súd tretieho štátu vydá rozsudok, ktorý bude možné v tomto členskom štáte uznať a prípadne vykonať a
 - b) súd členského štátu je presvedčený, že prerušenie konania je potrebné v záujme riadneho výkonu spravodlivosti.
2. Súd členského štátu môže kedykoľvek pokračovať v konaní, ak
 - a) konanie na súde tretieho štátu bolo tiež prerušené alebo zastavené;
 - b) súd členského štátu považuje za nepravdepodobné, že konanie na súde tretieho štátu bude v primeranom čase ukončené, alebo
 - c) pokračovanie v konaní je v záujme riadneho výkonu spravodlivosti nevyhnutné.
3. Súd členského štátu zastaví konanie, ak sa konanie na súde tretieho štátu skončilo, pričom bol vydaný rozsudok, ktorý možno v tomto členskom štáte uznať a prípadne vykonať.
4. Súd členského štátu uplatní tento článok na návrh jednej zo zmluvných strán alebo, ak je to prípustné, podľa vnútroštátneho právneho poriadku, aj bez návrhu.“

¹⁷ Nariadenie Brusel Ia v bode 24 preambuly uvádza cit.: „pri zohľadňovaní riadneho výkonu spravodlivosti by mal súd dotknutého členského štátu posúdiť všetky okolnosti veci, v ktorej koná. Medzi tieto okolnosti by mohol patriť vzťah medzi skutkovými okolnosťami veci, účastníkmi a dotknutým tretím štátom, štádium, do ktorého konanie v treťom štáte dospelo do času začatia konania na súde členského štátu, ako aj otázka, či sa očakáva, že súd tretieho štátu vydá rozsudok v primeranom čase.“

v rámci Európskej únie unifikované a medzi jednotlivými členskými štátmi sa značne odlišujú, jednotná aplikácia článku 33 nariadenia Brusel Ia v členských štátoch Európskej únie nebude minimálne z tohto dôvodu objektívne možná, pretože napr. rozsudok tretieho štátu, ktorý by si založil právomoc na konanie v majetkových veciach iba na skutočnosti, že v tomto štáte má žalovaný majetok, by bolo možné uznať v Slovenskej republike, kým v iných členských štátoch Európskej únie by táto skutočnosť mohla byť dôvodom jeho neuznania a teda uvedená podmienka na prerušenie konania podľa článku 33 nariadenia Brusel Ia by v týchto štátoch nebola splnená, kým v Slovenskej republike áno.

Uvedené nejednotné pravidlá uznávania rozsudkov tretích štátov v občianskych a obchodných veciach spolu s prísne stanovenou prekážkou litispendencie vo vzájomných vzťahoch medzi členskými štátmi, kedy je súd členského štátu v zásade povinný konanie prerušiť, ak nezačal konať ako prvý a ak nemá výlučnú právomoc podľa nariadenia Brusel Ia, by teoreticky mohli viesť tiež k *forum shopping* v rámci Európskej únie. Dlužník totiž môže mať záujem na tom, aby o jeho spore nerozhodovali sudy členských štátov, ktorých rozsudky by požívali slobodu voľného pohybu v Európskej únii a mohol by sa snažiť si špekulatívnym podaním na súd členského štátu s najliberálnejším prístupom k rozsudkom tretích štátov zaistiť jednak prerušenie konania ale v spojení s článkom 29 nariadenia Brusel Ia zároveň zabrániť súdom iných členských štátov EÚ aby konali vo veci. Samozrejme, nariadenie Brusel Ia sa snaží eliminovať vznik takýchto situácií požiadavkou, aby prerušenie konania bolo potrebné v záujme riadneho výkonu spravodlivosti.

V neposlednom rade je potrebné upozorniť na to, že článok 33 sa uplatní len vtedy, keď konanie v treťom štáte začalo skôr ako konanie na súde členského štátu, čo môže viesť k tomu, že strana sporu sa bude snažiť čo najskôr začať konanie v členskom štáte Európskej únie, aby si tak zabezpečila nielen nemožnosť zohľadnenia výlučnej právomoci súdu tretieho štátu ale aj voľný pohyb rozsudku vydaného súdom členského štátu v rámci Európskej únie.

Pre slovenskú aplikačnú prax nová právna úprava znamená, že v prípade, ak si slovenský súd založí právomoc na unifikovaných pravidlách podľa nariadenia Brusel Ia (a nie je daná výlučná právomoc slovenských súdov podľa nariadenia Brusel Ia ani si strany nezaložili právomoc slovenského súdu dohodou), bude môcť na návrh jednej zo sporových strán zohľadniť skoršie konanie začaté na súdoch tretích štátov a konanie prerušiť. V prípade, že je právomoc slovenského súdu v súlade s článkom 6 nariadenia Brusel Ia založená na národných predpisoch, slovenský súd takúto možnosť nemá.

4.4 Zohľadňovanie rozsudku vydaného súdom tretieho štátu v režime nariadenia Brusel Ia

Nariadenie Brusel Ia upravuje režim uznávania a výkonu rozsudkov v občianskych a obchodných veciach vydaných súdmi členských štátov Európskej únie. Avšak toto nariadenie obsahuje aj dve ustanovenia, ktoré sa týkajú právnych účinkov rozsudkov tretích štátov v európskom justičnom priestore.

Konkrétne ide o článok 33 ods. 3 nariadenia Brusel Ia v zmysle ktorého cit.: „súd členského štátu zastaví konanie, ak sa konanie na súde tretieho štátu skončilo, pričom bol vydaný rozsudok, ktorý možno v tomto členskom štáte uznať a prípadne vykonať“ a článok 45 ods. 1 písm. d) nariadenia Brusel Ia v zmysle ktorého cit.: „Uznanie rozsudku (súdu členského štátu – pozn. autora) sa na návrh zainteresovaného účastníka zamietne, ak je rozsudok nezlučiteľný so skorším rozsudkom vydaným ...v treťom štáte v rovnakej veci a medzi rovnakými účastníkmi za predpokladu, že skorší rozsudok spĺňa podmienky na jeho uznanie v dožiadanom členskom štáte.“

Rozsudok tretieho štátu tak v zmysle uvedených ustanovení predstavuje prekážku voľného pohybu rozsudkov členských štátov¹⁸ ako aj prekážku *res iudicata*, avšak podmienky za ktorých je možné priznať rozsudku tretieho štátu účinky sa v jednotlivých členských štátoch významne odlišujú, hoci tieto účinky nastávajú bez ohľadu na to, či rozsudok tretieho štátu bol v dotknutom členskom štáte právoplatne uznaný.¹⁹

Nejednotnosť podmienok uznania rozsudkov tretích štátov v občianskych a obchodných veciach v rámci Európskej únie spôsobuje problémy nielen oprávneným z cudzích rozsudkov vydaných súdmi tretích štátov, ktorí sú nútení zisťovať podmienky a spôsob uznania rozsudku tretieho štátu v každom jednotlivom členskom štáte, ak má dlžník majetok vo viacerých členských štátoch, ale môže spôsobovať problémy aj dlžníkom, ktorí majú majetok vo viacerých členských štátoch, pričom skorší rozsudok vydaný v treťom štáte ich nemusí „chrániť“ pred neskorším rozsudkom súdu členského štátu vo všetkých členských štátoch rovnako.

To isté platí aj pre prekážku *res iudicata*, ktorú rozsudok tretieho štátu predstavuje len pre súdy niektorých členských štátov.

Ak súd členského štátu preruší konanie podľa článku 33 ods. 1 nariadenia Brusel Ia a následne konanie podľa článku 33 ods. 3 nariadenia Brusel Ia zastaví z dôvodu, že súd tretieho štátu vydal rozsudok vo veci, takéto rozhodnutie o zastavení konania súdu členského štátu bude uznateľné v ostatných členských štátoch Európskej únie v režime nariadenia Brusel Ia. Nebude však zaväzovať iné členské štáty, aby rozsudok tretieho štátu uznali resp. aby nekonali vo veci o ktorej rozhodol súd tretieho štátu. Práve naopak rozsudok členského štátu o zastavení konania podľa článku 33 ods. 3 nariadenia Brusel Ia umožní tým súdom členských štátov, v ktorých rozsudok tretieho štátu nespĺňa podmienky uznania vykonávať právomoc podľa nariadenia Brusel Ia. Takáto právna úprava síce rešpektuje zásadu zákazu dvojitého *exequatur*, ale môže neúmerne časovo zatažovať účastníkov konania.

4.5 Záver

Nariadenie Brusel Ia oproti nariadeniu Brusel I prináša významné zmeny v otázkach zohľadňovania konaní začatých na súdoch tretích štátov ako aj rozsudkov vydaných súdmi tretích štátov.

Efektívnosť novej právnej úpravy však znižuje skutočnosť, že v rámci Európskej únie nie sú zatiaľ unifikované ani minimálne podmienky uznávania rozsudkov tretích štátov. Ich zjednotenie, vzhľadom na stav prác na prijatí univerzálneho dohovoru o právomoci, uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach, ktoré prebiehajú na pôde Haagskej konferencie medzinárodného práva súkromného, by nepochybne prispelo nielen k väčšej právnej istote a k jednotnejšiemu²⁰ uplatňovaniu novoprijatých pravidiel v článku 33 nariadenia Brusel Ia, ale ako uvádza prof. Carbone by „podporilo spoluprácu

¹⁸ K podmienkam, ktoré musí rozsudok tretieho štátu spĺňať na to, aby predstavovala prekážku uznania rozsudku členského štátu pozri bližšie napr. VAŠKE, V.: Uznání a výkon cizích rozhodnutí v České republice, Praha: C.H. Beck, 2007. s. 57 a 58.

¹⁹ Tamtiež, s. 58. Ako uvádza Vaške cit.: „V členských štátoch, kde sa uznávanie rozsudkov v majetkových veciach z tretích krajín deje výlučne zvláštnym výrokom, nie je potrebné, aby predchádzajúci rozsudok z tretej krajiny bol už právoplatne uznaný, postačí, že v danom členskom štáte spĺňa podmienky svojho uznania.“ Podľa môjho názoru je možné uvedené tvrdenie rozšíriť aj na článok 33 ods. 3 nariadenia Brusel Ia, ktorý hovorí o „možnosti“ uznania rozsudku tretieho štátu.

²⁰ Minimálne pri aplikácii výhrady verejného poriadku by sa aplikácia unifikovaných pravidiel uznávania rozsudkov tretích štátov medzi členskými štátmi EÚ odlišovala.

medzi Európskou úniou a tretími štátmi a poskytlo by Európskej únii vodiace kritéria, na základe ktorých by bolo možné jednoduchšie určiť, kde začať vyjednávanie a uzatváranie bilaterálnych a multilaterálnych zmlúv.“²¹

²¹ CARBONE, S. M.: What about the recognition of third states' foreign judgments? In: POCAR, F., VIARENGO, I., VILLATA, F.C.: Recasting Brussels I. Milano: CEDAM, 2012. s. 299- 309.

5. Morálne východiská regionalizácie medzinárodného práva súkromného v 21. storočí

Mária Sumková¹

Morálka je zmysel pre to, čo je správne, preto čo sa môže a nemôže, slovo morálka pochádza z latinského „*mos*“ (pl. „*mores*“)², t.j. zvyk, obyčaj, mravy. Morálku môžeme vnímať ako súhrn kultúrnych, historických, spoločenských pravidiel, ktoré našli odraz v spoločnosti, kde zohráva stále dôležitú rolu. Spoločnosť sa podieľa na vytváraní a následnom uznávaní a vynucovaní morálnych noriem. Morálka sa dostáva do úzkeho kontextu s kresťanskou morálkou, nie sú však totožné, pretože kresťanská morálka vyplýva priamo z kresťanskej viery, zo zákonov kresťanského sveta.

Otázka vzťahu práva a morálky nie je do dnešného dňa úplne jasná, dochádza tu k sporu medzi prívržencami teórie prirodzeného práva a právneho pozitivizmu. Teória prirodzeného práva vychádza z predpokladu, že právo nemôže existovať pokiaľ nedosiahne určité minimálne morálne kvality³, t.j. bez morálky by neexistovalo platné právo. Ako protiklad existujú teórie pozitivistov, ktorí odmietajú legitimizáciu práva morálkou a v otázkach platnosti odkazujú iba na jeho zákonnú formu. Právny pozitivizmus trvá na oddelení práva a morálky a zastáva názor, že aj nespravodlivé vlády sú vládami na základe platných zákonov.

Samotný vznik práva a morálky je veľmi ťažko určiteľný, intenzívnejšie sa s týmito pojmami dostávame do styku pri skúmaní histórie starovekého Grécka a Ríma, kolísky našej právnej kultúry a vzdelanosti. Stredovek je príznačný prepojením troch základných normatívnych systémov /právo, morálka, náboženstvo/, renesancia priniesla potlačenia vplyvu náboženstva v oblasti štátu a práva, v 17. storočí sa dostávajú do popredia myšlienky absolutizmu a právneho pozitivizmu, ktorý uznáva morálnu neutralitu pojmu právo.

Obdobie osvietenstva, 18. storočie uznáva existenciu ľudskej dôstojnosti a oddelenie človeka od štátu. Immanuel Kant a jeho pojem kategorický imperatív predstavuje základný morálny princíp, ktorého dôsledkom je rešpektovanie slobody a dôstojnosti iných ľudí, pre prijatie platného práva nie je dôležité len jeho vytvorenie zákonodarnou autoritou ale aj jeho morálne odôvodnenie.⁴ Kantovo učenie nachádza priamu súvislosť medzi právom a morálkou.

Okrem Kantovho učenia sa do popredia dostávajú ďalšie myšlienkové smery, a to liberalizmus a humanizmus, v tomto období dochádza aj k formulovaniu pojmu právny štát. Právny štát je štátom budovaným na princípe vlády práva v súvislosti s rešpektovaním základných ľudských práv a slobôd.

Po 2. svetovej vojne dochádza k presadzovaniu myšlienky neoddeliteľnosti pojmov právo a morálka. Nacistické právo a ďalšie totalitné režimy založené na princípe rasizmu a diskriminácie sa dostávajú do silného rozporu s morálkou, základné ľudské práva a slobody sa dostávajú do úzadia.

Renesanciu vzťahu práva a morálky a tým aj pozitívneho a prirodzeného práva prinieslo opätovne až 20. storočie prostredníctvom Norimberského procesu. Avšak ešte predtým otvoril novú kapitolu vzťahov práva a morálky Gándhí.

¹ JUDr. Mária Sumková, Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta.

² Viz MACHALOVÁ, T.: Vzťah etiky, morálky a práva. In: Praktické otázky etiky a morálky: Etika III.

³ KUBŮ, L., HUNGR, P., OSINA, P.: Teorie práva. Praha: Linde, 2007. s. 258.

⁴ MACHALOVÁ, T.: Úvod do právni filosofie. Brno: Masarykova univerzita, 1998. s. 74-75.

V šesťdesiatych rokoch jeho myšlienku pasívnej rezistencie, nenásilia, ale aj priamej akcie oživil Martin Luther King Jr. V známom liste z Birminghamského väzenia napísal v apríli 1963, že akékoľvek právo, ktoré degraduje ľudskú osobnosť, je nespravodlivé, a v jednote s Gándhím zdôraznil, že je nesprávne použiť nemorálne prostriedky na dosiahnutie morálnych cieľov. Moderná problematika vzťahu práva a morálky sa začína otázkou rozdielneho definovania práva prirodzenou právnou teóriou a právnym pozitivizmom.⁵

Formovanie morálky, morálny hodnôt v spoločnosti by sa dalo prirovnať k vzniku a uplatneniu obyčajového práva. Právna obyčaj, zvykové právo alebo obyčajové právo je všeobecne akceptované a štátom (verejnou mocou) uznané pravidlo správania sa, ktoré sa vžilo do vedomia spoločnosti v dôsledku jeho logického, racionálneho základu, dlhodobého používania a opakovania úkonov, a ktoré je vymáhateľné štátom (verejnou mocou), ak sa porušuje. Tvorca je anonymný, právna obyčaj vzniká v spoločnosti ("zdola") v dlhodobom procese, preto hovoríme o jej sociálnom vzniku (pre porovnanie: normatívny právny akt - právny predpis, napr. zákon, je tvorený štátnou mocou, "zhora" - tzv. etatický vznik). Predstavuje pasívnu tvorbu práva, v ktorej sa štát neangažuje, ale len uznáva jej obsah za všeobecne záväzný.

Znaky:

1. racionálnosť, logický základ, t.j. presvedčenie o jej správnosti, neodporovanie zákonu ani prirodzenej morálke;
2. premlčanie, čas (praescriptio) - dlhodobé používanie, pôsobenie v spoločnosti;
3. opakovanie úkonov (frequentia actuum), ktoré je slobodné, vážne a verejné;
4. všeobecnosť jej rešpektovania;
5. uvedomovanie si jej záväznosti, hrozba sankcie za jej neplnenie (tzv. nepriame donútenie);
6. vymedziteľnosť jej obsahu v právnom jazyku - zrozumiteľnosť a určitosť obsahu právnej obyčaje;
7. uplatňovanie opierajúce sa o autoritu verejnej moci a prostriedky mocenského donútenia.⁶

V dnešnej dobe sa do popredia dostáva právo pred morálkou, právo a morálka sú dve autonómne zložky duchovnej kultúry, ktoré sa niekedy prekrývajú a niekedy odlišujú, ale musia aspoň v nevyhnutných oblastiach spolu súvisieť. Ľudia dodržiavajú množstvo právnych noriem, pretože sa obsahovo zhodujú s pravidlami morálky, a naopak je vecou morálky dodržiavať súlad chovania s právnymi normami, čo môže byť na škodu v prípade, že právo nie je morálne a ľudia si časom následne otupujú svoju schopnosť rozoznávať medzi dobrým a zlým.

Právo je minimum morálky. Pokiaľ by sme tento výrok považovali za správny, všetky právne normy by mali byť zároveň normami morálnymi, a naopak všetky morálne normy by mali byť súčasťou noriem právnych, čo však nie je pravda, niektoré právne normy sa nedajú posudzovať ani ako morálne ani ako nemorálne a platí to aj naopak.

Právo nie je totožné s pojmom morálka, ani nie je od neho úplne oddelené, ale sa s týmto pojmom prelína a vzájomne dopĺňa.

Podľa sudkyne Ireny Pelikánovej existujú tri skupiny právnych noriem, ktoré s morálkou nejako súvisia. Prvé sú právne normy, ktoré majú morálny obsah, napr. normy trestného práva. Druhá skupina je skupina právnych noriem, ktoré odkazujú na normy morálne, napr.

⁵ PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001. s. 28.

⁶ *Právna obyčaj* [online], dostupné na: http://sk.wikipedia.org/wiki/Pr%C3%A1vna_oby%C4%8Daj.

neplatnosť právneho úkonu. Tretia, posledná skupina upravuje právne normy, ktorých výklad je úzko spätý s morálkou.⁷

Rešpektovanie morálky pri dodržiavaní práva je dôležité pre celkové zdravé fungovanie právneho systému. Pri tvorbe práva by vždy za každých okolností mali byť dodržiavané základné pravidlá morálky.

V neposlednom rade treba udržiavať morálnu vyspelosť obyvateľstva ako adresáta právnych noriem, právo musí byť jasné a pochopiteľné a spravodlivé a aby ho občania plnili intuitívne bez hlbších znalostí na základe svojho morálneho cítenia.

Právo a morálka predstavujú súbory sociálnych noriem, ktoré majú silu pôsobiť na spoločnosť a jej kultúru. Nezanedbateľným spoločným znakom práva a morálky je ich účel, t.j. regulácia chovania ľudí v rámci systému fungovania spoločnosti, ktorých nedodržanie je sprevádzané sankciami pre celkové zabezpečenie pocitu stability a istoty a možnej predvídateľnosti. Porušovanie noriem nasledované sankciami sa dá považovať za formu psychického donútenia. Psychické donútenie má aj preventívnu funkciu, obava trestu obvykle bráni porušovaniu noriem v opačnom prípade dochádza k fyzickému donúteniu.

Účelom práva je zabezpečenie integrity a istoty, rovnosti, rovnakého zaobchádzania, individuálnej slobody a spravodlivosti v zmysle vyrovnanie a garancie materiálnej istoty. Cieľom morálneho konania je utvárať dobré medziľudské vzťahy, ktoré umožnia rozvoj človeka ako uvedomelej a zodpovednej bytosti a tiež rozvoj spoločnosti, ktorá sa usiluje vytvoriť svojim členom podmienky k dobrému životu⁸.

Pojem dobré mravy je súčasťou aj mnohých právnych poriadkov, o.i. aj slovenského právneho poriadku. Tento pojem pochádzajúci z obdobia rímskeho práva nie je presne vymedzený a poskytuje široký priestor pre interpretáciu, ktorá je väčšinou závislá od konkrétneho prípadu.

Právne normy sú vytvárané zákonodarcom presne určeným spôsobom, formálnym postupom. Právne normy regulujú spoločenské vzťahy dôležité z hľadiska štátu a jeho fungovania. Právne normy sú záväzné a vynútiteľné štátnou mocou.

Morálne normy vznikajú dlhodobým uplatňovaním a používaním v bežnom živote a akceptáciou širším okruhom spoločnosti, neformálnym nepísaným spôsobom /existujú výnimky - Etický kódex advokáta/. Keďže sa jedná o dlhodobý spôsob tvorby morálnych noriem, ich zmena podlieha tiež dlhodobému procesu, pri zmene právnych noriem stačí dodržať predpísaný postup. Upravujú širšiu oblasť vzťahom o.i. aj súkromnej povahy. Morálne normy nie sú vynútiteľné štátnou mocou a ich dodržiavanie záleží na výchove a presvedčení každého jednotlivca. Nedodržiavaním morálnych noriem môže však dôjsť k vyhosteniu jednotlivca z okruhu spoločnosti do ktorej patril.

Morálka je dôležitý a nenahraditeľný prvok ovplyvňujúci spoločnosť, vychádza vo svojom základe z kultúrnych a spoločenských tradícií hlboko vrytých vo vedomia obyvateľov daného priestoru, nepodlieha dočasným zmenám, nemožno ju úspešne umelo vytvárať a naštastie ani pretvárať k obrazu aktuálnej moci, nepodlieha pôsobeniu rôznych dočasných vplyvov či už v politickej oblasti, kultúrnej oblasti, hospodárskej oblasti atď.

Ak právo bez morálky môže byť použité k zneužitiu moci, morálka smeruje skôr k náprave a odstránenie nepravostí, je nevyhnutná pri tvorbe práva a taktiež pri jeho následnej aplikácii. Uplatnenie morálky pri aplikácii práva je úzko späté s osobou, ktorá dané právo aplikuje, t.j. s osobou sudcu, ktorý by mal pre výkon svojej funkcie prísne kritériá a mal by podliehať neustálej kontrole.

⁷ PELIKÁNOVÁ, I.: Morální aspekty práva a právní interpretace. In: Bulletin advokacie 10/2010, s. 35 a násl.

⁸ HARVÁNEK, J. a kol.: Teorie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 55.

Vzhľadom na vyššie uvedené je viac než jasné, že sa morálka a morálne princípy líšia vzhľadom na povahu národa, historický vývoj daného územia a iné sociálne súvislosti. Morálka ako jeden s faktorov sa podieľajú na formovaní rozličných skupín právnych systémov a prispieva k regionalizmu. Existujú rôzne delenia právnych systémov, ktoré o.i. obsiahol vo svojej publikácii „Velké právní systémy. Úvod do srovnávací právní vědy“ Viktor Knapp, ktorý právne systémy delí na kontinentálne (systém písaného práva historicky odvodení od recepcie rímskeho práva); angloamerický systém (vytvorený na základe praxe súdnictva v UK); islamský systém (vychádzajúci z islamu). V každom systéme existujú množstvá morálnych noriem, ktoré nielenže sú odlišné ale si navzájom aj odporujú.

Ako samostatný región, resp. samostatný právny systém môžeme chápať systém/región Európskej únie. S procesom integrácie a zblížovania jednotlivých štátov úzko súvisí otázka budovania európskej identity a spoločných základov práva Európskej únie. Súčasná Európa vychádza minimálne z troch pilierov. Prvým pilierom je antika a grécky spôsob uvažovania, druhý je osvietenstvo a humanizmus a tretí nemenej dôležitý je pilier kresťanstva. Kresťanstvo v hlavne v oblasti Európy má historicky danú zásadnú úlohu. Pre kresťanskú morálku nie je zdrojom ľudský rozum ale Biblia, môžeme tvrdiť, že má absolútny charakter, kresťanským morálnym zásadám sa kresťan musí podriaďovať, čo bolo rozhodujúce najmä v období stredoveku a raného novoveku.

Vzhľadom na rozdiely medzi právnymi poriadkami jednotlivých štátov (najmä Veľkej Británie), EÚ potrebuje jednotiacie prvky, otázkou je či práve morálka, nemenej kresťanská morálka bude tým jednotiacim prvkom alebo práve bude problémom, ktorý bude komplikovať proces harmonizácie a unifikácie. Mentalita a chápanie morálky sa líši v závislosti od kultúrnych, historických náboženských tradícií. V rámci fungovania spoločnosti vo vnútri Európskej únie existujú normy nemorálne chápané celospoločensky /konflikt práva a morálky napr. v období totalit/, alebo individuálne /výhrada svedomia, otázka registrovaných partnerstiev/. Niekedy konať podľa vlastného svedomia znamená vedome či nevedome porušiť zákon. Región Európskej únie spája a zároveň sčasti aj rozdeľuje chápanie morálky a morálno-právnych noriem, čo ovplyvňuje jej ďalšie smerovanie.

Uplatnenie morálky a kreovanie práva sa dostáva do konfliktu pri viacerých otázkach, na ktoré aj v tejto dobe reaguje spoločnosť veľmi citlivo aj v oblasti súkromnoprávnej aj v oblasti verejnoprávnej. V procese snahy o unifikáciu a harmonizáciu medzinárodného práva súkromného spoločnosť v rámci EÚ upevňuje a zjednocuje základné morálne hodnoty, ktoré by mali byť vodítkom pre štáty EÚ pri tvorbe a uplatňovaní práva.

Morálka sa dostáva do konfliktu s právom vo viacerých oblastiach, kde je takmer nemožné nastaviť jednotný smer, deje sa tak v týchto otázkach/problémoch:

1. Otázka slobody svedomia a náboženského vierovyznania, ktoré sú neodlučiteľnou súčasťou základných ľudských práv, ktoré tvoria principiálne východiská liberálnej demokracie. Od týchto slobôd je odvodené aj uplatňovanie výhrady svedomia. Na rozdiel od základného práva slobody myslenia a svedomia je výhrada svedomia spojená s konkrétnym konaním, ktoré býva podľa princípov právneho štátu regulované; sloboda jedného človeka končí tam, kde začínajú sloboda a práva iného. Uplatňovanie výhrady svedomia preto nie je právo absolútne, ale musí byť upravené tak, aby neohrozovalo základné individuálne ľudské práva a slobody iných osôb. Právo odmietnuť vykonať určitú profesionálnu povinnosť preto býva v demokratickej spoločnosti obmedzené zákonom, ak je to nevyhnutné na ochranu základných práv a slobôd ostatných ľudí.⁹

⁹ E.U. Network of Independent Experts on Fundamental Rights: The right to conscientious objection and the conclusion by EU member states of concordats with the Holy See. CFR-CDF. Opinion 4-2005, Brussels, 2005.

Výhrada svedomia je súčasťou slobody myslenia, svedomia a náboženského vyznania. Rozdiel medzi výhradou svedomia a právom na výhradu svedomia tkvie v tom, že právo na výhradu svedomia znamená právnou možnosť odmietnuť povinnosť na základe vlastného rozhodnutia postaveného na rozpore medzi uvedenou povinnosťou a vlastným svedomím, musí obsahovať vnútorný rozmer.

2. Pri výkone vojenskej služby, ktorý je v rámci slovenskej hmotnoprávnej úpravy dobrovoľný.
3. Pri otázke interupcie. Interupcia je chápaná na jednej strane prejavom slobody matky, nie vždy k počatiu vedú prijemné okolnosti a nie vždy sa dieťaťa má šancu narodiť zdravé. Ako už bolo uvedené právo na výhradu svedomia je podľa expertov odvodené z práva na slobodu myslenia, svedomia a náboženského vyznania, ktoré je uznané v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ako aj v Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach. Toto právo zahŕňa aj právo nebyť nútený vykonávať určité povinnosti, ak by boli v rozpore s náboženským presvedčením. V rámci existujúceho systému práva je úplne neprijateľné a v rozpore s týmito ustanoveniami vyžadovať, či už od katolíckych zdravotníckych pracovníkov alebo od ktorejkoľvek inej osoby, ktorej náboženské presvedčenie odporuje interupciám, aby sa aktívne zúčastňovali na ich vykonávaní. Druhá skupina ľudí chápe začiatok života počatím a nie narodením a nepriznáva matke právo o živote plodu rozhodovať, a to za žiadnych okolností. Na druhej strane ženy v štátoch, kde je interupcia legálna, musia mať zaručené právo na efektívny prístup k tejto službe.
4. Problémom je aj sterilizácie viazaná na súhlas pacienta, ktorá však nie je regulovaná zákonom, lekár nemôže byť donútený k výkonu sterilizácie ak to odporuje jeho svedomiu.¹⁰Každá minca má dve strany a výhrada svedomia nemôže byť na úkor práva pacienta na poskytnutie lekárskej starostlivosti.
5. Pri otázke eutanázie, t.j. umelé skrátenie ťažkého smrteľného zápasu; pomoc pri umieraní, umenie lekára uľahčiť umierajúcemu smrť alebo privodiť smrť umierajúcemu, ktorý prežíva utrpenie.
6. Pri klonovaní, získavaní kmeňových buniek z embryí. Najlepšie kmeňové bunky sa získavajú z embryí, ktoré sa však po odobratí tkaniva stáva nepoužiteľné, zaniká a nevyvíja sa, čo je základným etickým problémom. Slovenská legislatíva takúto možnosť nepriamo dovoľuje prostredníctvom povolenia asistovanej reprodukcie.
7. Samostatne pri otázke asistovanej reprodukcie. Asistovaná reprodukcia rieši problémy neplodnosti a zároveň je plná etických a právnych problémov (problém – nastavenie vzťahov medzi biologickým, sociálnym a právnym rodičovstvom a právom na súkromný a rodinný život a právom poznať svoj pôvod).
8. Oblasť záväzkových vzťahov je tiež oblasťou kedy sa do konfliktu môže dostať právo a morálka. Inštitút premlčania kde sa výkon práva dostáva do rozporu s dobrými mravmi, týka sa to najmä situácii, kde by nemorálne ľudské správanie bolo podporené existenciou inštitútu premlčania, ktorý toto chovanie zahľadá, súd nemôže konať a tak nedôjde k uplatneniu spravodlivosti. Ak teda je právny predpis v špecifickej jedinečnej skutkovej situácii spôsobilý založiť výkon práva v rozpore s dobrými mravmi, mali by sudy použiť inštitút dobrých mravov ako interpretačné pravidlo.
9. Vyčíslenie neprimeraných úrokov sa považuje taktiež za nemorálne. Viacero nebankových spoločností v súčasnosti prehráva svoje súdne spory, keďže úroky mnohokrát boli totožné s poskytnutou výškou istiny a došlo tak k zneužívaniu nepriaznivej situácie bežného občana, resp. spotrebiteľa.

¹⁰ DRGONEC, J.: Ústavné práva a zdravotníctvo. Bratislava: Archa, 1996. s. 38.

10. Problémy spočívajúce v nepresnej či nedostatočnej právnej kodifikácii, môžu taktiež byť zodpovedné za konflikt práva a morálky, napr. pri nedostatočnej úprave a následnej kontrole dodržiavania ochrany práv duševného vlastníctva, či pri problematike týrania zvierat.

Zaujímavou témou pre medzinárodné právo súkromné a právo Európskej únie je téma registrovaných partnerstiev. Partnerstvo môže mať rôzne podoby – manželstvo, registrované partnerstvo a faktický vzťah.

Manželstvo ako také je uznávaným právnym inštitútom vo všetkých členských štátoch EÚ, na registrované partnerstvá a faktické vzťahy sa vzťahujú rôzne pravidlá. Registrované partnerstvo je vzťah dvoch osôb žijúcich v partnerskom vzťahu, zaregistrované na príslušnom verejnom orgáne štátu pobytu. Rozdiely medzi právnymi systémami v rámci štátov EÚ sú veľké.

Z krajín EÚ nie je homosexualita trestaná, ale sa v nej neumožňuje registrované partnerstvo a niet ani antidiskriminačnej legislatívy:

Cyprus, Estónsko, Grécko, Írsko, Lotyšsko, Malta, Poľsko a Rakúsko, z kandidátskych krajín Turecko

Krajiny EÚ, v ktorých nejestvuje možnosť uzavrieť registrované partnerstvo, ale zákony zakazujú diskrimináciu homosexuálov v prístupe k službám či prijímaní do zamestnania:

Litva, Slovenská republika, Taliansko, Bulharsko a Rumunsko, z krajín blízkych EÚ - Švajčiarsko

Krajiny EÚ, v ktorých homosexuáli majú možnosť uzavrieť registrované partnerstvá:

Česká republika, Fínsko, Francúzsko, Luxembursko, Maďarsko, Nemecko, Portugalsko, Slovinsko a Švédsko, Chorvátsko, z krajín Európskeho hospodárskeho priestoru – Nórsko

Krajiny EÚ, ktoré pripúšťajú možnosť uzatvárať homosexuálom nielen manželstvá, ale i adopciu detí: Holandsko, Španielsko, Belgicko

Krajiny EÚ, v ktorých je uzákonená možnosť adopcie pre homosexuálne páry: Dánsko, Švédsko, Veľká Británia.¹¹

Zákon o registrovanom partnerstve prijal ako prvé na svete Dánsko v roku 1989. Potom nasledovali ďalšie členské štáty EÚ. Niektoré umožnili homosexuálnym párom uzatvárať manželstvo, čím získali viac práv ako v registrovanom partnerstve. Predovšetkým v arabských krajinách, ale napríklad aj v štyroch štátoch USA sa homosexualita stále trestá pokutou, väzením, dokonca smrťou. Slovenská spoločnosť zaostáva za ČR, kde páry môžu uzatvárať homosexuálne manželstvá (návrh preložený v 2002, neúspeš). Slovenskí homosexuáli majú však šancu zaregistrovať svoj vzťah iných v krajinách (v Holandsku je však podmienkou, aby aspoň jeden z partnerov bol Holanďan, najliberálnejší zákon medzi členskými krajinami EÚ má Španielsko, aj v ČR je podmienka, aby aspoň jeden z partnerov bol občanom Českej republiky). V krajinách možnej registrácie majú partneri rovnaké pobytové práva ako manželia. Ak chce registrovaný partner žiť v členskom štáte EÚ, ktorý vôbec neuznáva registrované partnerstvá, bude jej partnerstvo považované za riadne potvrdený dlhodobý vzťah bez právneho významu. Majetkové práva a vyživovacia povinnosť registrovaných partnerov nie sú v rámci EÚ upravené rovnakým spôsobom – práva vyplývajúce z registrovaného partnerstva v jednom členskom štáte sa môžu značne

¹¹ Registrované partnerstvo v EÚ a SR [online] <http://www.euroinfo.gov.sk/registrovane-partnerstvo-v-eu-a-sr/>.

líšiť od práv priznaných v inom štáte.¹² Najmä rôzne morálne hodnoty členských štátov bránia ku unifikovaniu podmienok registrovaného partnerstva v rámci MPS a práva EÚ.

V rámci EÚ existujú snahy o vytvorenie jasného právneho rámca upravujúceho určenie príslušného súdu a rozhodného práva vo veciach majetkových aspektov uvedených partnerstiev a uľahčiť pohyb rozhodnutí a verejných listín medzi členskými štátmi. Európska komisia predložila na rokovanie dňa 16.03.2011 o Návrhu Nariadenia Rady o súdnej príslušnosti, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí vo veciach majetkových dôsledkov registrovaných partnerstiev (ďalej len „Návrh“). Návrh prešiel Európskym hospodárskym a sociálnym výborom, Radou a momentálne sa nachádza na rokovaní Európskeho parlamentu (dňa 09.09.2013 sa Európsky parlament zaoberal majetkovými dôsledkami registrovaných partnerstiev – bola predložená Správa o návrhu nariadenia Rady o súdnej príslušnosti, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí vo veciach majetkových dôsledkov registrovaných partnerstiev).

Právnym základom tohto návrhu je článok 81 ods. 3 Zmluvy o fungovaní Európskej únie, ktorým sa udeľuje Rade právomoc prijať po porade s Európskym parlamentom opatrenia týkajúce sa rodinného práva, ktoré majú cezhraničný dosah. Cieľom tohto Návrhu je vytvoriť úplný súbor pravidiel medzinárodného práva súkromného uplatniteľných na majetkové aspekty registrovaných partnerstiev cez hraničného charakteru.

Základnou zásadou Návrhu, podľa ktorej sa bude hľadiť na majetkové dôsledky registrovaného partnerstva, je zásada uplatnenia práva toho štátu, v ktorom bolo partnerstvo zaregistrované. Je veľmi dôležité chápať rozdiely medzi faktickým zväzkom a registrovaným partnerstvom, pretože Návrh ponúka ochranu je jednému z nich. Pojem „registrované partnerstvo“ je zahrnutý len pre potreby tohto Návrhu. Osobitný obsah tohto pojmu je vymedzený vo vnútroštátnych právnych predpisoch členských štátov.

Pozmeňujúce návrhy k Nariadeniu zotierajú rozdiely medzi prístupom k registrovaným partnerstvám a manželstvám v zmysle Návrhu Nariadenia Rady o súdnej príslušnosti, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí vo veciach majetkových režimov manželov, aj keď zatiaľ k ich zjednoteniu do jedného návrhu nedošlo. Účelom oboch je zabezpečenie väčšej právnej istoty pre partnerov/manželov a regulácia súdnej príslušnosti a rozhodného práva vzťahujúceho sa na každodennú správu majetku registrovaných partnerov a manželov, otázky týkajúce sa rozdelenia majetku v cezhraničných situáciách po ukončení vzťahu páru z dôvodu rozluky alebo úmrtia. V pôvodnom návrhu bol vylúčený inštitút voľby práva, ktorý však pravdepodobne bude doplnený, keďže voľba práva poskytuje dotknutým stranám väčšiu slobodu a keďže sa plánuje regulácia v širšom rozsahu, ktorá má pokryť všetky majetkové aspekty registrovaných partnerstiev. Z toho dôvodu sa zmenami a doplneniami súčasného návrhu zabezpečuje, aby boli možnosti voľby k dispozícii manželom alebo registrovaným partnerom rovnaké, ale vždy pod podmienkou, že zákony sú zákonmi štátu, ktorý uznáva inštitút registrovaných partnerstiev, ak ide o registrovaných partnerov.

Téma registrovaného partnerstva je beh na dlhé trate, spoločnosť pomaly mení svoj negatívny postoj. Konflikt budúceho práva s morálkou v spoločnosti sa pomaly zmierňuje, stále tu však existujú morálne výhrady vyplývajúce okrem iného aj rôzneho chápania manželstva, či už z dominantného kresťanského pohľadu alebo z pohľadu islamu.

Kresťanstvo chápe manželstvo skrz Bibliu. Nový zákon hovorí, že Ježiš Kristus považuje manželstvo za ustanovené Hospodinom, za trvalé spojenie jedného muža a jednej ženy. Žena má v manželstve rovnoprávne postavenie zaistené príbehom o stvorení (Mk 10,6-9;

¹² Páry Registrované partnerstvá [online], dostupné na:
http://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_sk.htm.

Mt 19,4n.). Manželstvo má podľa Nového zákona svoje miesto v dejinách spásy a vzťah muža a ženy je podľa neho predobrazom vzťahu Krista a cirkvi (Ef 5,32). Na manželstvo sa teda pozerá ako na znamenie milostiplnej Božej vôle (teda ako na sviatosť), lebo Boh stvoril človeka, ako muža a ženu a muž opustí svojho otca i matku a prívinnie sa k svojej manželke a stanú sa jedným telom. A tak už nie sú dvaja, ale jedno telo.

Islam chápe manželstvo ako civilný kontrakt, v ktorom sa prejavujú stopy pôvodného vnímania manželstva cez kúpu nevesty, kde ženích uzatvára zmluvu so zákonným zástupcom nevesty a zaväzuje sa jej zaplatiť svadobný dar neveste.¹³ Na základe Koránu je nevyhnutný súhlas nevesty¹⁴, aj keď sama manželstvo nemôže uzavrieť z dôvodu svojej ochrany (rozhoduje adekvátnosť partnera, sociálne postavenie, viera a pod.).

Dnešné chápanie manželstva ešte sčasti ovplyvňuje aj socializmus, kde výber manželského partnera podliehal rôznym kritériám a hlavne zvoleniu rodiny. Socialistická spoločnosť sa usilovala o to, aby sa morálka socialistickej spoločnosti stala základom pre všetky vzťahy v rodine, manželstve a pri výchove detí. Ochranu manželstva, materstva, rodiny, záujmov všetkých detí, ako aj zvýšenú starostlivosť o rodiny s viacerými deťmi uskutočňovala celá spoločnosť. Striedanie partnerov a voľné spolužitie bolo v silnom rozpore s morálkou socialistickej spoločnosti. Svadba bola väčšinou civilným obradom na MNV, cirkevný sobáš mal väčšinou politické následky. Úlohou ženy bolo dobre sa vydať, založiť si rodinu a starať sa o ňu a úlohou muža bolo finančne rodinu zabezpečiť. Život mladomanželov a založenie rodiny bolo podporované štátom či už formou výhodných pôžičiek, pridelením práce, resp. bývania. Umelé prerušenie tehotenstva nepripadalo do úvahy. Manželstvo bolo brané ako zväzok muža a ženy, homosexuálne partnerstvá neboli na verejnosti prezentované. Socializmus deformoval chápanie princípov rodinných vzťahov – definoval ich ako socialistické rodinné vzťahy, čím povýšil záujmy štátu nad záujmy spoločnosti. Napriek tomu fungoval podobný inštitút registrovanému partnerstvu, určený ale bol len pre heterosexuálne dvojice, čo v svetle dneška môžeme považovať za diskriminujúce. Druh a družka si v tom čase, po zaplatení kolku, mohli nechať uviesť meno svojho partnera do občianskeho preukazu.

Tradičný pohľad na rodinu vychádza z predstavy manželského páru muža a ženy v príbuzenskom vzťahu s deťmi, ktorí spolu žijú, vychovávajú deti a starajú sa o deti a chod domácnosti. Tento tradičný pohľad sa mení vzhľadom na existenciu adopcii, nemanželských detí a homosexuálnych rodičov.

Medzi najčastejšie výhrady voči zakladaniu homosexuálnych rodín a uznávaní registrovaných partnerstiev patrí najmä:

- gejovia a lesbické ženy, bisexuáli a bisexuálky nie sú psychicky zdraví/é, a preto by sa nemali starať o deti,
- lesbické ženy, gejovia, bisexuálky a bisexuáli nie sú dost' vhodnými rodičmi – chýbajú im rodičovské schopnosti, cit pre rodičovstvo, resp. sú menej „rodičovskí“ ako heterosexuálni rodičia,
- z detí gejov alebo lesieb s väčšou pravdepodobnosťou vyrastú homosexuáli,
- u detí z lesbických a gejských rodín sa častejšie objavujú problémy s identifikáciou sa s vlastným biologickým pohlavím, prípadne rodovou rolou,
- obava, že v gejskolesbických rodinách hrozí zneužívanie detí ich rodičmi,

¹³ SCHACHT, J.: An Introduction to Islamic Law. Oxford: Clarendon Press, 1964. 304 s.

¹⁴ BADAWI, J.: A. The Status of Women in Islam [online]. [Citované 15.3.2011]. Dostupné na: <http://www.islamfortoday.com/womensrightsbadawi.htm>.

- vývin detí bude v gejskej alebo lesbickej rodine problémový – deti môžu mať emocionálne problémy ako úzkosť a depresie, ďalej znížené sebavedomie, prípadne je ohrozená ich inteligencia alebo budú mať problémy v správaní, v prispôbovaní sa okoliu atď.,
- deti budú mať určite problémy s akceptáciou zo strany rovesníkov – budú izolované,
- deti budú izolované od ostatných členov širšej rodiny (starí rodiča, strýcovia, tety a pod.), ako aj od spoločnosti ako takej, práve kvôli homosexualite ich rodičov,
- deti reagujú na homosexualitu rodičov negatívne a rodičia by ich tomu tejto vnútornej traume nemali vystavovať (týka sa najmä rodičov pôvodne z heterosexuálnych manželstiev).

Tieto výhrady voči lesbickým a gejským rodinám majú jeden spoločný základ, sú vnímané ako 'iné', než heterosexuálne rodiny, menejcenné. Inakosť spočíva v tomto prípade v absencii heterosexuálneho modelu (muž a žena), pričom heterosexuálny model je podsúvaný ako a priori lepší.¹⁵

Výskumy homosexuálnych vzťahov a rodín, tieto obavy nepotvrdili, ale odpor ku takýmto druhom vzťahov je v našej spoločnosti tak hlboko zakorenený, že je dodnes v konflikte so základnými morálnymi hodnotami väčšiny časti spoločnosti. Odrazom takéhoto vnímania je aj slovenská legislatíva, kde inštitút manželstva požíva výhody pri vzájomnom zastupovaní bez plnomocenstva, pri úprave majetkových vzťahoch, vyživovacej povinnosti, osvojení dieťaťa, dedení, pracovnoprávných vzťahoch, v oblasti sociálneho zabezpečenia (nárok na vdovské a vdovecké, ošetrovne alebo jednorazové odškodnenie v dôsledku pracovného úrazu alebo choroby z povolania), v trestnom konaní, znižovaní základu dane a pod.

Rovnako ako spoločnosť má svoje dejiny, súčasnosť i budúcnosť, aj jej hodnotové a normatívne systémy prechádzajú vývojom a neustálymi zmenami. Ľudská spoločnosť je charakteristická tým, že si vytvára pravidlá správania, ktorými chráni svoje hodnoty a tým si určuje aj svoju budúcnosť. Hodnoty sú veľmi úzko späté s potrebami spoločnosti.

Každé obdobie prináša so sebou množstvo zmien, nových pohľadov na problémy a riešenia, mnoho nových komplikácií a nebezpečenstvo. Ak by neexistovali zásadné rozdiely v spoločnostiach, nemuseli by sme si klásť otázku, či sa súčasná spoločnosť ocitla v celkovej kríze. Spoločnosť ako celok, rovnako ako každý jedinec, sa musí nejakým spôsobom vyrovnáť s novými situáciami.

Svet sa nachádza opätovne v morálnej kríze, kde jediným východiskom je prehodnotenie tradičných hodnôt, nastavenie nového systému a užšie prepojenie práva a morálky. Zvyšujúce sa nároky na jedinca, či už v pracovnej či v súkromnej oblasti vytvárajú priam neznesiteľný tlak na jednotlivca, ktorý je nútený, aj v rozpore so svojím svedomím porušovať právo, aby sa mohol lepšie začleniť do spoločnosti. Dokedy sa dá dakto žiť a či je toto správna cesta je však otáznе.

¹⁵ JÓJART, P.: Gejské a lesbické rodiny na prahu 21. storočia. [online] http://www.diskriminacia.sk/sites/default/files/Triangel_Jojart.pdf.

6. Regionalizmus súťažného práva: Netypické formy zneužívania dominantného postavenia podniku na relevantnom trhu

Hana Kováčiková¹

6.1 Úvod

Európska únia vytvára vnútorný trh, ktorý definuje ako priestor bez vnútorných hraníc, kde je zabezpečený voľný pohyb tovarov, osôb, služieb, podnikania a kapitálu. Usiluje sa aj o trvalo udržateľný rozvoj Európy založený na vyváženom hospodárskom raste a cenovej stabilite.² Jedným z prostriedkov, ktorý Únia využíva na splnenie týchto cieľov je systém zabezpečujúci, aby sa na vnútornom trhu nenarúšala súťaž. Súťažné pravidlá sú určené podnikom³ pôsobiacim na trhu, ktorí medzi sebou navzájom vstupujú do súťažných vzťahov. Účelom súťažných pravidiel je regulovať správanie podnikov tak, aby bola zachovaná slobodná, poctivá, nenarušená a účinná súťaž.

6.2 Zneužívanie dominantného postavenia podniku na relevantnom trhu

Témou tohto príspevku je ochrana hospodárskej súťaže Európskej únie (ďalej len „Únia“) pred protisúťažným správaním podnikov v dominantnom postavení. Zneužívanie dominantného postavenia je upravené v článku 102 ZFEÚ formou generálnej klauzuly: „Akékoľvek zneužívanie dominantného postavenia na vnútornom trhu či jeho podstatnej časti jedným alebo viacerými podnikmi sa zakazuje ako nezlučiteľné s vnútorným trhom, ak sa tým môže ovplyvniť obchod medzi členskými štátmi.“

Uvedená textácia je pomerne abstraktná a ponecháva široké interpretačné možnosti na orgány aplikácie práva. Tu zastáva osobitné postavenie Súdny dvor Európskej únie (ďalej len „Súdny dvor“). Vďaka judikatúre Súdneho dvora dnes môžeme podnikom v zmysle článku 102 ZFEÚ definovať každý subjekt vykonávajúci hospodársku činnosť bez ohľadu na jej právnu formu a spôsob jej financovania, pričom hospodárskou činnosťou je akákoľvek činnosť spočívajúca v ponúkaní tovarov a služieb na danom trhu“ a pojmovým znakom hospodárskej činnosti podniku nemusí byť nevyhnutne činnosť zameraná na zisk.⁴

Dominantným podnikom potom rozumieme podnik v takom hospodárskom postavení, ktoré mu umožňuje brániť ďalšej existencii účinnej súťaže na relevantnom trhu, a to tým, že mu poskytuje možnosť v značnom rozsahu správať sa nezávisle voči svojim konkurentom, odberateľom a spotrebiteľom.⁵

Pojmom „vnútorný trh“ v uvedenej klauzule v skutočnosti rozumieme relevantný trh. Ten je z hľadiska dimenzie výrobkov definovaný ako trh výrobkov a/alebo služieb, ktoré sú považované za vzájomne zameniteľné alebo nahraditeľné z hľadiska spotrebiteľa, a to na základe ich vlastností, cien a zamýšľaného účelu použitia.⁶ Z hľadiska územného

¹ JUDr. Hana Kováčiková, PhD., Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva.

² Viď ciele Únie obsiahnuté v článku 3 Zmluvy o Európskej únii.

³ V prípade štátnej pomoci sú adresátmi súťažných pravidiel členské štáty.

⁴ KOVÁČIKOVÁ, H.: Pojem podnik v európskom súťažnom práve, In: *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae*: vedecký časopis Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy, ISSN 1337-6810. - č. 3, 2011. s. 55.

⁵ Rozhodnutie Súdneho dvora vo veci *United Brands Company and United Brands Continental BV v. Komisia*, C-27/76.

⁶ Bod II.7 Oznámenia Komisie č. 97/C 372/03 o definícii relevantného trhu na účely práva hospodárskej súťaže spoločenstva.

vymedzenia zahŕňa oblasť, v ktorej sú dotknuté podniky zapojené do vzťahov dopytu a ponuky výrobkov alebo služieb, v ktorej sú súťažné podmienky dostatočne homogénne a ktorá sa od ostatných susedných oblastí výrazne odlišuje práve preto, že konkurenčné podmienky v nej sú zjavne odlišné od podmienok v týchto oblastiach.⁷ Cieľom definície trhu v jeho dimenzii výrobkov a geografickej dimenzii je identifikovať takých skutočných konkurentov v podnikov, ktorí môžu ovplyvniť ich trhové správanie a zabrániť im správať sa nezávisle od účinného konkurenčného tlaku.

Napokon, problematiku vplyvu na obchod medzi členskými štátmi vysvetľuje Komisia,⁸ tak, že ustanovenie článku 102 je aplikovateľné iba v prípade, ak správanie dominantného podniku môže mať priamy, nepriamy, skutočný alebo potenciálny účinok na tok obchodných transakcií alebo spôsob obchodovania aspoň medzi dvoma členskými štátmi Únie.

Sústredíme sa však na pojem zneužívanie a zneužívajúce praktiky. Článok 102 za zneužitím zaoberá iba v tom rozsahu, že ho reprobuje. Legálnu definíciu potom nachádzame v judikatúre Súdneho dvora, ktorý v rozhodnutí vo veci *L'Oréal*⁹ zneužitie definoval ako „objektívny pojem pre správanie podniku v dominantnom postavení na už oslabenom trhu, kedy toto správanie spočíva v použití prostriedkov odlišných od tých, ktoré vládnu v normálnej súťaži výrobkov, má za následok narušenie súťaže a bráni rozvoju ďalšej konkurencie.“

Pri formulovaní zneužívajúcich praktík je potom o niečo konkrétnejší, keď stanovuje, že zneužívanie môže zahŕňať najmä (a) priame alebo nepriame vynucovanie neprimeraných nákupných alebo predajných cien¹⁰ alebo iných obchodných podmienok;¹¹ (b) obmedzovanie výroby, odbytu alebo technického rozvoja na úkor spotrebiteľov;¹² (c) uplatňovanie nerovnakých podmienok voči obchodným partnerom pri rovnakých plneniach, čím ich v hospodárskej súťaži znevýhodňujú;¹³ (d) podmieňovanie uzatvárania zmlúv prijatím dodatočných záväzkov, ktoré svojou povahou alebo podľa obchodných zvyklostí nesúvisia s predmetom týchto zmlúv.¹⁴

Pri použití jazykového výkladu možno konštatovať, že uvedený výpočet nie je uzavretý. Tento fakt potvrdzuje aj aplikačná prax orgánov ochrany súťaže, ktorá citlivo reaguje na stále sofistikovanejšie pokusy podnikov neférovu sa obohatiť a nachádza a formuluje stále nové formy zneužívania dominantného postavenia. Keďže predmetom príspevku sú práve netypické formy zneužívania dominantného postavenia, v ďalšom texte sa budem venovať už len tejto téme.

6.3 Odmietnutie prístupu k unikátnemu zariadeniu

„Typickým“ príkladom netypickej formy zneužívania dominantného postavenia, je odmietanie prístupu dominantného podniku k unikátnemu zariadeniu. Unikátne zariadenie

⁷ Tamtiež, bod II.8.

⁸ Oznámenie Komisie č. 2004/C 101/07 - Pokyny pre hodnotenie vplyvu na obchod medzi členskými štátmi.

⁹ Rozhodnutie Súdneho dvora vo veci *NV L'Oréal et SA L'Oréal v. PVBA*, C-31/80.

¹⁰ Napríklad rozhodnutia Súdneho dvora vo veci *Ministère Public v Tournier*, C- 395/87, ECS/AKZO v. Komisia, C- 62/86.

¹¹ Napríklad rozhodnutie SPS vo veci *Van den Bergh Foods Ltd v. Komisia, Masterfoods Ltd, Richmond Ice Cream Ltd* č. T 65/98.

¹² Rozhodnutie SPS vo veci *Clearstream Banking Aktiengesellschaft and Clearstream International société anonyme Luxembourg v. Komisia*, T-301/04.

¹³ Rozhodnutie SPS vo veci *Irish Sugar plc v. Komisia*, T-228/97.

¹⁴ Rozhodnutie SPS vo veci *Microsoft Corp. v. Komisia*, T-201/04.

možno definovať ako zariadenie, infraštruktúru alebo jej časť, miesto alebo právo, vybudovanie alebo nadobudnutie ktorých iným podnikateľom nie je objektívne možné a bez prístupu ku ktorým alebo bez uplatnenia ktorých by došlo alebo mohlo dôjsť k obmedzeniu súťaže na príslušnom relevantnom trhu. Podnik, ktorý takéto zariadenie vlastní, je z titulu jeho výlučnosti vždy považovaný za dominanta. Jeho obvyklým (a z istého uhlu pohľadu pochopiteľným) prejavom správania je, že bráni ostatným súťažiteľom na trhu v prístupe k užívaniu tohto zariadenia. Unikátne zariadenie je totiž často výsledkom dlhoročného vývoja alebo rozsiahlych investícií. Orgány ochrany súťaže však pri svojom rozhodovaní potvrdili, že za určitých okolností môže byť takéto odmietnutie prístupu kvalifikované ako zneužitie dominantného postavenia v zmysle článku 102 ZFEÚ.

Súdny dvor potom vo svojej rozhodovacej praxi formuloval tzv. doktrínu unikátnych zariadení, v ktorej špecifikoval, kedy je vlastníkom unikátneho zariadenia povinný poskytnúť prístup k tomuto zariadeniu. V prípade *Oscar Bronner*¹⁵ Súdny dvor judikoval, že článok 102 sa môže aplikovať iba v prípade, ak sú splnené 3 nasledujúce podmienky:

1. odmietnutie prístupu k zariadeniu musí byť spôsobilé vylúčiť celú súťaž na všetkých sťažovateľových trhoch,
2. prístup musí byť nenahraditeľný resp. esenciálny pre výkon sťažovateľovho podnikania, a
3. prístup musí byť odmietnutý bez objektívne ospravedliteľného dôvodu

Uvedené pravidlá následne aplikoval v prípade *Magill*.¹⁶ V danom prípade britské a írské televízne spoločnosti RTE a ITP publikovali vlastné televízne magazíny, v ktorých zverejňovali svoj týždenný televízny program. Tieto spoločnosti odmietli poskytnúť zoznamy svojich televíznych programov pre nasledujúci týždeň nezávislému televízному magazínu nazvanému *Magill*, ktorý chcel publikovať celotýždňový program všetkých televíznych kanálov – produkt, po ktorom existoval neuspokojený zákaznícky dopyt. Súdny dvor konštatoval, že spoločnosti RTE a ITP mali monopolné postavenie na sekundárnom trhu týždenných prehľadov programov a konštatoval, že národné ustanovenia o autorských práva musia byť zúžené na zladenie sa s realizáciou voľného pohybu tovarov a efektívnu súťažou. Spôsob vykonávania týchto práv musí byť predovšetkým legitímny a nesmie jasne ukazovať, že ide o pokus o zmarenie súťaže. Súd ďalej konštatoval, že vo výnimočných prípadoch odmietnutie materiálov chránených autorským právom (t.j. v danom prípade sporné prehľady programov), môže byť zneužitím. Za výnimočné okolnosti tu súd považoval, že neexistovala žiadna náhrada za týždenný televízny program; účelom odmietnutia sprístupnenia svojich programov bolo zabrániť vzniku nového produktu, po ktorom existoval neuspokojený zákaznícky dopyt, a preto neexistovalo ospravedlnenie pre takéto odmietnutie. Súd mal tiež za preukázané, že dôsledkom odmietnutia prístupu k programom spoločností RTE a ITP bolo vylúčenie konkurencie zo sekundárneho trhu. Obe spoločnosti boli preto rozhodnutím súdu zaviazané na poskytnutie práv spoločnosti *Magill* za primeranú cenu.¹⁷

¹⁵ Rozhodnutie Súdneho dvora vo veci *Oscar Bronner GmbH & Co. KG v. Mediaprint Zeitungs- und Zeitschriften verlag GmbH & Co. KG a Mediaprint Anzeigengesellschaft mbH & Co. KG*, C-7/97.

¹⁶ Rozhodnutie Súdneho dvora vo veci *Radio Telefis Eireann (RTE) a Independent Television Publications Ltd. (ITP) v. Komisia*, C-241/91 P.

¹⁷ PETRÁNOVÁ, H.: Odmietnutie dodávok ako jedna zo základných praktík v súťažnom práve, In: *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2008*, Zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov konanej v dňoch 3.-5.4.2008 v priestoroch ÚZ NR SR Častá-Papiernička, 1. vydanie, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, ISBN 978-80-7160-271-2, 2008, s. 179.

Z uvedeného rozhodnutia možno dedukovať, že prikázanie prístupu k unikátnemu zariadeniu nie je absolútne a existujú ospravedlniteľné dôvody. Môže ísť napríklad o nasledovné situácie:

1. ak by poskytnutie prístupu obmedzilo efektivitu užívateľov licencií vrátane konečných užívateľov v rámci veľkoobchodu; alebo
2. ak by poskytnutie prístupu obmedzilo efektivitu alebo znížilo hodnotu zariadenia; alebo
3. ak by poskytnutie prístupu spôsobilo neekonomické využívanie zariadenia alebo za nižšiu cenu, ako by vlastník inak mohol dosiahnuť, alebo ak by bolo využívané na úplne inú činnosť, ako je jeho súčasné využitie; alebo
4. ak by poskytnutie prístupu bránilo v zlepšovaní, rozmachu alebo vývoji zariadenia; alebo
5. ak by poskytnutie prístupu bránilo dosahovaniu bezpečnostných alebo technických štandardov (napríklad nadmerným preťažením, alebo spôsobením problémov s kompatibilitou s operačným systémom); alebo
6. ak vlastník zariadenia vie preukázať prirodzené a objektívne výhody vertikálnej (alebo aj horizontálnej) integrácie, ktorá by nemohla byť dosiahnutá ani prostredníctvom úzkej spolupráce s inou nezávislou spoločnosťou. V praxi je však bežnejšie, že spoločnosť v dominantnom postavení sa snaží vytlačiť svojich konkurentov z trhu súťažou v oblasti vlastností tovarov, a nie odmietnutím prístupu k zariadeniam (podnik v dominantnom postavení nemôže ospravedlniť odmietnutie prístupu tvrdením, že zariadenie je takto efektívnejšie, ako keby k nemu mali prístup aj súťažitelia); alebo
7. ak spoločnosť hľadájúca prístup k zariadeniu nie je dostatočne kredibilná alebo nedisponuje dostatočnými profesionálnymi a technickými kapacitami potrebnými na zdieľanie zariadenia; alebo
8. ak nie je dostupná rezervná kapacita (napríklad, keď je užívateľov zariadenia už priveľa); alebo
9. ak ide o prípad ochrany práva duševného vlastníctva, kde je podstatným prvkom zrejmy a neuspokojený dopyt, kde práve podnik v dominantnom postavení musí preukázať, že napriek skutočnosti, že v súčasnosti nevyrába nové druhy žiadaného tovaru, už čoskoro tak začne (aby bola obrana dominantného podniku účinná, musí sa preukázať podrobným plánom výroby a časovým plánom).¹⁸

Súdny dvor však uvedené dôvody posudzuje reštriktívne a dôkazné bremeno na preukázanie tvrdených skutočností znáša vyšetrovaný podnik.

6.4 Zneužívanie postupov verejných orgánov

Príkladom takéhoto konania je prípad *AstraZeneca*.¹⁹ Prípad sa týka zneužívania postupov verejných orgánov zo strany spoločnosti AstraZeneca s cieľom vylúčiť generické firmy a paralelných obchodníkov z hospodárskej súťaže vo vzťahu k farmaceutickému výrobku spoločnosti AstraZeneca s názvom „Losec“. Konkrétne ide o zneužívanie patentového systému formou vedomého predkladania zavádzajúcich informácií patentovým úradom na účely predĺženia základnej patentovej ochrany výrobku Losec, ako aj o zneužívanie systému registrovania liečiv formou zrušenia registrácie originálnej verzie kapsúl Losec vo

¹⁸ TEMPLE LANG, J.: Anti-competitive Non-pricing Abuses under European and National Antitrust Law, In: HAWK, B. E. (ed.) (2003), Fordham Corp L Inst 235, s. 272-273, In: Jones, A. – Sufrin, B.: EC Competition Law – Text, Cases and Materials, Oxford, Oxford University Press, 2004, s. 510.

¹⁹ Rozhodnutie Všeobecného súdu vo veci *AstraZeneca AB a AstraZeneca plc. v. Komisia*, T-321/05.

vybraných krajinách s cieľom zabrániť registrácii generických verzií Losecu a zároveň vylúčiť paralelný obchod.

Spoločnosť AstraZeneca mala dominantné postavenie na trhu inhibítorov protónovej pumpy²⁰ v siedmich krajinách EHP. Keďže na tento trh vstúpila ako prvá, bola schopná dosiahnuť a udržať vyššie ceny ako subjekty, ktoré vstúpili na trh neskôr.

Prvou formou zneužitia, ktorého sa dopustila AstraZeneca bolo zneužitie nariadenia č. 1768/92²¹ o vytvorení dodatkového ochranného osvedčenia, na základe ktorého možno predĺžiť základnú patentovú ochranu pre farmaceutické výrobky. Toto zneužitie spočívalo v charaktere zavádzajúcich vyhlásení spoločnosti AstraZeneca adresovaných patentovým úradom vo viacerých krajinách EHP v súvislosti so žiadosťami o vydanie dodatkového ochranného osvedčenia pre látku omeprazol (aktívna látka vo výrobku Losec). Na základe týchto zavádzajúcich informácií získala spoločnosť AstraZeneca vo viacerých krajinách osobitnú ochranu, v dôsledku čoho sa oddialil príchod lacnejších generických verzií Losecu na trh, čo zároveň malo za následok zvýšené náklady pre zdravotnícke systémy a spotrebiteľov.

Po posúdení veci Komisia dospela k záveru, že používanie týchto postupov a predpisov môže byť za určitých okolností protiprávne, najmä ak orgány a inštitúcie, ktoré tieto postupy uplatňujú, majú malú alebo žiadnu možnosť konať podľa vlastného uváženia. Existencia nápravných prostriedkov podľa iných právnych predpisov nemôže sama osebe vylúčiť uplatňovanie článku 102 ZFEÚ, aj keď sa tieto prostriedky vzťahujú na aspekty konania zameraného na bránenie prístupu na trh. Komisia ďalej konštatovala, že neexistuje žiadny dôvod na obmedzenie uplatniteľnosti práva hospodárskej súťaže iba na tie situácie, v ktorých takéto konanie nie je v rozpore s inými zákonmi a v ktorých neexistujú žiadne ďalšie nápravné prostriedky.

Druhé zneužitie sa týkalo žiadosti spoločnosti AstraZeneca o zrušenie registrácie jeho obchodného povolenia pre kapsule Losec v Dánsku, Nórsku a Švédsku v situácii, keď v týchto troch krajinách boli kapsule Losec stiahnuté z trhu a boli uvedené tablety Losec MUPS. Selektívnym zrušením registrácie sa zrušilo referenčné obchodné povolenie, o ktoré sa podniky vyrábajúce generické lieky a paralelní dovozcovia preukázateľne potrebovali opierať v čase, keď chceli vstúpiť na trh alebo na ňom zostať. Komisia v tomto prípade dospela k záveru, že spoločnosť AstraZeneca sa svojím konaním snažila predĺžiť poskytnutú ochranu ďaleko za rámec lehoty stanovenej v platných pravidlách, a že sa mu de facto podarilo túto ochranu sčasti predĺžiť.

Toto druhé zneužitie je charakterizované aj zámerom protiprávne brániť v prístupe na trh v regulačnom prostredí vyznačujúcom sa malou alebo žiadnou možnosťou príslušných orgánov konať podľa vlastného uváženia.

Všeobecný súd rozhodnutie Komisie vo väčšej časti potvrdil²² a spoločnostiam uložil pokuty vo výške 40 250 000 € a 12 250 000 €.

²⁰ Farmaceutické výrobky predávané na lekársky predpis, používané na liečbu gastrointestinálnych ochorení (napríklad vredov). Losec spoločnosti AstraZeneca bol prvým vyvinutým inhibítorom protónovej pumpy.

²¹ Nariadenie Rady (EHS) č. 1768/92 z 18. júna 1992 o vytvorení dodatkového ochranného osvedčenia na liečivá (Ú. v. ES L 182, 2.7.1992, s. 1).

²² Všeobecný súd zrušil rozhodnutie Komisie v rozsahu, v ktorom stanovuje, že AstraZeneca AB a AstraZeneca plc porušili článok 82 ES a článok 54 Dohody EHP tým, že žiadali o odobratie oprávnení na uvádzanie kapslí Losec na trh v Dánsku a Nórsku súčasne so stiahnutím kapslí Losec z trhu a uvedením tabletiiek Losec MUPS na trh v týchto dvoch krajinách, a to v tom rozsahu, v

6.5 Záver

Z prezentovaných judikátov je zrejmé, že podniky pri svojich protisúťažných obchodných praktikách postupujú čoraz sofistikovanejšie a spôsob ich odhaľovania je čoraz zložitejší. I keď v zásade platí, že čo nie je zakázané, je dovolené, dominantné spoločnosti majú zvláštnu zodpovednosť za primerané využívanie špecifických súkromných, ako aj štátnych oprávnení v súvislosti s prístupom iných strán na trh. Zneužívanie dominantného postavenia a jeho jednotlivé podoby predstavujú dynamický inštitút, ktorý je neustále rozvíjaný a rozširovaný rozhodovacou činnosťou Komisie a Súdneho dvora. Súdny dvor vo svojich rozhodnutiach opakovane potvrdzuje, že dominantný podnik má zvýšenú zodpovednosť za zachovanie efektívneho súťažného prostredia, ktorá mu neumožňuje určovať a uplatňovať akúkoľvek obchodnú stratégiu na obranu svojich záujmov. Uplatňovanie zneužívajúcich praktík dominantným podnikom, ktoré nie je ospravedlnené objektívnymi skutočnosťami a má negatívny vplyv na hospodársku súťaž v Únii európske právo nielen zakazuje, ale aj tvrdo postihuje.

ktorom sa malo za to, že tieto konania svojou povahou obmedzujú súdežné dovozy kapslí Losec do uvedených krajín.

II. Regionalizmus v medzinárodnom práve verejnom

7. K niektorým charakteristickým črtám inštitucionálneho regionalizmu v súčasnom medzinárodnom práve

*Ján Klučka*¹

Rôzne formy regionálnej spolupráce medzi štátmi existovali už oddávna, buď vo forme rôznych zoskupení, aliancií, únií, a to dočasnej² alebo trvalejšej podoby. Je však skutočnosťou, že k pevnejšiemu zmluvnému, ako aj inštitucionálnemu uchopeniu tohto fenoménu dochádza až v 20.storočí spolu s rozvojom všeobecného medzinárodného práva, s ktorým sa rôzne formy a podoby regionalizmu postupne dostávajú do vzájomných vzťahov. Napriek rôznej úlohe a významu regionalizmu v priebehu 20.storočia, v súčasnosti prevláda názor o existencii povojnového, (tradičného) tzv. starého regionalizmu, ktorý bol po skončení studenej vojny nahradený tzv. novým regionalizmom. Úvodom sa javí vhodná ich stručná charakteristika vrátane poukazu na rozdiely medzi starým a novým regionalizmom. Pokiaľ ide o obdobie jeho vzniku, starý regionalizmus vzniká v období bipolárneho rozdelenia sveta a pôsobí od konca druhej svetovej vojny do konca 80.rokov, zatiaľ čo priestor pre nový regionalizmus sa vytvoril v dôsledku jeho zániku začiatkom 90.rokov pre potreby výrazne zmeneného a globalizujúceho sa multipolárneho sveta.³

Koncepcia starého regionalizmu obsahovala viaceré črty bipolárneho sveta „kopírujúce“ hegemonistické postavenie dvoch veľmocí, ako aj základné rysy vtedajšej medzinárodnej politiky. V dôsledku toho býva tiež označovaný ako hegemonistický regionalizmus, pričom jeho hegemonistické črty sa prejavovali v tom, že iniciátorom a „vonkajším“ (nadregionálnym) hegemonom regionálnych zoskupení boli USA a ZSSR, ďalej, že starý regionalizmus bol orientovaný výlučne „dovnútra“ a pre potreby svojich členov, že bol obsahovo obmedzený na vojenskú a ekonomickú oblasť (pričom v druhej z nich mal zvyčajne protekcionistický charakter), že jeho účastníkmi boli výlučne národné štáty, pričom zameranie činnosti jeho subjektov bolo zásadne ovplyvnené potrebami bipolárneho sveta a politiky studenej vojny. Regionálne zoskupenia tohto obdobia boli chápané ako územné, vojenské a ekonomické priestory kontrolované štátmi, a svojou podstatou predstavujúce mocenské sféry vplyvu supervel'mocí a plne podriadené potrebám ich zahraničnej a medzinárodnej politiky.

Štruktúry nového regionalizmu vznikajúce po skončení studenej vojny sa zvyčajne budujú „zdola“ a jeho hnacím motorom sa stávajú spontánne potreby nielen štátov určitého regiónu, ale už aj iných neštátnych subjektov.⁴ V tomto smere možno nový regionalizmus

¹ Prof. JUDr. Ján Klučka, CSc., Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Ústav európskeho práva a oddelenie medzinárodného práva. Príspevok bol spracovaný ako súčasť riešenia projektu: APVV- 0823-11.

² Napríklad v 19. storočí bol regionálny európsky „mechanizmus“ (concert) na udržanie medzinárodného mieru zabezpečovaný dočasnými spojeneckými alianciami zabezpečujúcimi rovnováhu síl medzi ich členmi bez pevnejšej a trvalejšej organizačnej štruktúry (Trojspolok, Trojdohoda).

³ Ako uvádzajú F. Soderbaum a A. Sbragia: „Whereas old regionalism in the 1950s and 1960s has been dominated by the bipolar cold war structure which nation states as the uncontested primary actors, new regionalism since the end of the 1980s needs to be related by the current transformation of the world, especially globalisation. In: SODERBAUM, F., SBRAGIA, A.: EU Studies and the New Regionalism. What can be gained from dialogue? European Integration, Vol. 32, č. 6, 2010. s. 571.

⁴ HETTNE, B.: Globalization and New Regionalism: The Second Great Transformation. In: HETTNE, B., INOTAI, A., SUNKEL, O. (eds.): Globalism and the New Regionalism. New York: St. Martin Press, 1999. s. 2.

chápať ako multidimenzionálny proces regionálnej integrácie zahrňujúci ekonomické, politické, sociálne a kultúrne aspekty. Na rozdiel od starého regionalizmu je nový regionalizmus otvorený globálnym potrebám medzinárodného spoločenstva, čo sa prejavuje v jeho viacerých špecifikách. V dôsledku toho zahrňuje nielen „tradičnú“ bezpečnostnú a ekonomickú oblasť, ale aj životné prostredie, sociálnu politiku, finančnú oblasť, migráciu, kultúrnu oblasť, pričom sa do neho zapájajú aj štáty, ktoré nie sú členmi regionálnych zoskupení a pod. Zatiaľ čo starý regionalizmus zahŕňal výlučne vzťahy medzi národnými štátmi, nový regionalizmus, chápaný ako súčasť prebiehajúcej štrukturálnej transformácie, ekonomickej liberalizácie a vzájomnej ekonomickej závislosti, ako aj celkovej globalizácie medzinárodného spoločenstva, absorbuje v čoraz väčšom meradle neštátne subjekty na rôznych úrovniach globálneho systému.⁵ V tomto smere treba: „procesy globalizácie a regionalizácie posudzovať ako súčasti širšieho procesu globálnej ekonomickej zmeny“.⁶ Vo svojom komplexe tak nový regionalizmus možno chápať ako kontinuálny proces zmien, ktorý sa začal po skončení studenej vojny súčasne na viacerých úrovniach, a to na úrovni štátov (tzv. makroregióny), na interregionálnej úrovni (vo vzťahoch medzi existujúcimi regionálnymi štruktúrami založenými štátmi), ako aj subregionálnej, resp. mikroregionálnej na úrovni neštátnych subjektov.⁷ Príčiny vzniku regionálnych zoskupení vznikajúcich v rámci nového regionalizmu už nepredstavujú len vojenské, územné, bezpečnostné či iné záujmy tradične späté so štátmi a s výkonom ich zahraničnej politiky (hoci tieto naďalej pretrvávajú aj v novom regionalizme), ale aj oblasti, v ktorých čoraz významnejšiu úlohu zohrávajú „neštátne“ subjekty, akými sú nadnárodné korporácie, nevládne organizácie, zainteresované sociálne skupiny a lokálne komunity. Oblasť ich pôsobenia predstavujú predovšetkým medzinárodný obchod a financie, či ochrana životného prostredia, v ktorých štáty postupne strácajú svoje výsadné a monopolné postavenie. V týchto oblastiach sa regionálne trendy prejavujú vznikom špecifických subregionálnych a mikroregionálnych zoskupení (regiónov), ktoré prekračujú hranice národných štátov a vytvárajú cezhraničné (*crossborder*) regionálne zoskupenia. V rámci nového regionalizmu tak prebieha súčasný vývoj makroregionálnych a subregionálnych procesov s vlastnou dynamikou rastu, ako aj vzťahmi vzájomného dialógu a spolupráce, do ktorých sa ich subjekty môžu dostávať.⁸ Aj v prípadoch „neštátneho regionalizmu“ sa dôvody vzniku jeho subjektov prirodzene odlišujú a môžu byť povahy ekonomickej, environmentálnej, kultúrnej a pod. V súčasnosti má nový regionalizmus celosvetový rozmer, nakoľko zahrňuje ako rozvinuté, tak aj rozvojové štáty temer na všetkých kontinentoch a v celosvetovom meradle aj množstvo neštátnych subjektov, hoci rovnako ako v prípade starého regionalizmu, sú jeho počiatky v Európe. Rozvoj regionalizmu v naznačených smeroch je prejavom rastúceho trendu rozvoja a posilňovania vzájomnej spolupráce na rôznych úrovniach za účelom riešenia problémov

⁵ K tomu bližšie: HETTNE, B.: The New Regionalism Revisited. In: SIUDERBAUM, F., SHAW, T. M. (eds.): Theories of new regionalism (A Palgrave Reader), 2003. s. 24.

⁶ HETTNE, B.: Globalization and New Regionalism: The Second Great Transformation. In: HETTNE, B., INOTAI, A., SUNKEL, O. (eds.): Globalism and the New Regionalism. New York: St.Martin Press, 1999. s. 2.

⁷ Ako uvádza R. Väyrynen: „...since late 1980s subregional and microregional organizations have become more common, for example the Baltic Council of Ministers, the Visegrad Group, the Shanghai Group and Mercosur. This trend is in part a response to the fragmentation of great power blocs, especially in Eastern Europe and Central Asia but it also reflects the need to react to the pressures created by economic globalization through local means.“ In: VÄYRYNEN, R.: Regionalism: Old and New. In: International Studies Review, č. 5, 2003. s. 26.

⁸ K tomu aspoň: P. DE LOMBAERDE: How to „connect“ micro-regions with macro-regions. A Note. In: Perspectives on Federalism, č. 3, 2010., s. E29-E37.

globalizovaného spoločenstva. Prax v tejto oblasti však jednoznačne potvrdzuje, že neexistuje jediný model regionalizmu, ktorý by bol „použiteľný“ v rôznych regiónoch. Dnes preto pôsobia rôzne modely regionalizmu v rôznych regiónoch v závislosti od konkrétnej regionálnej histórie, kultúry a okolností.

Pre oba druhy regionalizmu bola a je spoločná významná úloha medzinárodného práva, keďže na jeho základe a s použitím jeho pravidiel si štáty vytvárali regionálne zoskupenia a riadili sa nimi vo svojej činnosti. V rámci svojich „legislatívnych“ právomocí si regionálne zoskupenia vytvárali vlastné právne záväzné pravidlá, ktoré sa na určitom stupni vývoja dostávajú do vzťahu aj k pravidlám všeobecného medzinárodného práva. Napokon regionalizmus predstavovaný regionálnymi medzinárodnými organizáciami si vynútil aj vznik všeobecných pravidiel medzinárodného práva, ktoré sa v poslednej štvrtine 20. storočia stali predmetom kodifikácie Komisie pre medzinárodné právo.⁹ Vznik a pôsobenie rôznych regionálnych zoskupení neštátnej povahy vznikajúcich v rámci nového regionalizmu nie je upravovaný priamo pravidlami medzinárodného práva. Ich právnú základňu predstavuje právny poriadok regionálnej organizácie (EÚ a jej Európa regiónov), pravidlá vnútroštátneho práva a napokon „soft“ pravidlá neprávnej povahy.

Cieľom tohto príspevku je stručná charakteristika jednotlivých prvkov inštitucionálneho regionalizmu za účasti štátov z pohľadu medzinárodného práva.

7.1 Zmluvný a inštitucionálny regionalizmus

7.1.1 Zmluvný regionalizmus

Z pohľadu medzinárodného práva možno hovoriť jednak o tzv. zmluvnom (neinštitucionálnom) regionalizme, ktorý sa prejavuje existenciou zmlúv regionálneho charakteru medzi štátmi určitého regiónu. Z hľadiska predmetu úpravy môžu byť dôvody vzniku takýchto regionálnych zmlúv v rôznych oblastiach rôzne. Tradičný dôvod predstavuje existencia geografického prvku týkajúceho sa určitej skupiny štátov a ich záujmov. V takomto prípade sa impulzom k vzniku regionálnej úpravy stáva intenzita jeho využívania zainteresovanými štátmi spojená s nevyhnutnosťou regulovať určité aspekty takéhoto využívania prostredníctvom medzinárodného práva. Regionálne dohody takéhoto typu môžu upravovať spoločný právny režim geografického prvku, dovoľené spôsoby jeho využívania, prípadne ďalšie práva a povinnosti štátov. Príklady takéhoto typu predstavujú zmluvy o regionálnych riekach a jazerách, prípadne o geograficky obmedzených súčastiach životného prostredia (ochrana životného prostredia v Baltskom mori, Čiernom mori, Arktíde, regionálne biotopy životného prostredia a pod.). Dynamika regionálnej právnej úpravy takéhoto typu nie je veľmi vysoká nakoľko záleží jednak na existencii „spoločne zdieľaného“ geografického prvku, a jednak na ochote štátov k medzinárodnoprávnej úprave činností vo vzťahu k takémuto prvku.

Ďalší geografický aspekt typický pre zmluvný regionalizmus predstavuje geografická blízkosť (susedstvo) štátov v konkrétnom regióne. Uľahčeniu regionálnej zmluvnej normotvorby v takomto prípade napomáhajú ich spoločné historické korene, kultúrne, náboženské či iné povedomie resp. dosiahnutý stupeň ekonomickej a politickej homogenosti a pod. Ako príklad možno spomenúť zmluvy o vytvorení zón voľného obchodu, regionálne dohody o ochrane ľudských práv, o spoločnej obrane a pod. Tento geografický aspekt sa neobmedzuje len na oblasť zmluvného regionalizmu, ale predstavuje významný impulz aj pre vznik regionálnych zoskupení v rámci inštitucionálneho regionalizmu.

⁹ K tomu pozri: KLUČKA J.: Miesto medzinárodných organizácií v kodifikácii medzinárodného práva. In: Právny obzor, Bratislava, č. 4, 2013., s. 373-385.

Okrem spomenutých geografických prvkov predstavujú v období nového regionalizmu ďalší impulz pre vznik regionálnych zoskupení dostatočne silné (intenzívne) záujmy zainteresovaných subjektov s viac či menej intenzívnym potlačením, prípadne úplnou absenciou tradičných geografických aspektov. Regionálne úpravy (ale aj štruktúry) takejto povahy presahujú tradičný rámec starého „protektionistického“ modelu regionalizmu, nakoľko predstavujú reagenciu zainteresovaných subjektov na spoločné potreby globalizujúceho sa medzinárodného spoločenstva. Ako bolo spomenuté, takýmito subjektmi už nie sú len štáty, ale aj nadnárodné ekonomické zoskupenia (korporácie), nevládne organizácie, rôzne záujmové skupiny a pod. Ako uvádza Komisia pre medzinárodné právo vo svojej Správe o fragmentácii medzinárodného práva z r. 2003: „zatiaľ čo predtým boli hnacími silami pôsobiacimi „za“ medzinárodným právom geografické regióny, dnes predstavujú tieto hnacie sily často osobitné záujmy, ktoré sú globálne diverzifikované: obchodné záujmy, globalistické zoskupenia (*lobbies*), združenia na ochranu životného prostredia alebo ľudských práv, pričom tento trend sa v poslednom období zintenzívňuje.¹⁰ Regionálne štruktúry takejto povahy sa zvyknú označovať ako tzv. funkčné (*functional*) regióny, základ ktorých môže tvoriť intenzívny ekonomický prvok (výrobné systémy), prvok z oblasti životného prostredia (napríklad tzv. kyslý dážď), kultúry (identita určitých komunít) pri redukovani a/alebo potlačení geografického prvku.¹¹ Ich podstatou je spolupráca zúčastnených subjektov na dosiahnutí spoločného cieľa bez ohľadu na možné geografické obmedzenia. V súčasnom období štruktúry starého a nového regionalizmu koexistujú spolu, pričom s rastom počtu a intenzity globálnych faktorov pôsobiacich v medzinárodnom spoločenstve a ich dôsledkami pre tradičný pojem a rozsah suverenity štátov, sa rozširuje priestor pre vznik a pôsobenie štruktúr nového regionalizmu.

7.1.2 Inštitucionálny regionalizmus

Tradičný prejav inštitucionálneho regionalizmu predstavuje vytvorenie medzinárodnej medzivládnej organizácie regionálnej povahy na základe medzinárodnej zmluvy a na plnenie úloh v dohodnutej oblasti. Ako už bolo spomenuté, takéto organizácie zvyčajne zakladajú štáty, ktoré sú v tesnom geografickom kontakte (susediace štáty) a ktorým pri rozhodovaní o založení organizácie môžu napomáhať spoločné črty z histórie, ekonomiky, náboženstva a pod. V literatúre sa ako typická definícia tohto prejavu starého regionalizmu uvádza, že ide o „obmedzený počet štátov vzájomne spojených geografickými vzťahmi a určitým stupňom vzájomnej závislosti“.¹² Prevažujúci trend v druhej polovici 20. storočia signalizuje, že regionalizmus za účasti štátov sa presadzuje práve prostredníctvom inštitucionálneho regionalizmu, o čom svedčí rastúci počet medzinárodných organizácií regionálnej povahy a rozširujúci sa predmet ich činnosti. V dôsledku toho zohrávajú čoraz

¹⁰ Podstatnou skutočnosťou sa tak stáva: „convergence of interests values and political objectives of states“ ústiaca do tzv. funkčnej diferenciacie (*functional differentiation*) súčasného medzinárodného práva pri potlačení geografického prvku v dôsledku čoho: „Regionalism (today) loses its specificity as a problem and should be rather dealt with in connection of the functional diversification of the international society in general...“ In: Report of the Study Group of ILC: Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law (A/CN.4/L.682), s. 204, 209. [online] Dostupné na: http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_l682.pdf.

¹¹ Ako uvádza: R. Väyrynen: „...functional conceptualizations of region emanate from the interplay of subnational and transnational economic, environmental and cultural processes that the states are only partially able to control“. In: VÄYRYNEN, R.: op.cit., poznámka č. 4, s. 27.

¹² NYE, J. S.: *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization*. Boston: Little, Brown, 1971. vii.

významnejšiu úlohu, vstupujú do vzťahov vzájomnej spolupráce s inými regionálnymi organizáciami (tzv. interregionalizmus),¹³ ako aj s organizáciami univerzálnej povahy.¹⁴

V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že tradičný model inštitucionálneho regionalizmu, v ktorom boli regionálne potreby uspokojované výlučne prostredníctvom fixného inštitucionálneho rámca a prostredníctvom definovaných kompetencií orgánov regionálnej organizácie, začína podliehať postupným zmenám. Rastúca komplexnosť problémov, s ktorými sú regionálne organizácie konfrontované, si pre ich účinné riešenie vyžaduje komplexnejšiu reagenciu aj prostredníctvom rôznych druhov neformálnejších, flexibilnejších a otvorených systémov (tzv. *networked regionalism*). Prejavom takéhoto trendu môže byť diverzifikácia členstva v regionálnych organizáciách, prejavom ktorej je členstvo aj pre neštátne subjekty (pozri ďalej), ako aj vytvorenie priestoru pre pôsobenie rôznych neformálnych zoskupení, organizácií a pod. V dôsledku toho môže dôjsť k vzniku tzv. hybridného (zmiešaného) inštitucionálneho regionalizmu, ku ktorému v súčasnosti smeruje ASEAN.¹⁵

Územný rozsah pôsobenia regionálnych medzinárodných organizácií.

Právny režim vytvorený členskými štátmi regionálnej medzinárodnej organizácie býva geograficky vymedzený štátnymi územiaми jej členských štátov, pretože na nich je organizácia oprávnená k výkonu svojich aktivít prostredníctvom svojich orgánov. Pokiaľ ide o medzinárodné zmluvy, ktoré uzavrela medzinárodná organizácia so štátmi alebo inými medzinárodnými organizáciami, túto skutočnosť výslovne potvrdzuje čl.29 Viedenského dohovoru o zmluvách medzi štátmi a medzinárodnými organizáciami a medzinárodnými organizáciami navzájom z r. 1986.¹⁶

Prax potvrdzuje, že rôzne „prvky“ právneho režimu medzinárodných organizácií, ako aj zmlúv uzavretých v ich rámci, môžu za určitých podmienok prekračovať geografické hranice regionálnej organizácie. Na základe zmocnenia vo svojich zakladajúcich aktoch môžu členské štáty regionálnych organizácií rozšíriť pôsobenie právnych pravidiel záväzných len pre členské štáty aj na územie tretích subjektov.¹⁷

Okrem uplatňovania právneho režimu alebo jeho určitých prvkov mimo geografických hraníc pôsobenia medzinárodnej organizácie, možno u niektorých z nich zaregistrovať využívanie ich kapacít aj mimo vymedzeného geografického rámca. Aktuálne je to v prípadoch regionálnych organizácií pôsobiacich pri zaisťovaní medzinárodného mieru a bezpečnosti. Charta Organizácie Spojených národov v kapitole VIII výslovne ráta s tým, že k výkonu medzinárodných sankcií podľa kapitoly VII. môžu byť na základe splnomocnenia Bezpečnostnej rady OSN použité aj „oblastné orgány“ predstavujúce regionálny príspevok

¹³ V tejto súvislosti možno spomenúť dvojstranný (bilaterálny) interregionalizmus, pre ktorý sú typické rôzne formy spolupráce medzi dvomi regionálnymi zoskupeniami. Typický príklad tohto regionalizmu predstavujú od začiatku 70.rokov vzťahy medzi EU a ASEAN.V závislosti od orientácie a predmetu činností regionálnych organizácií však nie je možné vylúčiť ani interregionálnu spoluprácu medzi viacerými regionálnymi organizáciami súčasne (tzv. transregionalizmus).

¹⁴ K zapojeniu a regionálnych organizácií do činnosti OSN pozri ďalej.

¹⁵ K tomu aspoň: Conference on Networked Regionalism versus Institutional Regionalism (Singapore 6-8/12, 2009),s. 13. [online] Dostupné na: <http://www.eucentre.sg/wp-content/uploads/2013/06/RegionalismConf-Dec2009.pdf>.

¹⁶ Doteraz nevstúpil do platnosti. In: WATTS, A. (ed.): The International Law Commission 1949-1998, Vol. II., Oxford University Press, 2007. s. 874.

¹⁷ Čl. 56 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd z r.1950 uvádza, že každý štát môže vyhlásiť, že dohovor sa bude vzťahovať „na všetkých alebo ktoromkoľvek z území za medzinárodné styky, ktorých je zodpovedný“.

k zabezpečeniu medzinárodného mieru a bezpečnosti. Od začiatku 90.rokov minulého storočia je možno zaznamenať ich čoraz výraznejší vplyv aj v rámci akcií Organizácie Spojených národov (ďalej len „OSN“) na udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti, napríklad ako súčasť mierových operácií OSN (modré prilby) a tiež v rámci doktríny „*responsibility to protect*“. Hlavné dôvody sú dva, a to neúspech tradičných donucovacích akcií uskutočňovaných prostredníctvom členských štátov OSN, resp. ich zoskupení, a finančná náročnosť takýchto operácií. Typickou črtou súčasného pôsobenia regionálnych organizácií (resp. ich ozbrojených síl), mimo geografického rámca vyplývajúceho z ich zakladajúcich aktov, býva ich nasadenie do konfliktov, v ktorých figurujú štáty so značne oslabenou či dokonca neexistujúcou (rozpadnutou) štátnou štruktúrou.¹⁸

Je však potrebné uviesť, že vzhľadom na dlhodobú nefunkčnosť systému kolektívnej reagencie pod egidou BR OSN (fakticky až do začiatku 90.rokov minulého storočia) si regionálne organizácie ešte len hľadajú svoje miesto v rámci kapitoly VII. a VIII. Charty OSN.¹⁹

Doba „životnosti“ regionálnych organizácií.

Doterajšia prax potvrdzuje, že úmyslom štátov býva zvyčajne založenie medzinárodných organizácií trvalej (trvalejšej) povahy, v dôsledku čoho možno iba výnimočne zaregistrovať obmedzenú dobu platnosti zakladajúcej medzinárodnej zmluvy, a tým aj existencie organizácie vytvorenej na jej základe.²⁰ Pokiaľ medzinárodné organizácie plnia svoje úlohy a sú pre svoje členské štáty užitočné, tieto zvyčajne nemajú dôvod uvažovať o ich zániku, resp. rozpustení. Uvedené nie je na ujmu zániku (rozpusteniu) medzinárodných organizácií v dôsledku zmenených (a nepriaznivých) vonkajších alebo aj vnútorných pomerov odlišných od tých, ktoré existovali v dobe ich založenia. Pokiaľ členské štáty organizácie dopredu rátať s existenciou takýchto pomerov, v jej zakladajúcom akte zvyčajne upravujú aj spôsob a podmienky hlasovania o jej rozpustení.²¹

Osobitný dôvod, ktorý sa objavuje na určitej úrovni rastu počtu medzinárodných organizácií, predstavuje ich zánik (rozpustenie) v dôsledku toho, že v oblasti tvoriacej predmet ich činností vznikla neskoršie novšia (prípadne „modernejšia“) medzinárodná

¹⁸ Ako príklady možno uviesť nasadenie NATO v Afganistane a vo vodách pri pobreží Somálska, EU v Južnej Európe a Kongu a pod.

¹⁹ Ako uvádza bývalý GT OSN B. B. Ghali: „Only in the vastly changed circumstances of the post-cold-war years has the UN been able to explore new forms of cooperation with regional groups in the maintenance of international peace and security and to delegate responsibility in particular cases to states and organizations of the regions concerned. Under the flexible framework provided by Chapter VIII of the Charter different forms of UN regional cooperation have developed: consultations, diplomatic support, operational support, co-deployment and joint operations“. In: GHALI, B. B.: *An Agenda for Democratization*, UN, New York, 1996. s. 33.

²⁰ Zmluva o založení európskeho spoločenstva uhlia a ocele (18. apríl 1951), čl. 97: „Zmluva sa uzaviera na dobu 50 rokov od jej vstupu do platnosti.“, Zmluva o založení Belgicko-luxemburskej hospodárskej únie z r. 1922 bola pôvodne uzavretá na obdobie 50 rokov, avšak jej platnosť bola opakovane predĺžovaná (naposledy v r. 2002).

²¹ Organizácia paktu juhovýchodnej Ázie (SEATO), ktorej zakladajúci Pakt bol uzavretý bez obmedzenia doby platnosti bola rozpustená v r. 1977, Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) nahradila Organizáciu pre európsku hospodársku spoluprácu (OEEC) založenú v r. 1948, v r. 1991 bola osobitným Protokolom zrušená Rada vzájomnej hospodárskej pomoci (RVHP) založená v r. 1949 a i. Osobitnú úpravu podmienok a spôsobu hlasovania o rozpustení organizácie obsahujú zakladajúce akty Medzinárodnej banky pre obnovu a rozvoj, Medzinárodného menového fondu, Európskej banky pre obnovu a rozvoj pričom o rozpustení rozhoduje vrcholný orgán organizácie.

organizácia, od ktorej štáty očakávajú lepšie plnenie jej úloh, pričom v rámci „sukcesie“ medzinárodných organizácií prichádza k prenosu jej práv, ako aj hnutel'ného a nehnuteľného majetku na novú organizáciu.²²

Predmet činnosti regionálnych organizácií.

Podobne ako iné subjekty medzinárodného práva, ani medzinárodné organizácie regionálnej povahy nevznikajú v právnom a faktickom vákuu a ich vznik býva vyvolaný nielen ochotou budúcich členských štátov, ale aj rôznymi vonkajšími okolnosťami. Ich existencia môže v rôznych obdobiach „privolať k životu“ rôzne orientované organizácie regionálnej povahy, ktoré po zániku alebo oslabení tých okolností, ktoré podnietili ich vznik môžu spôsobiť zánik, dočasnú nefunkčnosť, prípadne aj zmenu či doplnenie pôvodnej programovej orientácie takýchto organizácií.²³ V rôznych obdobiach sa preto môžu častejšie vyskytovať regionálne organizácie určitého zamerania, ktoré môžu byť po čase vystriedané alebo doplnené novou a inou „vlnou“ s iným obsahovým zameraním. Ako už bolo spomenuté počas obdobia tzv. bipolárneho sveta, pre regionálne organizácie pôsobiace v rámci starého regionalizmu bol charakteristický predmet činnosti predovšetkým hospodárskeho a vojenského (obraného) charakteru, zatiaľ čo nový regionalizmus prináša o.i. rozšírenie predmetu činnosti regionálnych organizácií o nové oblasti zodpovedajúce potrebám globalizovaného sveta. Okrem toho súčasné obdobie prináša aj ďalšie impulzy. V súčasnom období možno za takýto impulz s možným dosahom na činnosť medzinárodných organizácií označiť hrozbu medzinárodného terorizmu,²⁴ pričom nemožno vylúčiť, že v jej dôsledku budú vznikať aj nové organizácie osobitne zamerané na boj proti terorizmu.

Vzhľadom na okolnosti podstatné pre ich vznik možno tiež konštatovať, že pre súčasný inštitucionálny regionalizmus je typický jeho nerovnomerný výskyt (a tým aj význam), a to nielen v rôznych obdobiach, ale tiež aj v rámci rôznych oblastí medzinárodného práva. Existujú oblasti medzinárodného práva, v ktorých sa inštitucionálnemu regionalizmu darí a dokonca vykazujú viacero regionálnych štruktúr (medzinárodná ochrana ľudských práv, právo medzinárodného obchodu, ochrana životného prostredia) a oblasti, ktorých špecifiká ich existenciu *a priori* vylučujú (diplomatické právo, konzulárne právo, právo

²² Osobitnou rezolúciou Spoločnosti národov prijatou jej Zhromaždením 18. 4. 1946 bolo rozhodnuté o jej rozpustení (dissolution) v dôsledku vzniku OSN, ktorá bola zriadená za rovnakým účelom. Rovnaký deň bol rozpustený aj Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti. Praktické otázky sukcesie OSN vo vzťahu k hnutel'nému a nehnuteľnému majetku bývalej Spoločnosti národov, vrátane knižníc a archívov, boli riešené viacerými rezolúciami VZ OSN počas jeho prvého zasadnutia v r. 1946. V r.1973 vznikla Európska kozmická agentúra (ESA), ktorá nahradila Európsku organizáciu pre výskum vesmíru (ESRO) a Európsku organizáciu štartovacích zariadení (ELDO) a i.

²³ Pre obdobie bipolárneho a ideologicky rozdeleného sveta (t.j. zhruba do začiatku 90.rokov) boli popri ekonomických organizáciách (OECD, Európske spoločenstvá) typické predovšetkým regionálne organizácie bezpečnostnej a obrannej povahy (NATO, Varšavská zmluva, CENTO, SEATO, Anzus). Organizácie vzniknuté v určitom období môžu byť po určitom období revitalizované pokiaľ sa obnovili skutočnosti, ktoré viedli k ich vzniku. Rastúce negatívne dopady človeka na životné prostredie si vynútili vznik regionálnych a univerzálnych medzinárodných organizácií na ochranu životného prostredia, využívanie kozmického priestoru viedlo (na určitej etape) k vzniku regionálnych organizácií kozmickej spolupráce a pod.

²⁴ Ako uvádza Fawcett, L.: „Reflecting the presence of newer security threats, strategies to combat terrorism has been added to existing convention in the EU (has its own antiterrorist capacity) and OAS as well as other groupings.“ In: FAWCETT, L.: Exploring regional domains: a comparative history of regionalism. In: International Affairs, 80, 3, 2004. s. 440.

medzinárodných dohovorov). Vývoj v druhej polovici 20. storočia potvrdzuje viaceré oblasti, v ktorých sa inštitucionálny regionalizmus presadil a dnes tvorí ich stabilnú a životaschopnú súčasť. Jedná sa o udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti, medzinárodnú ochranu ľudských práv, medzinárodné obchodné a ekonomické (hospodárske) vzťahy, medzinárodnú ochranu životného prostredia a regionálne systémy riešenia medzinárodných sporov. K naposledy spomenutej oblasti je vhodné uviesť, že regionálne systémy riešenia medzinárodných sporov zvyčajne nepredstavujú autonómny „procesný regionalizmus,“ nakoľko sú zvyčajne „pripnuté“ k regionálnym medzinárodným organizáciám, ako jeden z prostriedkov pokojného riešenia sporov medzi ich členskými štátmi, prípadne členskými štátmi a samotnou organizáciou. Napokon je potrebné uviesť, že inštitucionálny regionalizmus je nerovnako rozmiestnený aj z hľadiska svojho geografického pôsobenia, a že regionálne zoskupenia v jednotlivých častiach sveta sa líšia svojou inštitucionálnou štruktúrou, komplexnosťou právnej úpravy (existenciou vlastného právne záväzného právneho poriadku), systémom sankcií, podmienkami pre vstup do regionálneho zoskupenia, možnosťami vstupu neštátnych subjektov a pod. Bolo by však nesprávnym konštatovanie, že jednotlivé regionálne organizácie vznikajúce v rôznych časových obdobiach na rôznych kontinentoch sú v procese svojho úplne autonómne. Prax potvrdzuje, že viaceré regionálne organizácie vznikajúce mimo Európy si ako model svojho inštitucionálneho a právneho usporiadania zvolili Európsku úniu, ktorá je pre ne prítlačivá nielen výsledkami na poli postupnej ekonomickej integrácie, ale aj ako účinný prostriedok eliminácie historickej nevraživosti medzi členskými štátmi (Francúzsko, Nemecko) a budovania spoločného priestoru bezpečnosti, stability a prosperity pre občanov svojich členských štátov²⁵. Inou skutočnosťou už je, že právne normy, inštitúcie, prípadne samotný európsky model ekonomickej integrácie, nemôžu byť automaticky transponované do iných politických a ekonomických pomerov, v ktorých narádzajú na väčšie či menšie problémy.²⁶ Napokon mimoriadne dôležitou otázkou je, či vznikajúce regionálne organizácie štrukturálne zostanú na úrovni tradičnej medzivládnej spolupráce alebo sa (po vzore EÚ) rozhodnú pre supranacionálnu formu spolupráce s dopadom na suverenitu členských štátov.

²⁵ Ako uvádza Hettne, B.: „European regionalism is the trigger of global regionalisation at least in two different ways: one positive (promoting regionalism), the other negative (provoking regionalism).“ In: HETTNE, B.: *New Regionalism: Implications for development and peace*. In: UN University: *The Research for Action - The new regionalism*. UN, 1994. s. 10. [online] Dostupné na: http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/previous/en_GB/rfa-14/_files/82530840768812487/default/RFA14.pdf.

²⁶ Ako príklad možno uviesť vonkajšie tarify ako súčasť európskeho spoločného trhu vzhľadom na neochotu uviesť ich do praxe v iných ekonomických pomeroch, v politickej oblasti sa vyskytli problémy s akceptovaním princípu tzv. delenej suverenity členských štátov vyplývajúce s rozdielnymi názorami na suverenitu, ďalej s jednýmyselným súhlasom členských štátov pri rozhodovaní o sankciách a pod., s výlučnou právomocou orgánu organizácie pri návrhoch jej legislatívnych aktov a pod. Relatívne najjednoduchšia je situácia v inštitucionálnej oblasti, kde je možné prebrať základné orgány inštitucionálneho systému EU pri zohľadnení regionálnych špecifik (v súčasnom období si 11 regionálnych organizácií zriadilo súdne orgány podľa vzoru Súdneho dvora EU). K tomu aspoň: LENZ, T.: *External Influences on Regionalism: Studying EU Diffusion and its Limits*. [online] Dostupné na: <http://www.e-ir.info/2013/07/17/external-influences-on-regionalism-studying-eu-diffusion-and-its-limits/>.

Členstvo v regionálnych organizáciách.

História medzinárodných univerzálnych a regionálnych organizácií potvrdzuje, že ich zakladali štáty pre plnenie vytýčených úloh a že pod dlhé obdobie tiež štáty (a výlučne) štáty boli ich členmi. Takýto stav „monopolnej“ členskej základne medzinárodných organizácií pretrváva až do 80. rokov minulého storočia. Možno konštatovať, že „rovnorodosť“ členstva v medzinárodných organizáciách bola prirodzená, nakoľko základnými a prevažujúcimi subjektmi medzinárodného práva boli štáty. S rastúcim počtom medzinárodných organizácií, ako aj rôznorodosťou predmetu ich činnosti a tiež pod vplyvom nového regionalizmu, postupne dochádza k zmene tohto prístupu, pretože na členstvo v medzinárodných organizáciách už neašpirujú len štáty, ale aj iné medzinárodné organizácie či dokonca entity odlišné od štátov. Jednu z prvých reagencií medzinárodného spoločenstva na túto skutočnosť predstavuje kodifikačný návrh Komisie pre medzinárodné právo v oblasti zodpovednosti medzinárodných organizácií za protiprávne konanie. Jej Návrh článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií z r. 2011 sa podľa čl. 2 písmeno a) vzťahuje na medzinárodnú organizáciu, pod ktorou sa rozumie: „organizácia založená zmluvou alebo iným dokumentom, ktorý sa riadi medzinárodným právom a ktorá má vlastnú medzinárodnoprávnu subjektivitu (*personality*). Okrem štátov môžu byť členmi organizácie aj iné entity.“²⁷

Nóvum definície spočíva v tom, že na rozdiel od predošlých návrhov Komisie týkajúcich sa medzinárodných organizácií, sa vzťahuje nielen na medzinárodné organizácie s výlučnou členskou základňou tvorenou štátmi, ale aj na tie, členmi ktorých môžu byť okrem štátov aj iné medzinárodné organizácie, prípadne iné neštátne entity.²⁸ Diverzifikáciu členskej základne medzinárodných organizácií je (vo vzťahu k regionálnym organizáciám) možno považovať za špecifický prejav nového regionalizmu.

Komentár Komisie k čl. 2 Návrhu na margo tejto definície uvádza, že zaradenie neštátnych entít je odrazom „významného trendu prejavujúceho sa v praxi tak, že medzinárodné organizácie čoraz častejšie siahajú k tzv. zmiešanému členstvu (*mixed membership*), aby v určitých oblastiach dosiahli účinnejšiu spoluprácu. Vo vede medzinárodného práva sa tento trend označuje ako funkčný (*functional*) a jeho podstatou je presvedčenie, že plnenie funkcií medzinárodnej medzivládnej organizácie možno zabezpečiť nielen štátmi, ale aj inými entitami od nich odlišnými (subjekty vnútroštátneho práva, prípadne iné medzinárodné organizácie).“²⁹

²⁷ Responsibility of international organizations (Doc.A/66/10). [online] Dostupné na internete: <http://untreaty.un.org/ilc/reports/2011/2011report.htm>.

²⁸ Napríklad Európske spoločenstvo sa stalo členom Medzinárodnej organizácie pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO), ktorej zakladajúci akt bol v r. 1991 pozmenený tak, aby umožnil členstvo regionálnych ekonomických integračných zoskupení. Svetová turistická organizácia má štáty ako plnoprávných členov, ďalej „územia“ a „skupiny území“ ako mimoriadnych členov, a medzinárodné medzivládne a nevládne organizácie ako pridružených členov. Vysielacia únia arabských štátov (ASBU) má okrem štátov, ako plnoprávných členov, aj „vysielacie organizácie“ (broad casting unions) členských štátov.

²⁹ Ako uvádza Brownlie, I.: „While organizations are normally composed of states a number organizations have operated in effect a functional concept of membership compatible with their special purposes“. Pozri: BROWNLIE, I.: Principles of Public International Law. Oxford: Oxford University Press, 2003. s. 660. Ako tiež uvádza L. B. de Chazournes: „Non state actors including inter alia individuals, non governmental organizations, foundations, scientific associations and the private sectors play an increasingly important role in the life of international organizations“. In: DE CHAZOURNES, L. B.: Changing roles of international organizations: Global Administrative Law and Inter play of Legitimacies. In: International Organizations Law Review, č. 6, 2009. s. 656.

Prax signalizuje, že v závislosti od povahy neštátneho subjektu sa však môže líšiť druh jeho členstva v medzinárodnej organizácii (pridružený člen, mimoriadny člen a pod.). Problémy s praktickým uplatňovaním tohto trendu môžu v praxi vyvstať ako na strane „prijímajúcich“ medzinárodných organizácií, ktorých ustanovujúce dokumenty neumožňujú členstvo subjektov odlišných od štátov, tak aj na strane záujemcov o členstvo, s ktorým nerátajú zakladajúce dokumenty. Hoci uvedené by na prvý pohľad mohlo signalizovať určitú nepripravenosť medzinárodného spoločenstva, ako aj medzinárodného práva, na „absorbovanie“ medzinárodných organizácií ako subjektov „medzištátneho“ zmluvného práva, resp. práva medzinárodných organizácií, je potrebné zdôrazniť, že nie každá medzinárodná zmluva a medzinárodná organizácia je vhodná na rozšírenie počtu svojich zmluvných strán, resp. členov o medzinárodné organizácie, vzhľadom na predmet a účel svojej úpravy, resp. hlavné zameranie činnosti. V kontexte medzinárodného práva možno túto tendenciu (napriek tomu) hodnotiť ako jeden z prejavov rastúceho významu iných ako štátnych subjektov na medzinárodný právny poriadok, vplyv ktorého sa neobmedzuje len na otázky a inštitúty všeobecného medzinárodného práva, ale preniká aj do špecializovaných oblastí tvoriacich predmet činnosti univerzálnych a regionálnych medzinárodných organizácií.

Element takto ponímanej funkčnosti možno registrovať aj v prípade, kedy medzinárodná organizácia na základe medzinárodnej zmluvy vstupuje do zmluvného vzťahu s inou organizáciou s cieľom napomáhať plneniu jej úloh bez toho, aby sa stala jej členom. Ako príklad takejto „zmluvnej funkčnosti“ môžu poslúžiť medzinárodné špecializované organizácie OSN podľa čl.57 a 63 Charty OSN.³⁰

Garancie účinného výkonu právomocí regionálnych organizácií.

Štáty hodlajúce založiť regionálnu organizáciu si prirodzene želajú, aby bola schopná úspešne a účinne vykonávať tie úlohy, ktoré jej zverili v zakladajúcom akte a tým napomáhať medzinárodnej spolupráci. Od prvých medzinárodných organizácií vznikajúcich v priebehu 19.storočia (tzv. medzinárodné správne únie) boli ich členské štáty presvedčené, že pre ich úspešné fungovanie je potrebné vytvárať ako faktické, tak aj právne podmienky. V právnej oblasti išlo o zabezpečenie nezávislosti medzinárodnej organizácie a jej predstaviteľov od orgánov hostiteľského štátu, k čomu mali v počiatkoch slúžiť imunity a výsady jej predstaviteľov. Tieto boli do skončenia druhej svetovej vojny „preberané“ podľa vzoru diplomatických imunít a výsad poskytovaných diplomatickým zástupcom v rámci medzištátnych vzťahov. V spomenutom období sa vyskytovali dve špecifiká, a to, že diplomatické imunity a výsady uplatňované v rámci medzinárodných organizácií mali zmluvnú a nie obyčajovú povahu, a do polovice 40. rokov boli poskytované na základe dvojstranných dohôd medzi hostiteľským štátom a medzinárodnou organizáciou (tzv. *headquarters agreements*), pričom inšpiráciu čerpali predovšetkým zo skúseností Spoločnosti národov a Medzinárodnej organizácie práce. Ďalšou skutočnosťou bolo, že diplomatické imunity a výsady sa poskytovali viac menej jednotným spôsobom bez ohľadu na povahu a rozsah činnosti medzinárodnej organizácie.³¹

³⁰ Podobné problémy možno zaregistrovať v prípade, keď sa chce medzinárodná organizácia stať zmluvnou stranou medzinárodného dohovoru, u ktorého zmluvné strany predvídali len účasť štátov (snahy EÚ o pristúpenie k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd).

³¹ Diplomatické imunity a výsady boli udelené Medzinárodnej komisii pre Kongo (1888), Ústrednej komisii pre plavbu na Rýne, Stálemu arbitrážnemu súdu (1907), Medzinárodnému koristnému súdu (1907), Stálemu dvoru medzinárodnej spravodlivosti (1921), Spoločnosti národov (1921) a pod. Bližšie k tomu aspoň: KUNZ, J. L.: Privileges and immunities of international organizations. In: American Journal of International Law, Vol. 41, č. 4, 1947. s. 828-862.

Po druhej svetovej vojne sa situácia v tejto oblasti mení. Napriek tomu, že naďalej pretrváva téza, podľa ktorej sú medzinárodné organizácie a ich zástupcovia oprávnení požívať výsady a imunity, upúšťa sa od jednotného „diplomatického“ prístupu k ich poskytovaniu a prevažuje prístup, v súlade s ktorým je ich rozsah individualizovaný a podmienený konkrétnymi potrebami medzinárodnej organizácie nevyhnutnými pre riadne plnenie jej úloh (tzv. *functionnal need*).³²

Prirodzene, že aj takto definovaný koncept imunit a výsad sleduje rovnaké ciele ako bývalý „diplomatický“ model, t.j. ochranu medzinárodnej organizácie a jej predstaviteľov pred zásahmi vnútroštátnych orgánov hostiteľského štátu za účelom riadneho výkonu jej funkcií.

Ďalšou právnou podmienkou úspešného fungovania medzinárodných regionálnych organizácií je úprava vzťahu ich právnych poriadkov k vnútroštátnym právnym predpisom ich členských štátov. V podstate ide o to, aby členovia medzinárodnej organizácie nemali možnosť vyhnúť sa plneniu svojich záväzkov poukazom na vnútroštátne právne poriadky, a tým komplikovať či dokonca ochromiť činnosť organizácie. Pri inštitucionálnom regionalizme ide o plnenie záväzkov členských štátov vyplývajúcich zo zakladajúcich aktov (najčastejšie vo forme medzinárodnej zmluvy, prípadne z iných medzinárodných zmlúv uzavretých v rámci medzinárodnej organizácie). V tomto prípade je namieste použitie čl.27 Viedenského dohovoru o práve medzinárodných zmlúv z r. 1969, podľa ktorého sa strany nemôžu dovoliavať ustanovení svojho vnútroštátneho práva ako dôvodu pre neplnenie zmluvy. Podľa čl.5 Viedenského dohovoru sa toto pravidlo vzťahuje aj na zmluvy, ktoré sú zakladajúcimi listinami medzinárodnej organizácie a na zmluvy prijaté v medzinárodnej organizácii. V závislosti od povahy a druhu pravidiel vlastného právneho poriadku medzinárodnej organizácie môže vyvstať potreba riešiť ich vzťah voči vnútroštátnym právnym poriadkom členských štátov. Konkrétne je tomu tak v prípade, keď je obsahom úpravy právnych pravidiel medzinárodnej organizácie matéria rovnaká alebo podobná právnej úprave vo vnútroštátnych právnych poriadkoch členských štátov. Keďže na úpravu takéhoto vzťahu nie je možné použiť Viedenský dohovor z r. 1969 (nejde o vzťah medzinárodnej zmluvy a vnútroštátneho práva), treba, aby jeho riešenie bolo buď priamo obsiahnuté v právnom poriadku organizácie, prípadne, aby sa opieralo o výklad zásady funkčnosti (funkcionality) medzinárodnej organizácie. Jeho podstatou by však aj v tomto prípade mala byť myšlienka, že členské štáty by nemali mať právo vyhnúť sa plneniu svojich záväzkov, ktoré im vyplývajú z právnych aktov medzinárodnej organizácie poukazom na obsahovo odlišnú vnútroštátnu právnú úpravu.³³

V prípade tzv. zmluvného regionalizmu je situácia jednoduchšia, nakoľko vzhľadom na jeho povahu sa jeho účinnosť zabezpečuje uplatnením čl. 27 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve.

Prekážky riadneho plnenia funkcií medzinárodných organizácii môžu predstavovať aj jej členské štáty, pokiaľ neplnia záväzky vyplývajúce z členského vzťahu. V týchto prípadoch je namieste uplatnenie sankcií, ktorými medzinárodné organizácie nútia svojich členov k plneniu záväzkov. Ich predmet a podmienky použitia tvoria viac či menej pravidelnú súčasť obsahu zakladajúcich aktov ako univerzálnych, tak aj regionálnych medzinárodných organizácií, prípadne sa považujú za súčasť *implied powers* medzinárodnej organizácie.

³² „The organizations have been granted such legal capacity as will permit them to accomplish their purposes and functions as will permit them to remain as free as possible from national interference or control“. In: FEDDER, E. H.: The functional basis of international privileges and immunities: a new concept in international law and organizations. In: American University Law Review, 60, 1960. s. 63.

³³ Úpravu tohto vzťahu možno demonštrovať na záväzkoch členských štátov EU vo vzťahu k nariadeniam a/alebo smerniciam.

Uplatňujú sa len v rámci organizácie a členský štát „porušiteľ“ zvyčajne sankcionujú na výkone jeho práv spätých s členstvom, a tým ho nútia k plneniu záväzkov.³⁴

Frekvencia ich použitia v praxi nebýva veľmi častá, čo o.i. signalizuje ich preventívny účinok. Najzávažnejšie sankcie spočívajú v prerušení členstva štátu v medzinárodnej organizácii či dokonca v jeho vylúčení. Ide o opatrenia krajnej povahy, ku ktorým dochádza v prípadoch zjavného, dlhotrvajúceho a hrubého porušovania záväzkov, ktoré pre štáty vyplývajú z jeho členského vzťahu k organizácii. Za takýchto podmienok je jeho ďalšie zotrvávanie v organizácii pre ňu neúnosné, nakoľko takýto štát už neprispieva k plneniu jej úloh a ako pre organizáciu, tak aj pre ďalšie členské štáty predstavuje trvalý zdroj ťažkostí. Na rozdiel od sankcií uplatňovaných medzi štátmi vo všeobecnom medzinárodnom práve majú sankcie v rámci medzinárodných organizácií centralizovanú podobu, nakoľko sú prijímané rozhodnutiami príslušného (zvyčajne najvyššieho) orgánu organizácie. Bez ohľadu na ich rozsah a povahu možno konštatovať, že medzinárodné organizácie (ako univerzálne, tak aj regionálne) majú k dispozícii vlastné sankčné mechanizmy, použitím ktorých garantujú plnenie záväzkov členských štátov, a teda aj efektívne plnenie svojich úloh.

Demokracia a panstvo práva ako podmienka členstva v medzinárodných regionálnych organizáciách.

Zakladajúce akty medzinárodných organizácií pravidelne obsahujú podmienky, ktoré sú štáty povinné splniť, aby v nich mohli nadobudnúť členstvo. Tradičnou a pretrvávajúcou podmienkou je, že uchádzačmi o členstvo v medzinárodnej medzivládnej organizácii sú štáty, pričom pomerne dlhé obdobie sa pozornosť sústreďovala predovšetkým na ich finančnú či inú spôsobilosť na plnenie záväzkov vyplývajúcich z členstva, bez ohľadu na ich politické režimy a charakter právneho poriadku. Zhruba od polovice minulého storočia sa tieto tradičné kritéria začínajú rozširovať aj na hodnotenie povahy vládnuceho režimu a demokratických základov právneho poriadku budúceho členského štátu, čo potvrdzujú viaceré zakladajúce akty viacerých regionálnych organizácií, hoci rôzne detailné a inak formulované.³⁵ V tejto súvislosti možno uviesť, že regionalizmu sa darí lepšie

^{34*} Čl. 7 ods. 3 ZEU v znení Lisabonskej zmluvy uvádza, že Rada môže rozhodnúť, že určité práva, ktoré pre dotyčný členský štát vyplývajú zo zmlúv (vrátane hlasovacích práv jeho zástupcov v Rade budú pozastavené.

* Čl. 19 A. Štatútu MAAE z r. 1956 zakazuje hlasovanie člena v Agentúre (omeškanie s platením členských príspevkov) resp. pozbavenie výkonu výsad a členských práv (Čl. 19 B. - v prípade neustáleho porušovania ustanovení stanov).

* Čl. 15 Paktu Ligy arabských štátov uvádza, že štát ktorý si neplní záväzky z neho vyplývajúce môže byť z Ligy vylúčený na základe jednomyselného rozhodnutia všetkých štátov (okrem postihnutého štátu). V septembri 2012 Liga arabských štátov rozhodla o pozastavení členstva Sýrie a uvalenie ekonomických sankcií.

* Čl. 9 Štatútu Európskej rady z r. 1949 upravuje pozastavenie práva členského štátu na zastúpenie vo Výbore Ministrov a Poradnom zhromaždení (nesplnenie finančných záväzkov), Čl. 8 - pozastavenie práva na zastúpenie vo Výbore ministrov (vážne porušenie Štatútu) s možným rozhodnutím o zániku členstva.

³⁵ Čl. 3 Štatútu Európskej rady z r. 1949 uvádza, že: „Každý štát Európskej rady uznáva zásadu právneho poriadku (the principles of rule of law) a zásadu, že každá osoba ktorá sa nachádza pod jeho jurisdikciou požíva ľudské práva a základné slobody...“.

* Čl. 2 Severoatlantickej zmluvy z r. 1949: „Zmluvné strany budú prispievať k rozvoji mierumilovných a priateľských medzinárodných vzťahov, tým že budú podporovať svoje slobodné inštitúcie...“.

v demokratickom prostredí, hoci ho nemožno považovať za výlučného ochrancu demokracie členských štátov regionálnej organizácie. V širšom kontexte možno rešpektovanie demokratických zásad štátneho zriadenia a právneho poriadku, ako podmienku členstva štátu v regionálnej organizácii, hodnotiť ako príspevok regionálnych organizácií k rešpektovaniu pravidla panstva práva („rule of law“) v súčasnom medzinárodnom práve.³⁶

Do osobitnej polohy sa jeho rešpektovanie dostáva v situácii, kedy v prípade jeho porušenia môže voči členskému štátu medzinárodná organizácia použiť niektorú zo sankcií predvídaných zakladajúcim aktom organizácie. V takomto prípade je rešpektovanie demokratických pravidiel vo vnútri členského štátu organizácie sankcionovateľné sankciou medzinárodnej organizácie hoci netvorí (nemusí tvoriť) dôvod pre použitie sankcií tradičného medzinárodného práva. V tomto smere predstavujú sankcie medzinárodných regionálnych organizácií príspevok k dodržiavaniu pravidiel právneho štátu vo svojich členských štátoch. Absencia takýchto sankcií môže spôsobovať napätie a problémy v samotnej organizácii.³⁷

7.2 Vzťah regionalizmu a všeobecného medzinárodného práva

7.2.1 Regionálne pravidlá ako potvrdenie a rozvinutie pravidiel všeobecného medzinárodného práva a inšpirácia pre tvorbu jeho nových pravidiel

Regionálne osobitosti a špecifiká sa nemusia prejavovať len na základe, prostredníctvom a v rámci viac či menej uzavretej regionálnej normotvorby štátov v určitej oblasti, ale nimi vytvorené právne pravidlá môžu nadobúdať väčší či menší vplyv aj v kontexte všeobecného medzinárodného práva. Medzinárodná zmluva prijatá na regionálnej úrovni môže potvrdiť, prípadne rozvíjať, aj pravidlá všeobecného medzinárodného práva,³⁸ pričom v prípadoch

* Čl. 2 ZEU v znení Lisabonskej zmluvy uvádza, že: „Únia je založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie právneho štátu a dodržiavania ľudských práv vrátane práv pluralizmom, neprípustnosťou diskriminácie, toleranciou, spravodlivosťou solidaritou a rovnosťou mužov a žien a príslušníkov menšín. Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti ktorá sa vyznačuje...“.

³⁶ Čl. 3 Štatútu Európskej rady z r. 1949 uvádza, že: „Každý štát Európskej rady uznáva zásadu právneho poriadku (the principles of rule of law) a zásadu, že každá osoba ktorá sa nachádza pod jeho jurisdikciou požíva ľudské práva a základné slobody...“.

* Čl. 2 Severoatlantickej zmluvy z r. 1949: „Zmluvné strany budú prispievať k rozvoji mierumilovných a priateľských medzinárodných vzťahov, tým že budú podporovať svoje slobodné inštitúcie...“.

* Čl. 2 ZEU v znení Lisabonskej zmluvy uvádza, že: „Únia je založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie právneho štátu a dodržiavania ľudských práv vrátane práv pluralizmom, neprípustnosťou diskriminácie, toleranciou, spravodlivosťou solidaritou a rovnosťou mužov a žien a príslušníkov menšín. Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti ktorá sa vyznačuje...“.

³⁷ Situácia v ES v r. 2000 po voľbách v Rakúsku, kedy sa dostal k moci R. Haider, v r. 2012-2013 výzvy EK Maďarsku k náprave nedemokratických zmien ústavy, menšinového zákona, postavenia centrálnej banky a pod.

³⁸ Rezolúcia Inštitútu medzinárodného práva prijatá na jeho zasadnutí v Lisabone v r. 1995 (Problems Arising from a Succession of Codification Conventions on a Particular Subject) pod bodom I. písmeno c) uvádza, že: „regional codification convention means a codification convention concluded at the regional level which may reserve participation to the states belonging to the regional group concerned. Such a regional codification convention may contain provisions which may codify or progressively develop rules of general public international law or rules of public international law applicable only as between states within the region“ (podčiarknuté nami - J. K.).

„presahu“ pôvodne regionálnych noriem a inštitútov regionálneho práva do všeobecného medzinárodného práva tieto strácajú regionálny charakter a možno ich považovať za príspevok k rozvoju všeobecného medzinárodného práva. Nie je preto vylúčené, aby pôvodne regionálne pravidlá nadobudli postupom času povahu všeobecných (univerzálnych) pravidiel za predpokladu, že ich obsah neodráža len špecifiká a osobitosti vzťahov určitej skupiny štátov, ale má širší dosah, a teda aj použiteľnosť aj v rámci širšieho medzinárodného zoskupenia.³⁹ Jeho členovia si ich môžu „osvojiť“ buď obyčajovou alebo zmluvnou cestou. Výsledkom právotvornej činnosti regionálnej organizácie sa môžu stať aj „otvorené“ medzinárodné zmluvy otvorené na podpis aj iným ako členským štátom a upravujúce otázky spadajúce do predmetu všeobecného medzinárodného práva. V takomto prípade sa zmluva pripravená v rámci regionálnej organizácie môže stať (vzhľadom na svoje zameranie a obsah) inšpiráciou, prípadne zárodkom budúcej mnohostrannej medzinárodnej zmluvy.⁴⁰ Uvedené potvrdzuje, že v súčasnom období neexistujú striktné deliace čiary medzi regionálnymi systémami medzinárodného práva a všeobecným medzinárodným právom, pričom ich vzájomný vplyv môže mať v rôznych obdobiach rôznu podobu, rozsah či intenzitu.

Právotvorná činnosť regionálnych organizácií potvrdzuje aj ďalší rozmer vo vzťahu k všeobecnému právu medzinárodných zmlúv, a to konkrétne v oblasti praktického uplatňovania „*treaty making power*“ štátmi, ktoré sú členmi regionálnej organizácie. Napriek tomu, že Viedenský dohovor o zmluvnom práve z r. 1969⁴¹ potvrdzuje, že každý štát má spôsobilosť uzavierať zmluvy, neznamená to, že sa výkonu tohto práva (a vo vzťahu k určitým kategóriám medzinárodných zmlúv) nemôže vzdať v prospech medzinárodnej organizácie, ktorej je členom. V takomto prípade sa v oblasti medzinárodného zmluvného práva „pohybujú“ popri štátoch aj medzinárodné organizácie uzavierajúce medzinárodné zmluvy v mene svojich členských štátov. Ako dobrý príklad môže v súčasnom období poslúžiť EÚ.

Pre úplnosť možno uviesť, že v rámci medzinárodného zmluvného práva nemajú regionálne medzinárodné dohovory osobitný režim a považujú sa za „normálne“ zmluvné pramene medzinárodného práva. Ani Viedenský dohovor im nevenuje osobitnú pozornosť, nakoľko konkrétne inštitúty upravuje vo vzťahu k mnohostranným zmluvám (čl.40-41), resp. dvojstranným zmluvám (čl.60). V dôsledku toho sa na ne vzťahujú pravidlá *lex posterior derogat legi priori*, *lex specialis derogat legi generalis* predovšetkým vo vzťahu k pôsobeniu pravidiel všeobecného medzinárodného práva vo vzájomných vzťahoch medzi zmluvnými stranami regionálneho dohovoru.

Uvedené nie je na ujmu tvorby pravidiel „*soft law*“ v rámci medzinárodných organizácií (odporúčania, rezolúcie, stanoviská, zásady činnosti, kódexy správania a pod.), ktoré napriek právne nezáväznej povahe, vykazujú reálny vplyv na správanie sa členských štátov organizácie, ako aj samotnej organizácie. Takýto vplyv je zrejmy v prípadoch, keď je legitimita takýchto pravidiel podložená transparentným a demokratickým procesom ich tvorby, ako aj užitočnosťou a praktickosťou ich obsahu. V súčasnosti sa uznáva, že takéto soft pravidlá organizácie môžu byť užitočné nielen pre samotnú organizáciu, ale môžu zohrávať úlohu aj v procese tvorby tradičných zmluvných a obyčajových pravidiel

³⁹ Ako príklad možno uviesť pôvodne španielsko-americké pravidlo *uti possidetis iuris*, ktoré je v súčasnosti považované za všeobecnú zásadu medzinárodného práva“. (ICJ Reports, 1986, paras. 20-21) ďalej právo národov na sebaurčenie ktoré bolo pôvodne priznávané len koloniálnym a závislým národom a od r. 1966 (Paktami OSN o ľudských právach) priznané všetkým národom.

⁴⁰ Ako príklad možno uviesť dohovory Rady Európy napríklad Európsky dohovor o občianstve z r. 1997, resp. Dohovor RE o počítačovej kriminalite z r. 2001 (s dodatkovým protokolom z r. 2003).

⁴¹ Zverejnený pod č. 15/1988 Zb.

medzinárodného práva. Pre úplnosť treba dodať, že medzinárodné organizácie podliehajú vo vymedzených oblastiach aj vnútroštátnym právnym poriadkom svojich „hostiteľských“ štátov v rozsahu a spôsobom, ktorý je zlučiteľný s ich výsadami a imunitami.

7.2.2 Potreba pravidiel všeobecného medzinárodného práva na úpravu činností regionálnych organizácií

Dynamický rast počtu medzinárodných organizácií v povojnovom období mal za následok, že existencia ich vlastných právnych pravidiel (zmluvných či iných) už prestávala stačiť na úpravu všetkých aspektov ich činnosti. V dôsledku toho sa v druhej polovici minulého storočia začína postupne doplňovať o pravidlá všeobecného medzinárodného práva. Komplexnú právnú základňu činnosti medzinárodných organizácií dnes predstavujú nielen ich vlastné právne poriadky, ale aj viaceré pravidlá všeobecného medzinárodného práva.⁴²

Tvorcom pravidiel všeobecného medzinárodného práva v tejto oblasti sa stala Komisia pre medzinárodné právo (ďalej len Komisia), ktorá sa pri príprave kodifikačných dohôrov v 70. a 80. rokoch minulého storočia začína zaoberať úpravou viacerých činností medzinárodných organizácií, ako aj dopadom vybraných vonkajších faktorov na takéto činnosti. K ich charakteristike možno uviesť, že sa nejednalo o špecifické otázky konkrétnych medzinárodných organizácií, ale o činnosti spoločné pre medzinárodné organizácie, bez ohľadu na ich obsahovú rôznorodosť a počet členských štátov. Zaradenie kodifikačnej matérie týkajúcej sa medzinárodných organizácií (ako nových subjektov medzinárodného práva) do agendy Komisie pre medzinárodné právo nepredstavovalo vážnejší problém, nakoľko, v súlade so Štatútom, je jej úlohou prehlbovanie pokrokového rozvoja medzinárodného práva a jeho kodifikácie, pričom túto úlohu je oprávnená vykonávať ako v oblasti medzinárodného práva verejného, tak aj v oblasti medzinárodného súkromného práva (čl. 1 ods. 1 a 2 Štatútu Komisie pre medzinárodné práva).⁴³

Nakoľko kodifikácia a pokrokový rozvoj medzinárodného práva nie je vymedzená voči subjektom medzinárodného práva (napríklad len na štáty a voči štátom), predmetom činnosti Komisie sa mohli stať aj pravidlá uplatňované v praxi medzinárodných organizácií za účelom ich kodifikácie a/alebo pokrokového rozvoja. Z analýzy viacerých kodifikačných výstupov Komisie o. i. vyplýva, že rôzne druhy činností medzinárodných organizácií sa v nich vyskytovali v nerovnakom rozsahu, pretože v niektorých tvoria len menšiu časť právnej úpravy (v ktorej rozhodujúcu úlohu naďalej zohrávajú štáty) a v niektorých ide o výstupy, ktoré sa prevažujúcim spôsobom venujú medzinárodným organizáciám.

Rovnako ako v prípade kodifikačnej matérie týkajúcej sa štátov, aj pri medzinárodných organizáciách sa v rozdielnej miere vyskytol prvok kodifikácie medzinárodného práva a jeho pokrokového rozvoja. Zatiaľ čo niektoré z kodifikačných návrhov sa mohli opierať o pomerne dlhotrvajúcu a viac menej stabilnú prax medzinárodných organizácií, ktorá akcentovala jej kodifikačný rozmer (zastúpenie štátov v medzinárodných organizáciách, uzatváranie medzinárodných zmlúv medzi medzinárodnými organizáciami a štátmi, resp.

⁴² Analýza právnych poriadkov medzinárodných organizácií potvrdzuje, že tieto sa zvyčajne skladajú z dvoch súčastí, a to z ich vnútorného poriadku obsahujúceho procesné, administratívne rozpočtové či iné pravidlá podobnej povahy, zabezpečujúce riadne fungovanie orgánov organizácie, a podstatné (regulačné) pravidlá, upravujúce správanie sa orgánov organizácie a jej členských štátov v oblasti tvoriacej samotný predmet jej činnosti. Druhá skupina pravidiel môže byť obsiahnutá buď v tradičných medzinárodných zmluvách, alebo vo vlastných (a osobitných) pravidlách vydávaných organizáciou, alebo v oboch takýchto formách (napríklad Európska únia).

⁴³ Štatút Komisie pre medzinárodné právo bol schválený: UN GA Res. 174 (II) (21 November 1947): Establishment of an International Law Commission. [online] Dostupné na internete: <http://www.worldlii.org/int/other/UNGARsn/1947/75.pdf>.

medzinárodnými organizáciami navzájom), úprava ďalšej matérie sa opiera len o slabú prax medzinárodných organizácií (zodpovednosť medzinárodných organizácií za medzinárodne protiprávne chovanie), čo zvýrazňovalo aspekt pokrokového rozvoja medzinárodného práva.

Skutočnosť, že ku kodifikácii matérie týkajúcej sa medzinárodných organizácií dochádza až po dokončení podobnej matérie upravujúcej výlučne vzťahy medzi štátmi, mala svoj význam pre zameranie prác Komisie vo vzťahu k medzinárodným organizáciám. Výsledky práce Komisie potvrdzujú, že táto sa pri jednotlivých návrhoch viac či menej „inšpirovala“ svojimi predošlými prácami napríklad pri príprave Viedenského dohovoru o zmluvách medzi štátmi a medzinárodnými organizáciami a medzinárodnými organizáciami navzájom z r. 1986, prípadne v Návrhu článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií z r. 2011. Výsledkom jej prác sa stali jednotné pravidlá medzinárodného práva, a to napriek rôznorodosti medzinárodných organizácií. V dôsledku toho sa v samotnom predmete kodifikácie vlastné pravidlá organizácie uplatňujú iba v obmedzenom rozsahu a v prípadoch výslovne vyznačených v návrhoch Komisie. V konkrétnosti možno uviesť, že prioritné postavenie vlastných pravidiel organizácie bolo zohľadnené v rámci Viedenského dohovoru o zmluvnom práve z r. 1969 (čl.5), Viedenského dohovoru o sukcesii štátov vo vzťahu k zmluvám z r. 1978 (čl.4), Viedenského dohovoru o zmluvách medzi štátmi a medzinárodnými organizáciami a medzinárodnými organizáciami navzájom z r. 1986 (čl.6), ako aj v Návrhu článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií z r. 2011 (čl.64).

Pri príprave Dohovoru o zastúpení štátov pri medzinárodných organizáciách univerzálnej povahy z r. 1975, sa návrh Komisie obmedzil na multilaterálnu diplomaciu a organizácie univerzálnej povahy, pričom regionálnym organizáciám bola ponechaná možnosť voľby zastúpenia, ktorá najlepšie zodpovedá ich potrebám a špecifikám.

Druhá skupina návrhov pripravených Komisiou sa zaoberá dôsledkami rôznych vonkajších okolností a ich účinkov na medzinárodné organizácie. Do tejto skupiny možno zaradiť Návrh článkov o účinkoch ozbrojeného konfliktu na medzinárodné zmluvy z r. 2011 a Dohovor o zabránení a trestaní trestných činov proti osobám požívajúcim medzinárodnú ochranu vrátane diplomatických zástupcov z r. 1973.

7.2.3 Problémy vznikajúce v dôsledku „právo tvornej“ činnosti medzinárodných organizácií v medzinárodnom práve

Rastúci počet medzinárodných organizácií v druhej polovici minulého storočia si vynútil pozornosť medzinárodného spoločenstva nielen vzhľadom na potrebu vzniku osobitných pravidiel všeobecného medzinárodného práva, ale aj vzhľadom na problémy, ktoré ich pôsobenie prinieslo. Pozornosť sa v tejto súvislosti sústredila predovšetkým na rôzne aspekty „legislatívnej činnosti“ medzinárodných organizácií, pri ktorých (a za určitých okolností) nie je možné vylúčiť ich vplyv na všeobecné medzinárodné právo. Vzhľadom na to, že sa jedná o oblasti, ktoré môžu byť upravené aj všeobecnými pravidlami medzinárodného práva, „legislatívne“ výsledky činnosti medzinárodných organizácií sa môžu dotknúť stability, predvídateľnosti, prípadne jednotnosti výkladu jeho pravidiel či inštitútov. Rastúca hustota medzinárodných organizácií spôsobuje, že možnosti vzniku takýchto vzťahov sú čoraz častejšie. Toto konštatovanie týkajúce sa ako univerzálnych, tak aj regionálnych organizácií, vyvolalo potrebu osobitnej analýzy na úrovni všeobecného medzinárodného práva. Táto bola v r. 2002 zaradená do programu Komisie v rámci tzv. fragmentácie medzinárodného práva. Výsledok jej práce predstavuje správa osobitnej

pracovnej skupiny, ktorá ako príčiny fragmentácie označuje rozvoj a diverzifikáciu medzinárodného práva.⁴⁴

Podľa Správy Komisie problémy spočívajú v tom, že v medzinárodnom práve vznikajú v dôsledku jeho rozvoja a diverzifikácie rôzne súbory špecializovaných a relatívne autonómnych skupín právnych pravidiel (obchodné právo, ľudské práva, právo životného prostredia) so svojimi vlastnými inštitúciami a zásadami, ktoré sú vo vzájomných vzťahoch relatívne autonómne, a v rovnakom vzťahu sú aj k všeobecnému medzinárodnému právu.⁴⁵

Takéto súbory pravidiel nemusia byť vždy v súlade so všeobecnými pravidlami medzinárodného práva, môžu sa od nich odchyľovať, a pokiaľ by takéto odchyľky nadobudli všeobecnú povahu a častejší výskyt, mohlo by to byť na ujmu jednotnosti (uniformity) všeobecného medzinárodného práva. Po analýze tohto aspektu fragmentácie došla Skupina Komisie k názoru, že na riešenie problémov takejto povahy sa ako vhodný javí Viedenský dohovor o zmluvnom práve z r. 1969, použitím pravidiel *lex specialis derogat legi generali*, ďalej systematického výkladu medzinárodných dohovorov podľa čl. 31 ods.3 písmeno c) Viedenského dohovoru, pravidla *lex posterior derogat legi priori*, prípadne čl. 103 Charty OSN.⁴⁶

V tejto súvislosti vyvstal ďalší problém, ktorý sa stal predmetom pozornosti vedy medzinárodného práva. Jedná sa o situáciu, keď medzinárodné organizácie uplatňujú pravidlá všeobecného medzinárodného práva, v dôsledku čoho môže dochádzať k ich rôznemu výkladu, a to za situácie, kedy nemajú prístup k medzinárodným súdnym orgánom. Nemožno preto vylúčiť, že takáto „neusmerňovaná“ výkladová prax medzinárodných organizácií by po určitom období mohla mať negatívny dopad na stabilitu a jednotnosť (uniformitu) výkladu, a tým aj uplatňovanie inštitútov všeobecného medzinárodného práva. V tejto súvislosti sa objavili doktrínálne názory podporujúce posilnenie postavenia Medzinárodného súdneho dvora, ktorý by mal zohrávať významnejšiu úlohu pri zabezpečovaní jednoty výkladu a stability systému všeobecného medzinárodného práva, napríklad prostredníctvom svojej posudkovej činnosti. Využitie tejto možnosti by však predpokladalo rozšírenie okruhu subjektov oprávnených žiadať o poradné posudky. V konkrétnostiach sa napríklad navrhovalo, aby sa prístup k posudkovej právomoci MSD rozšíril aj na ďalšie subjekty odlišné od štátov,⁴⁷ resp. na

⁴⁴ ILC: Fragmentation of International Law: Difficulties arising from the Diversification and Expansion of international law: Report of the Study Group of the ILC (M. Koskenniemi), Ženeva, 2006. (Doc. A/CN.4/L.702), s. 1-25. [online] Dostupné na internete: <http://daccess-dds-nny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G06/628/63/PDF/G0662863.pdf?OpenElement>.

⁴⁵ Správa Študijnej skupiny (pozn. č. 46) takéto zoskupenia pravidiel označuje ako „boxes,“ resp. „self-contained regimes“, pričom posledne spomenuté môžu byť „geographically or functionally limited treaty systems...“. Doktrína medzinárodného práva v tejto súvislosti napríklad uvádza, že: „Faced with the contemporary explosion of legal norms, increasing normative specificity, the proliferation of international organizations and the multiplication of international tribunals some have highlighted the risk of „fragmentation“ of international law into a more or less coherent set of „normative islands constituted by partial, autonomous and perhaps even „self-contained“ legal sub-systems.“ Bližšie pozri: PROST, M., CLARK, P. K.: Unity, diversity and the Fragmentation of International Law: How much does the multiplication of international organizations really matter? In: Chinese Journal of International Law, vol. 5, č. 2, 2006. s. 342.

⁴⁶ „...although fragmentation is inevitable it is desirable to have a framework through which it may be assessed and managed in a legal professional way. That framework is provided by the Vienna Convention on the Law of treaties... that already provides a unifying frame for these developments.“ Pozri vyššie, poznámka č. 44, s. 6, ods. 12.

⁴⁷ Autori Vicuña a Pinto navrhujú: „broadening access to the Court by international organizations, eventually including NGOs, corporations and individuals“ za cieľom „to strengthen the Court’s functions in respect of its role as the central judicial body of the international community.“ Bližšie

medzinárodné alebo vnútroštátne súdy uplatňujúce pravidlá všeobecného medzinárodného práva, ktoré prekračujú rámec ich právomocí. Doktrína medzinárodného práva zaoberajúca sa touto otázkou však neobsahuje návrhy, prípadne úvahy, aby sa na tento účel v medzinárodnom spoločenstve vytvoril nový súdny orgán.

Hoci študijná skupina Komisie pre medzinárodné právo upozornila aj na „inštitucionálny“ rozmer fragmentácie spočívajúci v súbežnej existencii konkurujúcich si jurisdikcií dvoch alebo viacerých medzinárodných orgánov a inštitúcií oprávnených na použitie rovnakých pravidiel medzinárodného práva, rozhodla sa ponechať tento problém bokom, nakoľko podľa jej názoru by ho mali riešiť samotné dotknuté inštitúcie.⁴⁸

Napriek uvedeným odlišnostiam a špecifikám, regionalizmus dnes tvorí súčasť všeobecného medzinárodného práva, v rámci ktorého a pre potreby ktorého vzniká a pôsobí. Regionalizmus, predovšetkým prostredníctvom zmluvnej normotvorby regionálnych organizácií, prispieva k potvrdeniu pravidiel všeobecného medzinárodného práva, hodnoty ktorého akceptuje, prispieva k ich rozvoju vo vzťahoch medzi zmluvnými stranami regionálnych dohôv, prípadne slúži ako impulz k vzniku všeobecných pravidiel medzinárodného práva. Všeobecný systém však nenahrádza, pričom regionálne právne pravidlá musia byť vykladané v zmysle zásad všeobecného medzinárodného práva.⁴⁹

pozri: VICUŇA, F. O., PINTO, CH.: *The Peaceful Settlement of Disputes: Prospect for the Twenty-first century*, Preliminary Report prepared for the 1999 Centennial of the First International Peace Conference. C. E. Doc. Cahdi, 1998. ods. 136-137, resp. 110. Aj bývalý predseda Medzinárodného súdneho dvora M. Bedjaoui vo svojom príhovore VZ OSN v r. 1994 upozornil na to, že: „access to the Court’s advisory jurisdiction may henceforth appear unduly restricted if one thinks of the enormous potential of the advisory function and of the demand that exists. One might envisage the possibility that not only other organs of the Organization... might be able to request the advisory opinions of the Court but also..that that option might be extended to third organizations not belonging to UN system but which make an eminent contribution to the maintenance of peace at regional level, for instance.“ ICJ - Statement of the President of Court: Address by Judge Mohammed Bedjaoui, President of the ICJ delivered to plenary meeting of the General Assembly at its 49 session, on 13 October 1994.

⁴⁸ „The issue of institutional competencies is best dealt with by institutions themselves.“ Poznámka vyššie, s. 5, bod. 8.

⁴⁹ Ako uvádza Jennings, R.: „Universality does not mean uniformity. It does mean however that such regional international law, however variant is part of the system as a whole and not a separate system and ultimately derives its validity from the system as a whole“. In: JENNINGS, R.: *Collected Essays of Sir Robert Jennings*. The Hague: Kluwer, 1998, s. 341.

8. Aarhuský dohovor (1998) - regionálny mechanizmus ochrany ľudského práva na životné prostredie

Juraj Jankuv¹

8.1 Úvod

Dohovor o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia, bol prijatý v rámci Hospodárskej komisie OSN pre Európu 25. júna 1998 v dánskom meste Aarhus. Tento dohovor je vo vede medzinárodného práva všeobecne známym pod skráteným názvom Aarhuský dohovor. Aarhuský dohovor je novým typom dohovoru z oblasti medzinárodného práva životného prostredia, ktorý prepája medzinárodné právo životného prostredia a medzinárodné právo ľudských práv. Účelom tohto dohovoru je ochrana ľudského práva na životné prostredie prostredníctvom špecializovaných tzv. procesných environmentálnych práv, ktorými sú právo na prístup k informáciám o životnom prostredí, právo na účasť v rozhodovacom procese v oblasti životného prostredia, ako aj právo na prístup k spravodlivosti vo veciach životného prostredia.

Cieľom tohto príspevku je poskytnúť charakteristiku hmotnoprávných ustanovení Aarhuského dohovoru, charakteristiku kontrolných mechanizmov tohto dohovoru a jeho interakcie s právom Európskej únie, vzhľadom na skutočnosť, že jeho zmluvnou stranou je aj Európska únia. Uvedené analýzy budú základom pre formuláciu záverov týkajúcich sa podielu právneho života tohto dohovoru na procese regionalizácie medzinárodného verejného práva. Ako teoretický základ pre všetky uvedené analýzy je v prvej časti príspevku poskytnutý prehľad vývoja medzinárodnoprávnej úpravy ochrany práva na životné prostredie a s ním súvisiacich environmentálnych práv všeobecne.

8.2 Zakotvenie a ochrana hmotného práva na životné prostredie a procesných environmentálnych práv v medzinárodnom práve všeobecne

Vedecká i laická diskusia na tému stabilizácie nového ľudského práva na životné prostredie chápaného ako hmotné (materiálne) právo (ďalej právo na životné prostredie alebo hmotné právo na životné prostredie) zosilnela v polovici šesťdesiatych rokov dvadsiateho storočia.² Výsledkom tejto diskusie bolo zakotvenie tohto práva, podľa niektorých názorov chápaného ako základné ľudské právo,³ do medzinárodného dokumentu zásadnej povahy pre ochranu životného prostredia - Deklarácie Štokholmskej konferencie OSN o ľudskom životnom prostredí.⁴ Táto deklarácia bola prijatá na Štokholmskej konferencii OSN o ľudskom životnom prostredí v roku 1972, prvej významnej medzinárodnej konferencii, ktorá „naštartovala“ dynamický vývoj medzinárodného práva životného prostredia ako celku, ale aj takmer rovnako dynamický vývoj ľudského práva na životné prostredie.⁵ V

¹ Doc. JUDr. Juraj Jankuv, PhD. Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta.

² Bližšie pozri ZÁSTĚROVÁ, J.: Jednotlivci: právo na životní prostředí, In.: ŠTURMA, P. a kol.: Mezinárodní právo životního prostředí, I. část (obecná), Beroun: IFEC Iveta Rozkotová, 2004. s. 36

³ Bližšie pozri, napr. tamže, s.37.

⁴ Bližšie pozri Declaration of the UN Conference on the Human Environment, Stockholm, 5-16 June 1972, UN Doc. A/Conf. 48/14/Rev. 1 (1972).

⁵ K zakotveniu hmotného práva na životné prostredie v medzinárodnom práve pozri i diela ONDŘEJ, J.: Mezinárodněprávní ochrana životního prostředí na konci 20. století, In: Acta Universitatis Carolinae, č.3-4/1998, Praha: Karlova Univerzita, s. 77-79 a REST, A.: Improved Environmental Protection Through An Expanded Concept of Human Rights in Europe, [online] www.xcom.it, s. 2-3.

Zásade 1 uvedenej deklarácie je zakotvené, že "Človek má základné právo na slobodu, rovnosť a adekvátne podmienky života v životnom prostredí v takej kvalite, ktorá umožňuje zdravý a dôstojný život a nesie vážnu zodpovednosť chrániť a zlepšovať životné prostredie pre budúce generácie."

Toto právo je možné identifikovať i v rôznych ďalších neskorších, ale i skôr prijatých medzinárodnoprávných dokumentoch a dohovoroch prijatých v rámci Organizácie spojených národov, konferencií organizovaných OSN, v rámci k nej pridružených medzinárodných organizácií a tiež v rámci dohovorov a dokumentov medzinárodných regionálnych organizácií. Ide, napr. o Rezolúciu Valného zhromaždenia OSN č.45/94 (1990) o nutnosti zaistiť zdravé životné prostredie pre blaho jednotlivca,⁶ Dodatkový protokol o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1988)⁷ k Americkému dohovoru o ľudských právach (1969),⁸ ktorý bol prijatý v rámci Organizácie amerických štátov či Africkú chartu práv človeka a národov (1981).⁹ Najvýznamnejšou európskou regionálnou záväznou formou zakotvenia práva na životné prostredie v medzinárodnom práve je jeho zakotvenie v Dohovore o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia (1998, ďalej Aarhuský dohovor),¹⁰ ktorý je predmetom skúmania v rámci tohto príspevku. Z obsahu hore uvedených úprav je však možné konštatovať, že zakotvenie hmotného práva na životné prostredie nie je úplne dôsledné a dostatočné,¹¹ a preto časom vznikla otázka, či by nemohlo toto právo požívať ochranu podľa medzinárodných dohovorov v oblasti ľudských práv (zakotvujúcich najmä ľudské práva prvej generácie) v prípade, keď zásah do životného prostredia zároveň porušuje niektoré právo chránené príslušným dohovorom. Prax a judikatúra medzinárodných súdnych a kvázi súdnych orgánov vytvorených v rámci OSN a regionálnych medzinárodných organizácií ako je napr. Rada Európy na túto otázku viackrát odpovedala kladne.

V rámci ľudsko-právnych mechanizmov OSN je právo na životné prostredie takto možné nepriamo chrániť prostredníctvom ustanovení Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach (1966). V duchu judikatúry Výboru pre ľudské práva je to možné napr. v zmysle článku 6 ods. 1, ktorý upravuje právo na život v nadväznosti na prípad *E.H.P. proti Kanade* (č. 67/1980)¹² alebo podľa článku 27, ktorý zakotvuje práva príslušníkov menších

⁶ UN GA Resolution „Need to ensure a healthy environment for the well being of individuals“, UN Doc. A /Res/45/94 (1990).

⁷ Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the area of Economic, Social, and Cultural Rights (1988), O.A.S. Treaty Series No. 69 (1988) reprinted in Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System, OEA/Ser. L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 67 (1992). Tento protokol bol podpísaný 17. novembra 1988, Do platnosti vstúpil 16. novembra 1999.

⁸ American Convention on Human Rights (1969), O.A.S. Treaty Series No. 36 (1969). Tento dohovor bol podpísaný 22. novembra 1969. Do platnosti vstúpil 18. júla 1978.

⁹ African Charter on Human and Peoples' Rights (1981), OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982). Do platnosti vstúpila 21. októbra 1986.

¹⁰ Convention on Access to Information, Public Participation on Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (1998) v anglickom jazyku dostupný na webovej stránke www.unece.org/env/environment-Dohovor vyšiel v slovenskej zbierke zákonov ako Oznámenie MZV č. 43/2006 Z. z. Text i komentáre k dohovoru v českom jazyku sú dostupné na internetovej stránke www.unece.org/ev/pp.

¹¹ Bližšie pozri ŠIŠKOVÁ, N. a kol.: Lisabonská smlouva a její dopady na evropské, mezinárodní a vnitrostátní práva členských států. Praha: Leges, 2012. s.69.

¹² Bližšie pozri UN Human Rights Committee, Communication No. 67/1980 *E.H.P. v. Canada* (1990), CCPR/17/D/67/1980.

v nadväznosti prípad *Bernard Ominayak proti Kanáde* (č. 167/1984)¹³, kde sa preukázal súvis práva človeka na životné prostredie s právom príslušníkov menšín užívať vlastnú kultúru. V rámci ľudsko-právnych mechanizmov Rady Európy je právo na životné prostredie možné nepriamo chrániť prostredníctvom ustanovení Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950). V nadväznosti na judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva je to možné najmä podľa článku 8 tohto dohovoru, ktorý zakotvuje právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života, obdobia a korešpondencie ako to preukázal prípad *López Ostra proti Španielsku* (č. 16798/90)¹⁴ a niektoré ďalšie.¹⁵

Medzinárodnoprávnu úpravu hmotného práva na životné prostredie významným spôsobom dopĺňa a skvalitňuje medzinárodnoprávna úprava konštituujuca procesnú rovinu práva na životné prostredie. Táto úprava je neporovnateľne bohatšia ako medzinárodná právna úprava hmotnej roviny práva na životné prostredie. Jej základom je myšlienka, že hmotné právo na životné prostredie je možné najúčinnnejšie chrániť prostredníctvom troch špecializované procesných environmentálnych práv. Ide o právo na prístup k informáciám o životnom prostredí, právo na účasť v rozhodovacom procese v oblasti životného prostredia, ako aj právo na prístup k spravodlivosti vo veciach životného prostredia. Účelom týchto práv má byť najmä možnosť brániť sa konaniam a rozhodnutiam, ktoré poškodzujú životné prostredie v rámci vnútroštátnych právnych poriadkov jednotlivých štátov. Medzinárodné právo životného prostredia však poskytuje i subsidiárne možnosti domáhať sa ochrany týchto práv i na medzinárodnej úrovni.¹⁶

Procesné environmentálne práva sa podobne ako právo na životné prostredie objavujú najprv v nezáväzných medzinárodnoprávných dokumentoch. Prvé nepriame náznaky týchto práv sa objavujú vo viacerých ustanoveniach Svetovej charty prírody (1982) prijatej ako Deklarácia Valného zhromaždenia OSN č. 37/7 (1982).¹⁷ Precízne zakotvenie týchto práv je obsiahnuté v zásade 10 Deklarácie o životnom prostredí a rozvoji z Rio de Janeira (1992).

Vo veľmi krátkom časovom odstupe a takmer súbežne so zakotvením procesných environmentálnych práv v nezáväzných dokumentoch dochádza k ich postupnému zakotvovaniu v záväzných univerzálnych medzinárodných dohovoroch, ale i v regionálnych dohovoroch.¹⁸ Medzinárodnoprávna úprava procesných environmentálnych práv je však

¹³ Bližšie pozri UN Human Rights Committee, Communication No. 167/1984, *Lubicon Lake Band v. Canada*, UN Doc. A/45/40, Vol. II., p.23-24.

¹⁴ Bližšie pozri prípad *López Ostra proti Španielsku* č. 16798/90 (1994).

¹⁵ Bližšie pozri prípady *Guerra a ďalší proti Taliansku* (č. 14967/89) *Taskin a ostatní proti Turecku* (č. 46117/99), *Fadejeva proti Rusku* (č.55723/2000) *Surugiu proti Rumunsku* (č.48995/99).

¹⁶ Bližšie pozri dielo BIRNIE, P. W.-BOYLE, A. E.: *International Law & The Environment*, Oxford: Oxford University Press 1994, s. 195.

¹⁷ Pozri UN Doc.A/Res./37/7(1982).

¹⁸ Pozri, napr. Dohovor o hodnotení vplyvu na životné prostredie presahujúcim štátne hranice (1991) prijatý v rámci Európskej hospodárskej komisie OSN obsahuje právo na informácie o životnom prostredí i právo na účasť verejnosť v rozhodovaní o otázkach životného prostredia v článku 2 ods. 6 a článku 3 ods. 8. Podobná konštrukcia oboch spomenutých procesných práv je obsiahnutá v Dohovore o ochrane a využívaní hraničných vodných tokov a medzinárodných jazier (1992, Vyhláška MZV č. 358/2002 Z.z.), Dohovore o perzistentných organických látkach (2001) atď. Právo na informácie o životnom prostredí je zahrnuté v napr. medzinárodných dohovoroch ako sú Dohovor o práve využívania medzinárodných tokov pre neplavebné účely (1997), Dohovor o hodnotení vplyvu na životné prostredie presahujúcim štátne hranice (1991), Dohovor o spolupráci pri ochrane a trvalom využívaní Dunaja (1994.), Dohovor proti šíreniu púští, hlavne afrických postihnutých úporným suchom (1994). Právo na účasť verejnosti v rozhodovaní o otázkach životného prostredia obsahujú dohovory ako už spomenutý Dohovor o ochrane a

v súčasnosti najkomplexnejšie prezentovaná v ustanoveniach už spomenutého regionálneho Aarhuského dohovoru, ktorý bude detailnejšie analyzovaný v nasledujúcej časti tohto príspevku.

Ochrana procesných environmentálnych práv v medzinárodnom práve je, rovnako ako v prípade hmotného práva na životné prostredie, doplnená možnosťami nepriamej ochrany prostredníctvom ľudských práv zakotvených existujúcich ľudsko-právnych dohovoroch OSN či Rady Európy. Najrozsiahlejšiu judikatúru v tejto oblasti vyvinul Európsky súd pre ľudské práva, ktorý pre ochranu procesných environmentálnych práv použil ľudské práva zakotvené v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950) ako napr. právo na spravodlivý súdny proces resp. s ním súvisiace práva (článok 6), právo na informácie (článku 10) a právo na efektívny opravný prostriedok v súvislosti s uvedenými právami (článok 13).¹⁹

8.3 Ochrana ľudského práva na životné prostredie a procesných environmentálnych práv prostredníctvom Aarhuského dohovoru.

Dohovor o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia (1998, ďalej Aarhuský dohovor), bol prijatý v rámci Hospodárskej komisie OSN pre Európu²⁰ dňa 25. júna 1998 v dánskom meste Aarhus na štvrtej ministerskej konferencii v rámci procesu "Životné prostredie pre Európu". Je otvorený prístupu členskými štátmi Európskej hospodárskej komisie OSN, jej pozorovateľom a európskym hospodárskym integračným organizáciám založeným členskými štátmi komisie. Zmluvnými stranami dohovoru sú preto i niektoré krajiny bývalého Sovietskeho zväzu z priestoru Strednej Ázie, ktoré sú členmi Hospodárskej komisie OSN pre Európu.²¹

Aarhuský dohovor vo všeobecnosti stojí na troch základných pilieroch. Prvý pilier Aarhuského dohovoru deklaruje právo verejnosti na prístup k informáciám o životnom prostredí. Druhý pilier Aarhuského dohovoru je o práve účasti verejnosti na rozhodovacom procese. Tretí pilier Aarhuského dohovoru sa týka prístupu k spravodlivosti v záležitostiach

využívaní hraničných vodných tokov a medzinárodných jazier (1992), Dohovor o biologickej rozmanitosti (1992), Rámcový dohovor o zmene klímy (1992), Kjótsky protokol k Rámcovému dohovoru o zmene klímy (1997) a iné. Komplexný prehľad medzinárodných dohovorov obsahujúcich procesné environmentálne práva pozri v diele KISS, A.: *Le droit à l'environnement en tant que moyen d'assurer la mise en oeuvre de traités internationaux*, In: ŠTURMA, P. ET AL.: *Implementation and Enforcement of International Environmental Law* (Zborník), Praha: Univerzita Karlova, 2002., s. 38-45.

¹⁹ Bližšie pozri napr. prípady *Zander proti Švédsku* (č. 14282/88), *Zimmerman a Steiner proti Švajčiarsku* (č. 8737/79), *Taskin a ostatní proti Turecku* (č. 46117/99), *Guerra a ďalší proti Taliansku* (č. 14967/89).

²⁰ *Convention on Access to Information, Public Participation on Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters* (1998). Národná rada SR vyslovila súhlas s dohovorom uznesením č. 1840 z 23. septembra 2005. Listina o pristúpení Slovenskej republiky k Aarhuskému dohovoru bola uložená u depositára (generálny tajomník Organizácie Spojených národov) 5. decembra 2005. Platnosť pre Slovenskú republiku nadobudol 90. deň po dátume uloženia listiny o pristúpení 5. marca 2006. V zbierke zákonov tento dohovor vyšiel v rámci Oznámenia Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 43/2006 Z.z. o prijatí Dohovoru o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovacom procese a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia). Text i komentáre k dohovoru v českom jazyku sú dostupné na internetovej stránke [online] www.unece.org/ev/pp.

²¹ Členskými krajinami Hospodárskej komisie pre Európu sú aj USA, Kanada a Izrael. Existuje teda možnosť aby sa zmluvnou stranou Aarhuského dohovoru stali aj tieto krajiny.

životného prostredia a vytvára garancie na to, aby každý, koho environmentálne práva boli porušené, mal možnosť spravodlivého posúdenia nezávislými orgánmi (napr. súdmi).

Aarhuský dohovor bol doplnený Protokolom o registroch únikov a prenosov znečisťujúcich látok (2003). Ide o prvý právne záväzný medzinárodný nástroj, ktorého cieľom je umožniť prístup verejnosti k informáciám prostredníctvom založenia koherentných národných registrov únikov a prenosov znečisťujúcich látok.²² Zmluvné strany sa zaviazali vytvoriť takéto registre. Na druhom stretnutí zmluvných strán, ktoré sa konalo 25. – 27. mája 2005 v Alma-Ata (Kazachstan), sa dospelo k dohode o zmenách a doplneniach Aarhuského dohovoru týkajúcich sa geneticky modifikovaných organizmov (GMO).²³ Oficiálny anglický názov tohto dokumentu je *Amendment to the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters*. Oficiálny slovenský preklad tohto názvu zatiaľ ešte nie je k dispozícii. Pre potreby tohto príspevku je možné tento názov preložiť ako Dodatok k Dohovoru o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia. Účelom tohto dodatku je doplniť Aarhuský dohovor o článok 6 bis zakotvujúci povinnosť štátov zabezpečiť informácie a účasť verejnosti pred rozhodnutím o povolení pustiť do životného prostredia a umiestniť na trh geneticky modifikované organizmy, ako aj Prílohu I bis, ktorá podrobnejšie rozpracúva záväzky štátov v tejto súvislosti. Tento dodatok ešte nenadobudol medzinárodnoprávnu záväznosť. K tomu je potrebných 27 ratifikácií zo strany štátov, ktoré boli zmluvnou stranou Aarhuského dohovoru v čase prijatia protokolu. Dodatok síce získal 27 ratifikácií avšak len 22 z nich je zo strany štátov, ktoré boli zmluvnou stranou Aarhuského dohovoru v čase prijatia protokolu.²⁴

Pri podrobnom skúmaní samotného Aarhuského dohovoru je možné dospieť k celému radu dôležitých záverov. Aarhuský dohovor zakotvuje hmotné právo na životné prostredie už v rámci preambuly dohovoru v rámci formulácie „...každý človek má právo na život v životnom prostredí, ktoré je postačujúce na zachovanie jeho zdravia a dosiahnutie blahobytu...“

²² Protocol on Pollutant Release and Transfer Registers (2003). Protokol PRTRs vstúpil do platnosti v októbri 2009. Slovenská republika pristúpila ako jedna z prvých zmluvných strán Aarhuského dohovoru k Protokolu PRTR dňa 1. 4. 2008. V zbierke zákonov vyšlo Oznámenie o uzavretí tohto protokolu pod č. 353/2010 Z.z. Prvé stretnutie zmluvných strán Aarhuského dohovoru k Protokolu o registroch únikov a prenosov znečisťujúcich látok (PRTR MOP-1), sa konalo v Ženeve, v Paláci národov, v dňoch 20. - 22. 4. 2010. Národným kontaktným bodom pre Protokol PRTR Aarhuského dohovoru (PRTR National Focal Point) sú odborné pracovníčky rezortných organizácií Slovenskej agentúry životného prostredia (SAŽP) a Slovenského hydrometeorologického ústavu (SHMÚ). Bližšie pozri webstránku Ministerstva životného prostredia SR [online] <http://www.minzp.sk/eu/medzinarodne-dohovory/aarhusky-dohovor/> (Znenie dostupné dňa 1.9.2013).

²³ Zmeny a doplnenia týkajúce sa GMO neskôr schválila Rada EÚ rozhodnutím č. 2006/957/ES 18. decembra 2006. SR ratifikovala dodatok o GMO dňa 1. 4. 2008. Dodatok zatiaľ nie je v platnosti, nakoľko ho ratifikovalo len 25 zmluvných strán. Zmeny a doplnenia, ktoré vyplývajú z rozhodnutia Rady sú zapracované do zákona č. 117/2010 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 151/2002 Z. z. o používaní genetických technológií a geneticky modifikovaných organizmov v znení neskorších predpisov. Bližšie pozri webstránku Ministerstva životného prostredia SR [online] <http://www.minzp.sk/eu/medzinarodne-dohovory/aarhusky-dohovor/> (Znenie dostupné dňa 1.9.2013).

²⁴ Proces ratifikácie tohto doplnku pokračuje a jeho detaily je možné priebežne sledovať na oficiálnej stránke OSN, v časti venovanej Zbierke zmlúv OSN (angl. United Nations Treaty Collection [online] http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-13-b&chapter=27&lang=en).

Ďalej je toto právo uvedené v článku 1 dohovoru nazvaného "Ciel", v rámci formulácie „Každá Strana bude zaručovať práva na prístup k informáciám, účasť verejnosti na rozhodovacom procese a prístup k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia v súlade s ustanoveniami tohto dohovoru, s cieľom prispieť k ochrane práva každého človeka, príslušníka tejto i budúcich generácií, žiť v životnom prostredí, ktoré je postačujúce pre zachovanie jeho zdravia a dosiahnutie blahobytu. Tento článok vytvára veľmi špecifickú formu ochrany hmotného práva na životné prostredie. V druhej časti uvedeného článku je zreteľné deklaratórne uznanie hmotného práva na životné prostredie. Z jeho prvej časti však zreteľne vyplýva, že ochrana tohto práva bude uskutočňovaná prostredníctvom troch procesných práv, ktoré je možné nazvať procesnými environmentálnymi právami. Tento prístup oslabuje možnosť vynútenia ochrany hmotného práva na životné prostredie v rámci kontrolného mechanizmu dohovoru, v rámci ktorého je možné dovolávať sa iba procesných environmentálnych práv.²⁵

Aarhuský dohovor teda chráni hmotné právo na životné prostredie avšak špecifickým spôsobom prostredníctvom všetkých troch procesne chápaných práv - práva na prístup k environmentálnym informáciám, práva na účasť verejnosti na rozhodovaní o otázkach životného prostredia a práva na prístup k právnej ochrane v záležitostiach životného prostredia v súlade s ustanoveniami tohto dohovoru, vrátane možnosti napádať rozhodnutia a akty vnútroštátnych orgánov v oblasti aplikácie ich vnútroštátnej úpravy. Aarhuský dohovor vo svojom obsahu stanovuje potrebné definície, všeobecné ustanovenia, podrobnú právnu úpravu všetkých troch spomenutých procesných environmentálnych práv a vytvára priestor pre postupné dotváranie kontrolných mechanizmov dohovoru.

Právo na prístup k environmentálnym informáciám je detailnejšie rozpracované v článku 4 Aarhuského dohovoru.²⁶ Základom úpravy tohto práva je záväzok zmluvných strán v duchu článku 4 ods.1, podľa ktorého zmluvné strany zaistia, aby štátne orgány na žiadosť o environmentálne informácie sprístupnili informácie o životnom prostredí verejnosti v rámci vnútroštátnej legislatívy, vrátane kópií existujúcej dokumentácie obsahujúcej alebo zahrňujúcej tieto informácie v prípadoch, keď o nich požiadané.

Právo na účasť verejnosti na rozhodovaní o otázkach životného prostredia je upravené v článkoch 6 - 8 Dohovoru, ktoré podrobne upravujú najdôležitejšie podmienky a predpoklady aplikácie práva na účasť verejnosti na rozhodovaní o otázkach životného prostredia. Účasť verejnosti sa predpokladá najmä pri rozhodovaní o špecifických činnostiach v oblasti životného prostredia, pri tvorbe plánov, programov a politík týkajúcich sa životného prostredia a pri príprave vykonávacích predpisov a všeobecne použiteľných právne záväzných normatívnych nástrojov.²⁷ Ako už bolo spomenuté v duchu Dodatku k Aarhuskému dohovoru (2005) bude Aarhuský dohovor, po zavŕšení ratifikačného procesu uvedeného dodatku, doplnený o článok 6 bis zakotvujúci povinnosť štátov zabezpečiť informácie a účasť verejnosti pred rozhodnutím o povolení pustiť do životného prostredia a umiestniť na trh geneticky modifikované organizmy, ako aj Prílohu I bis, ktorá podrobnejšie rozpracúva záväzky štátov v tejto súvislosti.

Právo na prístup k právnej ochrane v záležitostiach životného prostredia je konkretizované v článku 9 Dohovoru. Toto právo zahŕňa viacero záväzkov štátov. Primárne je to záväzok

²⁵ Bližšie pozri WALEK, C.: The Aarhus Convention and Its Practical Impact on NGOs: CEE and NIS Examples, In: International Journal of Non-for-Profit Law, Vol. 3, Issue 1, [online] www.icnl.org/journal/vol3iss1.

²⁶ Bližšie pozri JANKUV, J.: Ľudské právo na životné prostredie a mechanizmy jeho ochrany v medzinárodnom práve, In: Acta Universitatis Carolinae -Iuridica, č.4, 2006, Praha: Univerzita Karlova, 2008. s. 73-74.

²⁷ Tamže s.74.

zmluvných strán zaistiť zainteresovanej verejnosti možnosť preskúmania postupu správneho orgánu v prípade v súvislosti s poskytnutím práva na informácie o životnom prostredí, pred súdom alebo iným nezávislým a nestranným orgánom. Ďalej je to záväzok zmluvných strán zaistiť možnosť členov zainteresovanej verejnosti dosiahnuť preskúmanie aktov alebo opomenutí správnych orgánov v oblasti životného prostredia pred súdom alebo iným nezávislým alebo nestranným orgánom zriadeným zo zákona a napadať vecne a procedurálne zákonnosť akýchkoľvek rozhodnutí správnych orgánov vo oblasti životného prostredia. Napokon je to záväzok zmluvných strán zaistiť aby členovia zainteresovanej verejnosti mali prístup k správnym a súdnym konaniam a aby mohli vznášať námietky proti konaniam, aktom alebo opomenutiam zo strany súkromných osôb alebo štátnych orgánov, ktoré sú v rozpore s ustanoveniami ich vnútroštátneho práva týkajúceho sa životného prostredia.²⁸

Kontrolné mechanizmy dohovoru sú vytvárané v duchu článkov 10 ods.2, 12, 14 a 15. Článok 10 ods. 2 v prvej vete zakotvuje „...Strany budú na svojich stretnutiach uskutočňovať priebežné hodnotenie napĺňania tohto dohovoru na základe pravidelných správ Strán...“. Ide tu o spravodajskú procedúru podobnú spravodajským procedúram ľudsko-právnych dohovorov OSN. Článok 12 vytvára osobitný orgán Aarhuského dohovoru Sekretariát. Článok 14 vytvára ďalší osobitný medzinárodný orgán Aarhuského dohovoru - Stretnutie zmluvných strán dohovoru. Do momentu nadobudnutia medzinárodnoprávnej záväznosti Aarhuského dohovoru úlohu tohto zasadnutia plnili stretnutia signatárskych strán (prebehli dve stretnutia).²⁹ Po tom Aarhuský dohovor nadobudol medzinárodnoprávnú záväznosť prebehli štyri stretnutia zmluvných strán dohovoru.³⁰ Okrem týchto stretnutí sa konajú aj stretnutia zmluvných strán k Protokolu o registroch únikov a prenosov znečisťujúcich látok. Prvé stretnutie zmluvných strán Aarhuského dohovoru k Protokolu o registroch únikov a prenosov znečisťujúcich látok, sa konalo v Ženeve, v Paláci národov, v dňoch 20. - 22. 4. 2010.

Článok 15 ďalej zakotvuje, že „...Na stretnutí strán sa na základe súhlasnej vôle všetkých Strán vytvoria nepovinné mechanizmy pre posúdenie súladu s ustanoveniami tohto dohovoru, ktoré majú nekonfrontačný, mimosúdny a konzultačný charakter. Tieto mechanizmy musia umožniť primeranú účasť verejnosti a môžu tiež zahŕňať možnosť posúdiť stanoviská členov verejnosti k záležitostiam týkajúcim sa tohto dohovoru.“ Uvedené mechanizmy boli v priebehu času vytvorené. V rámci stretnutí zmluvných strán bol vytvorený celý rad orgánov. Z hľadiska kontroly dodržiavania ustanovení dohovoru je zrejme najvýznamnejší tzv. Výbor pre súlad (angl. *Compliance Committee*) známy aj pod názvom Aarhuský výbor³¹ vytvorený na základe Rozhodnutia č. 1/7 (2002) o preskúmaní

²⁸ Bližšie pozri JANKUV, J.: Ľudské právo na životné prostredie a mechanizmy jeho ochrany v medzinárodnom práve, In: Acta Universitatis Carolinae -Iuridica, č.4, 2006, Praha: Univerzita Karlova, 2008. s. 74.

²⁹ Prvé stretnutie signatárov Aarhuského dohovoru sa konalo 19. - 21. apríla 1999 v Kišiňove (Moldavská republika). Druhé stretnutie signatárov prebehlo 3. - 5. júla 2000 v Dubrovniku (Chorvátsko).

³⁰ Prvé stretnutie zmluvných strán sa konalo 21. - 23. októbra 2002 v meste Lucca (Taliansko). Druhé stretnutie zmluvných strán prebehlo 25. - 27. mája 2005 v meste Almaty (Alma-ata, Kazachstan). Tretie stretnutie zmluvných strán sa konalo 11. - 13. júna 2008 v Riga (Lotyšsko). Štvrté stretnutie zmluvných strán sa odohralo 29. jún - 1. júl 2011 v Kišiňove (Moldavsko). Pripravuje sa piate stretnutie zmluvných strán v Maastrichte, Holandsko, ktoré sa má konať 29. júna - 4. júle 2014.

³¹ Bližšie pozri, napr. webstránky [online] <http://udalosti.noviny.sk/ekonomika/03-07-2011/energetika-sr-pri-dostavbe-mochoviec-pochybilo-tvrdi-greenpeace.html>, <http://tvnoviny.sk/sekcia/spravy/domace/sr-porusila-prava-verejnosti-v-rozhodovani-o-dostavbe-mochoviec.html> alebo <http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/285661->

súladu stretnutia strán. Mechanizmus tohto výboru (ďalej Aarhuský výbor) je možné spustiť, podaním jednej zmluvnej strany ohľadom dodržiavania dohovoru inou zmluvnou stranou, podaním zmluvnej strany týkajúcim sa dodržiavania dohovoru z jeho strany, odkazom sekretariátu zasadnutia zmluvných strán Aarhuského výboru, oznámeniami verejnosti ohľadom dodržiavania dohovoru štátom. Navyše Aarhuský výbor môže skúmať dodržiavanie dohovoru z vlastnej iniciatívy, robiť odporúčania, pripravovať správy o dodržiavaní dohovoru na požiadanie stretnutia strán a monitorovať, posúdiť a napomáhať implementácii požiadaviek na spravodajskú procedúru zo strany štátov podľa článku 10 ods.2. Detaily ohľadom realizácie spravodajskej procedúry boli rozpracované v rámci Rozhodnutia č.1/8 (2002) o spravodajských požiadavkách stretnutia strán. V rámci tejto procedúry má okrem Aarhuského výboru významnú úlohu Sekretariát.

Vzhľadom na nedávne vytvorenie Aarhuského výboru nie je v odbornej literatúre dostatok informácií, ktoré by umožnili úplne jednoznačne charakterizovať povahu tohto orgánu. Existuje tu však potenciál vytvorenie kvázi súdneho mechanizmu.³² Podľa najnovších informácií z činnosti Aarhuského výboru vyplýva, že sa sľubne rozbieha akceptácia právomocí tohto výboru zo strany štátov. Do súčasnosti žiadna zo zmluvných strán nepožiadala o vyňatie z jeho procedúr. Aarhuský výbor do súčasnosti eviduje jedno podanie od štátu smerujúce proti inému štátu, celkovo 49 oznámení od verejnosti (jednotlivcov) proti štátu. Vo viacerých prípadoch konštatoval nesúlad s ustanoveniami Aarhuského dohovoru.³³ V rámci procedúry oznámení verejnosti podľa článku 15 Aarhuský výbor v minulosti riešil i jedno oznámenie proti Slovenskej republike. V nadväznosti na toto, už vyriešené oznámenie rieši i druhé oznámenie. Prvé oznámenie³⁴ podal proti SR Dr. Klaus Kastenhofer riaditeľ mimovládnej organizácie *GLOBAL 2000/Friends of the Earth Austria* pričom namietal, že SR porušilo článok 6 ods. 1, 4, 10 a článok 9 ods.2, 3 a 4.v súvislosti s nedostatočnou účasťou verejnosti na rozhodovacom procese o povolení výstavby dvoch nových jadrových reaktorov v Mochovciach. Aarhuský výbor prijal vo veci zistenia a odporúčania 17.decembra 2010. ³⁵Konštatoval, že zmluvná strana zlyhala pri zabezpečení včasnej a účinnej účasti verejnosti na rozhodovaní v kontexte rozhodnutí Úradu jadrového dozoru (ÚJD) z rokov 2008 č. 246/2008, č. 266/2008 a č.267/2008 zo 14. augusta 2008 vo vzťahu k jadrovej elektrárni Mochovce. Týmto dotyčná zmluvná strana podľa Aarhuského výboru nedodržala s články 6 ods. 4 a 6 ods.10 Aarhuského dohovoru.³⁶ Druhé súvisiace

greenpeace-pre-mochovce-opaet-zenie-slovensko-pred-vybor-osn/ v znení dostupnom k 29. septembru 2013.

³² Pozri dielo SHAW, M.N.: International Law, Fifth Edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2003. s. 757-758 a internetovú stránku [online] <http://www.unece.org/env/pp/compliance.htm>.

³³ Bližšie pozri JANKUV, J.: Ľudské právo na životné prostredie a mechanizmy jeho ochrany v medzinárodnom práve, In: Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, Praha, č.4, 2006, Praha: Univerzita Karlova, 2008, s. 75-76 a webovú stránku [online] <http://www.unece.org/env/pp/pubcom.htm>.

³⁴ Oznámenie ACCC/C/2009/41.

³⁵ Bližšie pozri Findings and recommendations with regard to communication ACCC/C/2009/41 concerning compliance by Slovakia (adopted by the Compliance Committee on 17 December 2010). Bližšie pozri [online] http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/compliance/C2009-41/Findings/ece_mp_pp_2011_11_eng_add3.pdf.

³⁶ Anglické znenie príslušnej časti zástění a odporúčaní výboru je nasledovné: "The Committee finds that by failing to provide for early and effective public participation in the decision-making leading to the 2008 UJD decisions 246/2008, 266/2008 and 267/2008 of 14 August 2008 concerning Mochovce NPP, the Party concerned failed to comply with article 6, paragraphs 4 and 10, of the Convention."

oznámenie³⁷ podal rovnaký subjekt ako v predchádzajúcom prípade spolu s dvoma slovenskými mimovládnyimi organizáciami Greenpeace Slovensko a Via Iuris. V tomto oznámení sťažovatelia uvádzajú, že SR porušila články 9 ods.2,3,4 v súvislosti so skutočnosťou, že neumožnila mimovládnyim organizáciám zúčastniť sa na povoloavacom procese pre dostavbu blokov III a IV jadrovej elektrárne Mochovce a vzniesť prípadné námietky ako aj článok 6 ods. 2 (d)(vi) tým že zmenou legislatívy v oblasti jadrovej energetiky obmedzila prístup k informáciám v tejto oblasti. Toto oznámenie je v štádiu riešenia.

Medzičasom sa rozbehla i spravodajská procedúra. V rámci tejto procedúry Slovenská republika podala Prvá národná správa o implementácii Aarhuského dohovoru za Slovenskú republiku bola pripravená v roku 2008 k 3. zasadnutiu zmluvných strán Dohovoru (Riga, Lotyšsko). Druhá národná správa o implementácii Aarhuského dohovoru za Slovenskú republiku bola pripravená v roku 2011 k 4. zasadnutiu zmluvných strán Dohovoru (Kišínov, Moldavsko). V procese prípravy je Návrh tretej národnej implementačnej správy, ktorý bude predložený na 5. zasadnutí zmluvných strán Dohovoru, ktoré sa bude konať v Maastrichte v Holandsku 29.6. - 4.7.2014.³⁸

Správy sú smerované Sekretariátu, ktorý ich posúdi a pripraví syntetickú správu, kde zhodnotí pokrok daného štátu a identifikuje významné trendy, výzvy a načrtne riešenia problémov. Úroveň správ z hľadiska dodržiavania predpísaných požiadaviek monitoruje Aarhuský výbor. Kontrolný mechanizmus Aarhuského dohovoru, podľa nášho názoru, je príkladom zmluvného kontrolného mechanizmu dodržiavania záväzkov, ktorý umožňuje dosiahnuť rovnaké ciele ako inštitút zodpovednosti štátov za protiprávne správanie, ale oveľa „mäkšími“ a veľmi pragmatickými prostriedkami.³⁹

Novým momentom v rámci vývoja Aarhuského dohovoru bolo prijatie Protokolu o registroch únikov a prenosov znečisťujúcich látok (2003 – ďalej Protokol). Protokol je dosť obsiahlym dokumentom. Má 30 článkov a štyri prílohy. Z hľadiska potrieb tohto príspevku uvedieme len informáciu o celi Protokolu podľa jeho článku 1, ktorý charakterizuje jeho zameranie. Cieľom Protokolu podľa článku 1 je skvalitniť prístup verejnosti k informáciám vytvorením koherentných, integrovaných celoštátnych registrov únikov a prenosov znečisťujúcich látok (angl. *pollutant release and transfers registers*) v súlade s ustanoveniami tohto protokolu, ktoré by mohli uľahčiť účasť verejnosti na rozhodovaní o záležitostiach životného prostredia a prispieť k prevencii a znižovaniu znečisťovania životného prostredia.

Z hľadiska kontrolných mechanizmov systému Protokolu je potrebné dodať, že v rámci prvého stretnutia zmluvných strán k Protokolu v roku 2010 bola prijatá Ženevská deklarácia a súbor rozhodnutí vytvárajúcich rámec pre budúce aktivity podľa protokolu zhrňajúci procesné pravidlá, preskúvanie súladu, finančné úpravy, spravodajské a implementačné mechanizmy. Je zaujímavé, že tieto mechanizmy zhrňajú aj vytvorenie ďalšieho osobitného Výboru pre súlad (angl. *Compliance Committee*) s veľmi podobnými právomocami ako má Aarhuský výbor vrátane procedúry oznámení od verejnosti či

³⁷ Oznámenie ACCC/C/2013/89.

³⁸ Bližšie pozri webstránku Ministerstva životného prostredia SR [online] <http://www.minzp.sk/eu/medzinarodne-dohovory/aarhusky-dohovor/> (Znenie dostupné dňa 1.9.2013).

³⁹ Porovnaj ŠTURMA,P.: Mezinárodní odpovědnost za škody v mezinárodním právu životního prostředí, In: (kapitola v učebnici), In.: ŠTURMA, P. a kol.: Mezinárodní právo životního prostředí, I.část (obecná), Beroun: IFEC Iveta Rozkotová, 2004. s. 151.

zmluvných strán. Tento výbor pri svojej činnosti môže spolupracovať s Aarhuským výborom či inými orgánmi vytvorenými v duchu Aarhuského dohovoru.⁴⁰

8.4 Miesto a spôsob aplikácie Aarhuského dohovoru v rámci Európskej únie

Ochrana ľudského práva na životné prostredie a s ním súvisiacich procesných environmentálnych práv sa v európskom práve vyvíjala v rámci európskeho práva životného prostredia, prostredníctvom noriem sekundárneho európskeho práva. Postupne však dochádza k procesu prepájania tejto problematiky s problematikou ochrany ľudských práv podobne ako v medzinárodnom verejnom práve. Ochrana ľudského práva na životné prostredie resp. procesných environmentálnych práv sa v európskom práve objavuje prvýkrát v starších normách európskeho sekundárneho práva z obdobia pred podpisom a ratifikáciou Aarhuského dohovoru (1998) Európskym spoločenstvom. V súčasnosti sa presadzuje najmä v nadväznosti na spomenutý Aarhuský dohovor (1998) na ktorý nadväzuje viacero noriem sekundárneho práva, ako aj prostredníctvom ďalších noriem sekundárneho práva z oblasti európskeho práva životného prostredia. V európskom práve existuje i potenciál ochrany hmotného práva na životné prostredie a procesných environmentálnych práv prostredníctvom rešpektovania Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950) a nepriamo i prostredníctvom niektorých ustanovení Charty základných práv Európskej únie (2000). V nadväznosti na ciele tohto príspevku sa v tejto časti príspevku zameriame na miesto a spôsob aplikácie Aarhuského dohovoru v rámci európskeho práva, ktorý predstavuje akési „srdce“ všetkých úprav európskeho práva v danej oblasti.

Právny život Aarhuského dohovoru v rámci európskeho práva začal aktmi podpisu a ratifikácie Aarhuského dohovoru Európskym spoločenstvom.⁴¹ Európske spoločenstvo, ktoré je v súčasnosti nahradené nástupníckym integračným zoskupením Európskou úniou je v súčasnosti plnoprávnou zmluvnou stranou tohto dohovoru. Všetky členské štáty Európskej únie sú taktiež zmluvnými stranami Aarhuského dohovoru. Akt ratifikácie Aarhuského dohovoru Európskym spoločenstvom vytvoril novú právnu situáciu. Podobne ako v iných prípadoch, sa vo vzťahu k aplikácii Aarhuského dohovoru vytvorila situácia tzv. zdieľanej právomoci (angl. *shared competence*) medzi orgánmi Európskej únie a členskými štátmi. Táto situácia spôsobila i určité konflikty najmä pokiaľ sa týka prístupu k spravodlivosti vo veciach životného prostredia.⁴² V konečnom dôsledku sa členským štátom rozšírili záväzky, pričom z úrovne EÚ majú povinnosť implementovať všetku sekundárnu legislatívu prijatú v nadväznosti na Aarhuský dohovor a na vlastnej národnej úrovni prijímajú právne normy na implementáciu samotného Aarhuského dohovoru.⁴³ Samotná Európska únia má v nadväznosti na Aarhuský dohovor primárne záväzok prijať legislatívne, administratívne a iné opatrenia, vrátane opatrení na zaistenie súladu s ustanoveniami Aarhuského dohovoru podľa jeho článku 3 rovnako ako ostatné zmluvné

⁴⁰ Bližšie pozri dokument Report of the first session of the Meeting of the Parties to the Protocol on Pollutant Release and Transfer Registers, Geneva, 20–22 April 2010, UN doc. ECE/MP.PRTR/2010/2/Add.

⁴¹ Európske spoločenstvo podpísalo Aarhuský dohovor 25. júna 1998 a ratifikovalo ho 17. februára 2005. Európska únia ako nástupca Európskeho spoločenstiev je zmluvnou stranou Aarhuského dohovoru od mája 2005. Bližšie pozri Decision 2005/370/EC on the conclusion, on behalf of the European Community, of the Convention on access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters.

⁴² CASPER,E., NEYERS,J.: Accessing environmental information in and from the European Community, A practical guide to your right to know, Utrecht, FERN, 2007. s. 9.

⁴³ Tamže, s.10.

strany, ako aj záväzok podrobiť sa kontrolným mechanizmom podľa článku 10 ods.2 a článku 15 Aarhuského dohovoru.

Na vykonanie Aarhuského dohovoru bolo prijatých viacero noriem sekundárneho práva. Proces vydávania týchto smerníc sa začal už po podpise Aarhuského dohovoru Európskym spoločenstvom t.j. ešte pred aktom ratifikácie. Primárne je to Smernica 2003/4/ES o verejnom prístupe k informáciám o životnom prostredí a zrušení smernice 90/313/EHS.⁴⁴ Táto smernica predstavuje implementáciu prvého piliera Aarhuského dohovoru – práva na informácie o životnom prostredí. Prispôsobuje európske právo v danej oblasti do takej podoby aby bolo v súlade s Aarhuským dohovorom. Nadväzuje na staršiu smernicu 90/313/EHS, ktorú ruší, pričom rozširuje prístup k informáciám o životnom prostredí stanovený v jej rámci. Jej základnými cieľmi podľa článku 1 je zabezpečiť právo na prístup k informáciám o životnom prostredí, ktoré uchovávajú verejné orgány, alebo ktorým sú určené, zakotviť základné pojmy a podmienky a praktické úpravy pre jeho výkon a zabezpečiť aby environmentálne informácie boli progresívne dostupné a šírené na verejnosti. V článku 2 je uvedený celý rad najdôležitejších definícií vrátane pojmov ako je pojem „environmentálna informácia“, „verejný orgán“, „žiadateľ“, „verejnosť“ a pod. Komplexný článok 3 zakotvuje pravidlá pre prístup k informáciám o životnom prostredí na požiadanie. Článok 4 upravuje výnimky, v rámci ktorých je možné žiadosť o informáciu o životnom prostredí odmietnuť.⁴⁵ V rámci článku 5 sú v stručnej podobe uvedené pravidlá pre určovanie poplatkov za uvedené informácie. Veľmi dôležitý je článok 6, ktorý upravuje právo na prístup k spravodlivosti v prípade ak žiadosť o informáciu o životnom prostredí bola ignorovaná, nesprávne odmietnutá, neadekvátne zodpovedaná alebo akokoľvek inak riešená v rozpore s článkami 3,4 a 5. Členské štáty v uvedenom zmysle zabezpečia možnosť preskúmania uvedených aktov verejných orgánov iným verejným orgánom alebo nezávislým a nestranným orgánom vytvoreným podľa zákona. Navyše zmluvné štáty zabezpečia prístup k odvolacím procedúram pred zákonnými súdmi, či inými nezávislými a nestrannými orgánmi, v rámci ktorých je možné preskúmať akty, či opomenutia verejných orgánov, pričom ich rozhodnutia vo veci sú konečné. Článok 7 upravuje záväzky štátov v oblasti šírenia informácií o životnom prostredí v rámci činnosti verejných orgánov vrátane povinnosti vytvárať elektronické aktualizované databázy všetkých relevantných informácií o životnom prostredí, textov medzinárodných zmlúv, národných, regionálnych či miestnych právnych noriem, politík, správ a iných dát v danej oblasti. V nadväznosti na tento článok ďalší článok 8 upravuje záväzok zabezpečiť aby informácie o životnom prostredí boli aktuálne, presné a porovnateľné. Vo vzťahu k smernici 2003/4/ES je možné zaregistrovať i viacero prípadov v rámci konania Súdneho dvora Európskej únie.⁴⁶ Ilustráciu prístupu Súdneho dvora Európskej únie k problematike práva na prístup k informáciám o životnom prostredí je osobitne zaujímavý prípad *Commune de Sausheim v. Pierre Azelvandre* (2009).⁴⁷ V tomto prípade sa francúzsky občan pán Azelvandre chcel dozvedieť informáciu o umiestnení testov geneticky modifikovaných organizmov, ktoré boli uskutočňované na základe Smernice 2001/18/ES o zámernom vypúšťaní geneticky

⁴⁴ Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313/EEC, OJ 2003 L 41/26.

⁴⁵ K tejto problematike bližšie pozri dielo WAELBROECK, D., SPECKER, A.: Freedom of environmental information in the EU - confidential business information for free?, In: Journal for European Environmental & Planning Law 5/2006, s. 236-241.

⁴⁶ Ide, napr. o prípad T-264/04, WWF-EPO v Council, prípad C-204/09 *Flachglas Torgau GmbH v. Federal Republic of Germany*, prípad C-552/07 *Commune de Sausheim v. Pierre Azelvandre* a pod.

⁴⁷ *Commune de Sausheim v. Pierre Azelvandre*, Judgment of the Court of Justice in Case C-552/07, 17 February 2009.

modifikovaných organizmov do životného prostredia a o zrušení Smernice 90/220/EEC.⁴⁸ Po tom, čo mu bolo poskytnutie informácie zamietnuté Starostom obce Sausheim, postúpil vec na francúzskemu správne súdnictvu. V rámci konania vo veci sa francúzska Štátna rada sa obrátila na Súdny dvor Európskej únie s otázkou (podľa článku 234 zmluvy o založení Európskeho spoločenstva, v súčasnosti článku 267 Zmluvy o fungovaní Európskej únie), či je možné aby štátny orgán zatajil informáciu o umiestnení pozemkov, kde sa konajú uvedené pokusy z dôvodu ochrany verejného poriadku a iných záujmov chránených právom. Súdny dvor vo veci dospel názoru, že táto informácia nemôže byť utajená vzhľadom na skutočnosť, že ide o informáciu, ktorá sa týka odhadu rizika v oblasti životného prostredia. Súdny dvor ďalej s odkazom na smernicu 2003/4/ES uviedol, že štát sa nemôže dovoľávať výnimky ustanovenej smernicami ohľadom slobody prístupu k informáciám o životnom prostredí pokiaľ majú byť prístupné verejnosti.

Smernica 2003/35/ES o verejnej účasti vo vzťahu k vytváraniu určitých plánov a programov týkajúcich sa životného prostredia a zмене smerníc 85/337/EHS a 96/61/ES ohľadom účasti verejnosti a prístupu k spravodlivosti⁴⁹ predstavuje implementáciu druhého piliera Aarhuského dohovoru – práva na účasť verejnosti v rozhodovaní vo veciach životného prostredia. Je o. i. významná i z hľadiska nepriameho uznania hmotného práva na životné prostredie. V odseku 6 preambuly tejto smernice sa uvádza, že „medzi cieľmi Aarhuského dohovoru je želanie garantovať práva verejnej účasti v rozhodovaní o záležitostiach životného prostredia, tak aby sa prispelo k ochrane práva žiť v životnom prostredí, ktoré je primerané zdraviu jednotlivca a jeho blahu.“ Toto ustanovenie, podľa nášho názoru, indikuje deklaratórne uznanie existencie hmotného práva na životné prostredie. Základným cieľom smernice podľa článku 1 je prispieť k implementácii Aarhuského dohovoru prostredníctvom vytvorenia podmienok pre účasť verejnosti vo vzťahu k príprave plánov a programov týkajúcich sa životného prostredia ako aj vytvoriť podmienky pre zlepšenie účasti verejnosti a prístupu k spravodlivosti v rámci smerníc 85/337/EHS a 96/61/ES. V nadväznosti na tieto ciele článok 2 upravuje podmienky pre účasť verejnosti v oblasti plánov a programov týkajúcich sa životného prostredia, článok 4 vykonáva príslušné potrebné zmeny smernice 85/337/EHS a článok 4 mení smernicu 96/61/ES. Článok 5 zakotvuje spravodajskú povinnosť Komisie vo vzťahu k Európskemu parlamentu a Rade ohľadom efektivity tejto Smernice.. V nadväznosti na článok 5 smernice 2003/35/ES bola vypracovaná Správa Komisie Rade, Európskemu parlamentu, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov o uplatňovaní a účinnosti smernice Európskeho parlamentu a Rady 2003/35/ES Z 26. mája 2003, ktorou sa ustanovuje účasť verejnosti pri navrhovaní určitých plánov a programov týkajúcich sa životného prostredia, a ktorou sa menia a dopĺňajú s ohľadom na účasť verejnosti a prístup k spravodlivosti smernice Rady 85/337/EHS a 96/61/ES.⁵⁰

I vo vzťahu k smernici 2003/35/ES sa už taktiež vyskytli prípady riešené Súdnym dvorom Európskej únie. V prípadoch *Komisia proti Luxembursku* (2007),⁵¹ *Komisia proti Belgicku*

⁴⁸ Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council of 12 March 2001 on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms and repealing Council Directive 90/220/EEC (OJ 2001 L 106, p. 1).

⁴⁹ Directive 2003/35/EC of the European Parliament and of the Council of 26 May 2003 providing for public participation in respect of the drawing up of certain plans and programmes relating to the environment and amending with regard to public participation and access to justice Council Directives 85/337/EEC and 96/61/EC, OJ L 156/17.

⁵⁰ Dokument KOM/2010/0143 v konečnom znení.

⁵¹ *Commission v Luxembourg*, Case C-354/06, Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 27 September 2007.

(2007)⁵² a *Komisia proti Spojenému kráľovstvu Veľkej Británie a Severného Írska* (2008)⁵³ Súdny dvor Európskej únie (v tom čase Súdny dvor Európskych spoločenstiev) konštatoval porušenie povinnosti Luxemburska, Belgicka i Spojeného kráľovstva podľa článku 226 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (v súčasnosti článok 258 Zmluvy o fungovaní Európskej únie) prijat' v rámci predpísanej lehoty, zákony, úpravy a správne ustanovenia nevyhnutné pre súlad so smernicou 2003/35/ES.

V prípade *Komisia proti Írskej republike* (2009)⁵⁴ súdny dvor konštatoval porušenie povinnosti prijat' vnútroštátne ustanovenia nutné pre implementáciu článku 3 ods. 3 až 7 a článku 4 ods. 2 až 4 ako aj celého článku 6 smernice 2003/35/ES. Prípád *Združenie Djurgården-Lilla Värtans pre ochranu životného prostredia proti Štokholmu* (2009)⁵⁵ sa týkal práva na účasť verejnosti vo vzťahu k plánu postaviť tunel pre podzemné umiestnenie elektrických káblov a taktiež prác smerujúcich k odvodneniu kopca, cez ktorý mal príslušný tunel viesť. Súdnemu dvoru vec postúpil švédsky súd (*Högsta domstolen*) ako žiadosť o predbežnú otázku podľa článku 234 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (v súčasnosti článok 267 Zmluvy o fungovaní Európskej únie). Z hľadiska procesného environmentálneho práva na účasť verejnosti v rozhodovaní vo veciach životného prostredia je dôležitá formulácia rozsudku podľa ktorej členovia dotknutej verejnosti v rámci znenia článku 1 ods.2 a 10 a Smernice 85/337 zmenenej smernicou 2003/35, musia mať možnosť prístupu k procedúre preskúmania aby mohli napadnúť rozhodnutie, ktorým orgán zákonného súdu členského štátu rozhodol žiadosť o súhlas s výstavbou daného diela, bez ohľadu na to akú úlohu by hrali pri posúdení tejto žiadosti, pričom by mali mať možnosť zúčastniť sa konania pred týmto orgánom a vyjadriť svoje názory.⁵⁶

Na vykonanie tretieho piliera Aarhuského dohovoru – práva na prístup k spravodlivosti vo veciach životného prostredia bol pripravený návrh *Smernice o prístupe k spravodlivosti vo veciach životného prostredia* (2003).⁵⁷ Tento návrh smernice okrem obligátnych definícií zakotvuje právo členov verejnosti a tzv. kvalifikovaných entít, ktorými sú rôzne asociácie, organizácie, či skupiny majúce za cieľ chrániť životné prostredie, napadnúť akty a opomenutia súkromných osôb, ktoré sú v rozpore z právom životného prostredia. Ďalej obsahuje pravidlá upravujúce právnu pozíciu členov verejnosti a kvalifikovaných entít, kritériá pre uznávanie kvalifikovaných entít, a rámcové pravidlá pre konanie v uvedených veciach v rámci správneho konania členských štátov. Tento návrh však doposiaľ nebol pre odpor mnohých členských krajín schválený.⁵⁸

⁵² *Commission v Belgium*, Case C-93/07, Judgment of the Court (Seventh Chamber) of 27 September 2007.

⁵³ *Commission of the European Communities, v United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*, Case C-247/07, Judgment of the Court (Fifth Chamber), 4 December 2008.

⁵⁴ *Commission of the European Communities v Ireland*, Case C-427/07, Judgment of the Court (Second Chamber) of 16 July 2009.

⁵⁵ *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsforening v Stockholms kommun genom dess marknämnd*, Case C-263/08, Judgment of the Court (Second Chamber) of 15 October 2009.

⁵⁶ Anglický text príslušnej časti rozsudku znie, „...Members of the ‘public concerned’ within the meaning of Article 1(2) and 10a of Directive 85/337, as amended by Directive 2003/35, must be able to have access to a review procedure to challenge the decision by which a body attached to a court of law of a Member State has given a ruling on a request for development consent, regardless of the role they might have played in the examination of that request by taking part in the procedure before that body and by expressing their views...“.

⁵⁷ Proposal of the Directive of the European Parliament and of the Council on access to justice in environmental matters, COM(2003) 624 final, 2003/0246 (COD), Brussels, 24.10.2003

⁵⁸ Bližšie pozri CASPER, E., NEYERS, J.: Accessing environmental information in and from the European Community, A practical guide to your right to know, Utrecht: FERN, 2007. s.11-12

Ďalšou významnou normou obsahujúcou procesné environmentálne práva je Nariadenie 1367/2006/EC o aplikácii Aarhuského dohovoru o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia v rámci inštitúcií a orgánov spoločenstva.⁵⁹ Toto nariadenie sa týka všetkých troch pilierov – práv zakotvených Aarhuskom dohovore. Vytvára priestor pre aplikáciu všetkých troch environmentálnych práv v rámci všetkých inštitúcií a orgánov Spoločenstva a stanovuje podmienky ich aplikácie. Ďalej požaduje od inštitúcií a orgánov Spoločenstva vytvoriť podmienky pre účasť verejnosti na príprave, zmene, či preskúvaní plánov a programov týkajúcich sa životného prostredia. Nariadenie taktiež umožňuje environmentálnym mimovládny organizáciám, ktoré spĺňajú stanovené kritériá požiadať interné preskúmanie prijatých aktov a opomenutí orgánov a inštitúcií Spoločenstva podľa európskeho práva životného prostredia.⁶⁰

Na vykonanie tohto nariadenia boli vydané dve rozhodnutia Komisie. Rozhodnutie Komisie 2008/50/ES, ktorým sa ustanovujú podrobné pravidlá uplatňovania nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1367/2006 o uplatňovaní ustanovení Aarhuského dohovoru vzťahujúcich sa na žiadosti o vnútorné preskúmanie správneho aktu z 13. decembra 2007,⁶¹ a Rozhodnutie Komisie 2008/401/ES, Euratom, ktorým sa mení a dopĺňa jej rokovací poriadok v súvislosti s podrobnými pravidlami uplatňovania nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1367/2006 o uplatňovaní ustanovení Aarhuského dohovoru o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovacom procese a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia na inštitúcie a orgány Spoločenstva z 30. apríla 2008.⁶²

V nadväznosti na záväzok Európskej únie podrobiť sa kontrolným mechanizmom Aarhuského dohovoru Európska únia realizuje spravodajskú procedúru podľa článku 10 ods.2. tohto dohovoru a vytvorila i priestor pre realizáciu oznámení v zmysle článku 15 dohovoru. Ako už bolo spomenuté Európska únia podala dve správy podľa článku 10 ods.2 o implementácii Aarhuského dohovoru v rámci druhého a tretieho cyklu správ v roku 2008 a 2011.⁶³ V nadväznosti na kontrolné procedúry podľa článku 15 je sú v súčasnosti evidované tri staršie oznámenia verejnosti proti Európskym spoločenstvám,⁶⁴ dve proti Európskej únii a jedno spoločné oznámenie proti Európskej únii⁶⁵ a Spojenému

⁵⁹ Regulation 1367/2006 of the European Parliament and of the Council of 6 September 2006 on the application of the provisions of the Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters to Community institutions and bodies, OJ L264/13, 25.09. 2006

⁶⁰ KOŠIČIAROVÁ, S.: EC Environmental Law, Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2009, s.36.

⁶¹ Commission Decision 2008/50/EC of 13 December 2007 laying down detailed rules for the application of Regulation (EC) No 1367/2006 of the European Parliament and of the Council on the Aarhus Convention as regards requests for the internal review of administrative acts, OJ L 013, 16/01/2008 s. 0024 – 0026.

⁶² Commission Decision 2008/401/EC, Euratom of 30 April 2008 amending its Rules of Procedure as regards detailed rules for the application of Regulation (EC) No 1367/2006 of the European Parliament and of the Council on the application of the provisions of the Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters to Community institution and bodies, OJ L 140, 30/05/2008 s. 0022 – 0025.

⁶³ Obe tieto správy sú dostupné na oficiálnej webovém stránke Hospodárskej komisie OSN pre Európu <http://www.unece.org/env/pp/reports.html>.

⁶⁴ Bližšie pozri prípady ACCC/C/2006/17, ACCC/C/2007/21 a ACCC/C/2008/32 Aarhuského výboru.

⁶⁵ Bližšie pozri prípady ACCC/C/2010/54 a ACCC/C/2012/72 Aarhuského výboru.

kráľovstvu.⁶⁶ Dve časovo ostané podania sú v štádiu riešenia. V rámci prvých dvoch prípadov Aarhuský výbor nekonštatoval porušenie Aarhuského dohovoru. V zvyšných dvoch prípadoch však výbor zistil porušenia Aarhuského dohovoru. V oznámení podanom zástupkyňou mimovládnej organizácie Klient Zem bolo namietané, že podmienka preukázania záujmu zo strany mimovládnych organizácií ako podmienky pre napadnutie rozhodnutí EÚ podľa článku 263 ZFEÚ nie je v súlade s článkom 9 ods.2,3,4,6 Aarhuského dohovoru. Aarhuský výbor v tejto súvislosti konštatoval porušenie článku 9 ods. 3a 4 zo strany súdov EÚ. V oznámení podanom írskym občanom pánom Patom Swordsom⁶⁷ bolo namietané porušenie článkov 5 a 7 Aarhuského dohovoru zo strany EÚ vo vzťahu nedostatkov v oblasti prístupu k informáciám o írskej energetickej politike. Aarhuský výbor konštatoval porušenie článku 7 zo strany EÚ tým, že nezabezpečila vhodný regulačný rámec a jasné inštrukcie pre implementáciu článku 7 Aarhuského dohovoru a tým, že dôsledne nemonitorovala implementáciu tohto článku zo strany Írska v nadväznosti prijatie írskoho Národného obnovujúceho energetického programu (NREAP). Uvedené porušenia podľa výboru spôsobil zároveň aj porušenie článku 3 ods.1 Aarhuského dohovoru.

Pre úplnosť je potrebné dodať, že na prijatie Protokolu o registroch únikov a prenosov znečisťujúcich látok (2003) k Aarhuskému dohovoru Európska únia reagovala prijatím Rozhodnutie Rady č. 2006/61/ES o uzatvorení Protokolu EHK OSN o registroch únikov a prenosov znečisťujúcich látok v mene Európskeho spoločenstva a prijatím Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady č. 166/2006/ES o zriadení Európskeho registra únikov a prenosov znečisťujúcich látok (E-PRTR) a ktorým sa menia a dopĺňajú smernice Rady 91/689/EHS a 96/61/ES.

Uvedený prehľad právnej úpravy Európskej únie nadväzujúcej na Aarhuský dohovor a súvisiacej judikatúry indikuje relatívne dynamický vývoj ochrany hmotného ľudského práva na životné prostredie v európskom práve, prostredníctvom detailného zakotvenie procesných environmentálnych práv. Ochrana ľudského práva na životné prostredie v hmotnom chápaní sa osobitne nerozvíja. Existencia tohto práva v európskom práve je však deklaratórne uznaná v nadväznosti na akt podpisu a ratifikácie Aarhuského dohovoru Európskym spoločenstvom a v rámci Smernice 2003/35/ES.

8.5 Podiel Aarhuského dohovoru na procese regionalizácie medzinárodného práva

Pojem regionalizmus v medzinárodnom práve sa objavuje vo vede medzinárodného práva a vo vede príbuzných vedných odborov (medzinárodné vzťahy) v druhej polovici 20. storočia.⁶⁸ Najaktuálnejším dokumentom, ktorý túto problematiku mapuje relatívne komplexne je správa Študijnej skupiny Komisie OSN pre medzinárodné právo finalizovaná profesorom Koskeniemi nazvaná Fragmentácia medzinárodného práva: Ťažkosti vznikajúce z diverzifikácie a expanzie medzinárodného práva z roku 2006.⁶⁹ V duchu tejto správy je pojem regionalizmus v kontexte medzinárodného práva chápaný vo viacerých rovinách a to ako súbor prístupov a metód pre skúmanie medzinárodného práva, ako spôsob tvorby medzinárodného práva a ako sledovanie geografických výnimiek vo vzťahu

⁶⁶ Prípád ACCC/C/2012/68 Aarhuského výboru.

⁶⁷ Prípád ACCC/C/2010/54 Aarhuského výboru.

⁶⁸ Bližšie pozri, napr. diela FALK,R, MENDLOWITZ,S. (eds.): *Regional Politics and World Order*. San Francisco: Freeman, 1973, LANG,W.: *Die internationale Regionalismus*. Wien: Springer, 1982 alebo NYE,J.S.: *International Regionalism*. Readings. Boston: Little & Brown, 1968.

⁶⁹ KOSKENIEMI,M.: *Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law*. Report of the Study Group of the International law Commission. UN Doc. A/CN.4/L.682 of 13 April 2006. s.102-113.

k univerzálnym normám medzinárodného práva. Osobitný priestor je v správe venovaný Európskej únii, ktorá sa podieľa na procese regionalizácie medzinárodného práva osobitným spôsobom.

Aarhuský dohovor je možné skúmať z hľadiska uvedených troch rovín. Rovnako je možné skúmať ho i z hľadiska aplikácie práva Európskej únie, ktorého je Aarhuský dohovor súčasťou. Pokiaľ budeme skúmať Aarhuský dohovor v kontexte súboru prístupov a metód skúmania medzinárodného práva môžeme dospieť k nasledovným záverom. Regionalizmus ako súbor prístupov a metód skúmania medzinárodného práva predstavuje podľa Koskeniemiho osobitnú orientáciu právneho myslenia a kultúry, pričom v tejto súvislosti uvádza „Anglo-americkú“ či „kontinentálnu“ tradíciu, historickú „Sovietsku“ doktrínu, „prístupy krajín tretieho sveta“, historickú „Americkú“ tradíciu medzinárodného práva, súčasnú „Európsku“ tradíciu medzinárodného práva či špeciálne prístupy a metódy skúmania medzinárodného práva v Afrike, Ázii či Latinskej Amerike.⁷⁰ Aarhuský dohovor je v uvedenom kontexte produktom normotvornej činnosti Hospodárskej komisie OSN pre Európu, ktorá predstavuje orgán OSN s európskou regionálnou pôsobnosťou. Je otvorený prístupu členskými štátmi Európskej hospodárskej komisie OSN, jej pozorovateľom a európskym hospodárskym integračným organizáciám založenými členskými štátmi komisie. Tento dohovor teda primárne vychádza v rámci regulovanej problematiky z univerzálnych prístupov k danej problematike. Prístupy a metódy skúmania medzinárodnoprávnej úpravy obsiahnutej v rámci Aarhuského dohovoru teda vychádzajú z inšpiratívnych prístupov a metód skúmania predmetnej matérie vytvorených na univerzálny úrovni v rámci OSN. V tomto smere teda nevybočuje z rámca prístupov a metód OSN a nereprezentuje špecifické prístupy a metódy vyvinuté v rámci európskeho priestoru. Tieto prístupy a metódy však sú, vzhľadom na vysoký počet ratifikácií, zreteľne akceptovateľné pre európske štáty a preto je možné konštatovať, že Aarhuský dohovor vyhovuje európskej právnej tradícii a svojou konštrukciou je jej prispôsobený. Pre úplnosť je potrebné dodať, že Aarhuský dohovor je otvorený k prístupu európskym regionálnym hospodárskym integračným medzinárodným organizáciám (zmluvnou stranou dohovoru je aj EÚ), čím sa posilňuje jeho napojenie na európsku právnu kultúru. Na druhej strane členstvo v Hospodárskej komisii OSN pre Európu, majú i USA, Kanada, Izrael a stredoázijské krajiny, ktoré historicky boli súčasťou bývalého Sovietskeho zväzu. Zmluvnými stranami Aarhuského dohovoru z tejto skupiny štátov sa medzičasom stali Kazachstan, Kirgizsko, Tadžikistan, Turkménsko. V tomto kontexte získava Aarhuský dohovor „nadregionálny“ rozmer, ktorý umožňuje tento dohovor nazývať aj partikulárnym medzinárodným dohovorom. Je však pravdou, že prevažujúcimi členmi sú európske štáty. Je preto vysoko pravdepodobné, že aplikačný proces tohto dohovoru bude obsahovať prvky európskej právnej tradície.

Regionalizmus ako spôsob tvorby medzinárodného práva podľa Koskeniemiho vychádza z predstavy, že medzinárodné právo by malo byť rozvíjané v regionálnom kontexte vzhľadom na relatívnu homogenitu záujmov a predstáv regionálnych aktérov, ktorá zabezpečuje efektívnejšiu a rovnoprávnú implementáciu relevantných noriem.⁷¹ Pokiaľ sa na Aarhuský dohovor pozrieme cez rovinu spôsobu tvorby medzinárodného práva tu je potrebné konštatovať, v nadväznosti na uvedené, že tento dohovor je potrebné vnímať skôr

⁷⁰ KOSKENIEMI, M.: Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law. Report of the Study Group of the International Law Commission. UN Doc. A/CN.4/L.682 of 13 April 2006. s.103-104.

⁷¹ KOSKENIEMI, M.: Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law. Report of the Study Group of the International Law Commission. UN Doc. A/CN.4/L.682 of 13 April 2006. s.106.

ako produkt normotvorby OSN „prenesený“ do priestoru Európy a menšej časti ázijského regiónu. Je však do určitej miery prispôsobený európskej právnej kultúre, tak aby bol aplikovateľný vo všetkých európskych štátoch. O vysokej miere prispôsobenia tohto dohovoru európskej právnej kultúre svedčí i skutočnosť, že jeho zmluvnou stranou sa stala EÚ. Vzhľadom na skutočnosť, že Aarhuský dohovor nemá celosvetovú pôsobnosť môže predstavovať, z hľadiska svojho predmetu úpravy a vysokej úrovne špecializácie v porovnaní so zmluvnými normami univerzálneho charakteru, inšpiráciu pre univerzálne zmluvné normy v danej oblasti. Precíznosť s akou je v rámci Aarhuského dohovoru rozpracovaná problematika, napr. procedurálnych environmentálnych práv nemožno spozorovať v žiadnom z existujúcich univerzálnych dohovorov obsahujúcich niektoré ustanovenia prekrývajúce sa s ustanovenia Aarhuského dohovoru. V tomto smere môžu byť ustanovenia Aarhuského dohovoru nápomocné aj pri výklade niektorých univerzálnych zmluvných noriem zakotvujúcich procesné environmentálne práva, ktorých ustanovenia v tejto oblasti sú obsahovo podstatne chudobnejšie.

Regionalizmus ako sledovanie geografických výnimiek vo vzťahu k univerzálnym normám medzinárodného práva Koskeniemi chápe v kontexte možnej existencie noriem, ktoré platia iba v konkrétnom regióne alebo takých noriem, ktoré limitujú použitie univerzálnych pravidiel či princípov. Pokiaľ sa na Aarhuský dohovor pozrieme z pohľadu geografických výnimiek vo vzťahu k univerzálnym normám medzinárodného práva tu je potrebné konštatovať, že Aarhuský dohovor možno chápať ako tvorivé rozpracovanie problematiky ochrany hmotného ľudského práva na životné prostredie a procesných environmentálnych práv. Vzhľadom na fragmentárnu univerzálnu úpravu v danej oblasti tu nemožno hovoriť o nejakých geografických výnimkách vo vzťahu k univerzálnym normám medzinárodného práva. V tejto súvislosti je však možné konštatovať, že dlhodobé používanie najmä hmotnoprávných ustanovení Aarhuského dohovoru a presvedčenie štátov o ich právnej záväznosti môže prispieť k vytvoreniu regionálnych obyčajových pravidiel. Existenciu regionálnych obyčajových pravidiel veda medzinárodného práva nevyklučuje aj keď ich existenciu je veľmi ťažké identifikovať tak ako je to zrejmé z rozsudku Medzinárodného súdneho dvora vo veci *Azylový prípad* (1950).⁷²

Ak Aarhuský dohovor skúmame z pohľadu práva Európskej únie je potrebné zopakovať, že tento dohovor sa stal jeho súčasťou. Vzhľadom na konštrukciu práva Európskej únie je však potrebné dodať, že účelom tohto práva je regulovať vzťahy existujúce v rámci Európskej únie. Preto akýkoľvek vývoj práve EÚ v nadväznosti na Aarhuský dohovor, ktorý nepochybne nastal má charakter *inter alios acta* a týka sa len členských štátov EÚ.⁷³ V procese aproximácie práva kandidátskych krajín sa však tieto úpravy môžu stať základom pre vnútroštátne právne normy ďalších európskych štátov.

8.6 Záver

Právo na životné prostredie má svoj pôvod v medzinárodnom práve verejnom. Teoretici medzinárodného práva zaraďujú do tretej generácie ľudských práv, ktorá sa doposiaľ vyznačuje relatívne nízkym stupňom ochrany a vynútiteľnosti. Existujúca medzinárodnoprávna úprava týkajúca sa práva na životné prostredie nám umožňuje identifikovať medzinárodné dokumenty zakotvujúce hmotné právo na životné prostredie i jeho procesné verzie tzv. procesné environmentálne práva. Zakotvenie hmotného práva na životné prostredie, podľa mnohých názorov chápaného ako základné ľudského práva, je

⁷² Asylum case (Colombia vs Peru) I.C.J. Reports, 1950.

⁷³ Porovnaj KOSKENIEMI, M.: Fragmentation of International Law: Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law. Report of the Study Group of the International Law Commission. UN Doc. A/CN.4/L.682 of 13 April 2006. s.113.

zreteľné v rámci Deklarácie Štokholmskej konferencie OSN o ľudskom životnom prostredí (1972) a niektorých ďalších dokumentoch OSN, či iných medzinárodných organizácií ale aj v rámci záväzných dohovorov regionálnej povahy v priestore Ameriky, Afriky i Európy vrátane Aarhuského dohovoru. Zakotvenie práva na životné prostredie v uvedených normách medzinárodného práve však nie je veľmi dôsledné a má iba deklaratórnu povahu. Štáty neboli schopné dohodnúť na obsahu hmotného práva na životné prostredie. Z tohto istého dôvodu zrejme na úrovni medzinárodného práva chýba záväzný univerzálny dohovor daného zamerania. Potreba chrániť právo na životné prostredie je však väčšine štátov sveta. Z tohto dôvodu boli v medzinárodnom práve vyvinuté tzv. procesné environmentálne práva, ktoré sú pokladané za jeden z prostriedkov ochrany hmotného práva na životné prostredie. Tieto procesné práva sú upravené v celom rade záväzných dohovorov vrátane Aarhuského dohovoru.

Podľa vedeckej i odbornej spisby a tiež judikatúry medzinárodných súdnych a kvázi súdnych orgánov v oblasti ochrany ľudských práv vytvorených najmä v rámci Organizácie spojených národov a Rady Európy je možná i nepriama ochrana, ako hmotného práva na životné prostredie, tak i procesných environmentálnych práv, prostredníctvom iných kodifikovaných a uznaných ľudských práv, najmä prvej generácie (občianske a politické práva). Medzinárodné súdne a kvázi súdne orgány v oblasti ochrany ľudských práv reagujú na proces formovania hmotného práva na životné prostredie i procesných environmentálnych práv v rámci svojej judikatúry formou rozšíreného výkladu niektorých iných hmotných a procesných práv.

Aarhuský dohovor predstavuje najkomplexnejšiu úpravu ochrany hmotného práva na životné prostredie a procesných environmentálnych práva v európskom priestore. Tento dohovor deklaratórne zakotvuje hmotného práva na životné prostredie a ako prostriedok jeho ochrany zakotvuje právo na prístup k informáciám o životnom prostredí, právo na účasť v rozhodovacom procese v oblasti životného prostredia, ako aj právo na prístup k spravodlivosti vo veciach životného prostredia, ktoré sú chápané aj ako procesné varianty hmotného práva na životné prostredie resp. procesné environmentálne práva. Tento dohovor má viaceré kontrolné procedúry, ktoré v praxi realizuje orgán kvázi – súdnej povahy Výbor pre súlad známy aj pod názvom Aarhuský výbor. V praxi sa realizuje najmä spravodajská procedúra a procedúra individuálnych oznámení. V nadväznosti na spravodajskú procedúru podľa článku 10 ods. 2 Slovenská republika podala Výboru pre súlad zatiaľ dve správy a v procese prípravy je správa tretia. V nadväznosti na procedúru oznámení verejnosti podľa článku 15 Výbor pre súlad v súčasnosti riešil i jedno oznámenie proti Slovenskej republike vo vzťahu ku ktorému konštatoval porušenie článkov 6 ods. 4 a 10 Aarhuského dohovoru.

Osobitnú dimenziu právneho života Aarhuského dohovoru vyvinula Európska únia v rámci noriem sekundárneho práva. Na vykonanie Aarhuského dohovoru bolo prijatých viacero noriem sekundárneho práva. Proces vydávania týchto smerníc sa začal už po podpise Aarhuského dohovoru Európskym spoločenstvom t.j. ešte pred aktom ratifikácie. Základnými právnymi úpravami v tomto smere sú Smernicu 2003/4/ES o verejnom prístupe k informáciám o životnom prostredí a zrušení smernice 90/313/EHS a Smernica 2003/35/ES o verejnej účasti vo vzťahu k vytváraniu určitých plánov a programov týkajúcich sa životného prostredia a zmene smerníc 85/337/EHS a 96/61/ES ohľadom účasti verejnosti a prístupu k spravodlivosti. Vo vzťahu k týmto smerniciam je už možné zaregistrovať judikatúru Súdneho dvora Európskej únie. Na vykonanie Aarhuského dohovoru bolo prijaté i Nariadenie 1367/2006/EC o aplikácii Aarhuského dohovoru o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovaní a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia v rámci inštitúcií a orgánov spoločenstva. Na vykonanie

tretieho piliera Aarhuského dohovoru – práva na prístup k spravodlivosti vo veciach životného prostredia bol pripravený návrh Smernice o prístupe k spravodlivosti vo veciach životného prostredia (2003). Tento návrh však doposiaľ nebol pre odpor mnohých členských krajín schválený.

Pojem regionalizmus v medzinárodnom práve sa objavuje vo vede medzinárodného práva a vo vede príbuzných vedných odborov (medzinárodné vzťahy) v druhej polovici 20. storočia. Najaktuálnejším dokumentom, ktorý túto problematiku mapuje relatívne komplexne je správa Študijnej skupiny Komisie OSN pre medzinárodné právo finalizovaná profesorom Koskeniemi nazvaná Fragmentácia medzinárodného práva: Ťažkosti vznikajúce z diverzifikácie a expanzie medzinárodného práva z roku 2006. V duchu tejto správy je pojem regionalizmus v kontexte medzinárodného práva chápaný vo viacerých rovinách a to ako súbor prístupov a metód pre skúmanie medzinárodného práva, ako spôsob tvorby medzinárodného práva a ako sledovanie geografických výnimiek vo vzťahu k univerzálnym normám medzinárodného práva. Osobitný priestor je v správe venovaný Európskej únii, ktorá sa podieľa na procese regionalizácie medzinárodného práva osobitným spôsobom. Aarhuský dohovor je možné skúmať z hľadiska uvedených troch rovín. Rovnako je možné skúmať ho i z hľadiska aplikácie práva Európskej únie, ktorého je Aarhuský dohovor súčasťou. Pri analýze jednotlivých aspektov skúmaných rovín chápania regionalizmu je možné, podľa nášho názoru, dospieť k viacerým záverom. V tejto súvislosti je, podľa nášho názoru, potrebné osobitne upozorniť na závery týkajúce sa Aarhuského dohovoru v kontexte regionalizmu chápaného ako spôsob tvorby medzinárodného práva. V tejto rovine je Aarhuský dohovor potrebné vnímať ako produkt normotvorby OSN „prenesený“ do priestoru Európy a menšej časti ázijského regiónu, ktorý je však do určitej miery prispôbený európskej právnej kultúre, tak aby bol aplikovateľný vo všetkých európskych štátoch. O vysokej miere prispôsobenia tohto dohovoru európskej právnej kultúre svedčí i skutočnosť, že jeho zmluvnou stranou sa stala Európska únia. Vzhľadom na skutočnosť, že Aarhuský dohovor nemá celosvetovú pôsobnosť môže predstavovať, z hľadiska svojho predmetu úpravy a vysokej úrovne špecializácie v porovnaní so zmluvnými normami univerzálného charakteru, inšpiráciu pre univerzálne zmluvné normy v danej oblasti. Precíznosť s akou je v rámci Aarhuského dohovoru rozpracovaná problematika, napr. procedurálnych environmentálnych práv nemožno spozorovať v žiadnom z existujúcich univerzálnych dohovorov obsahujúcich niektoré ustanovenia prekrývajúce sa s ustanovenia Aarhuského dohovoru. V tomto smere môžu byť ustanovenia Aarhuského dohovoru nápomocné aj pri výklade niektorých univerzálnych zmluvných noriem zakotvujúcich procesné environmentálne práva, ktorých ustanovenia v tejto oblasti sú obsahovo podstatne chudobnejšie.

9. Evropa a nové formy rasové segregace ve vzdělávání: Odpověď mezinárodního práva

Jaroslav Větrovský¹

9.1 Úvod

Zákaz rasové segregace je tradičně pojímán jako jeden z ústředních požadavků spojených s realizací rovného práva na vzdělání. Jako takový jej chápe mezinárodní i vnitrostátní právo. Jeho hodnotová podstata tkví v přesvědčení, že „[o]ddělovat [černošské děti] od ostatních [děti] podobného věku a dovedností pouze na základě jejich rasy vyvolává pocit méněcennosti, co se týče postavení ve společnosti, jenž zasahuje jejich srdce a mysl způsobem, který již pravděpodobně nebude možné odčinit. [...] Oddělená vzdělávací zařízení jsou [proto] ze své podstaty nerovná.“² Tato jednoduchá myšlenka vyjádřená Nejvyšším soudem USA v rozsudku *Brown v. Board of Education of Topeka* (1954) působila ve své době revolučně. Prohlášením segregovaných černošských škol za protiústavní soud jednomyslně zrušil platnost precedentu z roku 1896³ a odmítl se řídit přístupem *separate but equal*, jenž činil segregaci černošského obyvatelstva v USA legální.

Z hlediska současného již rozsudek *Brown v. Board of Education* tak revolučně nevyznívá.⁴ A to především v důsledku rozvoje mezinárodního práva v oblasti rasové diskriminace, který následoval. Zákaz rasové segregace, včetně segregace ve vzdělávání, je na universální úrovni zaručen zejména UNESCO Úmluvou proti diskriminaci ve vzdělávání (1960) a Úmluvou o odstranění všech forem rasové diskriminace (1965); na evropské regionální úrovni je ochrana před segregací poskytována na základě Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin (1995) a v neposlední řadě též Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod a jejím dodatkovým Protokolem č. 1 (dále jen „Evropská úmluva“). A právě posledně jmenovanému nástroji a judikatuře Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) bude věnován tento text.

ESLP se otázkou rasové segregace ve vzdělávání meritorně zabýval celkem v šesti případech.⁵ Jejich společným znakem bylo, že projevy segregace byly vždy namířeny vůči romským dětem. ESLP také vždy dospěl k závěru, že Evropská úmluva, resp. její čl. 14 ve spojení s čl. 2 Protokolu č. 1, byly porušeny. Mohlo by se proto zdát, že případy rasové segregace jsou v dnešní době již jasné a jejich hodnocení soudem nevyvolává zásadní problém. Tvrzení, jehož platnost hodlám na základě rozsudků ESLP demonstrovat, je však opačné. Navzdory pohodlnému normativnímu zázemí, kterým dnešní soudy, včetně ESLP, disponují, a navzdory universálnímu konsenzu o zavrženíhodném charakteru rasové segregace je situace ESLP při posuzování případů složitější než situace, které v roce 1954 čelil Nejvyšší soud USA. Složitost situace vyplývá přinejmenším ze dvou důvodů: (1) z důvodu měnících se forem segregace a (2) z důvodu měnící se rétoriky, která případy segregace doprovází.

¹ Mgr. Jaroslav Větrovský, PhD., Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva. Tento příspěvek vznikl jakou součástí řešení grantového projektu VEGA 1/0491/13.

² Nejvyšší soud USA, *Brown v. Board of Education of Topeka*, 17.5.1954, p. 347 U. S. 495.

³ Nejvyšší soud USA, *Plessy v. Ferguson*, 18.5.1986, p. 163 U.S. 537.

⁴ Do určité míry za to může i terminologie, kterou soud v rozsudku používá k označení afroamerického obyvatelstva USA. Výrazy jako „negro“ či „colored people“ se dnes nacházejí již daleko za hranici jazykové korektnosti.

⁵ ESLP, *D.H. a ost. v. Česká republika*, rozsudek velkého senátu, 13.11.2007; *Sampanis a ost. v. Řecko*, 5.6.2008; *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, rozsudek velkého senátu, 16.3.2010; *Sampani a ost. v. Řecko*, 11.12.2012; *Horváth a Kiss v. Maďarsko*, 29.1.2013; *Lavida a ost. v. Řecko*, 30.5.2013.

9.2 Měníci se formy segregace

Změny ve formách segregace, a konkrétně ve formách rasové segregace ve vzdělávání, mají dvojí povahu. Jsme svědky proměny kvantitativní a kvalitativní. Kvantitativní změna je očividná. Dnes bychom již marně hledali situaci podobnou případu *Brown v. Board of Education*, kdy na úrovni státu či regionu bylo segregováno 100% dětí, příslušníků dané rasy. V případech posuzovaných ESLP se segregace týká zpravidla jen většího či menšího počtu z nich, dokonce ani požadavek většiny nemusí být vždy naplněn. V rozsudku *Oršuš a ost. v. Chorvatsko* se štrasburský soud zabýval situací, kdy na jedné ze zkoumaných škol bylo v oddělených třídách segregováno 73% a ve druhé 36% romských dětí.⁶ V obou případech přitom dospěl ke shodnému závěru, že „umísťování dětí do oddělených tříd na základě skutečnosti, že nedostatečně ovládají chorvatský jazyk, [...] jasně představuje rozdíl v zacházení.“⁷

Kvalitativní proměna je více skryta. Spočívá v tom, že rasová segregace dětí ve vzdělávání zpravidla není důsledkem jejich přímé diskriminace, jako tomu bylo v případě *Brown v. Board of Education*, ale diskriminace nepřímé. To znamená, že k oddělování dětí od ostatních spolužáků nedochází přímo na základě jejich rasy nebo národnosti, ale na základě kritéria, jehož obsah se *prima facie* může jevit jako neutrální, avšak jeho aplikace v konečném důsledku k rasové diskriminaci vede. Kritériem, kterého se státy v řízení před ESLP dovolávají nejčastěji, je úspěch či neúspěch dítěte v rámci určité zkoušky či testu. Tak tomu bylo zejména v případech *D.H. a ost. v. Česká republika* a *Horváth a Kiss v. Maďarsko*, kde k segregaci romských dětí do zvláštních či speciálních škol docházelo na základě psychologických (případ *D.H.*), popř. inteligenčních (případ *Horváth a Kiss*) testů, jež byly aplikovány nerozdílně na děti romské i neromské.⁸ Obdobně v případě *Oršuš a ost. v. Chorvatsko* vláda žalovaného státu namítala, že segregace romských dětí v oddělených třídách je pouze důsledkem jejich nedostatečné znalosti chorvatského (tj. vyučovacího) jazyka.⁹

Neúspěch u zkoušky či testu však nemusí být jediným neutrálním kritériem vedoucím k segregaci. Může se jím stát i pravidlo spádových škol, kdy segregace, ke které dochází v oblasti bydlení (*residential segregation*), se promítá i do segregace v oblasti vzdělávání. V případě *Lavida a ost. v. Řecko* vláda tvrdila, že střezovatelé byli do čistě romské školy nacházející se v romské osadě umístěni nikoliv na základě své národnosti (rasy), ale „na základě kritéria aplikovaného na každého žáka veřejné školy, tj. vzdálenosti školy od místa bydliště“.¹⁰ Zůstává otázkou, zda by takovýto postup jako legitimní důvod pro vytváření čistě romských tříd mohl obstát. V daném případě jej totiž ESLP odmítl s tím, že do školy nebyly umístěny pouze děti z přilehlé osady, ale též další romské děti, které byly za tímto účelem svázeny ze vzdálenějších míst autobusem.¹¹

9.3 Měníci se rétorika doprovázející případy segregace

Druhou změnou, jež posouzení konkrétních případů segregace činí obtížné, je měnící se rétorika používaná při jejich zdůvodňování. Problémy spojené s rasovou segregací bývají zpravidla skrývány a dojde-li k jejich přezkumu v rámci soudního řízení, nejsou

⁶ ESLP, *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, op. cit., §152.

⁷ Tamtéž, §153.

⁸ ESLP, *D.H. a ost. v. Česká republika*, op. cit., §147; *Horváth a Kiss v. Maďarsko*, op. cit., § 95 a násl.

⁹ ESLP, *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, op. cit., § 124.

¹⁰ ESLP, *Lavida a ost. v. Řecko*, op. cit., §56.

¹¹ Tamtéž, §65.

diskutovány otevřeně.¹² Dnešní soudy se tak již nenachází v relativně pohodlné situaci, ve které v roce 1954 rozhodoval Nejvyšší soud USA, kdy existence segregace ani důvody, pro které k ní docházelo, nebyly nikým zastírány.

Otevřený přístup při zdůvodňování rasové segregace ve vzdělávání dnes není možný. Jak již bylo naznačeno výše, v průběhu 50. a zejména 60. let bylo přijato množství mezinárodních smluv, které rasovou segregaci přímo nebo nepřímo vylučují. Žádný stát či jeho orgán dnes nemohou pomýšlet na dosažení úspěchu ve sporu s tvrzením, že rasové hledisko je sice kritériem, na jehož základě k oddělování dětí došlo, avšak že takovéto zacházení je objektivně důvodné a není diskriminační. Přicházejí proto s jinými rasově neutrálními a *prima facie* legitimními argumenty, které jejich postavení účastníka soudního sporu více posilují. Tím ale dochází k situaci, kdy podstatou a skutečnými důvody diskriminačního jednání se soudy, včetně ESLP, zabývají pouze okrajově a namísto toho reagují na argumenty, které jim státy, resp. orgány států účelově předkládají.

Názorný příklad účelové argumentace států představuje rozsudek *Sampanis a ost. v. Řecko*. Stěžovateli bylo několik romských dětí a jejich rodiče žijící v osadě odděleně od ostatních obyvatel města. Dětem po určitou dobu nebylo poskytováno žádné vzdělání mj. proto, že jejich rodiče je do žádné školy nezapsali, ani je do žádné školy neposlali. Díky terénní práci nevládních organizací a vstřícnému přístupu některých státních úřadů se však následně podařilo rodiče přesvědčit, aby se s dětmi k zápisu dostavili. V září 2005 se tak přibližně padesátka dětí z osady poprvé vydala do školy. Zde však na ně čekalo nemilé překvapení v podobě shromáždění několika desítek řeckých rodičů, kteří nehodlali romské děti do školy vpustit. Své jednání doprovázeli výkřiky typu „žádné romské dítě do této školy nevstupí“ či „škola je zavřena z důvodu problémů s Cikány“. Samotný svolavatel shromáždění zdůvodnil blokádu školy mj. tím, že žádné z romských dětí nebylo očkováno a jejich zařazení mezi řecké děti tak vyvolává zdravotní rizika. Tato situace se několikrát opakovala. V důsledku toho orgány státu o dva měsíce později rozhodly, že romské děti nebudou chodit do stejné budovy jako děti neromské a byly umístěny do samostatné budovy, jež byla pro tento účel narychlo postavená. Byly zde vytvořeny tzv. přípravné třídy, které navštěvovaly pouze romské děti.¹³

Nic z těchto skutkových okolností však v argumentaci vlády zdůvodňující postup řeckého státu nezaznělo. ESLP proto ani nezkoumal skutečnou podstatou problému, tj. zda vytrvalý odpor řeckých rodičů s umístěním romských žáků do společné školy je legitimním důvodem pro jejich segregaci či zda takovým důvodem může být např. fakt, že romské děti neprošly povinným očkováním. Namísto toho se zabýval argumentem, vládou v podstatě uměle vytvořeným, podle kterého romské třídy byly pouze přípravné a měly usnadnit integraci romských dětí do běžných tříd.¹⁴

Snaha o objektivizaci důvodů segregace, kterou prokázala řecká vláda, je výrazná i ve vyjádřeních ostatních vlád k případům posuzovaným ESLP. Bylo již řečeno, že ve věci *D.H. a ost. v. Česká republika* vláda jako důvod segregace namítala nedostačující výsledek romských dětí v psychologických testech. Snainní vírou ve vědeckost obhajovaného přístupu zdůrazňovala, že „proces testování je technickým nástrojem, předmětem pokračujícího vědeckého výzkumu a z tohoto důvodu může být prováděn pouze kvalifikovaným personálem.“ Tedy nikoliv soudy, které si proto při hodnocení testů musejí

¹² „It should be remembered that discrimination always — and maybe today more than in the past — conceals itself and goes underground, but achieves its goals by using valid arguments. Improper discrimination is not always discussed openly.“ Nejvyšší soud Izraele, *Noar KeHalacha Association v. Ministry of Education*, 6.8.2009, Justice E.E. Levy, §26.

¹³ ESLP, *Sampanis a ost. v.Řecko*, op. cit., §§5-30.

¹⁴ Tamtéž, §§88-92.

počínat uvážlivě.¹⁵ Obdobné argumenty použila i maďarská vláda v případě *Horváth a Kiss*, která jako objektivní důvod segregace uvedla nedostačující výsledek romských stěžovatelů v intelligenčních testech.¹⁶ A totéž vláda chorvatská, jež segregaci romských dětí zdůvodňovala jejich neúspěchem při skládání zkoušky z chorvatského jazyka.¹⁷

Jiným argumentem, jimiž se státy snaží v řízení před ESLP segregaci obhájit, představuje tvrzení, že ačkoliv jsou romské děti zařazovány do čistě nebo převážně romských tříd, takovéto zacházení není horší a nezpůsobuje dětem žádnou újmu. Jak uvedla česká vláda v případě *D.H.*, umístování dětí do segregovaných tříd představuje „alternativní, nikoliv ale méněcenný způsob vzdělávání“.¹⁸ Chorvatská vláda dokonce tvrdila, že vyčlenění romských dětí ze skupiny ostatních spolužáků a jejich umístění do společné třídy je jako řešení nejlepší možné, neboť umožňuje „zaměřit se na jejich zvláštní potřeby a zajistit rovný přístup, což lze jen tehdy, má-li většina dětí stejnou počáteční znalost chorvatského jazyka a psycho-fyzickou připravenost navštěvovat základní školu“.¹⁹

Uplatňování tohoto typu argumentu je však problematické. Tvrzení české i chorvatské vlády svým obsahem představují pouze různé formy vyjádření doktríny *separate but equal*; v případě Chorvatska by se dokonce dalo mluvit o jakémisi alternativním přístupu ve smyslu *separate but better*. Bylo zmíněno, že Nejvyšší soud USA tento argument odmítl přijmout a učinil tak *a priori* s odůvodněním, že „oddělená vzdělávací zařízení jsou ze své podstaty nerovná“.²⁰ Postoj ESLP v této otázce nicméně tolik kategorický není. Z jeho rozsudků vyplývá, že za určitých okolností může i vytváření oddělených škol či tříd z hlediska Evropské úmluvy obstát, a sice pokud je vytvoření segregované třídy chápáno jako dočasné vyrovnávací opatření. V případě *Oršuš* ESLP výslovně uvedl, že „umístění stěžovatelů do tříd navštěvovaných pouze Romy může být chápáno jako opatření sledující legitimní cíl pouze tehdy, slouží-li k pozvednutí jejich znalosti chorvatského jazyka na přiměřenou úroveň a následně zajistí jejich okamžitý přesun do smíšených tříd“.²¹

Kromě tvrzení založených na objektivních aspektech případu však státy v řízení před ESLP hojně využívají i argumenty zaměřující se na aspekty subjektivní, tj. na jednání samotných stěžovatelů (dětí i jejich rodičů). Tyto argumenty jsou typově dvojího druhu. První skupinu tvoří vyjádření zdůrazňující nezájem dětí o výuku. Jejich smysl je jediný: přenést odpovědnost za školní neúspěch z žalovaného státu na děti samotné. V případě *Sampani a ost. v. Řecko* vláda odmítla nést odpovědnost za porušení práva romských dětí na vzdělání s tím, že špatný prospěch těchto dětí a jejich následná segregace ve společné třídě nebyly zapříčiněny špatnou úrovní školy, ale pouze tím, že děti do školy nechodily.²² Dokonce tvrdila, poněkud demagogicky, že „žáci-stěžovatelé sami od sebe zanechali školní docházky, což je zbavuje jakékoliv možnosti ji kritizovat“.²³ Řecké vládě v použití tohoto typu argumentu nezabránil ani fakt, že třídy, ve kterých výuka probíhala, byly nejen segregované, ale s ohledem na svůj havarijní stav též ke vzdělávání dětí prokazatelně nezpůsobilé.²⁴ V podstatě totožné tvrzení uplatnila i česká vláda v případě *D.H. a ost. v. Česká republika*. Podle vlády situace romských žáků, „která v mnohých případech byla

¹⁵ ESLP, *D.H. a ost. v. Česká republika*, op. cit., §150.

¹⁶ ESLP, *Horváth a Kiss v. Maďarsko*, op. cit., §94 a násl.

¹⁷ ESLP, *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, op. cit., §124.

¹⁸ ESLP, *D.H. a ost. v. Česká republika*, op. cit., §157.

¹⁹ ESLP, *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, op. cit., §124.

²⁰ Nejvyšší soud USA, *Brown v. Board of Education of Topeka*, op. cit.

²¹ ESLP, *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, op. cit., §172. Obdobně též *Sampanis a ost. v. Řecko*, op. cit., §91.

²² ESLP, *Sampanis a ost. v. Řecko*, op. cit., §66.

²³ Tamtéž.

²⁴ Tamtéž, §§94 a 95.

nepříznivá, vyplynula zejména z nedostatku jejich vlastního zájmu a nebyla něčím, za co by bylo možné považovat stát za odpovědný“.²⁵

Druhou skupinu argumentů soustřeďujících se na chování stěžovatelů analogicky tvoří tvrzení, jež zdůrazňují nezájem rodičů o školní docházku svých dětí, event. o způsob, jakým je výuka ve škole uskutečňována. Ve věci *Oršuš a ost. v. Chorvatsko* vláda zdůrazňovala, že stěžovatelé měli k dispozici řadu postupů, které mohli v případě, že byli nespokojeni s postupem školy, využít. Uvedla, že „[k]aždý rodič měl právo napadnout hodnocení učitele [a] každý žák měl právo podat proti uděleným známkám stížnost“. Avšak „[p]okud jde o stěžovatele v posuzovaném případě, žádná stížnost týkající se hodnocení jejich znalostí nebo umístění do čistě romských tříd nebyla nikdy podána. Obdobně jejich nikdy nepožádali o přemístění dětí do smíšené třídy.“²⁶

Do stejné skupiny argumentů bychom mohli zařadit i tvrzení, důrazně prosazované zejména českou vládou v případě *D.H.*, o souhlasu rodičů se segregací svých dětí. Podle vlády „zásadním, rozhodujícím faktorem bylo přání rodičů. [...] Jestliže by rodiče takové přání nevyjádřili (poskytnutím svého souhlasu), děti by do zvláštní školy nebyly umístěny.“²⁷ Platnost argumentu se vláda snažila dovodit přímo ze znění čl. 2 Protokolu č. 1, který právo na vzdělání zaručuje. Zdůraznila, že „článek 2 Protokolu č. 1 zdůrazňuje primární úlohu rodičů při vzdělávání svých dětí. Stát v těchto případech nesmí zasahovat, pokud v jednání rodičů nic nenasvědčuje tomu, že nejsou ochotni nebo schopni rozhodnout o nejvhodnějším způsobu vzdělávání pro své děti. Zásahy tohoto druhu by byly v rozporu s principem, že stát musí respektovat přání rodičů, pokud jde o výchovu a vzdělávání.“²⁸ Stejný typ argumentu pak použila i řecká vláda, jež v případě *Lavida* konstatovala, že „stěžovatelé nebyli nuceni příslušnou školu navštěvovat. Byli do ní zapsáni dobrovolně, aniž by se pokusili zapsat do jiné školy [...]“.²⁹

9.4 Odpověď mezinárodního práva

Kvantitativní i kvalitativní změny, kterými formy segregace prošly, a rétorika států, se kterou bylo potřeba se vypořádat, vedly ESLP k osvojení si určitých specifických postupů. Ty umožnily, aby ochrana před rasovou diskriminací, jež je Evropskou úmluvou zaručena, byla účinným způsobem uplatňována i v situacích týkajících se vzdělání. Jde o následující postupy:

a) zavedení konceptu *prima facie* diskriminace a přesun důkazního břemene z žalující strany (oběť diskriminace) na stranu žalovanou

Podstatou prvně uvedeného postupu je odlišný způsob rozložení důkazního břemene mezi žalující a žalovanou stranu sporu. Princip, podle kterého je každý účastník řízení povinen dokázat své tvrzení, se zde neuplatní zcela. To znamená, že po oběti diskriminace není požadováno, aby diskriminační jednání vůči své osobě prokázala v plné míře. „Tam, kde stěžovatel předloží *prima facie* důkazy, že účinek určitého opatření či praxe je diskriminační, dochází k přesunutí důkazního břemene na stát, jenž musí prokázat, že rozdílné zacházení diskriminační není“.³⁰ Jinými slovy prokázáním *prima facie* diskriminace dochází k vytvoření právní domněnky, kterou osoba, jež za údajné diskriminační jednání

²⁵ ESLP, *D.H. a ost. v. Česká republika*, op. cit., §154.

²⁶ ESLP, *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, op. cit., §131.

²⁷ ESLP, *D.H. a ost. v. Česká republika*, op. cit., §§ 153 a 148.

²⁸ Tamtéž, §153.

²⁹ ESLP, *Lavida a ost. v. Řecko*, op. cit., §57.

³⁰ ESLP, *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, op. cit., §150.

nese odpovědnost (tj. v případě řízení před ESLP stát), může vyvrátit poskytnutím důkazu, že sporné jednání za diskriminační považovat nelze. Uvedený postup samozřejmě není ze strany ESLP ničím originálním. Jde o koncept aplikovaný od 70. let minulého století Nejvyšším soudem USA a následně převzatý vnitrostátními soudy jiných států i mezinárodními orgány.³¹

b) minimalizace důkazního standardu ve vztahu k oběti diskriminace

S konceptem *prima facie* diskriminace souvisí i druhý z postupů aplikovaných ESLP. Je jím snížení standardu, pokud jde o důkazy, kterými oběť diskriminace diskriminaci prokazuje. Tradiční zdroj, který zpravidla k prokázání *prima facie* diskriminačního jednání postačí, představují statistiky. A to i statistiky neoficiální, jejichž výpovědní hodnota je jen přibližná. Tak např. ve věci *D.H. a ost. v. Česká republika* ESLP akceptoval jako důkaz údaje, které byly získány na základě dotazníků rozdaných mezi třídní učitele škol v daném regionu. Ačkoliv podle ESLP takovéto informace „nemusí být zcela hodnověrné“, odhalují „převládající trend“, který navíc vláda žádným způsobem nezpochybnila (např. poskytnutím alternativních statistických údajů).³² Použití statistik však nepředstavuje důkaz jediný. K prokázání *prima facie* diskriminace postačí i jen (pravdivé) tvrzení o tom, že školu nebo třídu, do které bylo dítě zařazeno, navštěvují pouze děti stejné národnosti či rasy, zatímco děti jiné národnosti nebo rasy jsou zařazeny do tříd, event. škol jiných.³³

c) zvýšení důkazního standardu ve vztahu ke státům a minimalizace jejich margin of appreciation

Z judikatury ESLP vyplývá, že existují pouze dvě situace, kdy vytváření segregovaných tříd (nikoliv ale škol) může z hlediska Evropské úmluvy obstát. Za prvé, stát musí prokázat, že segregace dětí je nevystavuje horšímu zacházení. Jak už bylo uvedeno výše, s hodnotovým tvrzením Nejvyššího soudu USA, že „[o]ddělená vzdělávací zařízení jsou ze své podstaty nerovná“, se ESLP zcela neztotožnil. Fakt, že k vytvoření segregované třídy došlo, ještě nemusí být v rozporu se zákazem diskriminace ve smyslu čl. 14 Evropské úmluvy. Vždy je třeba zkoumat, „zda způsob, jakým byla legislativa v praxi aplikována, ústí v bezdůvodné umístění nepříměřeného počtu romských dětí – včetně stěžovatelů – do zvláštních škol a zda v důsledku uvedeného jednání byly tyto děti podstatným způsobem znevýhodněny“.³⁴

Druhá situace, kdy navzdory Evropské úmluvě může k segregaci dojít, nastává, je-li umístění dětí do oddělených tříd legitimním a proporcionálním krokem vzhledem k okolnostem případu. To znamená, je-li „sporná praxe [...] objektivně zdůvodněna legitimním cílem a [...] prostředky usilující o dosažení tohoto cíle [jsou] vhodné, nezbytné a přiměřené“.³⁵ Splnit uvedený standard však zjevně není jednoduché. Prostor států pro vlastní uvážení (*margin of appreciation*) je redukován na minimum a dosud žádné z vysvětlení, která v jednotlivých případech státy předkládaly, nebylo ESLP považováno za dostatečné.

d) využívání expertních stanovisek jiných orgánů Rady Evropy

³¹ BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KÜHN, Z. (eds.). Rovnost a diskriminace. Praha: C.H. Beck, 2007, s. 62-64.

³² ESLP, *D.H. a ost. v. Česká republika*, op. cit., §191.

³³ ESLP, *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, op. cit., §153; *Lavida a ost. v. Řecko*, op. cit., §65.

³⁴ ESLP, *D.H. a ost. v. Česká republika*, op. cit., §185.

³⁵ ESLP, *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, op. cit., §155.

Rozhodování o tom, zda umístování romských dětí do oddělených tříd je vzhledem k okolnostem případu vhodné a nezbytné, představuje akt hodnocení. Nejedná se však o hodnocení jednostranné. Orgánem určujícím, zda k porušení zákazu diskriminace došlo nebo nikoliv, je ESLP. Nicméně jeho hodnocení je do značné míry založeno na hodnocení situace ze strany jiných orgánů působících v rámci Rady Evropy, jako jsou Poradní výbor k Rámcové úmluvě o ochraně národnostních menšin, ECRI či Komisař pro lidská práva.³⁶ Tímto postupem ESLP usiluje především o zvýšení autority svých rozsudků. Reaguje tak na výtky některých států, že soudy – vnitrostátní i mezinárodní – nedisponují dostatečnými odbornými znalostmi a nejsou proto schopné různé přístupy ke vzdělávání Romů náležitě posoudit.³⁷ Posilňování autority je však vzájemné. Tím, že ESLP názory expertních orgánů zohlední a zahrne je do svého rozsudku, stávají se stanoviska, jež sama o sobě mají pouze doporučující charakter, pro státy *de facto* závazná.

e) požadavek informovaného souhlasu a otázka možnosti vzdání se práva

Bylo již zmíněno, že umístování dětí do segregovaných tříd státy často zdůvodňují tím, že rodiče dotčených dětí s takovýmto postupem souhlasili. Svá tvrzení dokládají listinou, na které je souhlas rodičů uveden. Svolení rodičů se segregaci vlastních dětí však ESLP považuje za bezpředmětné. Za prvé proto, že nejde o souhlas informovaný. To znamená, nejde o projev vůle, který by byl učiněný „při plné znalosti faktů a bez donucení“.³⁸ Podle ESLP totiž nelze tvrdit, že „rodiče romských dětí, kteří jsou příslušníky znevýhodněné menšiny a často jen s minimálním vzděláním, by byli schopni zvážit všechny aspekty situace a důsledky svého souhlasu“.³⁹ Takovéto vyjádření samozřejmě není příliš šťastné a za přístup označovaný jako „paternalistický“⁴⁰ či dokonce jako „rasistický“⁴¹ byl ESLP oprávněně kritizován. Jedná se navíc o vyjádření zbytečné. Neboť podle ESLP bez ohledu na skutečnost, zda je souhlas informovaný nebo nikoliv, „žádné vzdání se práva nebýt vystaven rasové diskriminaci nemůže být akceptováno“.⁴²

f) uznání kolektivního rozměru diskriminace Romů a odhlédnutí od individuální situace stěžovatelů

Uvedeným postupem se ESLP snaží vypořádat s argumenty států, podle kterých neúspěch romských dětí v školách, a z toho pramenící segregace, jsou přičitatelné především dětem samotným, event. jejich rodičům. A to z důvodu, že děti do školy nedocházejí, nedocházejí do ní pravidelně, nepřipravují se na výuku atd. Podle ESLP posouzení individuálních případů stěžovatelů není pro vydání rozsudků nezbytné, „neboť jestliže bylo prokázáno, že předmětná právní úprava tak, jak byla aplikována v rozhodném čase, dopadá nepřiměřeným způsobem na romskou menšinu, má Soud za to, že stěžovatelé coby příslušníci této menšiny nutně trpí stejným diskriminačním zacházením“.⁴³ K závěru o

³⁶ ESLP, *Horváth a Kiss v. Maďarsko*, op. cit., §115; *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, op. cit., §176; *D.H. a ost. v. Česká republika*, op. cit., §200.

³⁷ ESLP, *D.H. a ost. v. Česká republika*, op. cit., §150.

³⁸ Tamtéž, §202.

³⁹ Tamtéž, §203.

⁴⁰ DUBOUT, E.: *L'interdiction des discriminations indirectes par la Cour européenne des droits de l'homme: rénovation ou révolution?* In *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, roč. 2008. č. 75, s. 833.

⁴¹ Nesouhlasné stanovisko soudce Borrego Borrego k případu *D.H. a ost. v. Česká republika*, op. cit., §14.

⁴² ESLP, *D.H. a ost. v. Česká republika*, op. cit., §204; *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, op. cit., §178.

⁴³ ESLP, *D.H. a ost. v. Česká republika*, op. cit., §209.

porušení Evropské úmluvy tak ESLP dochází na základě prostého sylogismu: (1) diskriminace romských dětí umístěných do segregovaných škol byla prokázána, (2) stěžovatel je romské dítě umístěné do segregované školy, tedy (3) stěžovatel byl diskriminován.

g) koncept pozitivních povinností a požadavek zvláštní ochrany Romů

Koncept pozitivních povinností států má v judikatuře ESLP své stálé místo a k jeho aplikaci dochází v kontextu většiny ustanovení Evropské úmluvy. V případech týkajících se segregace romských dětí však nabývá nový rozměr. Po státech je vyžadován aktivní přístup a provedení takových opatření, která za jiných okolností nejsou nutná a která umožní romským dětem začlenit se do běžného vzdělávacího systému. Jde např. o zvyšování povědomí romské menšiny o důležitosti vzdělání, poskytování asistence nezbytné pro zvládnutí problémů s učivem, odpuštění formálních náležitostí vyžadovaných pro zápis do škol aj.⁴⁴ ESLP tímto postupem brojí především proti argumentům států, že za neutěšenou situaci, pokud jde o vzdělávání romských dětí, mohou pouze a jen jejich rodiče, kteří své děti k zápisu vůbec nepřivedli, nebo je přivedli, ale nedisponovali potřebnými dokumenty (rodným listem), nedohlíželi na to, aby děti chodily do školy pravidelně atd. Uvedený přístup zdůvodňuje ESLP tím, že „v důsledku své minulosti Romové představují zvláštní kategorii znevýhodněné a zranitelné menšiny. [...] Vyžadují proto zvláštní ochranu.“⁴⁵

9.5 Závěr

Z argumentů ESLP vyplývá, že většina soudců štrasburského soudu vnímá segregaci romských dětí jako klíčovou překážku realizace jejich práva na vzdělání. Jak přitom bylo zdůrazněno v částečně odlišné souvislosti, „vzdělání je samo o sobě lidským právem i nezbytným prostředkem pro realizaci jiných lidských práv“.⁴⁶ Má-li dojít ke změně, je kategorické odsouzení segregace nezbytné. Nápravy nežádoucího stavu však tímto aktem dosaženo není. Je nutné, aby státy své vzdělávací instituce koncipovaly jako inkluzivní, tj. otevřené všem dětem bez ohledu na jejich rasu, národnost či sociální zázemí.

⁴⁴ ESLP, *Oršuš a ost. v. Chorvatsko*, op. cit., §177; *Sampanis a ost. v. Řecko*, op. cit., §86.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General comment n°. 13. The right to education. E/C.12/1999/10, 8.12.1999, §1.

10. Medzinárodnoprávne otázky nad mechanizmami ochrany ľudských práv v Afrike

Martin Faix¹

10.1 Nárast počtu subregionálnych mechanizmov na ochranu ľudských práv

Proces vzniku subregionálnych, či lokálnych² mechanizmov na ochranu ľudských práv na africkom kontinente³ je súčasťou obecnšieho trendu v medzinárodnom spoločenstve a v medzinárodnom práve, kedy kultúrna, náboženská, politická blízkosť, ale i nutnosť hospodárskej a politickej kooperácie štátov určitého regiónu a ďalšie aspekty sa odrážajú vo vzniku medzinárodnoprávných partikularizmov, často vo forme subregionálnych medzinárodných, či dokonca supranacionálnych organizácií. Práve kvantitatívny nárast takýchto foriem medzinárodnej spolupráce v posledných dekádach⁴ je charakteristický pre africký kontinent. Z ľudskoprávneho hľadiska je pritom relevantné, že kým zakladajúce dokumenty väčšiny subregionálnych organizácií pôvodne ochranu ľudských práv nezahŕňali, v súčasnosti sa podpora či priamo ochrana ľudských práv stala súčasťou agendy väčšiny z nich.⁵ Subregionálne organizácie boli od začiatku chápané ako dôležitá súčasť integračného procesu na africkom kontinente⁶, ktorý mal byť predovšetkým cestou

¹ JUDr. Martin Faix, PhD., MJL, je odborným asistentom Katedry ústavného práva a medzinárodného práva verejného Právnickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Tento príspevok vznikol v rámci projektu POST-UP II (CZ.1.07/2.3.00/30.0041). Inšpirácia pre tento príspevok vychádza z úvah k progresívnemu rozvoju ľudskoprávných mechanizmov v Afrike ako boli publikované v stati: Vývoj a dôsledky proliferácie kontrolných mechanizmov v oblasti ľudských práv na africkom kontinente. In: ŠTURMA, P. (ed.): *Medzinárodná ochrana ľudských práv: regionální a tematická diferencie*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta a Eva Rozkotová, 2011, s. 30-39. Pre účely tohto príspevku boli úvahy i zdroje podstatne rozšírené a prepracované, predovšetkým s ohľadom na aktuálny vývoj.

² V pojmosloví Africkej únie a čiastočne náuky sú tieto organizácie označované ako „regionálne“ v zmysle ich pôsobenia len v niektorých regiónoch kontinentu. Z pohľadu svetového sa však jedná o organizácie subregionálneho charakteru. Z tohto dôvodu a tiež s ohľadom na nejednotnosť terminológie používanej v medzinárodnej praxi i v náuke medzinárodného práva budeme v tejto stati používať pojmy „lokálna“ a „subregionálna“ organizácia synonymne ako označenie pre medzinárodné organizácie nemajúce „afro-univerzálny“ charakter (HAMULÁK, O.: Vytvárení supranacionální justiční autority v Afrike. *Jurisprudence*. 2009, 3, s. 2-11).

³ Slovenská a česká doktrína sa otázke vznikajúcich súdnych a kvázi-súdnych orgánov v oblasti ochrany ľudských práv venuje len okrajovo, prípadne výlučne na panafrickej úrovni (pozri napr. HAMULÁK, O.: Vytvárení supranacionální justiční autority v Afrike. Op.cit.).

⁴ Počiatočným míľnikom spolupráce na regionálnej úrovni je bezpochyby vznik Organizácie africkej jednoty (OAU) v roku 1963, ale aj na subregionálnej úrovni začali vznikať medzinárodné organizácie pomerne skoro: napríklad Východoafrické spoločenstvo (East African Community, EAC) v roku 1967, Hospodárske spoločenstvo západoafrických štátov (Economic Community of the West African States, ECOWAS) v roku 1975, a Juhoafrická konferencia pre koordináciu rozvoja (Southern African Development Coordinating Conference, SADCC) v roku 1980.

⁵ MURUNGI, L. N., GALLINETTI, J.: *The Role of Sub-Regional Courts in the African Human Rights System*. SUR: *International Journal on Human Rights*. dec. 2010, 7(13), 119-145. [online] Dostupné z: <http://www.surjournal.org/eng/conteudos/pdf/13/07.pdf>.

⁶ Pozri napríklad ods. 3 (iii) Preambuly Akčného plánu z Lagosu (Organization of African Unity Lagos Plan of Action for the Economic Development of Africa [1980 – 2000], [online] dostupný z: http://www.uneca.org/itca/ariportal/docs/lagos_plan.PDF), ale predovšetkým čl. 4 ods. 2 písm. a) Zmluvy z Abujy (zakladajúci dokument Afrického hospodárskeho spoločenstva, [online] dostupný z: http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Treaties/Text/AEC_Treaty_1991).

z neutešenej hospodárskej i politickej situácie mnohých afrických štátov. Práve tento cieľ udával ich hospodársky charakter, čomu zodpovedá ich dodnes bežné označenie termínom RECs (*regional economic communities*) používané napríklad Africkou úniou. Napriek hospodárskemu zameraniu však dochádzalo k postupnému prenikaniu ľudskoprávných aspektov do pôsobenia jednotlivých organizácií (i keď na rôznej úrovni a v odlišnej intenzite)⁷; už napríklad Zmluva z Abuji uznanie, podporu a ochranu ľudských práv označila za jeden zo základných princípov, ktorými majú byť štáty vedené pri snahe o dosiahnutie cieľov Afrického ekonomického spoločenstva (AEC), t.j. ekonomickej integrácie.⁸ Príkladom subregionálnych organizácií, v ktorých je aspekt ochrany ľudských práv výrazný, sú Hospodárske spoločenstvo Západoafrických štátov (ECOWAS), Juhoafrické rozvojové spoločenstvo (SADC)⁹ a Východoafrické spoločenstvo (EAC) - ochrana ľudských práv patrí k cieľom týchto organizácií a je zakotvená tak materiálnoprávne, ako i procesnoprávne. Preto budú uvedené subregionálne mechanizmy východiskom pre úvahy tohto príspevku týkajúce sa výziev, ktoré proliferácia subregionálnych mechanizmov a proces implementácie ochrany či podpory ľudských práv s ohľadom na efektivitu a fungovanie regionálnej africkej ochrany ľudských práv prináša.¹⁰ K najvýraznejšie rysujúcim sa výzvam takto vytvorenej novej vrstvy ľudskoprávnej ochrany v regionálnom kontexte patria otázky ľudskoprávnej jurisdikcie rozhodovacích orgánov subregionálnych organizácií, definícia relevantného normatívneho rámca, a s integráciou do panafrického systému ochrany ľudských práv súvisiace aspekty *forum shopping* a aplikácie princípov *lis pendens* a *res iudicata*.

10.1.1 Otázky príslušnosti v ľudskoprávných prípadoch

Väčšina afrických subregionálnych organizácií v rámci svojej inštitucionálnej štruktúry disponuje súdnym orgánom s rozhodovacou kompetenciou pre prípady sporu o interpretáciu alebo aplikáciu jej právnych noriem. Postupné prenikanie ľudských práv do agendy subregionálnych organizácií, ktoré malo rozličné dôvody,¹¹ spôsobilo, že ich judiciálne orgány sú stále vo väčšej miere konfrontované prípadmi, ktoré sú buď ľudskoprávneho charakteru, alebo aspoň obsahujú ľudskoprávne aspekty. V dôsledku toho došlo k rozšíreniu mandátu súdnych orgánov, i keď prístup jednotlivých organizácií k tejto otázke je rôznorodý, ako naznačí jej analýza v kontexte ECOWAS, SADC a EAC.

pdf), ktorý vznik posilnenie existujúcich a vznik nových subregionálnych organizácií označil ako prvý krok jej implementácie.

⁷ VILJOEN, F.: *International Human Rights Law in Africa*. New York: Oxford University Press, 2007. s. 497 a nasl.

⁸ Čl. 3 písm. g) Zmluvy z Abuji.

⁹ Je nutné podotknúť, že Tribunal SADC bol členskými štátmi rozpustený, avšak práve jeho rozpustenie sa stalo predmetom skúmania Africkým súdom pre ľudské práva a práva národov. Jedná sa teda o zaujímavý prípad, ktorý odráža realitu fungovania takýchto mechanizmov na africkom kontinente a bude preto do tohto príspevku zahrnutý.

¹⁰ K rovnakému záveru dospieva O. Hamulák v kontexte panafrickej úrovne ochrany ľudských práv keď konštatuje, že vznikajúci regionálny systém čelí mnohým výzvam. (HAMULÁK, O.: *Vytváření supranacionální justiční autority v Africe*. Jurisprudence. 2009, op.cit.).

¹¹ Okrem prieniku ľudskoprávnej agendy prostredníctvom panafrických procesov (proces z Abuji) je možné argumentovať, že africké štáty mali povinnosť zabezpečiť dodržiavanie svojich záväzkov vyplývajúcich z Africkej Charty a ďalších ľudskoprávných medzinárodných zmlúv o.i. práve pri vytváraní sub-regionálnych organizácií a vytváraní ďalších medzinárodnoprávných záväzkov. Podotknime tiež, že dodržiavanie ľudských práv je dôležitým ukazovateľom vlády demokracie a práva, ktoré sú veľmi citlivo vnímané pri posudzovaní zahraničných investícií.

Príkladom orgánu, ktorému kompetencia rozhodovať ľudskoprávne spory bola zverená explicitne, je Súdny dvor Hospodárskeho spoločenstva Západoafrických štátov (ECOWAS). ECOWAS je medzinárodnou organizáciou vytvorenou západoafrickými štátmi, ktorá vznikla v roku 1975 za účelom hospodárskej spolupráce a integrácie členských štátov. Rozsah spolupráce bol postupne rozširovaný, čo vytvorilo podmienky aj pre postupné včleňovanie ľudskoprávnych aspektov do agendy ECOWAS-u. Súdny dvor je hlavným judičiálnym orgánom organizácie; jeho rozhodnutia sú záväzné pre členské štáty, orgány Spoločenstva, jednotlivcov i právnické osoby (čl. 6 odst. 1 a čl. 15 odst. 4 Revidovanej zmluvy o založení Hospodárskeho spoločenstva Západoafrických štátov). Pôvodný mandát Súdneho dvora vymedzený Protokolom k Zakladajúcej zmluve¹² bol. zaistiť dodržiavanie práva a spravodlivosti prostredníctvom aplikácie a interpretácie ustanovení zakladajúcej zmluvy. Tento mandát bol v rokoch 2005 - 2006¹³ rozšírený o explicitné ustanovenie¹⁴, podľa ktorého „súd má jurisdikciu rozhodovať spory o porušení ľudských práv, ku ktorým dôjde v ktoromkoľvek členskom štáte.“¹⁵ Rozšírený bol zároveň i okruh aktívne legitimovaných sťažovateľov, medzi ktorých sa zaradili i jednotlivci: „Prístup k súdu je otvorený nasledujúcim entitám: ... (d) jednotlivcom za účelom nápravy porušení ich ľudských práv“, pričom podanie sťažnosti je možné za podmienky, že sťažnosť nie je anonymná a v tej istej veci nezačal konanie aj iný medzinárodný súdny orgán.¹⁶ Takéto explicitné ukotvenie ľudskoprávneho mandátu je však skôr výnimkou. Väčšina subregionálnych organizácií prienik ľudskoprávnej agendy do svojej činnosti takýmto spôsobom nereflektovala, ako ukazuje i prípad Súdneho dvora Východoafrického spoločenstva (EAC).

Východoafrické spoločenstvo má svoje korene v pokuse o hospodársku integráciu postkoloniálnej východnej Afriky v podobe Zmluvy o spolupráci vo východnej Afrike (East African Co-operation Treaty), ktorá bola uzatvorená v roku 1967 medzi Keňou, Ugandou a Tanzániou. Táto zmluva síce zanikla, spolupráca však bola formálne obnovená v roku 1999 Dohodou o založení Východoafrického spoločenstva, ktorá vstúpila do platnosti v roku 2000. Podobne ako ostatné subregionálne organizácie, aj EAC disponuje judičiálnym orgánom, ktorým je Súdny dvor Východoafrického spoločenstva. Tento orgán z dôvodu absentujúcej explicitnej právnej úpravy vychádza z implicitného ľudskoprávneho mandátu. Vo svojom rozhodnutí *Katabazi proti EAC* (2007) Súdny dvor EAC konštatoval, že síce nie je oprávnený k výkonu jurisdikcie v ľudskoprávnych prípadoch *per se*, avšak nemôže sa zbaviť povinnosti rozhodovať spory ohľadne interpretácie práva EAC, ktoré majú zároveň ľudskoprávnu konotáciu.¹⁷ Ustanovením, ktoré takýto mandát implikuje, je čl. 6 písm. d) Zakladajúcej zmluvy EAC, ktorý ako jednu zo základných zásad pri dosahovaní cieľov EAC stanoví o.i. podporu a ochranu ľudských práv ako sú zakotvené v Africkej charte ľudských práv a práv národov (ďalej len „Charta“). Problematické je takýto záver ale predovšetkým s ohľadom na existenciu čl. 27 ods. 2 Zakladajúcej zmluvy EAC, ktorý explicitne stanoví, že rozšírenie jurisdikcie o ľudskoprávnu problematiku je podmienené dohodou členských

¹² Protocol A/P.1/7/91 on the ECOWAS Community Court of Justice.

¹³ Supplementary Protocol A/SP.1/01/05 a Supplementary Protocol A/SP.2/06/06 (pozri Official Journal of the Economic Community of the West African States Vol. 49 [2006]).

¹⁴ Čl. 9 odst. 4 Protocol A/P.1/7/91 on the ECOWAS Community Court of Justice.

¹⁵ „The Court has jurisdiction to determine cases of violation of human rights that occur in any Member State“. Pre podrobnú analýzu mandátu Súdneho dvora ECOWAS a jeho problematických aspektov pozri: EBOBRAH, S. T.: Critical Issues in the Human Rights Mandate of the ECOWAS Court of Justice. Journal of African Law. 2010. 54(1), 1-25.

¹⁶ Čl. 10 písm. d) Protocol A/P.1/7/ on the ECOWAS Community Court of Justice.

¹⁷ *Katabazi and 21 others v Secretary General of the EAC and another*, Ref. No.1 of 2007, s. 15 a nasl.

štátov vo forme protokolu, ktorý ale doposiaľ existuje len vo forme návrhu.¹⁸ Práve ustanovenie čl. 27 ods. 2 je pre predstaviteľov náuky dôvodom pre konštatáciu, že Súdny dvor EAC – napriek jeho odlišného názoru, jurisdikciu v ľudskoprávnych prípadoch nemá.¹⁹ Výkon jurisdikcie bez jej explicitného ukotvenia je teda kontroverznou otázkou a môžeme uvažovať, či táto forma súdneho aktivizmu v konečnom dôsledku nemá (aspoň čiastočne) za následok spochybnenie legitimacy ich rozhodnutí, a ako upozorňuje i Koroma,²⁰ aj ich autority. Ak totiž členské štáty budú vnímať uzurpovanie kompetencií implicitným spôsobom ako jednanie súdneho orgánu *ultra vires*, t.j. nad rámec členskými štátmi prejavenej vôle, potom je možné len ťažko očakávať efektívnu implementáciu jeho rozhodnutí na národnej úrovni.

Slová sudcu Koroma týkajúce sa dôsledkov súdneho aktivizmu boli do určitej miery prorocké s ohľadom na osud, ktorý postihol Tribunal Juhoafrického rozvojového spoločenstva. Mandát tohto judiciálneho orgánu fungujúceho od roku 2005 bol vymedzený článkami 14-22 Protokolu o Tribunalí SADC, predovšetkým jeho čl. 15. Žiadne z ustanovení Protokolu síce ľudskoprávny mandát Tribunalu nestanovovalo, ale Zakladajúca zmluva SADC uvádza ľudské práva (a tiež demokraciu a vládu práva) ako základné princípy Juhoafrického rozvojového spoločenstva.²¹ Medzníkom pre ľudskoprávnu jurisdikciu (a ako sa ukázalo i pre samotnú existenciu Tribunalu SADC) sa stalo v mnohých smeroch zaujímavé rozhodnutie *Campbell proti Zimbabwe* (2007)²². Sťažovateľom v tejto veci bol jeden z mnohých bielych farmárov, ktorý v rámci znárodňovania vládou zimbabweanskeho diktátora Roberta Mugabeho prišiel bez náhrady o svoj majetok. Tribunal rozhodol o porušení ľudskoprávných štandardov a svoju jurisdikciu v ľudskoprávnych prípadoch odvodil implicitne z už vyššie spomenutého zakotvenia ľudských práv v zakladajúcom dokumente SADC. Zimbabwe odmietlo rozsudok rešpektovať, čo malo v prvom kroku za následok žalobu nevládných organizácií na Zimbabwe pred SADC Tribunalom kvôli porušeniu Zakladajúcej zmluvy SADC, v druhom kroku však na politický nátlak Zimbabwe pozastavenie činnosti Tribunalu v auguste 2010 a v roku 2012 konečne jeho zrušenie.²³ Takýto postup, ktorý je z európskeho pohľadu nemysliteľným, mohol byť zaiste spôsobený aktivistickým prístupom Tribunalu k otázkam vlastnej príslušnosti, ale predovšetkým bol

¹⁸ Návrh takéhoto protokolu (Draft Protocol on extending the jurisdiction of the EACJ) bol spracovaný Sekretariátom EAC a predložený už v roku 2005, doposiaľ však zostáva len vo forme návrhu. Pozri RUPPEL, O.: Regional economic communities and human rights in East and southern Africa. Human Rights Law in Africa: Legal perspectives on their protection and Promotion. Anton Bösl & Joseph Diescho (eds). Windhoek: Mc Millan Education Namibia, 2009. s. 307; k procesu schvaľovania protokolu pozri tiež RUHANGISA, J. E.: The East African Court Of Justice: Ten Years Of Operation: Achievements and Challenges. East African Court of Justice, November 2011. [online]Dostupné z: <http://www.eacj.org/docs/EACJ-Ten-Years-of-Operation.pdf>, s. 26, marg. 3 b).

¹⁹ RUPPEL, O.: Regional economic communities and human rights in East and southern Africa. Human Rights Law in Africa: Legal perspectives on their protection and Promotion. Op. cit., s. 306.

²⁰ KOROMA, A. G.: Asserting Jurisdiction by the International Court of Justice. Asserting jurisdiction.: International and European legal perspectives. Edited by Patrick Capps, Malcolm Evans and Stratos Konstadinidis. Oxford: Hart Publishing, 2003. s. 189-199.

²¹ Čl. 4 písm. c) Zakladajúcej zmluvy SADC.

²² *Campbell and 78 others v Zimbabwe*, SADC(T) Case Number 2/2007, s. 24, znenie rozsudku je [online]dostupné z <http://www.sadc-tribunal.org/docs/case022007.pdf>; pre ďalší vývoj kauzy pozri stránku [online] podporovateľov sťažovateľa Mika Campbella: <http://www.mikecampbellfoundation.com/page/campbell-case-decisions-by-sadc-tribunal>.

²³ Tieto dôvody rozpustenia sú všeobecne známe, pozri napr. závery konferencie organizovanej Konrad Adenauer Stiftung z októbra 2012, kde ich potvrdili dokonca akademici zo Zimbabwe, [online] dostupné: http://www.kas.de/wf/doc/kas_33080-1522-1-30.pdf?130117081413.

spôsobený politickou nevôľou a tlakom zo strany Zimbabwe. Pre regionálnu i subregionálnu ochranu na africkom kontinente je príznačné (a rozhodnutie *Campbell proti Zimbabwe* je toho dôkazom), že tento najprominentnejší prípad v histórii rozhodovania Tribunálu sa netýkal hospodárskej integrácie²⁴ v oblasti južnej Afriky, ale závažných nedostatkov v oblasti vlády práva a demokracie na národnej úrovni, konkrétne v oblasti ľudských práv, a nezlučiteľnosti týchto nedostatkov s právnymi zásadami SADC. Na tomto mieste nebudeme ďalej skúmať dôvody rozpustenia Tribunálu, ale skôr poukážeme na najnovší vývoj v tejto kauze, ktorá je zaujímavá z hľadiska medzinárodného práva (a špecificky medzinárodného práva ľudských práv).

Prvý zaujímavý aspekt sa týka faktu, že v apríli 2011 podali jednotlivci z radov vyvlastnených farmárov sťažnosť k Africkej komisii pre ľudské práva a práva národov (Africká komisia) proti rozpusteniu Tribunálu²⁵ a dve nevláadne organizácie²⁶ zároveň požiadali Africký súd pre ľudské práva a práva národov (Africký súd) podľa čl. 4 Protokolu k Africkej Charte o ustanovení Afrického súdu o poradný posudok²⁷ k otázke legality rozpustenia Tribunálu SADC. Sťažnosť k Africkej komisii požadujúca verdikt nariaďujúci opätovné sfunkčnenie Tribunálu uvádza, že rozpustením došlo k porušeniu ustanovení Charty, Zakladajúcej zmluvy SADC a Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, a to konkrétne o.i. práva na prístup k súdu a zásady vlády práva. Výsledok oboch konaní je otázný, avšak základná otázka, ktorú vývoj v tejto kauze priniesol, je nanajvýš zaujímavá: ak by Africká komisia či Africký súd konštatovali ilegality rozhodnutia o zrušení Tribunálu, tak by to bola na jednej strane jasná porážka snahy o zvyrazňovanie a presadzovanie širokého vnímania suverenity štátu, ktorá je často badateľná napríklad v postojoch afrických krajín v rámci medzinárodných organizácií, na druhej strane by takáto ingerencia do kompetencií členských štátov zrušiť určitý orgán nimi založenej medzinárodnej organizácie, a teda ich suverenity, mohla byť odôvodnená argumentom, ktorý s ohľadom na špecifický charakter ľudskoprávných záväzkov sa zaiste nezdá byť scestným, totiž že ak štáty raz dosiahnu určitú mieru ochrany ľudských práv, potom akýkoľvek krok späť, ktorý by túto dosiahnutú úroveň znižoval, je neprípustný. V tomto kontexte môžeme poukázať na zaujímavú paralelu, keďže tento argument kopíruje presvedčenie Ústavného súdu ČR, ktorý s ohľadom na euronovelou zavedenú zmeny Ústavy ČR k derogáčnej schopnosti medzinárodných zmlúv o ľudských právach konštatoval vo svojom náleze publikovanom pod číslom 403/2002 Sb. V júni 2002 nasledujúce: „žádnou novelu Ústavy nelze interpretovat v tom smyslu, že by jejím důsledkem bylo omezení již dosažené procedurální úrovně ochrany základních práv a svobod“. Ústavný súd pritom vychádzal z maximy čl. 9 ods. 2 Ústavy ČR, podľa ktorého zmeny podstatných náležitostí demokratického právneho štátu nie sú prípustné. I keď sa v prípade názoru českého Ústavného súdu jedná o vnútroštátny kontext a navyše jeho názor je vnímaný ako kontroverzný, považujeme použitú logiku za prenositeľnú aj do systému medzinárodného práva, keďže špecifikom ľudskoprávnej úpravy je o. i. nutnosť existencie procedurálnych

²⁴ SADC je medzinárodnou organizáciou zameranou predovšetkým na hospodársku spoluprácu, socio-ekonomický rozvoj a trvalý mier v oblasti južnej Afriky (pozri webovú stránku SADC, [online]dostupné na: www.sadc.int/about-sadc/overview/sadc-facts-figures/).

²⁵ Na stránkach Africkej komisie k prípadu informácie nie je možné nájsť, sú však dostupné napríklad zo stránok American University Washington College of Law, Center for Human Rights and Humanitarian Law [online] <http://hrbrief.org/2013/02/african-commission-set-to-review-dissolution-of-subregional-tribunal/>.

²⁶ South African Litigation Centre (SALC) a Pan African Lawyers Union (PALU).

²⁷ Request No 002/2012 by The Pan African Lawyers' Union (PALU) and Southern African Litigation Centre.

garancií, t.j. umožnenie prístupu k ochrane ľudských práv a slobôd, bez garancie ktorého by bola ochrana ľudských práv len ilúziou.

Druhým zaujímavým aspektom súvisiacim s prípadom *Campbell proti Zimbabwe* je postoj juhoafrických súdov. Tieto svojimi rozhodnutiami umožnili vykonateľnosť rozsudku Tribunálu SADC proti Zimbabwe na území Juhoafrickej republiky a Ústavný súd Juhoafrickej republiky svojím rozhodnutím zo dňa 27. júna 2013²⁸ umožnil exekúciu štátneho majetku Zimbabwe na území Juhoafrickej republiky za účelom realizácie odškodnenia štátom Zimbabwe vyvlastnených farmárov, ako bolo nariadené rozhodnutím Tribunálu SADC. Jedná sa tak podľa nášho názoru o prípad, kedy vnútroštátny súd nerešpektoval imunity štátu z dôvodu porušovania ľudských práv. Táto konštrukcia sa objavila v nedávnom spore medzi Talianskom a Nemeckom vo veci jurisdikčných imunít, kedy Taliansko okrem iného argumentovalo, že hrubé porušenia ľudských práv predstavujú výnimku z jurisdikčnej imunity štátov.²⁹ Už s ohľadom na rozdielnu závažnosť porušenia ľudskoprávnych záväzkov v porovnaní s prípadom *Campbell proti Zimbabwe* (v prípade Talianska proti Nemecku šlo o zverstvá páchané jednotkami SS na území Grécka počas druhej svetovej vojny, kým v prípade *Campbell a ostatní proti Zimbabwe* šlo „len“ o vyvlastnenie) je možné predpokladať, že v prípadnom spore medzi Zimbabwe a Južnou Afrikou by MSD takýto postup označil za porušenie medzinárodného práva, konkrétne jurisdikčných imunít Zimbabwe.³⁰

10.1.2 Jednotný normatívny rámec?

Právna úprava pôsobenia subregionálnych organizácií a nárast ich počtu priniesli ďalší zaujímavý aspekt v podobe otázky normatívnych prameňov ľudskoprávnych záväzkov, ktorých kontrolným mechanizmom jednotlivé súdne orgány subregionálnych organizácií sú. Táto otázka vyvstáva predovšetkým preto, že na jednej strane nachádzame v relevantných dokumentoch jednotlivých organizácií odkaz na Chartu³¹, na druhej strane v niektorých subregiónoch dochádza k vývoju samostatných ľudskoprávnych štandardov vyjadrených i formálne napríklad v podobe dokumentu Juhoafrického rozvojového spoločenstva - Charty základných sociálnych práv SADC³². Proti existencii takýchto samostatných ľudskoprávnych katalógov hovorí ich potenciál k fragmentácii panafrických štandardov ľudskoprávnej ochrany a integrácie vytváraných Chartou. Je to práve Charta, ktorá by (spolu s ďalšími panafrickými ľudskoprávnymi dokumentmi)³³ mala tvoriť

²⁸ Constitutional Court of South Africa, *Government of the Republic of Zimbabwe v Fick and Others*, Case CCT 101/12 [2013] ZAC 22, znenie rozsudku [online] dostupné na: <http://www.saflil.org/za/cases/ZACC/2013/22.html>.

²⁹ MSD, *Nemecko proti Taliansku*, rozsudok zo dňa 03. februára 2012. Pozri predovšetkým odlišné stanoviská sudcov Cancado Trindade a Yusufa, ktorí takúto výnimku pripúšťajú.

³⁰ Zaujímavé je, že Ústavný súd Juhoafrickej republiky vychádzal jednoducho z toho, že sa Zimbabwe svojej imunity vzdalo (pozri rozhodnutie *Government of the Republic of Zimbabwe v Fick and Others*, op.cit., ods. 32-35).

³¹ Napríklad čl. 4 písm. g) Zakladajúcej zmluvy ECOWAS, čl. 6 písm. d) Zakladajúcej zmluvy EAC. V prípade SADC síce zakladajúca zmluva ani ďalšie dokumenty explicitnú zmienku o Africkej charte neobsahujú, ale Tribunál SADC sa v už spomínanom rozhodnutí *Campbell and 78 others v Zimbabwe* extenzívne odvolával na ACHLP a dokonca i rozhodnutia Africkej komisie pre ľudské práva (pozri strany 20, 21, 30, 32, 47 uvedeného rozhodnutia).

³² Charter of Fundamental Social Rights in SADC [online] dostupné z: <http://www.sadc-tribunal.org/docs/CharterFundamentalSocialRights.pdf>.

³³ Na myslí máme predovšetkým ďalšie dokumenty záväzné podobne ako Charta pre členské štáty Africkej únie, napríklad Africká Charta o právach a blahobyte dieťaťa (African Charter on the Rights and Welfare of the Child).

jednotný normatívny prameň a teda i štandard ľudskoprávných záväzkov aj na subregionálnej úrovni – vyplýva to už z faktu, že všetky štáty Africkej únie sú jej zmluvnými stranami. Členské štáty tak majú v konečnom dôsledku i právnu povinnosť zabezpečiť, aby v rámci výkonu ich jurisdikcie (a teda i pre prenesení právomocí na subregionálne organizácie) nedochádzalo k znižovaniu štandardov ochrany ľudských práv garantovaných Chartou. Na druhej strane je ale pochopiteľné, že s ohľadom na veľkosť afrického kontinentu a rozdielnu úroveň ochrany i ochoty k spolupráci v oblasti ľudských práv môžu byť subregionálne systémy prínosné. Pri vytváraní ich právneho rámca však musia brať do úvahy i vyššie spomínané argumenty.

10.2 Dôsledky proliferácie

10.2.1 *Forum shopping*

Nárast počtu subregionálnych kontrolných ľudskoprávných mechanizmov a pozícia Charty ako referenčného ľudskoprávneho dokumentu vytvára situáciu, kedy zmluvne stanovené kontrolné mechanizmy - Africký súd pre ľudské práva a práva národov (ďalej len Africký súd), resp. Africká komisia pre ľudské práva a práva národov (ďalej len Komisia)³⁴ stratili monopol na interpretáciu a kontrolu jej dodržiavania. Charta ani ďalšie relevantné dokumenty Africkej únie však s existenciou ďalších kontrolných mechanizmov (ktorých interpretácia Charty môže byť i zásadne odlišná) nijak nepočítajú a tým problematiku vzťahu subregionálnych judičiálnych a kvázi-judičiálnych orgánov a Afrického súdu nijak neupravujú.³⁵ Neexistuje tak nielen formálna súdna hierarchia medzi nimi, ale absentuje prakticky akákoľvek ich vzájomná koordinácia. Dôsledkom takejto situácia je reálne nebezpečenstvo odlišnej interpretácie ustanovení Charty jednotlivými judičiálnymi orgánmi na panafrickej, či subregionálnej úrovni.³⁶ Zároveň existencia viacerých fór s konkurujúcou osobnou a materiálnou jurisdikciou vytvára možnosti pre tzv. *forum shopping*, t.j. možnosť, že si sťažovateľ vyberie pre neho z hľadiska ochrany práv najvýhodnejšie fórum.³⁷ Obecne je *forum shopping* vnímaný ako negatívny úkaz, keďže má potenciál narušovať autoritu súdnych orgánov, vytvárať kolidujúce rozhodnutia či umožňovať vedenie nekonečných súdnych sporov.³⁸ Na druhej strane je možné uvažovať i o pozitívnom dopade *forum shopping* a to v tom zmysle, že možnosť voľby sťažovateľa znamená umožnenie prístupu k fóru, ktoré mu poskytne optimálnu či najvyššiu mieru ochrany jeho práv.

³⁴ Tento súd vznikol (spolu s Africkou komisiou pre ľudské práva a práva národov) ako kontrolný mechanizmus Africkej charty ľudských práv a práv národov 25. januára 2004 po tom, čo došlo k ratifikácii príslušného protokolu (Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights), pozri čl. 2 tohto protokolu.

³⁵ K otázke vzťahu Súdneho dvora ECOWAS a Afrického súdu, a k otázke potreby vzniku systému kooperácie s Africkým súdom pozri krátku analýzu viceprezidenta Súdneho dvora ECOWAS: EL MANSOUR, T.: The relationship between the ECOWAS court of justice and the future African court on human and peoples' rights (21.12.2006). [online] dostupné z: http://www.africancourtcoalition.org/content_files/files/RelationshipbetweenECOWASCourtandAfricanCourt.doc (10.12.2010).

³⁶ V kontexte pôsobenia Súdneho dvora ECOWAS rovnaký názor i EBOBRAH, S. T.: Critical Issues in the Human Rights Mandate of the ECOWAS Court of Justice. *Journal of African Law*. 2010, 54(1), s. 24.

³⁷ *Ibid.*, s. 14.

³⁸ K problematike *forum shopping* v kontexte ľudských práv pozri HELFER, L. R.: Forum shopping for human rights. *University of Pennsylvania Law Review*. December 99, vol. 148(Issue 2), 288-400.

Až prax však ukáže, či sa tu naznačené riziká či negatívne dopady skutočne objavia, alebo sa tento problém ukáže ako v praxi nerelevantný - napríklad z dôvodu už existujúcich prekážok v prístupe k súdnym orgánom: vysokým nákladom súdnych konaní, problematickej geografickej dostupnosti súdnych inštitúcií, obecne prevládajúcej nedôvery voči týmto inštitúciám či politickej nevôli členských štátov implementovať ich rozhodnutia.³⁹ Určitú úlohu zohráva i fakt, že kým niektoré subregionálne mechanizmy umožňujú podávanie individuálnych sťažností⁴⁰ (ECOWAS dokonca i bez podmienky vyčerpania vnútroštátnych opravných prostriedkov)⁴¹, prístup jednotlivca k Africkému súdu je podmienený príslušnou deklaráciou dotknutého štátu, ktorou podanie individuálnej sťažnosti akceptuje.⁴²

10.2.2 Princípy *res iudicata* a *lis pendens*

Vyššie popísaná proliferácia subregionálnych súdnych orgánov s ľudsko-právnym mandátom a ich vzťah k Charte a k jej panafrickým kontrolným mechanizmom (Africký súd a Africká komisia) vyvoláva okrem problematiky *forum shopping* i celú radu ďalších otázok. Medzi tie urgentné patrí otázka prípustnosti sťažností v prípadoch, ktoré buď už boli rozhodnuté (princíp *res iudicata*) iným súdnym orgánom, alebo keď daný prípad už prejednáva iný súdny orgán (*lis pendens*). Tieto otázky sa nastoľujú tak v rovine vertikálnej, t.j. vo vzťahu regionálnych a subregionálnych ľudskoprávnych kontrolných mechanizmov, ako aj vo vzťahu horizontálnom, t.j. vo vzťahu subregionálnych kontrolných mechanizmov navzájom (čo vyplýva o.i. z faktu, že mnohé africké štáty sú členmi hneď viacerých subregionálnych zoskupení).

Z pohľadu regionálneho - panafrického systému ochrany ľudských práv môžeme konštatovať, že Charta zakotvuje princíp *res iudicata*, avšak len v obmedzenej podobe. Čl. 56 ods. 7 stanoví, že súd nesmie pripustiť k rozhodnutiu spory, ktoré boli urovnané štátni podľa zásad Charty OSN alebo Charty (Africkej charty ľudských práv a práv národov). Keďže sa neprípustnosť týka len sporov, ktorých stranami boli štáty, nie je čl. 56 ods. 7 (ani iné ustanovenie) Charty prekážkou pre prijateľnosť individuálnej sťažnosti vo veci, ktorá bola rozhodnutá na inej, t.j. napríklad subregionálnej úrovni.⁴³ Podotknime ešte, že

³⁹ Príkladom praktických prekážok stabilného fungovania (s dôsledkami pre dôveryhodnosť inštitúcie) je súčasná neistá budúcnosť Tribunálu SADC, ktorého činnosť bola fakticky členskými štátni pozastavená potom, čo rozhodol v neprospech Zimbabwe v prípadoch týkajúcich sa vyvlastňovania majetku bielych farmárov (prípád *Campbell and 78 others v Zimbabwe*, SADC(T) Case Number 2/2007). Tribunál v niekoľkých rozhodnutiach svoje stanovisko potvrdil a prípad posunul na riešenie vrcholným orgánom SADC, ktoré však namiesto presadenia rozhodnutí Tribunálu nariadili audit a zákaz prijímania nových sťažností, čím prakticky Tribunál znefunkčnili. K tomuto pozri dokument Human Rights Watch, Regional Court's Future Hangs in the Balance. Q&A: The SADC Tribunal. 11. augusta 2011, dostupné z WWW: <http://www.hrw.org/news/2011/08/11/sadc-qa-tribunal>.

⁴⁰ Podrobnejšie pozri VILJOEN, F.: International Human Rights Law in Africa. Op.cit., s. 507 a nasl.

⁴¹ Pozri čl. 10 písm. d) Supplementary Protocol A/SP.1/01/05 Amending Protocol A/P.1/7/91 on the Community Court of Justice, ktorý stanoví podmienky prijateľnosti individuálnej sťažnosti k Súdnemu dvoru ECOWAS; pozri tiež EBOBRAH, S. T. Critical Issues in the Human Rights Mandate of the ECOWAS Court of Justice. Journal of African Law. 2010, 54(1), s.9.

⁴² Čl. 5 ods. 3 v spojení s čl. 34 ods. 6 Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights.

⁴³ Zaujímavou otázkou je tiež, či existuje pre jednotlivca povinnosť podať sťažnosť pred subregionálnym orgánom ako súčasťou splnenia podmienky vyčerpania vnútroštátnych opravných prostriedkov ako obecnej podmienky prijateľnosti ľudskoprávnej sťažnosti na regionálnej úrovni.

podávanie sťažností k Africkému súdu v prípade neúspechu pred subregionálnym fórom by Africký súd postavilo do roly akého „odvolacieho súdu“, ktorým zaiste nie je. Determinujúcim faktorom v otázke možnosti znovu predložiť rovnakú a už rozhodnutú vec inému súdnemu alebo kvázi-súdnemu orgánu je nielen len právna úprava Charty, ale aj právna úprava finality rozhodnutí jednotlivých subregionálnych kontrolných mechanizmov. Prístupy sa v tomto ohľade môžu rôzniť, avšak tú analyzované právne úpravy ECOWAS, EAC a SADC zakotvujú finalitu svojich rozhodnutí,⁴⁴ čo prakticky vylučuje možnosť podania sťažnosti v tej istej veci k príslušným regionálnym (ale aj prípadne iným subregionálnym) inštitúciám.

Konkurujúca „materiálna“ i osobná jurisdikcia nielen vytvára potenciál pre *forum shopping*, ale nastoľuje i otázku aplikácie zásady *lis pendens*. Z pohľadu Charty žiadne z jej ustanovené nebránia prijatiu sťažnosti vo veci, v ktorej sťažovateľ začal konanie i pred iným judičiálnym alebo kvázi-judičiálnym orgánom. Absentujúca úprava problematiky *lis pendens* v Charte tak má za následok, že jednotlivci majú v súčasnosti možnosť podať sťažnosť, *inter alia*, na regionálnej úrovni (Africký súd a Africká komisia), ako aj na úrovni subregionálnej. Prvým (nám známym) prípadom, v ktorom sa problematika *lis pendens* prakticky objavuje, je vec Hissene Habrého v podobe sťažností, ktoré podal k Súdnemu dvoru ECOWAS a tiež k Africkému súdu pre ľudské práva a práva národov. Pripomeňme len, že obvinenia⁴⁵ proti tomuto bývalému čadskému prezidentovi boli vznesené na národnej úrovni (trestné oznámenie bolo podané v Senegale⁴⁶ a v Belgicku⁴⁷), pričom z dôvodu zastavenia trestného stíhania Habrého v Senegale a jeho nevydania do Belgicka bola vec k riešeniu predložená nielen Senegalom Africkej únii, ale Belgicko tiež predložilo MSD žiadosť⁴⁸ ohľadne plnenia záväzku Senegalu *aut dedere aut judicare*. V tejto komplikovanej medzinárodnoprávnej situácii Habré podal sťažnosti na porušenia svojich práv - jednak k Africkému súdu pre ľudské práva a práva národov, a jednak k Súdnemu

Takáto povinnosť neexistuje už s ohľadom na význam uvedenej podmienky, ktorým je poskytnúť danému štátu v rámci výkonu národnej jurisdikcie možnosť nápravy porušenia ľudských práv.

⁴⁴ Pozri čl. 38 ods. 1 Zakladajúcej zmluvy EAC, čl. 24 ods. 3 Protokolu o Tribunáli SADC, čl. 19 Protokolu o Súdnom dvore Spoločenstva (ECOWAS) Doc. A/P1/7/91.

⁴⁵ Hissene Habré je obviňovaný zo zločinov proti ľudskosti, vojnových zločinov a mučenia. Podľa špeciálnej komisie, vytvorenej po jeho zvrhnutí v roku 1990, viac než 40 000 ľudí sa stalo obeťami exekúcií, mučenia, svojvoľného zadržiavania a uväzňovania, či popráv bez súdneho procesu (pozri Chad: Report of the Commission of Inquiry into the Crimes and Missappropriations Committed by Ex-President Habré, His Accomplices and/or Accessories (May 7, 1992), s. 91, [online] dostupné: <http://www.usip.org/files/file/resources/collections/commissions/Chad-Report.pdf>).

⁴⁶ Pozri rozhodnutie odvolacieho súdu z 20. Marca 2001, dostupné vo francúzskom jazyku [online]: http://www.haguejusticeportal.net/Docs/NLP/Senegal/Habr%E9_Cour_Cassation_Arr%EAT_20-3-2001.pdf; pozri tiež komentár k rozhodnutiu: KIRGIS, F. L.: The Indictment of a Former Head of State in Senegal. In ASIL Insights [online]. Washington DC: American Society of International Law, Feb. 2000 [cit. 2011-11-07]. Dostupné z: <http://www.asil.org/insigh41.cfm>.

⁴⁷ Sťažovatelia sa obrátili na belgické súdy, dovolávajú sa vnútroštátnych noriem umožňujúcich výkon univerzálnej jurisdikcie v súvislosti so zločinními podľa medzinárodného práva spáchanými mimo belgické územie. V septembri 2005 belgický prokurátor vydal medzinárodný zatykač, obviňujúc Habrého zo zločinov proti ľudskosti, vojnových zločinov, mučenia a ďalších závažných porušení medzinárodného humanitárneho práva; Belgicko v ten istý deň požiadalo o vydanie, avšak Senegal opakovane nereagoval (pozri Committee Against Torture, *Guengueng et al. v. Senegal*, Communication No. 181/2001, U.N. GAOR, 36th Sess., U.N. Doc. CAT/C/36/D/181/2001 [19 May 2006], bod 2.8, [online] dostupné z: <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/aafdd8e81a424894c125718c004490f6?Opendocument>).

⁴⁸ ICJ, Application Instituting Proceedings filed in the Registry of the Court on 19 February 2009, Questions Relating to the Obligation to Prosecure or Extradite (*Belgium v. Senegal*), pozri tiež rozsudok MSD vynesený v tejto veci zo dňa 20. júla 2012.

dvoru ECOWAS.⁴⁹ Africký súd však označil sťažnosť za neprijateľnú z dôvodu nedostatku jurisdikcie - Senegal v tej dobe ešte neakceptoval kompetenciu súdu rozhodovať o sťažnostiach jednotlivcov. Tento prípad tak (zatiaľ) neprispel k objasneniu celej rady zaujímavých aspektov, medzi ktoré patrí i otázka aplikácie zásady *lis pendens*. Potenciál kauzy Habré je však v tomto ohľade ešte nevyčerpaný, keďže, ako sme naznačili, je predmetom viacerých súdnych konaní na rôznych úrovniach – od národnej, cez subregionálnu, regionálnu až po medzinárodnú v podobe medzištátneho sporu pred MSD. Obecne môžeme konštatovať, že problematika *lis pendens* ostáva jednou z veľkých neznámych, ktorých skutočnú mieru rizika a praktické dopady objasní až existencia relevantnej praxe.⁵⁰

10.3 Záver

Nárast počtu subregionálnych afrických organizácií, ale predovšetkým postupné včleňovanie ľudskoprávných aspektov do ich pôsobnosti a s tým súvisiaca aktivizácia kontrolných mechanizmov prinášajú so sebou celú radu závažných otázok s dopadom na vzťah jednak k regionálnemu a univerzálnemu systému ochrany ľudských práv, a jednak k národným systémom. Otázka dôsledkov týchto procesov je z medzinárodnoprávneho hľadiska zaujímavá nielen z konkrétneho pohľadu snahy o zvyšovanie efektivity ochrany ľudských práv na africkom kontinente, ale i z pohľadu obecného dopadu na systém medzinárodného práva, napríklad v kontexte problematiky jeho fragmentácie.

Jedným zo sprievodných znakov prenikania ľudskoprávnej agendy do pôsobenia subregionálnych organizácií je rozširovanie jurisdikcie ich súdnych a kvázi-súdnych orgánov, pričom problematický je predovšetkým výkon jurisdikcie na základe implicitných právomocí, ako vo svojej judikatúre deklaroval napríklad Tribunál SADC či Súdny dvor EAC. *Prima facie* takýto postup prispieva k zvyšovaniu úrovne ochrany ľudských práv, avšak nesie so sebou riziká. Súdny aktivizmus môže byť štátni vnímaný ako jednanie organizácie *ultra vires* s následkom spochybnenie legitimacy (a prípadne i legality) výkonu jurisdikcie. Takto spochybnená legitimita môže viesť napríklad k neochote členských štátov rozhodnutia daného orgánu implementovať a má teda obecnú tendenciu podkopávať autoritu daného súdneho či kvázi-súdneho orgánu. V prípade Tribunálu SADC dokonca viedla, i keď nebola zaiste hlavným určujúcim faktorom vývoja, dokonca k rozpusteniu tohto súdneho orgánu. S ohľadom na vzťah dvoch pilierov systému medzinárodného práva, suverenity štátu a ochranu ľudských práv, bude zaujímavé sledovať rozhodnutie panafrických mechanizmov, ktoré sa v kontexte problematiky legality rozpustenia budú s oboma aspektmi a ich vzájomným vzťahom vysporiadať.

⁴⁹ Obama sťažnosťami Habré napadol svoje stíhanie, keďže k legislatívnym zmenám v Senegale, ktoré umožnili výkon jurisdikcie v súvislosti so zločinmi, z ktorých bol obvinený, došlo z časového hľadiska až potom, čo mal tieto činy spáchať. Habré tak argumentoval o.i. porušením čl. 15 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach (ICCPR) formulujúceho zásadu *nulla poena sine lege*, t.j. zákazu retroaktivity. Pozri *Hissène Habré v. Senegal*, Decision No. ECW/CJ/JUD/06/10, marg. 61 (Court of Justice of the Economic Union of West African States, 18 November, 2010), [online] dostupné z <http://www.hrw.org/en/habre-case>.

⁵⁰ Činnosť Afrického súdu vykazuje aktivizáciu až počas roku 2011, ale súd musel i ďalšie sťažnosti jednotlivcov odmietnuť z rovnakých dôvodov, ako v prípade Habrého, t.j. nedostatočnej osobnej jurisdikcie. Pozri napríklad *Soufiane Ababou v. People's Democratic Republic of Algeria*, ACTHPR Application 002/2011; *Daniel Amare and Mulugeta Amare v. Republic of Mozambique & Mozambique Airlines*, ACTHPR Application 005/2011 [online] dostupné z <http://www.african-court.org>.

Druhým sprievodným javom proliferácie sú prevládajúce nejasnosti ohľadne ľudskoprávnej normativity, ktorú súdne orgány subregionálnych organizácii aplikujú, prípadne by mali aplikovať. V súčasnosti je dominantným normatívnym zdrojom, často explicitne ukotveným, Africká charta ľudských práv a práv národov. Okrem toho však vznikajú tiež samostatné lokálne ľudskoprávne dokumenty, následkom čoho sa objavuje výrazné riziko roztrieštenosti interpretácie i aplikácie ľudskoprávnych ustanovení.

Pozícia Charty ako normatívneho štandardu a nárast počtu jej kontrolných mechanizmov vo forme súdnych orgánov subregionálnych organizácií znamená rozširovanie počtu fór aplikujúcich ten istý normatívny základ a vykonávajúc tak rovnakú „materiálnu“ i osobnú jurisdikciu ako Africký súd a Africká komisia. Spolu s absentujúcim systémom kooperácie medzi lokálnymi a regionálnymi kontrolnými mechanizmami tak vzniká výrazné riziko tzv. *forum shopping*, a vyvoláva tiež otázky súvisiace s možnosťou podať sťažnosť v tej istej veci k viacerým fórom (otázka aplikácie princípu *lis pendens*), resp. v prípade neúspešného výsledku pred jedným fórom podať sťažnosť znova pred odlišným súdnym alebo kvázisúdnym orgánom (*res iudicata*). Negatívne dopady týchto aspektov sú obecné známe a proces pokračujúceho nárastu počtu subregionálnych ľudsko-právnych kontrolných mechanizmov a zároveň ich narastajúca emancipácia v podobe aktívneho využívania ľudskoprávneho mandátu riziko ich realizácie zvyšujú. Súčasná absencia relevantnej praxe v tomto špecifickom kontexte však zatiaľ nedovoľuje dospieť k jednoznačnejším záverom, v akej intenzite sa tieto riziká budú prakticky realizovať a či teda v konečnom dôsledku prevážia pozitívne alebo negatívne dopady proliferácie subregionálnych mechanizmov na úroveň ochrany ľudských práv na africkom kontinente. Želateľná je pochopiteľne práva uvedená varianta.

11. Působení lidských práv (zakotvených v Evropské úmluvě o lidských právech) v horizontálních vztazích mezi jednotlivci

Lucie Nechvátalová¹

11.1 Úvod

Cílem následujícího následujícího příspěvku bude analýza problematiky účinku lidských práv v souvislosti s vývojem konceptu ochrany lidských práv na regionální, evropské, úrovni. Aby mohlo být demonstrováno, že koncept ochrany lidských práv se neustále vyvíjí a rozvíjí a není tak stagnujícím jevem, bude nejprve rozebrána stručně historie ochrany lidských práv. Poté bude poukázáno na jeden z nejrozvinutějších regionálních systémů ochrany lidských práv, který by mohl být v mnoha hlediscích inspirací pro univerzální mezinárodní úroveň. Konkrétně bude pozornost zaměřena na evropskou mezinárodní úroveň - na systém vytvořený Radou Evropy v souvislosti s Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod. Po vymezení základních východisek v souvislosti se zmiňovanou úmluvou, přejdeme k rozboru horizontálního účinku lidských práv, tedy co se pod tímto pojmem skrývá a jaké existují druhy. Dále budou uvedeny dva případy Evropského soudu pro lidská práva, ve kterých by zřejmě šlo uvažovat o (horizontálním) působení lidských práv ve vztahu mezi jednotlivci. A na závěr bude zhodnoceno, co může znamenat, resp. přinést horizontální účinek lidských práv pro jednotlivce.

11.2 Lidská práva v mezinárodním právu

Koncept ochrany lidských práv byl původně vyvinut k ochraně jednotlivce před státem, který svou moc ne zřídkakdy zneužíval vůči jednotlivcům na svém území. Nejdůležitější vývoj tohoto konceptu se odehrával především v 18. století, kdy docházelo k revolucím, které ústily k vytvoření vnitrostátních katalogů lidských práv.² Jednalo se tedy o vnitrostátní úpravu lidských práv, ve které byla chráněna práva jednotlivce proti státu jako suverénu na určitém území. Tyto dva subjekty (jednotlivec a stát) nebyly v rovném, horizontálním postavení, nýbrž v nerovném, vertikálním postavení. Lidská práva tak působila vertikálně a chránila jednotlivce (v podřazeném postavení) před státem (v nadřazeném postavení).

Z hlediska moderního pojetí konceptu lidských práv a jejich ochrany byly dále důležité události 2. světové války a události po tomto období. V souvislosti se spáchanými zločiny během 2. světové války zůstaly pojmy rovnost mezi lidmi a lidská důstojnost³ pouze prázdny pojmy a víra v práva lidí byla otřesena. Mezinárodní společenství se proto rozhodlo vstoupit do oblasti lidských práv, která byla do té doby záležitostí čistě vnitrostátní,⁴ a přistoupilo k regulaci lidských práv normami mezinárodního práva. Chtělo

¹ Mgr. Lucie Nechvátalová, Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Katedra mezinárodního a evropského práva. Tento příspěvek je podporován rektorem MU dle programu: Podpora studentských projektů na MU (specifický výzkum, program rektora) - Kategorie A - Podpora grantových projektů specifického výzkumu, identifikační kód projektu MUNI/A/0900/2012.

² KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M.: Evropská úmluva o ochraně lidských práv. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2012. s. 5.

³ Tyto dvě kategorie, rovnost a důstojnost, jsou řazeny mezi základní pilíře, na kterých stojí moderní pojetí konceptu lidských práv, viz MCBETH, A., NOLAN, J., RICE, S.: *The International Law of Human Rights*. Oxford: University Press, 2011. s. 15.

⁴ PARLETT, K.: *The Individual in the International Legal System*. Cambridge: University Press, 2011. s. 337 – 339.

tímto působit jako určitá „brzda“, na kterou by se mohlo v případě nesprávného vývoje každého jednotlivého státu – tedy v případě, že by porušoval lidská práva osob nacházejících se na jeho území – „šlápnout“. Aby tyto normy mohly být vykládány a aplikovány, byly založeny také odpovídající mezinárodní mechanismy. V celku se jednalo o komplementární systém ochrany lidských práv (jak na univerzální úrovni, tak na regionálních úrovních), který byl doplňkovým k vnitrostátnímu. Jednotlivci se tímto krokem přiznala možnost, resp. právo, na základě něhož mohl (a nadále může) podávat stížnosti k těmto mezinárodním mechanismům na stát v případě, že nezaručuje ochranu jeho lidských práv chráněných mezinárodním právem.

11.3 (Evropská) Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod⁵

Jak již bylo naznačeno výše, mezinárodní systémy ochrany lidských práv byly vytvořeny jak na univerzální,⁶ tak na regionálních úrovních.⁷ Jedním z těchto regionálních systémů, který je považován za nejefektivnější,⁸ je systém založený Radou Evropy. V tomto systému je důležitá především Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Evropská úmluva“). Ta zaručuje hlavně základní politická a občanská práva a na jejím základě byl vytvořen Evropský soud pro lidská práva (dále jen „ESLP“), mechanismus, který rozhoduje spory ohledně porušení lidských práv zaručených Evropskou úmluvou a interpretuje její ustanovení. Smluvními státy Evropské úmluvy je nyní 47 států, z toho 28 členských států Evropské unie.⁹

Pro další výklad je nejdůležitější čl. 1 Evropské úmluvy, který stanoví, že „vysoké smluvní strany přiznávají („secure“) každému, kdo podléhá jejich jurisdikci, práva a svobody uvedené v Hlavě I této Úmluvy.“ Smluvní státy se tedy zavazují k tomu, že ochrání jednotlivcům práva zaručená jim Evropskou úmluvou. Pokud smluvní stát zmiňovanou povinnost poruší, odpovídá v režimu mezinárodního práva. Z hlediska mezinárodněprávní odpovědnosti se má za to, že státy mají odpovídat za jednání svých orgánů, příp. fyzických a právnických osob, které daným jednáním pověřily.¹⁰ Lidská práva chráněná Evropskou úmluvou tak mají vertikální účinek, chrání jednotlivce před porušením jeho lidských práv státem. Otázkou v této souvislosti je, zda Evropská úmluva opravdu chrání jednotlivce před porušením jeho lidských práv, vyplývajících mu z ní, pouze státem nebo také jiným jednotlivcem. Tedy zda mají práva zaručená Evropskou úmluvou i horizontální účinek.

⁵ Úmluva o ochraně základních práv a svobod ze dne 4. 11. 1950, účinná od 3. 9. 1953.

⁶ V rámci OSN je možné zmínit systém ochrany např. politických a občanských práv, který vznikl přijetím Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (a jeho Opčních protokolů). Jako mezinárodní mechanismus, který vydává stanoviska ohledně porušení či neporušení zmiňovaného Paktu, byl vytvořen Výbor OSN pro lidská práva, viz MCBETH, A., NOLAN, J., RICE, S.: *The International Law of Human Rights*. Oxford: University Press, 2011. s. 259 – 260.

⁷ Vedle dále uvedeného systému Rady Evropy existují i jiné regionální systémy ochrany lidských práv, např. Meziamerický systém, či Africký systém, viz POTOČNÝ, M., ONDŘEJ, J.: *Mezinárodní právo veřejné: zvláštní část*. 6. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011. s. 347 – 354.

⁸ BATES, E. *The Evolution of the European Convention on Human Rights: From its Inception to the Creation of a Permanent Court of Human Rights*. Oxford: University Press, 2010. s. 2.

⁹ Who We Are. Council of Europe [online]. 2012 [citováno 30. 8. 2013]. Dostupné z: <http://www.coe.int/aboutCoe/index.asp?page=quisommesnous&l=en>.

¹⁰ MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné: jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5., podst. upr. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 319 – 323 s.

11.4 Horizontální účinek lidských práv obecně

Abychom mohli stanovit, zda v souvislosti s Evropskou úmluvou můžeme mluvit o horizontálním účinku lidských práv, je potřeba si tento pojem přiblížit. Primárně je nutno poukázat na fakt, že zkoumaný problém není v mezinárodním právu běžným jevem. Dalo by se říci, že tento jev není relevantní z hlediska mezinárodního práva z důvodu jeho specifických vlastností jako právního systému. V právní úpravě, minimálně na úrovni evropského mezinárodního práva, se s tímto jevem explicitně vyjádřeným nesetkáváme. To však samozřejmě neznamená, že nemůže být obsažen v normách mezinárodního práva implicitně. S pojmem horizontálního účinku lidských práv se setkáváme spíše v zahraniční odborné literatuře.¹¹

Vymezení pojmu horizontálního účinku lidských práv se v odborné literatuře poměrně liší.¹² Jak je pojat, je však podstatné pro pochopení tohoto pojmu, stejně jako pro jeho případné další zkoumání. Obecně jsme již výše uvedli, že horizontální účinek lidských práv označuje působení lidských práv ve vztazích mezi jednotlivci (soukromými stranami).¹³ Konkrétně pak existuje dělení horizontálního účinku lidských práv na tzv. přímý a tzv. nepřímý horizontální účinek.

Podstatou přímého horizontálního účinku je, že se jednatel může dovolávat porušení svých lidských práv přiznaným mu mezinárodním právem proti jinému jednotlivci. V prostředí mezinárodního práva se nesetkáváme s možností žalovat jiného jednotlivce za taková porušení před mezinárodním soudem.¹⁴ I přesto, že jednatel má bezpochyby jiné postavení v moderním mezinárodním právu, nežli tomu bylo v minulosti v tradičním mezinárodním právu¹⁵ a lze si představit situaci, kdy by se státy dohodly na možnosti žalovat jednotlivce jednotlivcem před určitými mezinárodními institucemi, nyní tato situace zřejmě nastat nemůže. Vedle uvedeného vymezení je ale nutné upozornit, že za přímý horizontální účinek je označováno také působení lidských práv mezi jednotlivci v případě, kdy je mezinárodní právo (konkrétně např. Evropská úmluva) aplikováno

¹¹ MOUTEL B.: *L'effet horizontal de la Convention européenne des droits de l'homme en droit privé français: Essai sur la diffusion de la CEDH dans les rapports entre personnes privées*. Dizertační práce. Limoges: Université de Limoges. 2006 [online] (citováno 9. 10. 2013). Dostupný z: <http://epublications.unilim.fr/theses/2006/moutel-beatrice/moutel-beatrice.pdf>; VAN DER PLANCKE, V., VAN LEUVEN, N.: *La privatisation du respect de la Convention européenne des droits de l'homme: faut-il reconnaître un effet horizontal généralisé?* In: *Entre ombres et lumières: cinquante ans d'application de la convention européenne des droits de l'homme en Belgique*. Bruxelles: Bruylant, 2008, 426 s. ISBN 978-2-8027-2491-9. S. 191-279; HOFFMAN, D., ROWE, J. *Human Rights in the United Kingdom. An Introduction to the Human Rights Act 1998*. Oxford: Longman, 2009, s. 86; LENSKI, S.-Ch.: *Human Rights Obligation in Multipolar Legal Relationships*. s 143 – 144. In: ZIEGLER, K., S.; HUBER, P., M.: *Current Problems in the Protection of Human Rights*. Oxford: Hart Publishing Ltd. 266. s.

¹² KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv*. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 88.

¹³ Viz CLAPHAM, A.: *Human Rights Obligations of Non-State Actors*. Oxford: University Press, 2006. s. 349 – 350; CHEREDNYCHENKO, O.: *Towards the Control of Private Acts by the European Court of Human Rights?* *Maastricht Journal*. 2006. vol. 13, No. 2, s. 195 – 196.

¹⁴ K tomu viz CLAPHAM, A.: *Human Rights Obligations of Non-State Actors*. Oxford: University Press, 2006. s. 349.

¹⁵ Tedy není již pouze destinatářem výhod, ale uznaným subjektem mezinárodního práva, byť s marginální subjektivitou, který se může dovolat porušení svých práv před mezinárodním orgánem, viz MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodní právo veřejné: jeho obecná část a poměr k jiným právním systémům, zvláště k právu českému*. 5., podst. upr. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, 156 s. K otázce postavení jednotlivce v mezinárodním právu srov. PARLETT, K.: *The Individual in the International Legal System*. Cambridge: University Press, 2011.

vnitrostátním soudcem přímo v konkrétním sporu mezi jednotlivci.¹⁶ Mezinárodní právo tak proniká do vnitrostátního.

V případě nepřímého horizontálního účinku se jedná o situaci, kdy jednotlivci byla jeho lidská práva porušena jiným jednotlivcem. V tomto případě však jednotlivce nežaluje přímo „porušitele-jednotlivce“, nýbrž stát. Stát se totiž zavázal k ochraně lidských práv jednotlivců na svém území, a pokud je neochrání před jinými jednotlivci, jednotlivce, kterému byla lidská práva porušena, se může dovolávat, že stát nepodnikl všechny kroky k tomu, aby tato jeho práva ochránil.¹⁷

Pokud se zaměříme na výše vymezené pojmy, pak nám mohou vyvstat následující otázky, na které si odpovíme v průběhu příspěvku. Jednak zda může mezinárodní smlouva zavazovat jednotlivce v oblasti lidských práv? A dále kdo je odpovědný za porušení lidských práv jednotlivcem, pokud je to možné? Jako obecná východiska můžeme uvést, že mezinárodní smlouva zavazuje smluvní strany, které jí uzavřely. V případě Evropské úmluvy se jedná o členské státy Rady Evropy.¹⁸ Konkrétně se státy v čl. 1 Evropské úmluvy zavázaly, že každému [jednotlivci] v jurisdikci daných států budou přiznána práva a svobody uvedené v Evropské úmluvě. Nikde v této úmluvě však není stanoveno, že státy mají chránit zmiňovaná práva pouze v souvislosti s jednáním státu. V judikatuře ESLP byl vytvořen koncept tzv. pozitivních povinností státu.¹⁹ Podstata tohoto konceptu plyne z výše uvedené myšlenky, že státy se nezavázaly pouze k ochraně lidských práv jednotlivců samy před sebou a spočívá v tom, že stát má podniknout veškeré kroky k ochraně lidských práv jednotlivců před zásahy i „nestátními aktéry“.²⁰

11.5 Případy ESLP v souvislosti s horizontálním účinkem

Přímo pojem horizontální účinek lidských práv není v rozsudcích ESLP explicitně vyjádřený.²¹ Můžeme se s ním setkat pouze v několika souhlasných či odlišných stanoviscích soudců u některých rozsudků.²² I přesto, že účinek lidských práv není

¹⁶ CLAPHAM, A.: Human Rights Obligations of Non-State Actors. Oxford: University Press, 2006, s. 349-350; či KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M.: Evropská úmluva o ochraně lidských práv. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2012., s. 5; tamtéž, s. 38: Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 30. 11. 1999, *Brochu proti Francii*, stíž. č. 41333/98, § 8.

¹⁷ Např. rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 26. 3. 1985, *X. a Y. proti Nizozemí*, stíž. č. 8978/80, odst. 23.

¹⁸ Zdá se, že smluvní stranou bude moci být v budoucnu i Evropská unie. Ta si stanovila v čl. 6 odst. 2 Smlouvy o Evropské unii (ve znění po Lisabonské smlouvě), že „[u]nie přistoupí k Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod“. O tomto přistoupení jedná s Radou Evropy, viz např. DOUGLAS-SCOTT, S.: The Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights after Lisbon. In: DE VRIES, S., BERNITZ, U., WEATHERILL, S.: The Protection of Fundamental Rights in the EU after Lisbon. Oxford: Hart Publishing, 2013. s. 153-179.

¹⁹ SPIELMANN, Dean. The European Convention on Human Rights: The European Court of Human Rights. In: OLIVER, D., FEDTKE, J.: Human Rights and the Private Sphere. New York: Routledge-Cavendish, 2007. s. 427 - 464.

²⁰ CLAPHAM, A.: Human Rights Obligations of Non-State Actors. Oxford: University Press, 2006, s. 351 či MOWBRAY, A.: The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights. Oxford: Hart Publishing, 2004, s. 225.

²¹ Autorka vychází ze svého výzkumu judikatury ESLP, kdy do vyhledávače na webových stránkách judikatury ESLP (hudoc.echr.coe.int) zadala jako klíčové slovo „horizontální“.

²² Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 9. 4. 2009, *Šilih proti Slovinsku*, stíž. č. 71463/01, s. 54 (souhlasné stanovisko soudce Zupančiče); rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 22. 3. 2012, *Konstantin Markin proti Rusku*, stíž. č. 30078/06, s. 60 (částečně souhlasné a částečně odlišné stanovisko soudce Pinto de Albuquerque).

explicitně označený jako horizontální, lze v některých případech ESLP spatřovat působení lidských práv mezi jednotlivci. A to v souvislosti s pozitivními povinnostmi státu.

A. proti Spojenému království²³

Podstata tohoto případu před ESLP tkvěla v tom, že nevlastní otec zacházel špatně se svým nevlastním synem. Konkrétně měl otec chlapce bít značnou silou rákoskou vícekrát nežli jednou. Klíčové ve sporu tedy bylo, zde zacházení (bití) ze strany nevlastního otce spadá pod jednání zakázané čl. 3 Evropské úmluvy, neboli zda synovi bylo porušeno právo nebýt podroben špatnému zacházení.

ESLP rozhodl, že výše uvedené zacházení dosahuje takového stupně závažnosti, že je porušením čl. 3.²⁴ Kotázce, zda může být shledán stát odpovědný za bití dítěte jeho nevlastním otcem, ESLP uvedl, že čl. 1 Evropské úmluvy zavazuje smluvní státy zajistit všem jednotlivcům v jejich jurisdikci práva a svobody uvedené v Evropské úmluvě. Dovedl tedy z tohoto článku a z čl. 3 Evropské úmluvy, že smluvní státy musí učinit veškerá opatření, aby jednotlivci v jejich jurisdikci byli ochráněni před jednáním spadajícím pod čl. 3, včetně toho činěného jinými jednotlivci.²⁵

Spojené království dovozovalo v rámci trestního řízení takovou obhajobu spočívající v tom, že zacházení mohlo být kvalifikováno jako rozumný trest. Přičemž bylo na státním zástupci dokázat, že zacházení přesáhlo tuto úroveň. Toto se však nepodařilo státnímu zástupci dokázat (i přesto, že zacházení dosahovalo takové úrovně závažnosti, že spadalo pod čl. 3 Evropské úmluvy). A protože porota nevlastního otce na základě uvedeného obhajoby osvobodila, ESLP v tomto spatřoval nesplnění (pozitivní) povinnosti zajistit adekvátní ochranu před jednáním porušující čl. 3 Evropské úmluvy, čímž Spojené království tento článek porušilo.

Z. a ostatní proti Spojenému království²⁶

V tomto případě ESLP šlo o 4 děti a jejich matku, která se o děti nedokázala adekvátně postarat. Konkrétně držela děti v nevhodných životních podmínkách, nedávala jim dostatek potravy, což zapříčiňovalo to, že děti jídlo kradli ve škole, a také je zřejmě bila.

ESLP postupoval obdobně jako v případě *A. proti Spojenému království*. Děti byly ze strany matky podrobeny jednání, které dosáhlo dle ESLP takového stupně závažnosti, že spadalo pod zacházení uvedené čl. 3 Evropské úmluvy. Stejně jako v předchozím případě stanovil ESLP, že smluvní státy mají povinnost zajistit práva jednotlivce, které mu plynou z Evropské úmluvy, a to i vůči jinému jednotlivci.²⁷

V daném případě byla předmětná rodina dlouhodobě sledována sociálními pracovníci. Nicméně tyto pracovníce v zájmu zachování rodiny nezasáhly, čímž však nechávaly děti vystavené zacházení, které nebylo v souladu s čl. 3 Evropské úmluvy. Z tohoto důvodu ESLP rozhodl o tom, že Spojené království nespĺnilo pozitivní povinnosti týkající se ochrany dětí před jednáním spadajícím pod čl. 3 Evropské úmluvy.

²³ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 23. 9. 1998, *A. proti Spojenému království*, stíž. č. 25599/94.

²⁴ Tamtéž, § 21.

²⁵ Tamtéž, § 22.

²⁶ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 10. 5. 2001, *Z. a ostatní proti Spojenému království*, stíž. č. 29392/95.

²⁷ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 10. 5. 2001, *Z. a ostatní proti Spojenému království*, stíž. č. 29392/95, § 72 – 73.

V obou z uvedených případů ESLP prokazatelně posuzuje, zda je jednání ve vztahu mezi jednotlivci v souladu s právy a svobodami chráněnými Evropskou úmluvou. Jak již bylo uvedeno, toto mu dovoluje ustanovení čl. 1 Evropské úmluvy. Co se týče mezinárodní odpovědnosti, ta dopadá na stát, který nezajistil či neochránil dané právo před zásahem ze strany jiného jednotlivce. Pokud tedy ESLP stanovuje, že stát nesplnil svou povinnost ochránit lidská práva jednoho jednotlivce před zásahem druhým jednotlivcem, z povahy věci pak přiznává, že lidská práva mohou působit i v horizontálních vztazích mezi jednotlivci.

11.6 Význam horizontálního účinku pro vztahy mezi jednotlivci v souvislosti s Evropskou úmluvou

Po výše uvedeném rozboru vyvstává otázka, jaký mají lidská práva význam pro vztahy mezi jednotlivci. Protože jsme dospěli k závěru, že lidská práva zaručená v Evropské úmluvě mohou působit i vůči jiným jednotlivcům, lze mít za to, že by mělo být umožněno jednotlivcům se na vnitrostátní úrovni dovolávat porušení těchto práv vůči jiným jednotlivcům. Otázkou je, zda z nějakého právního předpisu plyne povinnost jednotlivců dodržovat zmiňovaná práva z Evropské úmluvy. V tomto případě by se dalo uvažovat o tom, že ve státech, kde je „vtažena“ Evropská úmluva do vnitrostátního práva (monistický přístup), má přímý účinek vzhledem ke všem jednotlivcům v jurisdikci daného státu. Pokud tato lidská práva jednotlivce vůči druhému nedodržuje, mělo by být umožněno, aby vnitrostátní soud mohl tato práva ochránit.

Význam by pro vztahy mezi jednotlivci mohly mít i tzv. pozitivní povinnosti státu. Stát musí (má povinnost) zajistit, aby byla chráněna lidská práva jednotlivce i proti jinému jednotlivci. Pokud jednotlivce poruší jinému jeho lidské právo, pak má stát povinnost toto porušení vyšetřit, příp. porušení potrestat. A pokud tak stát neučiní, má jednotlivce možnost obrátit se na Evropský soud pro lidská práva, který by mu v souladu se svou judikaturou měl tuto ochranu poskytnout.

11.7 Závěr

Jak je možno na příspěvku demonstrovat, koncept ochrany lidských práv a s tím související účinek lidských práv prochází vývojem. Zřejmě nelze vyvrátit, že minimálně v případě evropské úrovně ochrany lidských práv v souvislosti s Evropskou úmluvou existují silné tendence k rozšíření působení lidských práv i do vztahů mezi jednotlivci. V případě pozitivních povinností státu, tedy konceptu, který byl mj. vyvinut k ochraně lidských práv jednotlivců ve vztazích mezi nimi, se zdá, že tento koncept byl smluvními státy Evropské úmluvy přijat. V případě přímého účinku lidských práv ve vnitrostátním právu ve vztazích mezi jednotlivci je situace v různých státech různá. Na závěr je možno uvést, že je otázkou (času), zda snahy o rozšíření působení lidských práv i do vztahů mezi jednotlivci povede k zesílení ochrany lidských práv, či zda tato cesta bude slepá z důvodů přílišného rozvoje i do nechtěných rozměrů, a tedy státy nadále nepodporovaná.

12. Úloha regionalizmu v oblasti ochrany ľudských práv

Ludmila Pošiváková¹

Úloha regionalizmu v oblasti ochrany ľudských práv spočíva, okrem iného, odkazujúc na zakladajúce zmluvy jednotlivých súdnych alebo kvázi-súdnych orgánov regionálnych organizácií, v posilnení ochrany ľudských práv, ktorá bola stanovená na medzinárodnej úrovni (napríklad Všeobecná deklarácia ľudských práv prijatá na pôde OSN). Ide najmä o zabezpečenie vydania a následnej vymožitelnosti rozhodnutia súdneho alebo kvázi-súdneho regionálneho orgánu, ktorý konštatoval porušenie ľudských práv a následne stanovil i proces ich nápravy. Prejavuje sa tak i snaha o posilnenie medzinárodného Rule of Law, v rámci ktorého je vymožitelnosť práva jedným zo základných predpokladov jeho existencie.

O najväčšie posilnenie ochrany ľudských práv sa teda zaslúžili najmä regionálne organizácie, ktoré vytvorili efektívny mechanizmus na nápravu škôd spôsobených porušením ľudských práv. Najefektívnejšiu ochranu pritom poskytujú tie, ktoré udelením procesných práv priamo jednotlivcovi, ktorému sa neprávom zasiahlo do jeho ľudských práv, umožňujú brániť sa pred súdnym orgánom danej regionálnej organizácie.

V súčasnosti existujú tri regionálne systémy ochrany ľudských práv, ktoré zabezpečujú posúdenie a nápravu porušených ľudských práv jednotlivca. Je to medziamerický, európsky a africký systém ochrany ľudských práv. Tieto regionálne systémy boli založené pod záštitou veľkých medzivládnych organizácií v rámci regionálnej spolupráce štátov. Ide o Organizáciu amerických štátov, Radu Európy a Africkú úniu. Regionálne systémy na strednom východe a v juhovýchodnej Ázii, novovytvorená Arabská Komisia pre ľudské práva, ako orgán Ligy Arabských štátov, a Medzivládna Komisia pre ľudské práva v rámci ASEAN, neposudzujú individuálne sťažnosti, a preto by nemali byť považované za súdne či kvázi-súdne orgány pre účely tohto príspevku.² Naopak, nás budú zaujímať postavenie a činnosť Medziamerického súdu pre ľudské práva a Medziamerickej komisie pre ľudské práva, Európskeho súdu pre ľudské práva, pričom neopomenieme ani Súdny systém Európskej únie, a Afrického súdu pre ľudské práva a práva národov (keďže Africký súd pre spravodlivosť a ľudské práva ešte nie je funkčným orgánom, pretože jeho protokol neratifikoval potrebný počet štátov) a Africkej komisie pre ľudské práva a práva národov.

12.1 Regionálny záujem pre ochranu ľudských práv

Regionálne systémy ochrany ľudských práv sú výsledkom zvyšujúceho sa záujmu o ochranu ľudských práv po skončení II. sv. vojny. Väčšina organizácií, ktoré v dôsledku svojej reformy zaradili ochranu ľudských práv do predmetu svojej činnosti, sa často inšpirovala Chartou OSN³ alebo Všeobecnou deklaráciou ľudských práv.⁴ Rozdielne

¹ JUDr. Ludmila Pošiváková. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Ústav európskeho práva a oddelenie medzinárodného práva. Príspevok bol spracovaný ako súčasť riešenia projektu: APVV- 0823-11.

² Regional systems. [online] Dostupné na: <http://www.ijrcenter.org/ihr-reading-room/regional/#sthash.YllUo9L.dpbs>.

³ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 30/1947 Sb. o Chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora.

⁴ United Nations Universal Declaration of Human Rights. General Assembly Resolution (A/RES/217 III), 10 December 1948. [online] Dostupné na: <http://www.un-documents.net/a3r217a.htm>; Pre slovenské znenie pozri: Všeobecná deklarácia ľudských práv. [online] Dostupné na: <http://www.upn.gov.sk/data/pdf/deklaracia.pdf>.

historické, ako aj politické podmienky viedli každý región k viac či menej odlišnej úprave ochrany ľudských práv.

Napríklad, Amerika bola ovplyvnená regionálnou solidaritou ešte z čias hnutí za nezávislosť, teda rozvoj ochrany ľudských práv na americkom kontinente (bez ohľadu na efektivitu a rozsah ochrany ľudských práv) začal ešte pred II. sv. vojnou. Ešte pred vytvorením Spojených národov bolo v rámci Panamerických konferencií⁵ podniknutých niekoľko krokov pre ochranu ľudských práv. V roku 1907 bol vytvorený Stredoamerický súdny dvor (*Central American Court of Justice*),⁶ ktorý má právomoc riešiť spory medzinárodnej povahy medzi vládou jedného štátu a príslušníkom iného štátu. Už spomínaná Organizácia amerických štátov⁷ zhrnula ľudské práva do svojej Charty⁸ a Americkú deklaráciu o právach a povinnostiach človeka⁹ prijala 7 mesiacov pred tým, ako ešte vtedajšie Spojené národy schválili Všeobecnú deklaráciu ľudských práv. Na druhej strane, vývoj ochrany ľudských práv v Európe bol spojený so zverstvami, ktoré sa odohrali počas II. sv. vojny. Jednotlivé štáty a ich vedúce osobnosti cítili potrebu zaviesť garancie pre ochranu ľudských práv, spoliehajúc sa tak na silu tradícií západnej Európy, ako je demokracia, Rule of Law a rešpektovanie práv jednotlivca, veriac, že regionálny systém ochrany ľudských práv môže odvrátiť prípadný budúci konflikt. S ohľadom na konflikty napr. v bývalej Juhoslávii,¹⁰ však musíme konštatovať, že ich viera bola zlomená. Pokiaľ ide o regionálny rozvoj ochrany ľudských práv na Africkom kontinente, ten bol výsledkom najmä realizácie práva na sebaurčenie jednotlivými národmi v Afrike a pokračujúce zneužívanie a porušovanie ľudských práv v rámci bojov za národnú súdržnosť.¹¹

Jedným z ďalších impulzov pre rozvoj regionálnej ochrany ľudských práv bola dlhodobá neschopnosť štátov na pôde OSN prijať dohodu o ľudských právach, ktorá by skompletizovala určitú medzinárodnú listinu práv. Je potrebné poznamenať, že regionálna úprava ľudských práv nebola vždy populárnou záležitosťou na pôde OSN. V čase prijímania Charty OSN v roku 1945 sa objavila nevyhnutnosť zaoberať sa regionalizmom, pričom to vyžadovali tie štáty, ktoré už vykonali významné politické aktivity smerujúce k regionálnej spolupráci či už v medziamerickom regióne, systéme Commonwealthu alebo v rámci Arabskej ligy. Teoretická preferencia univerzalizmu a politicky presadzovaný regionalizmus nakoniec vyústili do kompromisu, keď konečné znenie Charty udelilo všeobecný súhlas existujúcim alebo v budúcnosti vzniknutým regionálnym organizáciám. Obsahovalo avšak aj ustanovenia, na základe ktorých majú regionálne organizácie fungovať

⁵ Bližšie pozri napr.: Pan-Americanism and the Pan-American Conferences. [online] Dostupné na: <http://www.upa.pdx.edu/IMS/currentprojects/TAHv3/Content/PDFs/PanAmericanism.pdf>.

⁶ Tento súd predstavuje medzinárodný tribunál so všeobecnou jurisdikciou, má štyroch členov - Guatemala, Honduras, El Salvador, Nikaragua, a nemá právomoc rozhodovať o sťažnostiach jednotlivcov pre porušenie Amerického dohovoru o ľudských právach. Central American Court of Justice. [online] Dostupné na: <http://www.ijrcenter.org/ihr-reading-room/regional-communities/central-american-court-of-justice/#sthash.IABOFTCx.dpbs>.

⁷ Organization of American States. [online] Dostupné na: <http://www.oas.org/en/default.asp>.

⁸ Charter of the Organization of American States. [online] Dostupné na: http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm.

⁹ American Declaration on the Rights and Duties of Man. [online] Dostupné na: <http://www.cidh.oas.org/Basicos/English/Basic2.american%20Declaration.htm>.

¹⁰ MOJZES, P.: Balkan genocides: holocaust and ethnic in the twentieth century. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2011; NTOUBANDI, F. Z.: Amnesty for Crimes against Humanity under International Law. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2007.

¹¹ Bližšie pozri: MUTUA, M.: Human Rights in Africa: The Limited Promise of Liberalism. [online] Dostupné na: <http://ssrn.com/abstract=1157468>.

ako doplnok k Organizácii Spojených národov a majú byť podrobené riadeniu a kontrole zo strany centrálnej organizácie, a teda OSN.

Ako uvádza Vasak, spočiatku existovala tendencia považovať snahy o vytvorenie regionálnych organizácií za formu separatistického hnutia.¹² Keď takmer dve desaťročia trvalo sfinalizovanie a prijatie dvoch Dohovorov OSN, Medzinárodného dohovoru o občianskych a politických právach¹³ a Medzinárodného dohovoru o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach,¹⁴ bolo jasné, že sa na globálnej úrovni nepodarí vytvoriť dostatočne silné kontrolné mechanizmy. V roku 1977 Valné zhromaždenie OSN deklarovalo nový prístup výzvou pre štáty v oblastiach, kde ešte neexistuje regionálna úprava ľudských práv, aby zväzili v rámci svojich regiónov prijatie vhodných nástrojov pre posilnenie a ochranu ĽP.¹⁵ Tieto skutočnosti smerovali k tomu, že sa regionálne systémy ochrany ľudských práv zamerali na založenie, resp. posilnenie kontrolných mechanizmov a nástrojov pre dohľad nad implementáciou a vymožením garantovaných práv. Viac či menej fungujúce súdy v rámci regionálnych systémov preto patria k úspechom v snahe o zvýšenie ochrany ľudských práv.¹⁶

Z uvedeného nám vyplýva, že regionálne systémy ochrany ľudských práv sa vyznačujú tak rovnakými, ako aj odlišnými znakmi. Pri ich vývoji dochádzalo k vzájomnému ovplyvňovaniu sa medzi sebou, ako aj k ovplyvňovaniu s univerzálnym rámcom ochrany ľudských práv. Každý systém využíva právnu vedu toho druhého a mení alebo posilňuje svoje mechanizmy ochrany ľudských práv s odkazom na skúsenosti iných. Pokiaľ by sme porovnali regionálny a medzinárodný systém ochrany ľudských práv, môžeme v prospech regionalizmu konštatovať, že v podmienkach regionalizmu sa dajú úspešnejšie vykonať medzinárodne koncipované riešenia ľudsko-právnych problémov a vzájomné záväzky štátov sa dajú upraviť tak, aby pre nich boli zvládnuteľné, ale aj aby bolo ľahšie sankcionované ich porušenie. Miera vhodnosti regionalizmu závisí najmä od povahy problému, ktorý má byť riešený, pretože niektoré prípady majú skôr medzinárodnú povahu a je pre ne vhodnejšie a efektívnejšie hľadať riešenie v rámci globálnych mechanizmov, a naopak. Na druhej strane však existujú aj prípady čisto regionálnej povahy, no ich riešenie si vyžaduje zapojenie globálnych mechanizmov ochrany ľudských práv. Zaujímavým je postoj, ktorý považuje regionálne organizácie za vhodnejšie pre intenzívnu spoluprácu medzi štátmi, zatiaľ čo globálne organizácie sú vhodné, pre ich špecifické výhody, na riešenie problémov medzi štátmi.

¹² VASAK, K., ALSTON, P. (eds.) (UNESCO): The International Dimensions of Human Rights. [online] Dostupné na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000562/056230eo.pdf>.

¹³ International Covenant on Civil and Political Rights: Adopted by the General Assembly of the United Nations on 19 December 1966. [online] Dostupné na: <http://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>; Vyhláška č. 120/1976 Zb. o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

¹⁴ International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Adopted by the General Assembly of the United Nations on 16 December 1966. [online] Dostupné na: <http://treaties.un.org/doc/publication/UNTS/Volume%20993/v993.pdf>; Vyhláška č. 120/1976 Zb. o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach.

¹⁵ Regional arrangements for the promotion and protection of human rights (GA RES 32/127 [1977]). [online] Dostupné na: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/32/127&Lang=E&Area=RESOLUTION.

¹⁶ STEINER, H. J., ALSTON, P.: International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals. New York: Oxford University Press, 2000. s. 780.

Názory odporcov regionálnej úpravy ľudských práv sa môžu opierať o tvrdenia, že ľudské práva majú univerzálnu povahu, patria všetkým, preto by mali byť upravené a vykonávané univerzálnymi, globálnymi orgánmi. Afričania a príslušníci Ázie by mali mať rovnaké ľudské práva ako Američania alebo Európania. Regionálne orgány v oblasti ochrany ľudských práv len kopírujú alebo duplikujú prácu orgánov OSN, v horšom prípade dokonca vyvíjajú protichodné procesy, alebo zameranie sa na regionálne ľudsko-právne dokumenty môže spôsobiť omeškanie s ratifikáciou medzinárodných dohôd. Názory priaznivcov regionalizmu však môžu oponovať, že regionálny a univerzálny prístup k ochrane ľudských práv nie sú nezlučiteľné. Navzájom si môžu byť užitočné a dopĺňať sa. Obe dva systémy by mali byť založené na rovnakých princípoch vyplývajúcich alebo odzrkadľujúcich Všeobecnú deklaráciu ľudských práv, ktorá bola prijatá ako všeobecný štandard pre všetkých ľudí a národy, pričom globálne systémy by mali obsahovať minimálne normatívne štandardy a regionálne by k nim mali pridávať ďalšie práva, vylepšovať ich a brať do úvahy špeciálne rozdiely v rámci regiónu, ako aj medzi regiónmi.¹⁷

12.2 Systémy regionálnej ochrany ľudských práv

V tejto kapitole sa zaoberáme vybranými regionálnymi systémami ochrany ľudských práv, ktoré zohrávajú najväčšiu úlohu v oblasti ochrany ľudských práv. Ako je už vymedzené v úvode, je to medziamerický, európsky a africký systém ochrany ľudských práv, pričom najmenej sa venujeme európskemu systému ochrany ľudských práv, keďže tejto problematike sa obsirnejšie venujú iní autori v tejto publikácii.

12.2.1 Regionalizmus v oblasti ľudských práv na americkom kontinente

V oblasti Severnej a Južnej Ameriky zohráva v oblasti ochrany ľudských práv dôležitú úlohu Medziamerický súd pre ľudské práva¹⁸ so sídlom v San José na Kostarike. Jeho predchodkyňou bola ešte stále fungujúca Medziamerická komisia pre ľudské práva.¹⁹ Obe tieto orgány, ich založenie a fungovanie, sú naviazané na Organizáciu amerických štátov (OAS).²⁰ Zakladajúcim dokumentom OAS je Charta Organizácie amerických štátov,²¹ ktorá bola prijatá počas rovnakej konferencie v roku 1948,²² na ktorej bola prijatá i Americká deklarácia o právach a povinnostiach človeka,²³ ako prvý medzinárodný dokument o ľudských právach. Ako už z jej názvu vyplýva, dotýka nie len práv jednotlivca, ale aj jemu prislúchajúcich povinností.

¹⁷ Spracované podľa: Regional Promotion and Protection of Human Rights: Twenty-Eighth Report of the Commission to Study the Organization of Peace (1980). In: STEINER, H. J., ALSTON, P.: International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals. New York: Oxford University Press, 2000. s. 781-784.

¹⁸ Inter-American Court of Human Rights. [online] Dostupné na: <http://www.corteidh.or.cr/index.php/en>.

¹⁹ Inter-American Commission on Human Rights. [online] Dostupné na: http://www.oas.org/en/about/commission_human_rights.asp.

²⁰ Vznikla v roku 1948 pretvorením Medzinárodnej únie amerických republík (International Union of American Republics), ktorá vznikla v roku 1890. Bližšie pozri: Organization of American States (OAS). [online] Dostupné na: <http://www.oas.org/en/default.asp>.

²¹ Charter of the Organization of American States. [online] Dostupné na: http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm

²² Počas Deviatej medzinárodnej konferencie amerických štátov 30. apríla 1948.

²³ American Declaration on the Rights and Duties of Man. [online] Dostupné na: <http://www.oas.org/dil/1948%20American%20Declaration%20of%20the%20Rights%20and%20Duties%20of%20Man.pdf>.

Komisia ako jeden z orgánov OAS bola ustanovená v roku 1959, pričom svoju činnosť začala v roku 1960 a sídli, rovnako ako OAS, vo Washingtone, D.C.. Následne, v roku 1969 prijala OAS Americký dohovor o ľudských právach,²⁴ ktorý obsahoval požiadavku na zriadenie Medziamerického súdu pre LP. Tento súd začal vykonávať svoju činnosť po ratifikácii dohovoru členskými štátmi v roku 1979.

Komisia sa schádza minimálne dva krát do roka na pravidelných zasadnutiach, pričom sa stretáva aj na špeciálnych zasadnutiach tak často, ako je to potrebné. Vždy pred uzavretím zasadnutia sa stanoví termín a miesto ďalšieho stretnutia. Miesto sa môže meniť v závislosti od súhlasu alebo pozvania dotknutého štátu.²⁵ Medziamerický súd má rovnako riadne zasadnutia, (stanovené Súdom na predchádzajúcom zasadnutí, za výnimočných okolností môže Predsedníctvo po konzultácii so sudcami zmeniť dátum zasadnutia), ako aj mimoriadne zasadnutia zvolané Predsedníctvom z vlastnej vôle alebo na žiadosť väčšiny sudcov. Rovnako sa môže zmeniť aj jeho miesto zasadnutia, ak to považuje väčšina súdu za potrebné, s predchádzajúcim súhlasom dotknutého štátu.²⁶

Zaujímavosťou v súvislosti s fungovaním Súdu a Komisie a ich väzbou na iné regionálne organizácie je ich rozpočtová politika. Súd je oprávnený stanoviť si vlastný rozpočet a je plne hradený z prostriedkov OAS. Túto výhodu však nemá Komisia, ktorá sa musí spoliehať na priame príspevky od členských štátov, ako aj podporu charitatívnych organizácií a Európskej komisie,²⁷ čo môže mať vplyv na jej nestrannosť.

V rámci medziamerického systému ochrany ľudských práv sa Súd a Komisia vzájomne dopĺňajú. Zatiaľ čo súd rieši spory a podáva poradné posudky na špecifické právne otázky, komisia má všeobecnejšie pôsobenie. Vystupuje ako prvá inštancia v otázkach prípustnosti riešenia sporu, podporuje priateľské, pokojné riešenie medzi sporovými stranami, a skúma a predkladá správy o ľudsko-právnych podmienkach v amerických štátoch, dokonca aj bez podania žiadosti o vypracovanie takejto správy.²⁸ Americký regionálny systém ochrany ľudských práv tak poskytuje možnosti nápravy ľuďom, ktorí utrpeli ujmu na svojich právach zo strany štátu a ktorí neboli schopní domôcť sa spravodlivosti vo svojej krajine. Medziamerický súd pre LP je, na rozdiel od Komisie, nezávislou súdnou inštitúciou, ktorá uplatňuje a vykladá Dohovor (s ohľadom na rozpočtovú politiku). Hoci bol jeho štatút prijatý v roku 1979, niektoré pravidlá rokovacieho poriadku boli prijaté neskôr. Na základe týchto zmien sú jeho pojednávania, okrem porad, verejné, je prístupný všetkým štátom, avšak jeho právomoc sa vzťahuje len na štáty, ktoré akceptovali záväznú právomoc Súdu.²⁹

²⁴ American Convention on Human Rights. [online] Dostupné na: <http://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>.

²⁵ Procesné pravidlá Medziamerickej komisie pre ľudské práva, čl. 14. [online] Dostupné na: <http://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/rulesiachr.asp>.

²⁶ Procesné pravidlá Medziamerického súdu pre ľudské práva, čl. 11-13. [online] Dostupné na: http://www.corteidh.or.cr/sitios/reglamento/nov_2009_ing.pdf.

²⁷ Pozri napr.: IACHR - Source of Financing and Execution of Resources 2012. [online] Dostupné na: http://www.oas.org/en/iachr/mandate/finances/Informe%20CIDH%202012_web_Eng_final.pdf.

²⁸ SHAVER, L.: The Inter-American Human Rights System: An Effective Institution for Regional Rights Protection? [online] Dostupné na: <http://digitalcommons.law.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1059&context=globalstudies>.

²⁹ International and Regional Human Rights Regimes. [online] Dostupné na: <http://www.parliamentarystrengthening.org/humanrightsmodule/pdf/humanrightssunit4.pdf>.

12.2.2 Regionalizmus v oblasti ľudských práv v Európe

Pokiaľ ide o regionálnu ochranu ľudských práv Európe, zameriame sa len na systém vytvorený Radou Európy a okrajovo i Európskej únie, kde vyčleníme len možnosť jednotlivca obrátiť sa na súdny systém Európskej únie v prípade, že jednotlivec bol dotknutý niektorým z aktov Európskej únie. Hoci v rámci mechanizmu ochrany ľudských práv Európskej rady už v súčasnosti nevystupuje Európska Komisia pre ľudské práva, v príspevku jej venujeme pár slov najmä s ohľadom na komparáciu s ostatnými systémami (amerických a africkým), kde takýto orgán stále figuruje medzi orgánmi ochrany ľudských práv.

Rada Európy³⁰ vznikla v roku 1949 na základe Štatútu Rady Európy,³¹ ktorý v čase jej vzniku podpísalo 10 európskych štátov, a sídli v Štrasburgu. Neskôr sa jej členské štáty (v súčasnosti je ich 37) rozhodli prijať Európsky dohovor o ochrane ľudských práv,³² pretože bolo viac-menej jasné, že snaha OSN vytvoriť medzinárodne záväznú zmluvu popri nezáväznej Všeobecnej deklarácii ľudských práv môže trvať ešte mnoho rokov. V tom čase to bol proces relatívne jednoduchý, keďže v ňom bolo zapojených len desať západoeurópskych štátov. Dohovor nadobudol platnosť v roku 1953. Inštitucionálnu základňu tvorili Európska komisia pre ľudské práva ustanovená v roku 1954 a Európsky súd pre ľudské práva³³ v roku 1959, obe zriadené na základe čl. 19 Dohovoru. V súčasnosti sú všetci členovia Rady Európy členmi Dohovoru a sťažnosti môžu predkladať Súdu tak jednotlivci, ako aj štáty.

Európska Komisia sa až do roku 1998, kedy prestala vykonávať svoju činnosť, schádzala na dvojtýždňových stretnutiach osemkrát do roka. Predtým, než došlo k jej spojeniu so Súdom,³⁴ boli jednotlivé členské štáty zastúpené jedným stálym členom. Neskôr boli členovia Komisie obsadzovaní na plný úväzok, čo umožnilo Komisii zvládať omnoho viac pracovného zaťaženia. Pomerne rovnakým vývojom prešiel aj Európsky súd pre ľudské práva, ktorý mal na začiatku takisto sudcov len na čiastočný úväzok, ale potom, ako došlo k jeho spojeniu s Komisiou, sa Súd stal plne vytáženou inštitúciou a sudovia (každý za jeden členský štát) sa stali členmi súdu na plný úväzok.

Systém ochrany ľudských práv Rady Európy požíva rozsiahly rešpekt, a možno aj preto sa potýka s mnohými ťažkosťami. Množstvo každoročne podávaných sťažností sa neustále zvyšuje. Viac ako polovica predložených prípadov sa týka porušenia práva na spravodlivý

³⁰ Rada Európy- organizácia európskych štátov na medzivládnom princípe, mala byť základom ďalšej európskej integrácie, avšak aktivita Veľkej Británie obmedzila jej právomoci len na poradný orgán, Slovenská republika je jej členom od 30. júna 1993. Bližšie pozri: Council of Europe. [online] Dostupné na: <http://hub.coe.int/en/>.

³¹ Statute of the Council of Europe. [online] Dostupné na: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm>.

³² Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí o dojednaní Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a Protokolov na tento Dohovor nadväzujúcich č. 209/1992 Zb.

³³ European Court of Human Rights. [online] Dostupné na: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>.

³⁴ K spojeniu došlo v dôsledku zrušenia Komisie pre ľudské práva, ako určitého „filtrovaného orgánu“, na základe Protokolu č.11 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Pre slovenské znenie pozri: Protokol č. 11 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd meniaci kontrolný systém založený dohovorom. [online] Dostupné na: <http://wayback.archive-it.org/2172/20101103194842/http://www.radaeuropy.sk/?958>.

proces, pričom väčšina z nich je podaná ohľadom priet'ahov v konaní. Ako je už všeobecne známe, Súd sa stal obeťou svojho vlastného úspechu.³⁵

Keďže európskemu systému ochrany ľudských práv, konkrétne vo vzťahu k Európskej únii, sa primárne venujú iní spoluautori, dotkneme sa ho len okrajovo. Posilnenie ochrany ľudských práv v európskom regióne predstavuje aj súdny systém EÚ. Jedným z typov konania pred jej súdnymi orgánmi je i konanie o zrušení aktu Európskej únie. Toto konanie je možné iniciovať, ak sa porušenie ľudských práv odohralo na základe niektorého z aktov Európskej únie. Jednotlivec sa v tomto prípade môže obrátiť priamo so žalobou o neplatnosť aktu na Súdny dvor podľa článku 263 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Túto možnosť ochrany ľudských práv využívajú najmä jednotlivci vo vzťahu k nariadeniam EÚ, ktorými EÚ vykonáva medzinárodno-právne záväzky svojich členských štátov a realizuje tak medzinárodné sankcie uložené BR OSN. Bližšie už v kapitole o procesných možnostiach jednotlivca.

12.2.3 Regionalizmus v oblasti ľudských práv na africkom kontinente

Tak ako aj v iných regionálnych systémoch ochrany ľudských práv, aj v Afrike boli medzivládny inštitúciami prijaté regionálne mechanizmy relevantné pre ochranu ľudských práv. Ich postoj k tomuto zákazu sa vyvíjal v nadväznosti na regionálne politické hodnoty, ktoré sa menili postupným získavaním nezávislosti väčšiny afrických štátov v 60. rokoch minulého storočia.

V oblasti ochrany ľudských práv sú v africkom regióne neopomenuteľnými Organizácia Africkej jednoty (OAU) a Africká únia (AU).³⁶ Organizácia Africkej jednoty bola založená v máji roku 1963 na základe Charty Organizácie Africkej jednoty³⁷ prijatej novovzniknutými africkými štátmi. Jej cieľmi sú o.i. spolupráca, jej posilnenie a posilnenie úsilia dosiahnuť lepší život pre ľudí Afriky, podpora medzinárodnej spolupráce v súlade s Chartou OSN a Všeobecnou deklaráciou ľudských práv. Charta OAU stanovila ako najvyšší orgán pre OAU Zhromaždenie predstaviteľov štátov a vlád (*The Assembly of Head of State and Government*).³⁸

Počas väčšiny fungovania OAU bola otázka, ako sa vlády jednotlivých štátov správajú k jednotlivcom, záležitosťou národnou, pričom na túto oblasť mali ostatné vlády alebo inštitúcie len minimálny vplyv. Kvôli vágne stanoveným hraniciam medzi novovzniknutými africkými štátmi po páde kolonializmu a strachu z možnej intervencie bol stanovený zákaz zasahovania do vnútorných záležitostí členských štátov zo strany OAU.³⁹ Ten však na druhej strane povolil mnohým africkým vládam potrestať a zbaviť sa ich politických oponentov cestou mučenia a iných svojvoľných prostriedkov bez sťažností iných vlád. Táto kolektívna nečinnosť vrcholila počas 70. rokov 20.storočia, kedy bola Afrika známa

³⁵ SARKIN, J.: The African Commission on Human and People's Rights and the African Court of Justice and Human Rights: Comparative Lessons from the European Court of Human Rights. [online] Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2122981.

³⁶ African Union. [online] Dostupné na: <http://www.au.int/en/>.

³⁷ Charter of the Organization of African Unity. [online] Dostupné na: http://www1.umn.edu/humanrts/africa/OAU_Charter_1993.html.

³⁸ The Assembly of Heads of State and Government. [online] Dostupné na: <http://www.au.int/en/organs/assembly>.

³⁹ Čl. III ods. 2 Charty OAU. Bližšie pozri napr.: HESTERMEYER, H.: African Union replaces Organization of African Unity. [online], Dostupné na: <http://www.germanlawjournal.com/article.php?id=173>.

nadvládou brutálnych režimov, aké boli v Ugande, Guinei či v Južnej Afrike.⁴⁰ Nevôľa voči tejto situácii, v rámci Afriky i mimo nej, vyústila do prijatia Africkej charty ľudských práv a práv národov,⁴¹ ktorá nadobudla platnosť v roku 1986. V roku 1987 bola zriadená Africká komisia pre ľudské práva a práva národov,⁴² čím vznikol kontinentálny mechanizmus pre monitorovanie správania sa afrických vlád voči ich príslušníkom.⁴³

Ako Americká deklarácia práv a povinností človeka, tak aj africká Charta obsahuje ustanovenia týkajúce sa tak práv, ako aj povinností jednotlivca. Na rozdiel od nej sa však Charta dotýka aj práv národov (peoples), čím presadzuje myšlienku, že práva nie sú len individuálne, ale majú taktiež kolektívnu povahu.⁴⁴

Tak ako v iných regiónoch, aj v Afrike dochádza k rozvoju ochrany ľudských práv, čoho dôkazom je, že na summite Zhromaždenia hláv štátov a vlád Organizácie Africkej jednoty v júli 2000 bola prijatá nová zakladajúca zmluva, Konštitutívny akt Africkej únie.⁴⁵ Na jej základe tak Africká únia na svojej ustanovujúcej schôdzi v júli 2002 nahradila OAU. Na rozdiel od Charty OAU, Konštitutívny akt Africkej únie obsahuje explicitné vyjadrenie ľudsko-právnych záväzkov, a preto členské štáty majú záväzok podporovať a chrániť ľudské práva a práva národov v súlade s Africkou chartou ľudských práv a práv národov a inými ľudsko-právnymi dokumentmi. Rovnako Konštitutívny akt založil právo Únie zasiahnuť v členskom štáte na základe rozhodnutia Zhromaždenia v dôsledku závažných okolností, konkrétne vojnových zločinov, genocídy a zločinov proti ľudskosti, ako aj právo členského štátu žiadať Úniu o zásah za účelom obnoviť mier a bezpečnosť.⁴⁶

12.3 Činnosť regionálnych súdnych orgánov a procesné možnosti jednotlivca pri ochrane ľudských práv v jednotlivých regiónoch

Za najvýznamnejší prínos regionálnej úpravy ochrany ľudských práv môžeme považovať vytvorenie procesných možností účasti jednotlivca na konaní vo veci porušenia jeho vlastných ľudských práv, teda hlavne možností iniciovať takéto konanie pred súdnym alebo kvázi-súdnym orgánom regionálnej povahy. V nasledujúcej kapitole sa pokúsime priniesť prehľad týchto možností jednotlivca v jednotlivých regiónoch.

12.3.1 Činnosť regionálnych súdnych orgánov a procesné možnosti jednotlivca v Amerike

Z vyššie uvedeného všeobecného úvodu k regionalizmu v oblasti ochrany ľudských práv na americkom kontinente vyplýva, že kľúčovú úlohu v oblasti procesných možností jednotlivca budú zohrávať Medziamerický súd pre ľudské práva a Medziamerická komisia pre ľudské práva.

Súd funguje ako posledná možnosť pre sťažnosti o porušení ľudských práv, ktoré neboli dostatočne vyriešené domácou (vnútroštátnou) nápravou. Komisia pomáha Súdu pri

⁴⁰ Pozri napr.: BRANCH, A.: *Displacing Human Rights: War and Intervention in Northern Uganda*. New York: Oxford University Press, 2011.

⁴¹ African Charter on Human and Peoples' Rights. [online] Dostupné na: <http://www.african-court.org/en/images/documents/Sources%20of%20Law/Banjul%20Charta/charteang.pdf>.

⁴² African Commission on Human and Peoples' Rights. [online] Dostupné na: <http://www.achpr.org/>.

⁴³ Background to the African Regional Human Rights System. [online] Dostupné na: http://www.omct.org/files/2006/11/3978/handbook3_eng_01_part_a.pdf.

⁴⁴ Background to the African Regional Human Rights System. [online] Dostupné na: http://www.omct.org/files/2006/11/3978/handbook3_eng_01_part_a.pdf.

⁴⁵ Constitutive Act of the African Union. [online] Dostupné na: http://www.africa-union.org/root/au/AboutAu/Constitutive_Act_en.htm.

⁴⁶ Článok 3 a 4 Konštitutívneho aktu Africkej únie.

oboznamovaní sa s prípadom a s jeho riešením, a samostatne vyvíja aktivity smerujúce k monitoringu a podpore ochrany ľudských práv, aby tak zabránila budúcim porušeniam ľudských práv. Za účelom zabezpečiť posilnenie rešpektu a obrany ľudských práv vykonáva Komisia monitoring situácie v tejto oblasti vo všetkých krajinách a následne o nich vydáva správy. Rovnako za účelom zaujať v Amerike pozornosť venovanú tejto problematike stanovila špeciálne spravodajstvo. Na druhej strane však Komisia prijíma i spracúva sťažnosti na špecifické porušenia ľudských práv. Ak je sťažnosť prípustná, Komisia sa snaží vyjednávať priateľské urovnanie medzi dotknutým štátom a poškodenou stranou alebo sa snaží nájsť problém a odporúča štátu, ako ho vyriešiť. Ak štát nedodržiava odporúčania a prijal sporovú právomoc Súdu, Komisia postúpi sťažnosť Súdu, ktorý má právo vydať právne záväzné nariadenie štátu. Rovnako môže štát postúpiť vec Súdu, ak chce spochybniť nález Komisie o jeho zodpovednosti.

Súd má v rámci posilňovania ochrany LP moc nariadiť predbežné opatrenia,⁴⁷ nazývané aj ako preventívne opatrenia, aby sa predišlo nenapraviteľným škodám vo vážnych a naliehavých prípadoch. Takéto nariadenie vydáva Súd na žiadosť Komisie, a to aj v prípade, že sa sťažnosť nedostala pred Súd. Najčastejšie sú vydávané za účelom nariadenia štátu, ktorým sa má oddialiť hroziace potrestanie alebo aby sa poskytla ochrana iným osobám, ktorým hrozí ďalšie ublíženie na zdraví. Počas prvých troch desaťročí fungovania Súdu bolo vydaných vyše 80 takýchto opatrení. Ďalšou právomocou Súdu je vydávanie poradných posudkov vo veci výkladu ľudsko-právnych záväzkov štátov na základe Amerického dohovoru o ľudských právach alebo inej dohody chrániacej ľudské práva na žiadosť členského štátu alebo akéhokoľvek orgánu OAS, vrátane Komisie. Štáty môžu taktiež žiadať poradný posudok, ktorý by preskúmal súlad ich právnych poriadkov s aplikovateľnými ľudsko-právnymi inštrumentmi. Najčastejšie vydáva Súd poradný posudok najmä na žiadosť členských štátov.⁴⁸

Právomoc Súdu a Komisie je viazaná geograficky a na predmet konania. Obidve inštitúcie majú najvyššiu kompetenciu interpretovať a aplikovať zmluvy OAS o ľudských právach. Pri riešení sťažností a prípadov taktiež berú do úvahy aj iné medzinárodné ľudsko-právne dokumenty, ktoré prijal dotknutý štát, čo môže znamenať ďalšie záväzky pre štáty alebo pomôcť pri interpretácii regionálnych zmlúv. Komisia môže prijímať individuálne sťažnosti vychádzajúce z porušenia amerického Dohovoru alebo iného dohovoru či protokolu OAS ktorýmkoľvek členským štátom Dohovorom. Rovnako môže prijímať sťažnosti vychádzajúce z porušenia Americkej deklarácie štátom, ktorý neratifikoval Dohovor.⁴⁹ Sporová právomoc Súdu sa však vzťahuje len na štáty, ktoré uznali jeho právomoc. To znamená, že štát musí ratifikovať nie len Dohovor, ale aj vydať osobitné vyhlásenie o podriadení sa jurisdikcii Súdu. Štát, ktorý neprijal plnú právomoc Súdu, môže povoliť právomoc Súdu konať vo veciach, kedy mu je udelená právomoc ad hoc.

Individuálne sťažnosti začínajú pred Komisiou a musia spĺňať požiadavku vyčerpania domácich opravných prostriedkov.⁵⁰ Ak sa nepodarí urovnať spor Komisii, môže byť posunutá Súdu na rozhodnutie. Individuálna sťažnosť môže byť zahájená Komisiou akoukoľvek osobou, skupinou alebo nevládnou organizáciou. Sťažnosti sa môžu týkať porušenia práv sťažovateľa alebo iných osôb. Identita jednotlivca alebo organizácie však

⁴⁷ Precautionary measures. [online] Dostupné na: <http://www.oas.org/en/iachr/decisions/precautionary.asp>.

⁴⁸ SHAVER, L.: The Inter-American Human Rights System: An Effective Institution for Regional Rights Protection? [online] Dostupné na: <http://digitalcommons.law.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1059&context=globalstudies>.

⁴⁹ Čl. 44 a 45 Amerického dohovoru o ľudských právach.

⁵⁰ Čl. 46 a 47 Amerického dohovoru o ľudských právach.

ostáva v tajnosti pokiaľ sťažovateľ výslovne nedovolí ju odhaliť. Prípustnosť sťažnosti prešetruje Pracovná skupina pre prípustnosť, pričom konečné slovo majú členovia Komisie. Základom je splnenie troch podmienok, a to: musí vychádzať zo skutočností, ktoré zakladajú porušenie uznaných ľudských práv, sťažovateľ musí vyčerpať všetky vnútroštátne opravné prostriedky a musí podať sťažnosť v rámci šiestich mesiacov od vyhlásenia finálneho vnútroštátneho rozhodnutia.⁵¹

Ak je sťažnosť vyhodnotená ako prípustná, Komisia si vyžiada od vlády štátu, ktorý údajne porušuje práva jednotlivca, ktorý podal sťažnosť a tejto vláde predloží prepis príslušných častí sťažnosti. Po obžraní potrebných informácií alebo po uplynutí doby na ich predloženie, sa Komisia uistí, či dôvody sťažnosti stále existujú. Ak nie, nariadi uzatvorenie prípadu. Na základe získaných informácií však môže rozhodnúť aj o neprípustnosti sťažnosti, ak sa preukázalo jej neodôvodnenie.

Ak prípad neuzavrela, s upovedomením strán, vykoná prešetrovanie uvádzaných skutočností, pričom jej štát musí poskytnúť nevyhnutnú súčinnosť. Ak je to potrebné, nariadi písomné alebo ústne konanie. Ak sa jej podarí dosiahnuť priateľské urovnanie sporu, spíše správu, ktorú doručí sťažovateľovi a dotknutej vláde, ako aj generálnemu tajomníkovi OAS na publikáciu. Ak nie je dosiahnuté urovnanie, spíše o prípade správu, v ktorej uvedenie jednotlivé skutočnosti prípadu a svoje závery, prípadne odporúčania. Túto správu potom doručí dotknutým stranám, ktoré nemajú právo ju zverejniť. Ak je to vhodné, Komisia preloží vhodné odporúčania a stanoví lehotu, v rámci ktorej má dotknutý štát vykonať potrebné opatrenia na nápravu situácie.⁵² Následne, Súdu môžu predkladať sťažnosti len štáty alebo Komisia, pričom najprv musí prebehnúť konanie na úrovni Komisie, ako je opísané vyššie. Súd zasadá na verejných zasadnutiach, ak sa nerozhodne, že je vhodné, aby bolo tajné. Rokuje tajne, prístup na rokovanie majú iba sudcovia (okrem nevyhnutných členov sekretariátu) a výsledky rokovaní ostávajú taktiež tajné.⁵³

Zatiaľ čo európsky systém ochrany ľudských práv vkladá zodpovednosť zabezpečiť dodržiavanie pravidlami Európskeho súdu pre ľudské práva štátom, v americkom systéme takýto systém vynútenia neexistuje. Je však potrebné spomenúť aspoň skutočnosť, že Dohovor nariaduje Komisii a Súdu predkladať ročné správy Valnému zhromaždeniu OAS, ktoré poskytuje vymoženie dohľadom. Valné zhromaždenie OAS má voľnú právomoc udeliť sankcie štátu, ktorý nedal do súladu svoje konanie s odporúčaním Komisie alebo nariadeniami Súdu. Spomenúť možno nariadenie široko koncipovaných ekonomických sankcií Valným zhromaždením voči Haiti v roku 1990 po tom, ako vojenská junta prevzala vládu a vyhnala prezidenta.⁵⁴ Mnohí pozorovatelia vtedy tieto sankcie kritizovali, pretože spôsobovali väčšie humanitárne škody ako zamýšľané dobro.⁵⁵

Zaujímavosťou v prípade Súdu, s ohľadom na posilnenie postavenia jednotlivca v konaní, je, že článok 55 Dohovoru umožňuje dotknutému štátu možnosť vymenovať národného zástupcu, aby sa pripojil k rokovaniam o spornom prípade, avšak len v prípade, že svojho zástupcu medzi sudcami nemá. Toto ustanovenie malo zaistiť, že aspoň jeden člen rokovacieho senátu rozumie domácejmu právnemu poriadku dotknutého štátu, ktorý je

⁵¹ SHAVER, L.: The Inter-American Human Rights System: An Effective Institution for Regional Rights Protection? [online] Dostupné na: <http://digitalcommons.law.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1059&context=globalstudies>.

⁵² Čl. 48- 51 Amerického dohovoru o ľudských právach.

⁵³ Čl. 15 Procesných pravidiel Medziamerického súdu pre ľudské práva.

⁵⁴ Report on the Situation of Human Rights in Haiti 1995. [online] Dostupné na: <http://cidh.org/countryrep/EnHa95/EngHaiti.htm>.

⁵⁵ FARMER, P.: Who removed Aristide? (report from Haiti). [online] Dostupné na: <http://www.lrb.co.uk/v26/n08/paul-farmer/who-removed-aristide>.

vždy dôležitý pre analýzu vyčerpania opravných prostriedkov. Problém však nastal, keď niektoré štáty opakovane zneužívali túto procedúru tým, že vyberali ad hoc sudcov, ktorí nesúhlasili s inak jednohlasným odporúčaním, čím chceli dosiahnuť priaznivejšie odporúčanie pre ich štát. V roku 2009 preto Súd zabránil takýmto praktikám, keď vo veci výkladu článku 55 Dohovoru vydal poradný posudok,⁵⁶ v ktorom uviedol, že je možné ho aplikovať len v prípadoch sťažností štátu voči štátu. Následne Súd revidoval procesné pravidlá smerom k zákazu prítomnosti riadnych sudcov vo všetkých prípadoch, ktoré iniciuje údajná obeť porušenia ľudských práv voči ich vlastnému štátu.⁵⁷

12.3.2 Činnosť regionálnych súdnych orgánov a procesné možnosti jednotlivca v Európe

Ako sme už uviedli v úvodných ustanoveniach, v tejto kapitole sa budeme venovať najmä možnostiam jednotlivca obrátiť sa na súdny alebo kvázisúdny orgán v európskom systéme ochrany ľudských práv. Tak v prípade mechanizmu vytvoreného Radou Európy, aj v prípade mechanizmu vytvoreného Európskou úniou, pôjde o súdny orgán, keďže v oboch prípadoch rozhodujú sudy, Európsky súd pre ľudské práva a Všeobecný súd, resp. Súdny dvor Európskej únie.

Európsky súd pre ľudské práva zabezpečuje výkon kontrolného mechanizmu Európskeho dohovoru o ľudských právach a základných slobodách. Tento kontrolný mechanizmus spočíva v zakotvení dvoch druhov obligatórnych kontrolných procedúr, a to procedúry, tzv. medzištátnych sťažností v zmysle čl. 33 a procedúry, tzv. individuálnych sťažností podľa čl. 34. Procedúra medzištátnych sťažností umožňuje každému zmluvnému štátu Európskeho dohovoru predložiť Európskemu súdu pre ľudské práva sťažnosť proti porušeniu ustanovení Európskeho dohovoru, ktorýmkoľvek iným zmluvným štátom bez vedľajších podmienok. Procedúra individuálnych sťažností v zmysle čl. 34 Európskeho dohovoru, predpokladá možnosť podania individuálnej sťažnosti Európskemu súdu pre ľudské práva osobami, skupinami osôb, ako i nevládnymi organizáciami proti zmluvnému štátu Európskeho dohovoru, pod ktorého jurisdikciu spadali v čase protiprávneho konania.⁵⁸ Podmienkou však je, aby jednotlivec vyčerpal všetky vnútroštátne prostriedky nápravy, ktoré mu umožňuje využiť vnútroštátne právo.⁵⁹ Jednotlivcovi bolo umožnené iniciovať konanie pred Súdom pre ľudské práva až prijatím Protokolu č.9 (1990), na základe ktorého môže aj jednotlivec podať podnet na konanie pred Súdom pre ľudské práva.⁶⁰ Dovtedy sa mohol jednotlivec so svojou sťažnosťou obrátiť len na Európsku komisiu pre ľudské práva, ktorá bola pôvodne prvou inštanciou zaoberajúcou sa individuálnou sťažnosťou. Tá však mala len právomoc rozhodnúť o prijatí jeho sťažnosti, prípadne vykonať zmierovacie konanie, a taktiež postupovala predmetnú individuálnu sťažnosť na súdne prejednanie.⁶¹ Tu sa nám objavuje paralela medzi pôvodným konaním v rámci európskeho systému ochrany ľudských práv a medzi konaním v rámci amerického systému ochrany ľudských práv, kde postupnosť konania najprv na úrovni Komisie a až následne na úrovni Súdu, pretrváva.

⁵⁶ Annual Report of the Inter-American Court of Human Rights 2009. [online] Dostupné na: http://www.corteidh.or.cr/docs/informes/eng_2009.pdf.

⁵⁷ Čl. 19, 20 Amerického dohovoru o ľudských právach.

⁵⁸ JANKUV, J.: Medzinárodné právo ľudských práv. Bratislava: Iura Edition, 2003. str. 65, 67.

⁵⁹ Čl. 35 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv.

⁶⁰ Protocol No. 9 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rom, 6.XI. 1990. [online] Dostupné na: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/140.htm>.

⁶¹ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: Medzinárodné právo verejné. Praha: EUROLEX Bohemia, 2003. str. 406.

Na pôde Európskej únie je vytvorený mechanizmus ochrany ľudských práv, ktorého spustenie môže iniciovať jednotlivec na základe čl. 263 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Tento článok upravuje právomoc Súdneho dvora Európskej únie preskúmať zákonnosť legislatívnych aktov, aktov Rady, Komisie a Európskej centrálnej banky, ako aj zákonnosť aktov Európskeho parlamentu a Európskej rady, ktoré majú právne účinky vo vzťahu k tretím stranám. Na základe tohto článku preskúmava Súdny dvor i zákonnosť aktov orgánov alebo úradov či agentúr Únie, ktoré zakladajú právne účinky voči tretím stranám. Právomoc Súdneho dvora preskúmať zákonnosť týchto aktov sa teda aplikuje pri rozhodovaní o žalobách, ktoré sú podané členskými štátmi, Európskym parlamentom, Radou alebo Komisiou z dôvodu nedostatku právomocí, porušenia podstatných procesných predpisov, porušenia zmlúv alebo právneho pravidla týkajúceho sa uplatnenia alebo zneužitia právomocí. Nás však zaujíma najmä odsek článku 263 ZFEU, ktorý splnomocňuje akúkoľvek fyzickú či právnickú osobu za vyššie uvedených podmienok na podanie žaloby proti aktom, ktoré sú jej určené alebo ktoré sa jej priamo a osobne týkajú, ako aj voči regulačným aktom, ktoré sa jej priamo týkajú a nevyžadujú vykonávacie opatrenia. Táto možnosť fyzickej alebo právnickej osoby môže byť obmedzená osobitnými podmienkami pokiaľ ide o právne akty zakladajúce právne účinky voči nim, ktorými sa zriaďujú orgány, úrady a agentúry Únie.

Súdne konanie vo veci preskúmania zákonnosti aktov orgánov Európskej únie by malo začať do dvoch mesiacov od zverejnenia daného aktu, jeho oznámenia žalobcovi alebo odo dňa, keď sa o ňom dozvedel. Ak je žaloba opodstatnená, Súd vyhlási žalovaný akt za neplatný, prípadne uvedie, ktoré z účinkov aktu, ktorý vyhlásil za neplatný, sa považujú za konečné (čl. 264 ZFEU).

Systém ochrany ľudských práv v rámci Európskej únie sa uplatňuje najmä v prípadoch, kedy je cieľom aktu príslušného orgánu Európskej únie, najčastejšie nariadenia Rady, výkon rezolúcií BR OSN ukladajúcich sankcie osobám podozrivým z účasti na teroristických akciách. Tieto osoby sú zaradené na zoznam vytvorený sankčným výborom OSN alebo stanovený ako súčasť spoločnej pozície Európskej únie v rámci spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Keďže takto prijaté akty Európskej únie postihujú priamo osoby uvedené na zozname, na svoju obranu môžu využiť práve čl. 263 ZFEÚ. Preskúmanie zákonnosti sa vykonáva najčastejšie vo vzťahu k porušeniam práva na obhajobu, na účinné súdne preskúmanie rozhodnutia, zásady proporcionality, základného práva na pokojné užívanie majetku a povinnosti odôvodnenia. Výsledkom uplatnenia tohto článku je množstvo rozhodnutí Všeobecného súdu, a najmä Súdneho dvora Európskej únie, ktoré mali za následok zrušenie aktu Európskej únie vo vzťahu k dotknutej osobe a v rozsahu, v akom sa jej týkal.⁶²

V súvislosti s výkonom sankcií Bezpečnostnej rady OSN aktom EÚ je vhodné spomenúť i možnosť jeho nepriameho preskúmania (keďže EÚ nie je signatárom Dohovoru)⁶³ Európskym súdom pre ľudské práva. Súd tak preskúmava akty EÚ, smernice, nariadenia, ako aj rozhodnutia Európskej únie. Zaujímavým je napríklad prípad *Bosphorus*,⁶⁴ v rámci ktorého írské úrady zhabali lietadlá Bosphorus Airlines, ktoré mali prenajaté od Yugoslavia Airlines. Toto zhabanie bolo uskutočnené na základe nariadenia, ktorým sa implementovala sankcia OSN voči bývalej Juhoslávii. Bosphorus sa preto obrátil so žalobou na írsky súd,

⁶² Bližšie pozri napr.: Rozsudok Súdneho dvora vo veci C- 584/10 P Komisia a i./Kadi, v ktorom súd zhrnul proces vykonávania rezolúcií Bezpečnostnej rady OSN právom Európskej únie.

⁶³ Bližšie pozri napr. prípad *Matthews*, v ktorom ESLP uviedol, že akty EÚ nemôžu byť predmetom konania dokiaľ EÚ nebude zmluvnou stranou Európskeho dohovoru pre ľudské práva (*Matthews v. UK*, Judgment of the ECHR (18 February 1999), Application No. 24833/94).

⁶⁴ *Bosphorus v. Ireland*, Judgment of the EHCR (30 June 2005), Application No. 45036-98.

ktorý požiadal o zodpovedanie predbežnej otázky Súdny dvor EÚ, ktorý vo svojom rozhodnutí uviedol, že predmetné lietadlá spadajú pod ustanovenia nariadenia a preto skonfiškovanie lietadiel nemôže byť považované za nevhodné alebo neproporcionálne. Súdny dvor EÚ rozhodol, že všeobecný záujem ukončiť stav vojny prevažuje nad individuálnym právom spoločnosti Bosphorus. Najvyšší súd Írska preto vyhovel rozsudku Súdneho dvora a zamietol odvolanie spoločnosti Bosphorus. Preto sa táto spoločnosť rozhodla podať proti Írsku sťažnosť na Európsky súd pre ľudské práva pre porušenie jeho práva na ochranu majetku.⁶⁵ Európsky súd pre LP však uviedol, že systém ochrany ľudských práv Európskej únie je dostatočný na to, aby predpokladal, že štát neporušil požiadavky Dohovoru, ak neurobil viac, ako len implementáciu právnych záväzkov vyplývajúcich mu z jeho členstva v EÚ. Takéto konštatovanie predstavuje vyjadrenie vzájomnej akceptácie a dôvery oboch súdov. ESLP sa tak vyhol budúcim sťažnostiam pre porušenie ľudských práv zo strany EÚ, ktorým by bol vystavený, ak by v danej veci konštatoval porušenie ľudských práv.⁶⁶

12.3.3 Činnosť regionálnych súdnych orgánov a procesné možnosti jednotlivca v Afrike

Do januára 2004, kedy bol prijatý Protokol k africkej Charte⁶⁷ zakladajúci Africký súd pre ľudské práva a práva národov,⁶⁸ bola Africká komisia, založená na základe čl. 30 Charty, jediným mechanizmom pre vykonanie Africkej charty. Pokiaľ ide o jej činnosť, Charta splnomocnila Komisiu na podporu a presadzovanie ľudských práv a práv národov a zaistenie ich ochrany v Afrike. Členovia Komisie nevykonávajú svoju funkciu permanentne. Komisia plní väčšinu svojich úloh počas pätnásťdňových zasadnutí konaných dvakrát ročne, na prelome apríla/mája a októbra/novembra. Jej zasadnutia sú rozdelené do dvoch častí, prvou je uzavreté, tajné zasadnutie, počas ktorého vykonáva „ochranný mandát“ a druhou je verejné zasadnutie, na ktorom vykonáva svoj „propagačný mandát.“

V rámci „ochranného mandátu“ môžu poškodené strany predkladať sťažnosti založené na porušení ustanovení Charty priamo Africkej komisii. Štátne, ako aj neštátne subjekty, vrátane jednotlivcov, môžu iniciovať konanie pred Komisiou. Teda napríklad jedna zmluvná strana, členský štát Africkej charty, môže predložiť sťažnosť, že iný členský štát porušuje Africkú chartu (ide o medzištátne rokovania).⁶⁹ Alebo v druhom prípade, sťažnosť je predložená jednotlivcom alebo nevládnou organizáciou (individuálne rokovania). Aj tu sú stanovené podmienky, za ktorých bude sťažnosť prejednaná. Autor nesmie byť anonymný, musí byť v súlade s ustanoveniami Charty, nesmie sa zakladať len na informáciách z masmédií, musí byť poslaná až po vyčerpaní všetkých miestnych prostriedkov nápravy, a pod.⁷⁰ Africká charta udeľuje Africkej komisii právomoc zväziť či sú potrebné medzištátne alebo individuálne rokovania vo vzťahu ku všetkým zmluvným štátom. Systém fungovania Africkej komisie je založený na jej obligatórnej právomoci, pretože zmluvné štáty Charty

⁶⁵ Čl. 1 Protokolu 1 Európskeho dohovoru o ľudských právach.

⁶⁶ ŽALUD, V.: Evropský soud pro lidská práva a Soudní dvůr EU- přezkum evropského práva před přistoupením EU k Evropské úmluvě o lidských právech. [online] Dostupné na: <http://vialegis.blogspot.it/2010/09/evropsky-soud-pro-lidska-prava-soudni.html>.

⁶⁷ Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights. [online] Dostupné na: <http://www.african-court.org/en/images/documents/Court/Court%20Establishment/african-court-humanrights.pdf>.

⁶⁸ The African Court on Human and Peoples' Rights. [online] Dostupné na: <http://www.african-court.org/en/>.

⁶⁹ Čl. 47 Africkej charty pre ľudské práva a práva národov.

⁷⁰ Čl. 55 a 56 Africkej charty pre ľudské práva a práva národov.

nemajú možnosť odmietnuť podrobiť sa jej. Na základe Charty má Komisia právo monitorovať všetky práva, ekonomické, sociálne, kultúrne, ako aj práva skupín. Charta oprávňuje Komisiu posudzovať sťažnosti jednotlivcov, ktorých práva im zaručené Chartou boli porušené.

Na rozdiel od Európskeho a Medziamerického súdu pre ľudské práva je Komisia kvázi-súdny orgánom. Jej rozhodnutia nemajú záväzný charakter. Požívajú skôr presvedčivý status autority, podobne ako v prípade Komisie pre ľudské práva OSN. Jej rozhodnutia majú formu nálezu alebo vyhlásenia, ak zistí, že dotknutý štát koná v súlade s Chartou alebo, ak ju porušuje, adresuje mu rozhodnutie vo forme odporúčania smerujúce k náprave jeho porušenia/í. Prostredníctvom svojho procesu posudzovania sťažností jednotlivcov vytvorila Komisia judikatúru výkladu ustanovení Charty, vrátane práva byť oslobodený od mučenia a iných foriem zlého zaobchádzania.⁷¹

Pokiaľ ide o „propagačný mandát“, na základe článku 45 Charty má Africká komisia zodpovednosť za propagáciu prostredníctvom osvetových programov, ako sú konferencie, semináre, sympóziá, určovania štandardov vrátane formulácie princípov a pravidiel zameraných na riešenie právnych problémov v oblasti ľudských práv a práv národov a základných slobôd, na základe ktorých by mali africké vlády zakladať svoju legislatívu, ako prostredníctvom poradnej činnosti, vrátane interpretácie Charty.⁷²

Pokiaľ ide o Africký súd pre ľudské práva a práva národov, bol uvedený do činnosti v roku 2006 Zhromaždením AU, pričom jeho zakladajúcim dokumentom bol Protokol, ktorého platnosť nastala už v roku 2004. Hlavným dôvodom oneskoreného uvedenia súdu do činnosti bolo rozhodnutie Zhromaždenia AU o spojení Afrického súdu pre ľudské práva (African Human Rights Court) a Súdneho dvora AU (AU Court of Justice). Tento proces zjednotenia stále prebieha a mal by vyústiť do jedného súdu, African Court of Justice and Human Rights, teda súdneho dvora pre spravodlivosť a ľudské práva. Na to, aby k tomu došlo, je nevyhnutné, aby došlo v prvom rade k ratifikácii protokolov oboch spomenutých súdov. Dňa 31. júla 2006 ratifikovalo 23 štátov Protokol Afrického súdu pre ľudské práva (African Human Rights Court Protocol), avšak zjednotenie bude možné až potom, keď do platnosti vstúpi aj Protokol Súdneho dvora AU.⁷³ Z týchto dôvodov je preto v súčasnosti ťažké predpovedať, aký bude mať dosah fungovanie tohto súdu, najmä s ohľadom na možnosti jednotlivca chrániť svoje ľudské práva pred touto inštitúciou. Samotný Africký súd pre ľudské práva bol založený na doplnenie „ochranného mandátu“ Africkej komisie pre ľudské práva a práva národov. Teda nebol vytvorený na to, aby komisiu nahradil, ale aby svojou činnosťou doplnil jej mandát skúmaním individuálnych a medzištátnych rokovanií. Ak sa podarí doviest' plán zlúčenia súdov dokonca, rozhodnutia súdu by mali byť záväzné pre zmluvné strany, ktoré by mali byť povinné zaručiť ich výkon.⁷⁴

12.4 Krátke porovnanie regionálnych systémov ochrany ľudských práv na záver

Medziamerický systém ochrany ľudských práv má veľa spoločných črt s európskym a africkým systémom, no všetky systémy sa vyznačujú aj významnými odlišnosťami. Na

⁷¹ Decisions on Communications. [online] Dostupné na: <http://www.achpr.org/communications/>.

⁷² Spracované podľa: Background to the African Regional Human Rights System. [online] Dostupné na: http://www.omct.org/files/2006/11/3978/handbook3_eng_01_part_a.pdf.

⁷³ Protocol on the AU Court of Justice. [online] Dostupné na: <http://www.african-court.org/en/images/documents/Court/Protocol%20Court%20of%20Justice/CoJ%20Protocol.pdf>.

⁷⁴ Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights. [online] Dostupné na: http://www.african-court.org/en/images/documents/Court/Statute%20ACJHR/ACJHR_Protocol.pdf.

začiatok by sme mohli povedať, že európsky systém už nemá tak význačné postavenie orgánu Komisie, pretože Súd priamo prejednáva všetky prijaté sťažnosti. Na rozdiel od neho, africký systém ochrany ľudských práv, založením Komisie poverenej vykonávať podporu v oblasti ochrany ľudských práv od roku 1987 a vytvorením Súdu s právomocou konať o individuálnych sťažnostiach až mnoho rokov neskôr, nasleduje americký model.

Pokiaľ sa pozrieme na vyťaženosť systémov ochrany ľudských práv, Americký systém rieši omnoho menej prípadov než európsky náprotivok. V americkom systéme sa Súd musí vysporiadať len s asi jedným percentom prípadov, ktoré sa dostanú pred Komisiu. Európsky súd však musí, hoci s menším alebo väčším prietahom v konaní, vyriešiť všetky prípady, ktoré sú mu predložené. Americký systém ochrany ľudských práv, ktorý je malý a nízkorozpočtový, musí vyberať najzávažnejšie prípady a dúfať, že ním stanovené pravidlá majú charakter dominového efektu a pôsobia na postupné posilňovanie noriem a napodobňovanie vnútroštátnymi súdmi. Aj keď už bolo niekoľko krát navrhnuté, aby OAS zmenil Medziamerický súd z orgánu fungujúceho na polovičný úväzok na permanentný orgán, zrejme chýbajú politická vôľa či finančné prostriedky.

Americkému systému taktiež chýba nezávislý orgán, ktorý by bol schopný dohliadať nad dodržiavaním rozhodnutí Súdu, tak ako to robí Výbor ministrov Rady Európy.⁷⁵ Väčšina času Súdu je pohltená monitorovaním dodržiavania jeho predchádzajúcich rozhodnutí. Preto by možno stálo za zváženie vytvorenie správneho orgánu, na ktorý by mohla byť prenesená táto zodpovednosť. Veľkou prekážkou efektivity amerického systému ochrany ľudských práv je skutočnosť, že dvaja členovia OAS, ktorí patria medzi najvplyvnejších, Spojené štáty americké a Kanada, neuznali právomoc Súdu. Ako je všeobecne známe, Spojené štáty tiež už niekoľko krát preukázali ochotu prehliadať porušovanie ľudských práv cudzích národov, aby tak dosiahli svoje politické ciele.⁷⁶

Rovnako je pri porovnávaní regionálnych systémov ochrany ľudských práv potrebné vziať do úvahy aj odlišné geopolitické skutočnosti. Medziamerický systém sa vyvíjal počas obdobia, kedy mu bola pridelená úloha presadzovať štandardy ľudských práv v regióne, kde prebiehalo systematické hrubé porušovanie ľudských práv vojenskými diktátormi najmä v období 70. a 80. rokov 20. storočia. Na druhej strane, v rámci európskeho systému, Európsky súd pre ľudské práva počas väčšiny svojho funkčného obdobia vykonával svoju právomoc len nad členmi Rady Európy, ktorá vyžadovala dodržiavanie princípov demokratickej vlády a základné rešpektovanie ľudských práv ako podmienku členstva pre jednotlivé štáty. Takže hoci sa európsky systém ochrany LP akceptuje ako silnejší, úspechy medziamerického systému sú vzhľadom na okolnosti jeho fungovania prinajmenšom zaujímavé. Okrem iného má medziamerický systém niekoľko zvláštností. Veľký dôraz napríklad kladie na dosiahnutie priateľského urovnania prostredníctvom rokovania Komisie s vládou dotknutého štátu, pričom prax Komisie, ktorá navštevuje štáty, aby ich „preverila“, je taktiež ojedinelá. Žiadnu paralelu v európskom systéme nemá ani prax medziamerického Súdu v oblasti podávania poradných posudkov, ktorými posilňuje správnu aplikáciu noriem, čím sa skôr približuje činnosti Medzinárodného súdneho dvora.

Zatiaľ čo pozoruhodnou črtou európskeho systému je jeho pomerne výkonný a efektívny Súd, v medziamerickom systéme je ňou Komisia pre ľudské práva ako orgán, ktorého úlohy

⁷⁵ Výbor ministrov má právomoc vydávať záväzné rozhodnutia v mene Rady Európy, najčastejšie vo forme rezolúcií. Bližšie pozri: About the Committee of Ministers.[online] Dostupné na: http://www.coe.int/T/CM/aboutCM_en.asp.

⁷⁶ FORSYTHE, D.: Human Rights, the United States and the Organization of American States. [online], Dostupné na: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/762458?uid=3739024&uid=2&ui=4&sid=21102666990767>.

a funkcie nie sú porovnateľné s európskym systémom. Africký systém je v porovnaní s nimi najmenej inštitucionálne rozvinutý.⁷⁷

História medziamerického systému ochrany ľudských práv nám ukazuje, že oveľa mladší systém ochrany ľudských práv, ktorý sa vyvíja v Afrike ešte len zohrá významnú úlohu v upevňovaní ľudsko-právnych noriem na africkom kontinente. V súčasnosti je Afrika zmesou režimov rešpektujúcich a porušujúcich ľudské práva, tak ako Latinská Amerika na začiatku jej regionálneho systému ochrany ľudských práv. Tak ako Latinská Amerika, aj africký región začína s obmedzeným mandátom pre Komisiu a až neskôr sa pridá Súd oprávnený riešiť sťažnosť podanú voči svojvoľnému štátu. Je možné len dúfať, že africký kontinent bude svedkom podobného postupného posunu smerom k demokracii a súladu s ľudsko-právnymi normami v ďalších desaťročiach. Len na porovnanie, a to môže byť len povzbudzujúce, proces od vytvorenia regionálnej charty práv k vytvoreniu regionálneho súdu prebehol v Afrike v priebehu sedemnástich rokov, pričom v medziamerickom regióne to trvalo približne tridsať rokov.⁷⁸

⁷⁷ STEINER, H. J., ALSTON, P.: *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals*. New York: Oxford University Press, 2000, s. 779.

⁷⁸ Spracované podľa: SHAVER, L.: *The Inter-American Human Rights System: An Effective Institution for Regional Rights Protection?* [online] Dostupné na: <http://digitalcommons.law.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1059&context=globalstudies>.

13. Právne prostriedky nápravy porušenia základných práv v európskom regióne v komparatívnej perspektíve s osobitným ohľadom na prostriedky nápravy finančnej povahy porušenia práv uznaných Chartou základných práv EÚ v horizontálnych vzťahoch

Radoslav Benko¹

13.1 Úvod

Regionálne systémy ochrany základných práv možno skúmať a vzájomne porovnávať s ohľadom na rôzne skutočnosti, napr. s ohľadom na rozsah regionálneho katalógu základných práv (ktorým základným právam sa v danom regióne poskytuje ochrana, resp. akým ich kategóriám), z pohľadu obsahu a rozsahu ochrany práv uznaných príslušným regionálnym katalógom základných práv (ako je príslušné právo, ktoré požíva ochranu definované a či predmetné základné právo, ktoré požíva ochranu, možno obmedziť a ak áno v akom rozsahu, resp. za splnenia akých podmienok), z hľadiska mechanizmu uplatňovanom pri zabezpečovaní ochrany práv uznaných príslušným regionálnym katalógom základných práv (či sa uplatňuje súdny mechanizmus ochrany alebo mimosúdny), z hľadiska metodiky rozhodovacej činnosti súdnych orgánov dozerajúcich na rešpektovanie základných práv uznaných v príslušnom regionálnom katalógu základných práv (napr. akým spôsobom rieši príslušný súdny orgán ochrany základných práv prípadnú kolíziu medzi dvoma základnými právmi),² či daný regionálny právny nástroj (dokument) ochrany základných práv disponuje priamym účinkom, alebo vzhľadom na právne prostriedky nápravy priznaných jednotlivcom.

Ochrana základných práv v európskom regióne je prejavom viac úrovňového konštitucionalizmu (angl. *multi-level constitutionalism*).³ Ochrana základných práv je v Európe zabezpečovaná jednak v rámci ústavných poriadkov jednotlivých štátov, v rámci Rady Európy (prostredníctvom Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd) ako aj na úrovni Európskej únie (prostredníctvom všeobecných právnych zásad, za ktoré Súdny dvor EÚ začal považovať aj základné práva majúce pôvod v ústavných tradíciách spoločných pre členské štáty, či v medzinárodných nástrojoch, a po nadobudnutí platnosti Lisabonskej zmluvy aj prostredníctvom Charty základných práv EÚ). Jednotlivé systémy ochrany základných práv v Európe vykazujú určité odlišnosti, napr. z pohľadu uplatňovaného procesu zabezpečenia ochrany základných práv (napr. možnosť

¹ JUDr. Radoslav Benko, LL.M. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Ústav európskeho práva a oddelenie medzinárodného práva. Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu APVV-0823-11.

² Dominantnou súdnou technikou celosvetovo uplatňovanou pri vyvažovaní dvoch kolidujúcich základných práv je princíp proporcionality. Podľa M.Kumma princíp proporcionality predstavuje jeden z najúspešnejších právnych transplantátov druhej polovice dvadsiateho storočia. Aplikuje sa v Európe (v jednotlivých štátoch ako aj v rozhodovacej činnosti Súdneho dvora), Latinskej Amerike, Kanade, Južnej Afrike, Izraeli, či Novom Zélande. Pozri: KUMM, M. *Constitutional Rights as Principles: On the Structure and Domain of Constitutional Justice. A Review Essay on A Theory of Constitutional Rights*. In *International Journal of Constitutional Law*, 2004, Volume 2, Issue 3, s. 595.

³ Pozri: VAN GERVEN W.: *Remedies for Infringements of Fundamental Rights*. In *European Public Law*, 2004, Volume 10, Issue 2, s. 261. Alebo: PERNICE, I. E.A. *The Treaty of Lisbon: Multilevel constitutionalism in Action*. In *Columbia Journal of European Law*, 2009, Volume 15, No.3, pp. 349-407.

domáhať sa ochrany na príslušnom súde priamo, alebo prostredníctvom prejudiciálneho konania), subjektov disponujúcich právom obrátiť sa na príslušný súd s návrhom na ochranu (fyzické osoby, právnické osoby, prípadne orgány verejnej moci, resp. štátne orgány), či subjektov, voči ktorým sa možno ochrany domáhať (orgány verejnej moci na nadštátnej úrovni, či štátnej úrovni, prípadne aj voči jednotlivcom).⁴ Jednou z ďalších odlišností medzi troma systémami ochrany základných práv v Európe je okruh nárokov, ktorých sa môže jednotlivec v rámci daného systému ochrany základných práv domáhať v konaní pred príslušným súdom (napr. zrušenia rozhodnutia, ktorým sa zasiahlo do základného práva jednotlivca; v prípade, ak k zásahu do základného práva jednotlivca došlo nečinnosťou orgánu, prikázáním, aby vo veci konal; prikázania napraviť stav, ktorý bol pred porušením práva; či priznania primeraného finančného zadošťačenia). Vzhľadom na existenciu až troch systémov ochrany základných práv, tak v európskom regióne problémom nie je nedostatok ochrany poskytnutý základným právam, ale skôr nedostatok koherencie medzi jednotlivými systémami ochrany základných práv.⁵ V tomto príspevku je venovaná pozornosť problematike právnych prostriedkov nápravy porušenia základných práv, ktoré má jednotlivec k dispozícii v rámci jednotlivých systémov ochrany základných práv uplatňovaných v európskom regióne. Pokiaľ ide o jednotlivé systémy vnútroštátnej ochrany základných práv, príspevok nemieni poskytnúť prehľad právnych prostriedkov nápravy porušenia základných práv ponúkaných jednotlivými systémami ochrany základných práv európskych štátov. Jeho zámerom je skôr komparácia vnútroštátneho systému ochrany základných práv s právnym systémom ochrany základných práv uplatňovaným v rámci Rady Európy a Európskej únie a to z pohľadu, spomínaných, jednotlivých právnych prostriedkov nápravy porušenia základných práv. Za referenčný vnútroštátny právny systém ochrany základných práv použijeme slovenský systém. V príspevku rovnako nemieni, vzhľadom na nutnosť jeho obmedzeného rozsahu, podať vyčerpávajúci pohľad na problematiku právnych prostriedkov nápravy porušenia základných práv v európskom regióne, ale skôr poukázať na určité rozdiely medzi jednotlivými systémami ochrany základných práv v Európe z pohľadu možnosti jednotlivca domáhať sa určitého finančného plnenia za neoprávnený zásah do jeho základného práva. Tomuto prostriedku nápravy porušenia základných práv bude venovaná podrobnejšia pozornosť predovšetkým v súvislosti, či tohto prostriedku nápravy sa možno domáhať aj v prípade uplatnenia Charty základných práv EÚ, resp. v prípade porušenia základných práv ňou uznaných. Osobitne bude venovaná pozornosť možnosti domáhania sa finančnej nápravy za porušenie základných práv uznaných Chartou základných práv EÚ v tzv. horizontálnych vzťahoch, t.j. v prípadoch, keď k zásahu do základného práva jednotlivca dôjde zo strany iného jednotlivcov, resp. subjektu iného ako orgán Únie, či štát.⁶

13.2 Právne prostriedky nápravy porušenia základných práv v európskom regióne

Prostredníctvom procesu súdnej ochrany základných práv sa môže jednotlivec dovolávať rôznych nárokov. Okrem, napríklad, zámeru zosúladiť konanie orgánov verejnej moci s normami chrániacimi základné práva, je to napríklad aj dosiahnutie kompenzácie za dôsledky vyvolané porušením základného práva - dôsledky spočívajúce v ujme, ktorú nemožno inak odstrániť. Právne prostriedky nápravy porušenia základných práv nemusia

⁴ Porovnaj: VAN GERVEN W.: Remedies for Infringements of Fundamental Rights. In European Public Law, 2004, Volume 10, Issue 2, s. 262.

⁵ Pozri: VAN GERVEN W.: Remedies for Infringements of Fundamental Rights. In European Public Law, 2004, Volume 10, Issue 2, s. 261.

⁶ Článok 51 odsek 1 Charty základných práv EÚ požaduje rešpektovanie ustanovení Charty zo strany orgánov Únie a členských štátov, ak vykonávajú právo Únie.

byť predmetom výslovného textu právnych dokumentov, listín ochrany základných práv. Súdnym orgánom garantujúcim rešpektovanie základných práv je zväčša priznaná právomoc poskytnúť tomu, koho základné právo bolo porušené, účinný právny prostriedok nápravy.⁷ Súdne orgány ochrany základných práv tak disponujú určitou mierou súdneho aktivizmu. Jednotlivcovi, ktorého základné právo bolo porušené, môžu poskytnúť aj taký právny prostriedok nápravy, ktorý nemusí byť predmetom výslovej úpravy textu príslušného právneho dokumentu ochrany základných práv. Aj Medzinárodný súdny dvor v konaní vo veci *Vojenských a polovojenských aktivít v a proti Nikarague* trval, že jeho právomoc poskytnúť odškodnenie je mu daná implicitne ako nevyhnutý dôsledok jeho právomoci riešiť spory.⁸

Skúmanie právnych prostriedkov nápravy porušenia základných práv začneme na národnej úrovni. Ústava Slovenskej republiky vo svojom článku 127 ods. 2 výslovne priznáva Ústavnému súdu Slovenskej republiky svojím rozhodnutím zrušiť rozhodnutie, opatrenie alebo iný zásah, ktorým boli porušené základné práva alebo slobody uznané Ústavou Slovenskej republiky, alebo vyplývajúce z medzinárodnej zmluvy, ktorú Slovenská republika ratifikovala a bola vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom. V prípade, ak k porušeniu základných práva alebo slobody došlo nečinnosťou, ústavný súd môže prikázať, aby ten, kto tieto práva alebo slobody porušil, vo veci konal. Ústavný súd môže ďalej v zmysle predmetného ustanovenia Ústavy Slovenskej republiky vec vrátiť na ďalšie konanie, zakázať pokračovanie v porušovaní základných práv a slobôd, alebo ak je to možné, prikázať, aby ten, kto porušil práva alebo slobody obnovil stav pred porušením. Ústavný súd môže napokon v zmysle článku 127 odsek 3 Ústavy Slovenskej republiky priznať tomu, koho základné práva alebo slobody boli porušené, primerané finančné zadost'učinenie. Zodpovednosť toho, kto porušil základné práva alebo slobody za škodu alebo inú ujmu pritom nie je rozhodnutím ústavného súdu dotknutá. Primerané finančné zadost'učinenie, z zmysle rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky,⁹ predstavuje náhradu nemajetkovej ujmy vyjadrenej v peniazoch, pričom jej priznanie prichádza do úvahy predovšetkým v tých prípadoch, keď porušenie základného práva alebo slobody nie je možné napraviť, t.z., že ak do úvahy neprichádza zrušenie rozhodnutia alebo opatrenia, resp. uvedenie do pôvodného stavu. Primerané finančné zadost'učinenie nepredstavuje náhradu za uplatnené finančné plnenie alebo prípadnú náhradu škody.¹⁰

Na nadnárodnej úrovni je ochrana základných práv zabezpečovaná jednak prostredníctvom Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a na úrovni Únie, po nadobudnutí platnosti Lisabonskej zmluvy, predovšetkým prostredníctvom Charty základných práv Európskej únie (ďalej v texte aj len „Charta“).

Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej v texte len „Dohovor“) obsahuje, obdobne ako Ústava Slovenskej republiky, ustanovenia výslovne priznávajúce tomu, koho základné práva alebo slobody boli porušené, určité konkrétne prostriedky nápravy. Článok 5 ods. 5 Dohovoru ustanovuje, že každý, kto bol zatknutý alebo pozbavený slobody v rozpore s ustanoveniami Dohovoru, má nárok na odškodnenie. Rovnako tak článok 3 Protokolu č. 7 pripojeného k Dohovoru výslovne priznáva možnosť tomu, koho základné práva a slobody uznané Dohovorom boli porušené nárok na

⁷ SHELTON, D. L., CAROZZA, P. G.: *Regional Protection of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 454-455.

⁸ Rozhodnutie Medzinárodného súdneho dvora v konaní vo veci *Vojenské a polovojenské aktivity v a proti Nikarague*, 1986 ICJ 14, bod 283.

⁹ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. IV. ÚS 50/2010 z 5.februára 2010.

¹⁰ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. Zn. I. ÚS 15/02 z 10.júla 2002.

domáhanie sa odškodnenia.¹¹ Navyše, článok 13 Dohovoru ustanovuje, že každý, koho práva a slobody priznané Dohovorom boli porušené, má právo na účinný prostriedok nápravy pred vnútroštátnym orgánom. Nezabezpečenie účinného prostriedku nápravy vo vnútroštátnom práve môže viesť až k odsúdeniu štátu za porušenie tohto článku. Európsky súd pre ľudské práva takto vo veci *Kudla proti Poľskej republike*¹² odsúdil žalovaný štát nielen za porušenie práva na súdne konanie v primeranej lehote, ktoré je zaručené v čl. 6 ods. 1 Dohovoru, ale aj za porušenie práva na poskytnutie účinného právneho prostriedku nápravy v zmysle čl. 13 Dohovoru, ktorého sa žalovaný štát dopustil tým, že na vnútroštátnej úrovni nezabezpečil sťažovateľovi účinný právny prostriedok nápravy vo vzťahu k namietanému porušeniu práva na súdne konanie v primeranej lehote. V zmysle článku 41 Dohovoru môže Európsky súd pre ľudské práva v prípade, ak dospeje k záveru, že došlo k porušeniu Dohovoru alebo jeho protokolov a v prípade, že vnútroštátne právo dotknutého štátu umožňuje len čiastočnú nápravu, priznať v prípade potreby poškodenej strane spravodlivé zadosťučinenie. Európsky súd pre ľudské práva za spravodlivé zadosťučinenie považuje plnú kompenzáciu ako štandard. Sťažovateľ musí byť v maximálnom rozsahu uvedený do pozície, v ktorej by sa nachádzal v prípade, ak by k porušeniu Dohovoru nedošlo.¹³ Európsky súd pre ľudské práva tak vo všeobecnosti poskytuje kompenzáciu za majetkovú (finančnú) ujmu, nemajetkovú ujmu ako aj za akékoľvek náklady alebo výdavky spojené so zásahom do základného práva sťažovateľa. Pokiaľ ide o ochranu základných práv v rámci Európskej únie, text Charty základných práv EÚ je v porovnaní s textom Ústavy Slovenskej republiky, či Dohovoru, skromnejší pokiaľ ide o ustanovenia pojednávajúce o právnych prostriedkoch nápravy porušenia práv ňou uznaných. Za jedinú ustanovenie Charty v tomto smere možno považovať článok 47 Charty nesúci označenie „Právo na účinný prostriedok nápravy a na spravodlivý proces“. V prvom odseku tohto článku sa uvádza, že každý koho práva a slobody zaručené právom Únie sú porušené, má právo na účinný prostriedok nápravy pred súdom. Obdobne ako tomu bolo v prípade textu zmlúv zakladajúcich Európske spoločenstvá a v súčasnosti ako je tomu v prípade Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie, ktoré predstavujú skôr určité rámcové zmluvy (fr., „*traité cadre*“) vyznačujúce sa regulačnými medzerami a materiálnou neurčitou,¹⁴ aj výslovný text Charty neponúka normatívne riešenia všetkých otázok týkajúcich sa presného vymedzenia jej obsahu ako aj jej uplatňovania. Je tomu tak aj pokiaľ ide o problematiku, ktorým je venovaná pozornosť v tomto príspevku a to konkrétne pokiaľ ide o vymedzenie právnych prostriedkov nápravy porušenia práv uznaných Chartou, či možnosť uplatňovania Charty v tzv. horizontálnych

¹¹ Článok 3 Protokolu č. 7 nesúci názov „Odškodnenie v prípade justičného omylu“ ustanovuje: „Ak bol právoplatný odsudzujúci rozsudok v trestnej veci neskôr zrušený, alebo ak bola udelená milosť, pretože nová alebo novoodhalená skutočnosť dokazuje, že došlo k justičnému omylu, je osoba, na ktorej bol vykonaný trest podľa tohto rozsudku, odškodnená podľa zákona alebo praxe platných v príslušnom štáte, pokiaľ sa nepreukáže, že k včasnému odhaleniu neznámej skutočnosti nedošlo úplne alebo čiastočne vinou tejto osoby“.

¹² Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva z 26. októbra 2000 vo veci sťažnosti č. 30210/96 *Kudla proti Poľskej republike* [2000] ECHR 510.

¹³ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva z 1. októbra 1982 vo veci sťažnosti č. 8692/79 *Piersack proti Belgicku*, Séria A, č. 85, bod 12.

¹⁴ Pozri: MAŽÁK, J., K MOSER, M. Adjudication by Reference to General Principles of EU law: A Second Look at the Mangold Case Law. In: ADAMS, M., STRAETMANS, G., DE WAELE, H., MEEUSEN, J. (Eds.): *Judging Europe's Judges: The Legitimacy of the Case Law of the European Court of Justice*. Oxford: Hart Publishing, 2013, s. 67.

vzťahoch. Pri skúmaní vymedzených problematík je vzhľadom na „mlčanie“ textu Charty potrebné vychádzať z právneho systému Únie ako takého.

Pri vymedzení právnych prostriedkov nápravy práv uznaných Chartou je dôležité rozlišovať medzi subjektmi, ktoré sa dopustili neoprávneného zásahu do určitého základného práva uznaného Chartou. Pokiaľ do základného práva uznaného Chartou došlo zo strany inštitúcie, orgánu, úradu alebo agentúry Únie (ďalej v texte len „orgán Únie“), právny systém EÚ ponúka jednotlivcovi možnosť domáhať sa zrušenia aktu, ktorým k zásahu do základného práva došlo, prostredníctvom konania o neplatnosť upraveného článkom 263 ZFEÚ, alebo v prípade, ak orgán Únie zasiahol do základného práva uznaného Chartou svojou nečinnosťou, jednotlivec má možnosť domáhať sa voči danému orgánu, aby vo veci konal a to prostredníctvom konania o nečinnosť upraveného článkom 265 ZFEÚ. V prípade, ak v dôsledku zásahu orgánu Únie do základného práva jednotlivca došlo k vzniku škody, jednotlivec má možnosť v zmysle ustanovenia článkov 268 a 340 odsek 2 a 3 ZFEÚ domáhať sa jej náhrady. V prípade, ak k zásahu do základného práva uznaného Chartou došlo konaním alebo opomenutím konať zo strany členského štátu konajúceho v rámci pôsobnosti práva, Komisia alebo iný členský štát môžu iniciovať konanie o porušení povinnosti vyplývajúcich zo zmlúv v zmysle článku 258 a nasl. ZFEÚ, v rámci ktorého v prípade, ak Súdny dvor skonštatuje porušenie Charty zo strany dotknutého členského štátu, má tento štát povinnosť urobiť všetky potrebné opatrenia, aby došlo k odstráneniu namietaného porušenia povinnosti - k odstráneniu zásahu do základného práva uznaného Chartou. Žalobu o porušenie povinnosti vyplývajúcich zo zmlúv však nie je oprávnený podať jednotlivec. Pre jednotlivca majú preto, v prípade zásahu do jeho práv uznaných Chartou zo strany členského štátu, väčší význam iné normy právneho systému EÚ. Je ňou predovšetkým princíp zodpovednosti štátu za škodu spôsobenú jednotlivcovi porušením práva Únie, na existenciu ktorého Súdny dvor poukázal vo svojom rozhodnutí vo veci *Francovich*.¹⁵ Ambíciou tohto príspevku nie je podať vyčerpávajúci prehľad právnych prostriedkov nápravy porušenia práv uznaných Chartou. V ďalšom texte sa zameriame na v úvode spomínanú možnosť jednotlivca domáhať sa finančnej kompenzácie (a to nad rámec spôsobenej majetkovej ujmy) v prípade, ak k zásahu do základného práva jednotlivca uznaného Chartou došlo zo strany subjektu iného ako je orgán Únie, či členský štát, t.j. zo strany subjektu, ktorého článok 51 odsek 1 Charty neuvádza pri stanovení subjektov, ktorým sú ustanovenia Charty určené - zo strany iného jednotlivca, či už je ním fyzická alebo právnická osoba. Dôvodom ďalšieho zamerania príspevku na tieto dve problematiky je poukázanie na dotváranie systému ochrany základných práv v rámci fungovania Únie zo strany predovšetkým Súdneho dvora, ako aj na dynamickosť jeho dotvárania. Zložitosť problematiky aplikácie Charty v horizontálnych vzťahoch nevyhnutne požaduje jej hlbšie preskúmanie, čo neumožňuje priestor venovaný tomuto príspevku. Pokúsime sa preto poukázať aspoň na základné, východiskové úvahy svedčiace v prospech priznania účinkov Charty aj v horizontálnych vzťahoch a v prospech možnosti jednotlivca domáhať sa (či už v horizontálnom, ale aj vo vertikálnom vzťahu) nároku na primerané finančné zadosťučinenie (nároku na náhradu nemajetkovej ujmy) v prípade porušenia jeho základného práva uznaného Chartou a to aj napriek skutočnosti, že možnosť domáhania sa takéhoto prostriedku nápravy nie je výslovne ustanovená Chartou ako ani iným normatívnym textom právneho systému EÚ. Východiskom následného zamerania

¹⁵ Rozhodnutie Súdneho dvora z 19.novembra 1991 v spojených veciach C-6/90 and C-9/90 *Andrea Francovich a Danila Bonifaci a ostatní proti Talianskej Republike (Francovich)* [1991] Zbierka judikatúry, s. I-05357.

príspevku je rozhodnutie Súdneho dvora vo veci *Laval*¹⁶ a následné, značne proeurópske, rozhodnutie švédskoho pracovného súdu v konaní vo veci spoločnosti Laval. Prv ako pristúpime k rozhodnutiam Súdneho dvora a švédskoho pracovného súdu v konaniach vo veci spoločnosti Laval, pozornosť upriamime na možnosť uplatňovania Charty v horizontálnych vzťahoch, resp. jej priameho účinku v horizontálnych vzťahoch. Pod priamym účinkom Charty máme na mysli situáciu týkajúcu sa rozsahu aplikácie, resp. rozsahu formálnej záväznosti základných práv ňou uznaných. Priamy účinok Charty v horizontálnych vzťahoch potom znamená formálnu záväznosť jej ustanovení vo vzťahoch medzi jednotlivcami.

13.3 Uplatňovanie Charty základných práv EÚ v horizontálnych vzťahoch

Charta základných práv EÚ má mať počnúc 1. decembrom 2009, dňom nadobudnutia platnosti Lisabonskej zmluvy, v zmysle ustanovenia článku 6 odsek 1 Zmluvy o Európskej únii (ďalej v texte len „ZEÚ“) rovnakú právnu silu ako zmluvy. Toto ustanovenie možno vykladať, okrem toho, že sa ním priznáva Charte právna záväznosť a jej postavenie v právnom systéme EÚ na pozícii primárneho práva, aj ako vôľu členských štátov priznať Charte všetky účinky, ktorými môžu potencionálne disponovať ustanovenia zmlúv. To zahŕňa rovnako aj možnosť priznať jej účinky v horizontálnych vzťahoch, tak ako je tomu napríklad v prípade článku 45 ZFEÚ (práva na voľný pohyb pracovníkov),¹⁷ alebo článku 157 ZFEÚ (zásady rovnakej odmeny pre mužov a ženy za rovnakú prácu alebo prácu rovnakej hodnoty).¹⁸ Takáto interpretácia článku 6 odsek 1 ZEÚ by znamenala, že ustanovení Charty by sa jednotlivci mohli dovolávať aj v horizontálnych vzťahoch. V horizontálnych vzťahoch by tak bolo nutné vykladať vnútroštátne ustanovenie v zmysle ustanovení Charty, prípadne neaplikovať vnútroštátne ustanovenie, ktoré by bolo považované za v rozpore s Chartou. Tak ako je tomu v prípade priameho účinku ustanovení zmlúv, aj v prípade priameho účinku Charty by bolo nevyhnuté jej príslušné ustanovenie preskúmať z hľadiska jeho presnosti a bezpodmienečnosti ako aj toho či predmetné ustanovenie Charty zakladá právo pre jednotlivca (podmienok priameho účinku primárneho práva EÚ). Možnosť uplatnenia Charty v horizontálnych vzťahoch však možno namietat' vzhľadom na výslovné znenie článku 51 odsek 1 Charty, ktorý poukazuje na to, že ustanovenia Charty sú určené pre orgány Únie a pre členské štáty, ak vykonávajú právo Únie. Formálnymi adresátmi Charty sú teda v zmysle predmetného článku len orgány Únie a členských štátov. Otázkou je, či vychádzajúc z tohto ustanovenia Charty je potrebné horizontálne uplatnenie Charty vylúčiť, alebo či otázku účinkov Charty v súkromnoprávných vzťahoch možno prenechať na súdny aktivizmus Súdneho dvora EÚ. Súdny dvor, napríklad, v prípade určenia účinkov smerníc judikoval,¹⁹ že im po splnení určitých podmienok možno priznať aj priamy účinok a to aj napriek tomu, že takýto účinok vylučovala ich samotná definícia obsiahnutá v texte Zmluvy o založení Európskeho

¹⁶ Rozsudok Súdneho dvora z 18. decembra 2007 vo veci C-341/05 *Laval un Partneri Ltd proti Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Svenska Byggnadsarbetareförbundets avdelning 1, Byggettan a Svenska Elektrikerförbundet*. [2007], Zbierka judikatúry, s. 1-11767.

¹⁷ Pozri: Rozsudok Súdneho dvora z 15. decembra 1995 vo veci C-415/93 *Union royale belge des sociétés de football association ASBL proti Jean-Marc Bosman, Royal club liégeois SA proti Jean-Marc Bosman a iní a Union des associations européennes de football (UEFA) proti Jean-Marc Bosman*. [1995], Zbierka judikatúry, s. I-04921.

¹⁸ Pozri: Rozsudok Súdneho dvora z 8. apríla 1976 vo veci 43/75 *Gabrielle Defrenne proti Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena* [1976], Zbierka judikatúry, s. 00455.

¹⁹ Pozri: Rozsudok Súdneho dvora zo 4. decembra 1974 vo veci 41-74 *Yvonne van Duyn v Home Office*. [1974], Zbierka judikatúry, s. 01337.

spoločenstva (ďalej v texte len „ZES“), ktorá pre nadobudnutie účinkov smerníc v zásade požadovala prijatie vnútroštátneho implementačného opatrenia. Obdobne ako v prípade „obídienia“ definície smerníc obsiahnutej v texte ZES, by Súdny dvor mohol „obísť“ výslovné znenie článku 51 odsek 1 Charty a priznať ustanoveniam Charty priamy účinok aj v horizontálnych vzťahoch. D. Leczykiewicz²⁰ navrhuje dva spôsoby, ako by k tomu Súdny dvor, vychádzajúc zo svojej predošlej judikatúry, mohol dospieť. Prvým je posudzovať Chartu ako prameň všeobecných právnych zásad, ktoré možno aplikovať aj v horizontálnych vzťahoch, tak ako na to Súdny dvor poukázal v rozhodnutí vo veci *Mangold*.²¹ Ak doktrína vyjadrená vo veci *Mangold* požaduje pre aplikáciu všeobecných zásad práva Únie v horizontálnych vzťahoch, aby bola táto zásada konkretizovaná v sekundárnej legislatíve, potom v zmysle predmetnej doktríny možno priznať horizontálne účinky iba tým ustanoveniam Charty, ktoré nachádzajú svoje vyjadrenie aj v sekundárnej normotvorbe. Druhým spôsobom, je podľa Leczykiewicz otočenie horizontálnej aplikácie Charty na jej vertikálnu aplikáciu. To je možné dosiahnuť nazeraním na ustanovenia Charty ako na ustanovenia ukladajúce povinnosť vnútroštátnym súdom, t.j. orgánom štátu v zmysle ustanovenia článku 51 odsek 1 Charty, od ktorých by sa malo vyžadovať aj zabezpečenie rešpektovania princípu účinnej súdnej ochrany. V zmysle tradičného prístupu, sa princíp efektívnej súdnej ochrany aplikoval len na procesnoprávny postup a prípady požadujúce nápravu.²² Súdny dvor však poukázal na jeho právny význam v súvislosti s aplikáciou určitej únijnej normy na konkrétny prípad.²³ Stieranie rozdielu medzi otázkou aplikovateľnosti určitej únijnej normy a vhodných prostriedkov nápravy je metódou, ktorá umožňuje Súdnemu dvoru dospieť k požadovaniu priameho uplatnenia Charty v horizontálnych vzťahoch. Princíp účinnej súdnej ochrany môže v sebe zahŕňať aj nutnosť pripustenia aplikácie únijnej normy v horizontálnych situáciách. Legitimita takéhoto súdneho aktivizmu však požaduje presvedčivé zdôvodnenie a určenie primeraných limitov pre pripustenie horizontálnych účinkov.²⁴ V tomto kontexte stojí za zmienku ešte uviesť, že aj neposkytnutie vhodnej ochrany proti správaniu porušujúcemu určité právo, alebo zlyhanie pri poskytovaní prístupu k účinnému prostriedku nápravy zo strany vnútroštátneho súdu, možno považovať za konanie členského štátu porušujúce právo Únie. Horizontálny účinok práva Únie sa tak „prezlieka“ do vertikálneho účinku, nárok jedného jednotlivca voči inému sa „prezlieka“ do nároku jednotlivca voči štátu. V súvislosti s možnosťou uplatnenia Charty v horizontálnych vzťahoch je ešte nutné brať ohľad na dve podstatné skutočnosti.

Prvá vyplýva z článku 52 odsek 5 Charty, ktorý uvádza, že tie ustanovenia Charty, ktoré obsahujú zásady, môžu byť vykonávané legislatívnymi a exekutívnymi aktmi prijatými inštitúciami, orgánmi, úradmi a agentúrami Únie, a aktmi členských štátov, ak vykonávajú

²⁰ Pozri: LECZYKIEWICZ, D.: Horizontal Application of the Charter of Fundamental Rights. In *European Law Review*, 2013, Volume 38, Issue 4, s.486.

²¹ Rozsudok Súdného dvora z 22.novembra 2005 vo veci C-144/04 *Werner Mangold proti Rüdiger Helm*. [2005], Zbierka judikatúry, s. I-09981.

²² Rozsudok Súdného dvora z 15.októbra 1987 vo veci 222/86 *Union nationale des entraîneurs et cadres techniques professionnels du football (Unectef) proti Georges Heylens a iní*. [1987], Zbierka judikatúry, s. 04097, bod 14; Rozsudok Súdného dvora z 15.mája 1986 vo veci 222/84 *Marguerite Johnston proti Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*. [1986], Zbierka judikatúry, s. 01651, bod 18.

²³ Pozri: Rozsudok Súdného dvora z 22.novembra 2005 vo veci C-144/04 *Werner Mangold proti Rüdiger Helm*. [2005], Zbierka judikatúry, s. I-09981, body 77-78; Rozsudok Súdného dvora z 19.januára 2010 vo veci C-555/07 *Seda Küçükdeveci proti Swedex GmbH & Co. KG*. [2010], Zbierka judikatúry, s. I-00365, bod 45.

²⁴ Pozri: LECZYKIEWICZ, D.: Horizontal Application of the Charter of Fundamental Rights. In *European Law Review*, 2013, Volume 38, Issue 4, s. 487.

právo Únie, pričom sa ich možno pred súdom dovolávať len na účely výkladu a preskúmania zákonnosti týchto aktov. Uvedené ustanovenie rozlišuje medzi tými ustanoveniami Charty, ktoré obsahujú „práva“ a tými, ktoré obsahujú „zásady“, pričom tým ustanoveniam, ktoré obsahujú zásady, priznáva len interpretačný (nepriamy) účinok. Z toho vyplýva, že bez existencie implementačného opatrenia prijatého na únijskej a/alebo vnútroštátnej úrovni, sa týchto ustanovení Charty nemožno pred súdom dovolávať, z čoho vyplýva aj nespôsobilosť týchto ustanovení Charty vyvolať v takomto prípade akýkoľvek účinok. Týchto ustanovení Charty sa teda možno dovolávať, iba ak ide o prípad týkajúci sa aplikácie aktov prijatých za účelom vykonania zásad v nich obsiahnutých a to iba v rámci ovplyvnenia ich interpretácie, či preskúmania ich zákonnosti. Pokiaľ ide o tie ustanovenia Charty, ktoré obsahujú „práva“, článok 52 odsek 5 Charty nehovorí nič o ich možnom účinku. Výkladom *a contrario* možno dospieť k záveru, že týchto ustanovení Charty sa možno pred súdom dovolávať rovnako aj v iných situáciách, resp. iným spôsobom, ako len na účely výkladu a preskúmania zákonnosti legislatívnych a exekutívnych aktov, ktorými sa vykonávajú. Môžu napríklad slúžiť na účely výkladu a preskúmania zákonnosti aj iných únijných a vnútroštátnych aktov, ale rovnako tak aj konania zo strany jednotlivcov a teda možno sa ich dovolávať aj v horizontálnych vzťahoch.²⁵ Druhou skutočnosťou, na ktorú treba brať ohľad pri možnom domáhaní sa uplatnenia Charty v horizontálnych vzťahoch, resp. jej aplikácie pred vnútroštátnymi súdmi ako takej, je skutočnosť, že mnohé ustanovenia Charty uznávajú a garantujú rešpektovanie práv iba v rozsahu, v akom boli tieto práva uznané príslušnou vnútroštátnou legislatívou, prípadne aj praxou. Je tomu tak, napríklad, v prípade práva uzavrieť manželstvo a práva založiť si rodinu (článok 9 Charty), práva na výhradu vo svedomí (článok 10 odsek 2 Charty), slobody zakladať vzdelávacie inštitúcie a práva rodičov zabezpečiť vzdelanie a výchovu svojich detí v zhode s ich náboženským, filozofickým a pedagogickým presvedčením (článok 14 odsek 3 Charty), či práva na prístup k preventívnej zdravotnej starostlivosti a práva využívať lekársku starostlivosť (článok 35 Charty). V určitých prípadoch Charta poskytuje ochranu ňou uznaných práv len v rozsahu a v súlade aj s príslušným právom Únie. Je tomu tak, napríklad, pokiaľ ide o slobodu podnikania (článok 16 Charty), právo na informácie a konzultácie v rámci podniku (článok 27 Charty), právo na kolektívne vyjednávanie a kolektívne akcie (článok 28 Charty), právo na ochranu pred bezdôvodným prepustením (článok 30 Charty), či právo na dávky sociálneho zabezpečenia a sociálne služby (článok 34 Charty). Účinok týchto ustanovení Charty, ako aj ich samotná aplikácia, sú tak obmedzené v dvoch smeroch. Buď sú predmetom podmienok vymedzených vnútroštátnou legislatívou, prípadne aj praxou, alebo predmetom podmienok stanovených tak vnútroštátnym právom ako aj právom Únie.²⁶

²⁵ Pozri: LECZYKIEWICZ, D.: Horizontal Application of the Charter of Fundamental Rights. In *European Law Review*, 2013, Volume 38, Issue 4, s. 488.

²⁶ V druhom prípade sa problematiku javí byť situácia, keď vnútroštátna legislatíva stanovujúca podmienky uplatnenia príslušných ustanovení Charty je v rozpore s únijnou úpravou taktiež stanovujúcou podmienky ich uplatnenia. V takomto prípade by sa únijná úprava mala v zmysle princípu prednosti práva Únie prednostne aplikovať na prejednávaný prípad na úkor vnútroštátnej úpravy. Avšak príslušné ustanovenia Charty požadujú, aby uplatnenie práv uznaných Chartou bolo aj v súlade s vnútroštátnou legislatívou alebo aj praxou. Pozri: LECZYKIEWICZ, D.: Horizontal Application of the Charter of Fundamental Rights. In *European Law Review*, 2013, Volume 38, Issue 4, s. 488.

Na možnosť priameho uplatnenia Charty v horizontálnych vzťahoch poukazuje aj judikatúra Súdneho dvora. Vo svojom rozsudku vo veci *Kucukdeveci*²⁷ Súdny dvor poukázal, že obdobne ako je tomu v prípade všeobecných zásad práva Únie, aj ustanovenia Charty sú spôsobilé vyvolávať účinky v právnych vzťahoch medzi súkromnými osobami. Z ustanovenia článku 51 odsek 1 Charty ako aj z rozhodovacej činnosti Súdneho dvora vyplýva, že jednotlivci sa môžu dovolávať ustanovení Charty voči iným jednotlivcom (fyzickým alebo právnickým osobám), za predpokladu, že spor medzi nimi spadá do rámca pôsobnosti práva Únie. V prípade, ak sa na spor vo veci samej vzťahuje aj vnútroštátne právo, jednotlivec má možnosť domáhať sa priameho účinku Charty v horizontálnych vzťahoch len za predpokladu, že vnútroštátnou úpravou sa vykonáva právo Únie (resp., v zmysle Vysvetliviek k Charte,²⁸ že vnútroštátna úprava spadá do rámca pôsobnosti práva Únie). Vysvetlivky k Charte v tejto súvislosti odkazujú na tzv. *Wachauf*²⁹ doktrínu a *ERT*³⁰ doktrínu. V zmysel uvedených doktrín vnútroštátna úprava alebo prax členského štátu spadá do rámca pôsobnosti práva Únie v prípadoch ak členské štáty preberajú právo Únie (*Wachauf* doktrína), alebo ak ustanovujú výnimku z práva Únie (*ERT* doktrína). Okrem týchto prípadov vnútroštátna úprava alebo prax, resp. konanie členských štátov, spadá do rámca pôsobnosti práva Únie aj v prípade, ak vzhľadom na špecifickosť konkrétnej situácie je možné nájsť určitú spojitosť s osobitnou hmotnoprávnou normou práva Únie (tzv. *Karner* doktrína).³¹ Existujúcu judikatúru Súdneho dvora týkajúcu sa priameho účinku práva Únie v horizontálnych vzťahoch je možné zaradiť pod uvedené kategórie. Prípady ako *Mangold*,³² či *Kucukdeveci*³³ možno zaradiť pod *Wachauf* doktrínu preskúmania vnútroštátnych opatrení „vykonávajúcich právo Únie“ v kontexte horizontálnych vzťahov – sporoch medzi jednotlivcami. Prípady ako *Viking*³⁴ a *Laval*³⁵ možno zaradiť pod *ERT* doktrínu preskúmania vnútroštátnych opatrení „vykonávajúcich právo Únie“ v kontexte horizontálnych vzťahov. V konaní vo veci *Laval* išlo o riešenie kolízie medzi slobodou voľného pohybu služieb na jednej strane a právom na kolektívne akcie uznanom článkom 28 Charty na strane druhej. V ďalšom texte stručne poukážeme na okolnosti konania vo veci *Laval* a následne, vychádzajúc z rozhodnutia švédskeho pracovného súdu vydaného v konaní vo veci samej, pristúpime k poukázaniu na možnosť domáhania sa finančnej kompenzácie (a to aj nad rámec majetkovej ujmy) ako právneho prostriedku nápravy porušenia ustanovení Charty v horizontálnych vzťahoch.

²⁷ Rozsudok Súdneho dvora z 19.januára 2010 vo veci C-555/07 *Seda Küçükdeveci proti Swedex GmbH & Co. KG*. [2010], Zbierka judikatúry, s. I-00365.

²⁸ Vysvetlivky k Charte základných práv, 2007/C 303/02.

²⁹ Rozsudok Súdneho dvora z 13.júla 1989 vo veci 5/88 *Heburt Wachauf*, [1989], Zbierka judikatúry, s. 02609, body 17 až 22.

³⁰ Rozsudok Súdneho dvora z 18.júna 1991 vo veci C-260/89 *Elliniki Radiophonia Tiléorassi AE a Panellinia Omospondia Syllogon Prossopikou proti Dimotiki Etairia Pliroforissis a Sotirios Kouvelas a Nicolaios Avdellas a iní (ERT)*, [1991], Zb., s. I-2925, body 41 až 45.

³¹ Rozsudok Súdneho dvora z 25. marca 2004 vo veci C-71/02 *Karner*, Zb. s. I-3025, body 48 až 53.

³² Rozsudok Súdneho dvora z 22.novembra 2005 vo veci C-144/04 *Werner Mangold proti Rüdiger Helm*. [2005], Zbierka judikatúry, s. I-09981.

³³ Rozsudok Súdneho dvora z 19.januára 2010 vo veci C-555/07 *Seda Küçükdeveci proti Swedex GmbH & Co. KG*. [2010], Zbierka judikatúry, s. I-00365.

³⁴ Rozsudok Súdneho dvora zo 14.júla 2011 vo veci C-46/10 *Viking Gas A/S proti Kosan Gas A/S*. [2011], Zbierka judikatúry, s. I-06161.

³⁵ Rozsudok Súdneho dvora z 18. decembra 2007 vo veci C-341/05 *Laval un Partneri Ltd proti Svenska Byggnadsarbetareförbundet, Svenska Byggnadsarbetareförbundets avdelning 1, Byggettan a Svenska Elektrikerförbundet*. [2007], Zbierka judikatúry, s. I-11767.

13.4 Nároky finančnej povahy ako právne prostriedky nápravy porušenia práv uznaných Chartou základných práv EÚ v horizontálnych vzťahoch – zásada účinnej ochrany práv

Skutkové okolnosti v konaní vo veci *Laval* boli nasledujúce. Lotyšská spoločnosť Laval vyslala do Švédska pracovníkov, aby tam vykonávali práce súvisiace s výstavbou školského zariadenia. Spoločnosť Laval mala podpísané kolektívne zmluvy s lotyšským odborovým zväzom pracovníkov v odvetvi stavebníctva a nebola zaviazaná žiandnou kolektívnou zmluvou uzavretou so švédskymi odborovými organizáciami. V rámci rokovaní s cieľom pristúpenia Lavalu ku kolektívnej zmluve v oblasti stavebníctva vo Švédsku, švédska odborová organizácia žiadala, aby bola pracovníkom spoločnosti Laval vyplácaná hodinová mzda vychádzajúca zo mzdových štatistík v oblasti Štokholmu a teda vyššia ako vyplývala z kolektívnej zmluvy uzavretej s lotyšským odborovým zväzom. Keďže rokovania nevedli k uzavretiu dohody švédsky odborový zväz žiadal uskutočnenie kolektívnych akcií voči spoločnosti Laval spočívajúcich najmä v zabránení dodávok tovarov ako aj vstupu lotyšských pracovníkov a motorových vozidiel na stavenisko. Spoločnosť Laval žiadala o pomoc útvary policajného zboru, ktoré však odmietli zasiahnuť s poukázaním, že kolektívna akcia bola podľa vnútroštátneho práva zákonná. Po zintenzívnení kolektívnych akcií voči spoločnosti Laval (prerušenie dodávok elektrickej energie na stavenisko) sa jej pracovníci vrátili späť do Lotyšska a keďže spoločnosť Laval nedokázala vykonávať svoje činnosti, došlo aj k odstúpeniu od zmluvy týkajúcej sa výstavby školského zariadenia. Švédsky pracovný súd, ktorému bol spor medzi spoločnosťou Laval a švédskymi odborovými organizáciami (okrem odborej organizácie v oblasti stavebníctva aj voči odborej organizácii elektrotechnických pracovníkov) predložený, a ktorého predmetom bolo určenie nezákonnosti kolektívnych akcií švédskych odborových organizácií, nariadenie ukončenia týchto činností ako aj zaviazanie švédskeho odborového zväzu na náhradu škody spoločnosti Laval, ktorá jej vznikla, položil Súdnemu dvoru prejudiciálnu otázku, ktorou sa pýtal, či skutočnosť, že odborové organizácie sa kolektívnou akciou vo forme blokady snažia zahraničného poskytovateľa služieb prinútiť pristúpiť v hostiteľskej členskej krajine ku kolektívnej zmluve o pracovných podmienkach a podmienkach zamestnania, je v súlade s pravidlami ZES o slobodnom poskytovaní služieb a so zákazom akejkoľvek diskriminácie z dôvodu štátnej príslušnosti ako aj so smernicou o vysielaní pracovníkov v rámci poskytovania služieb.³⁶ Súdny dvor vo svojom rozhodnutí poukázal na to, že švédsky odborový zväz porušil článok 49 ZES (teraz článok 56 ZFEÚ) v dvoch ohľadoch. Po prvé, uskutočnením kolektívnej akcie na základe vnútroštátnej úpravy, ktorá je diskriminačná, keďže zatiaľ čo kolektívne akcie namierené voči nahradeniu švédskych kolektívnych zmlúv zakazovala, kolektívne akcie namierené proti nahradeniu kolektívnych zmlúv uzavretých so zahraničnými odborovými zväzmi umožňovala. A po druhé, uskutočnením kolektívnych akcií za účelom dosiahnutia požiadaviek nad rámec minimálnych požiadaviek vyplývajúcich z príslušnej smernice.

Po vrátení veci na konanie pred švédsky pracovný súd, tento súd potvrdil,³⁷ že švédske odborové organizácie svojimi kolektívnymi akciami voči spoločnosti Laval porušili ustanovenie ZES týkajúce sa voľného pohybu služieb, avšak taktiež dospel k záveru o povinnosti švédskych odborových organizácií uhradiť spoločnosti Laval finančné plnenie odvolávajú sa na právo Únie, ktoré podľa názoru tohto súdu takýto prostriedok nápravy

³⁶ Smernica 96/71/ES Európskeho Parlamentu a Rady zo 16. decembra 1996 o vysielaní pracovníkov v rámci poskytovania služieb. Ú. v. EÚ L 164, 26.6.2007, s. 36 – 36.

³⁷ Rozhodnutie pracovného súdu (Arbetsdomstolen) č. 89/2009 z 2. decembra 2009 vo veci č. A 268/04 *Laval und Partneri Ltd v Svenska byggnadsarbetareförbundet et al.*

porušenia ustanovenia primárneho práva EÚ požaduje. Vnútroštátne právo neumožňovalo zaviazat' odborové organizácie na určitú formu finančnej kompenzácie z dôvodu porušenia ustanovení primárneho práva ES.

Vo svojom rozhodnutí o priznaní finančného plnenia spoločnosti Laval švédsky pracovný súd vychádzal z argumentácie Súdneho dvora vo veci *Francovich*³⁸, okrem iného poukazujúc na efektivitu práva Únie a princíp lojálnej spolupráce, podľa ktorých by porušenie práva Únie malo viesť k efektívnej sankcii z dôvodu prevencie. Švédsky pracovný súd ďalej poukázal na princíp mimozmluvnej zodpovednosti, ktorý vnímal ako všeobecnú zásadu práva Únie, ktorá je aplikovateľná aj v horizontálnych vzťahoch. Podľa názoru švédskeho pracovného súdu sa tento všeobecný princíp mimozmluvnej zodpovednosti má uplatniť stále, ak ustanovenie zmluvy priznávajúce právo pre jednotlivcov, ktoré bolo porušené, disponuje priamym účinkom v horizontálnych vzťahoch. Švédsky pracovný súd z rozhodnutia Súdneho dvora vo veci *Francovich*, resp. z judikatúry naň nadvádzajúcej, čerpal, aj pokiaľ ide o stanovenie podmienok, ktorými pomeriaval, či kolektívne akcie švédskych odborových organizácií sú takého charakteru, že pripúšťajú uplatnenie všeobecného princípu mimozmluvnej zodpovednosti (napr. dostatočná jasnosť a presnosť porušeného ustanovenia práva Únie, či existencia určitého stupňa závažnosti porušenia práva Únie). Okrem iného švédsky pracovný súd pri stanovení zodpovednosti švédskych odborových organizácií skúmal aj splnenie podmienky, že porušenie práva Únie má dostatočne závažný charakter. Švédsky pracovný súd po skonštatovaní, že všetky podmienky pre vyvodenie zodpovednosti sú splnené, uložil švédskym odborovým organizáciám povinnosť uhradiť spoločnosti Laval penalizovanú náhradu škody, resp. náhradu škody s trestnou funkciou (angl., *exemplary*, alebo *punitive damages*) vo výške 550.000,- SEK. Penalizovaná náhrada škody predstavuje finančnú kompenzáciu presahujúcu výšku spôsobenej majetkovej ujmy. Švédsky pracovný súd dospel k takémuto rozhodnutiu aj napriek skutočnosti, že jednak švédske právo v takýchto prípadoch uloženie penalizovanej náhrady škody nepripúšťa a jednak jej uloženie nevyžaduje ani právo Únie.

Rozhodnutie švédskeho pracovného súdu možno vnímať ako príklad pozoruhodnej lojality k právu Únie a jeho metódam.³⁹ Pozoruhodnosť sa týka „objavenia“ všeobecnej zásady práva Únie, zásady mimozmluvnej zodpovednosti za porušenie práva Únie aplikovateľnej v horizontálnych vzťahoch. Objavovanie všeobecných zásad práva Únie sa tradične spája s rozhodovacou činnosťou Súdneho dvora. Právny status všeobecnej zásady práva Únie vyplývajúcej z rozhodnutia vnútroštátneho súdu je otázný. Výsledok, ku ktorému dospel švédsky pracovný súd (poukázanie na existenciu všeobecnej zásady mimozmluvnej zodpovednosti v horizontálnych vzťahoch) možno zdiskreditovať s ohľadom na slabé zdôvodnenie rozhodnutia.⁴⁰ K rovnakému záveru ako dospel švédsky pracovný súd (k priznaniu určitého finančného plnenia v prípade porušenia ustanovení primárneho práva Únie v horizontálnych vzťahoch), je však možné dospieť aj odvolaním sa na povinnosť chrániť práva spoločnosti Laval účinným spôsobom – odvolaním sa na zásadu účinnej ochrany práv.⁴¹ Existencia tejto zásady vyplýva z judikatúry Súdneho dvora. Vo svojom

³⁸ Rozhodnutie Súdneho dvora z 19. novembra 1991 v spojených veciach C-6/90 and C-9/90 *Andrea Francovich a Danila Bonifaci a ostatní proti Talianskej Republike (Francovich)*. [1991], Zbierka judikatúry, s. I-05357.

³⁹ MÖRK, M.: An End to the Possibilities – on Horizontal Liability in Laval and the Limits of Judicial Rights Protection. In: de VRIES, S., BERNITZ, U., WEATHERILL, S. *The Protection of Fundamental Rights in the EU After Lisbon*. Oxford: Hart Publishing, 2013, s. 121.

⁴⁰ *Ibid.*, s. 121.

⁴¹ *Ibid.*, s. 121.

rozhodnutí vo veci *Unibet*⁴² Súdny dvor poukázal, že zásada účinnej súdnej ochrany predstavuje všeobecnú zásadu práva Spoločenstva, ktorá vyplýva z ústavných tradícií spoločných všetkým členským štátom a je rovnako zakotvená v článkoch 6 a 13 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a je rovnako potvrdená aj v článku 47 Charty základných práv Európskej únie.⁴³ Článok 47 Charty ustanovuje, že každý koho práva a slobody zaručené právom Únie sú porušené má právo na účinný prostriedok nápravy pred súdom. Navyše článok 19 ZEÚ ustanovuje, že členské štáty majú ustanoviť v oblastiach, na ktoré sa vzťahuje právo Únie, prostriedky nápravy potrebné na zabezpečenie účinnej právnej ochrany.

Nutnosť priznania určitej finančnej kompenzácie za porušenie práva Únie v horizontálnych vzťahoch z dôvodu vyplnenia medzery v systéme účinnej ochrany práv je zdôrazňovaná, napríklad, aj U. Bernitz a N. Reich.⁴⁴ Preskúmaniu, či z princípu účinnej ochrany práv možno vyvodit' nárok na finančnú kompenzáciu (a to aj nad rámec spôsobenej majetkovej ujmy) za porušenie práva Únie v horizontálnych vzťahoch sa venoval aj M. Mörk.⁴⁵ Prináleží súdnemu orgánu, či už vnútroštátnemu súdu alebo Súdnemu dvoru, priznať takýto nárok na finančnú kompenzáciu za porušenie práva Únie v horizontálnych vzťahoch, alebo jeho priznanie je v rukách zákonodarcu? A voči komu by sa mal predmetný nárok priznať? Voči štátu, alebo voči jednotlivcovi, ktorý zasiahol do práva vyplývajúceho z práva Únie? M. Mörk poukazuje na možnosť súdnych orgánov Únie priznať takýto právny prostriedok nápravy porušenia práv vyplývajúcich z práva Únie v horizontálnych vzťahoch a poukazuje na jeho limity ako aj limity súdneho aktivizmu ako takého pri vypĺňaní medzier v práve. Konkrétne, poukazuje na princíp právneho štátu (*rule of law*), ktorého súčasťou je aj princíp právnej istoty požadujúci, aby právo bolo jasné a presné, aby bolo pre jednotlivcov poznateľné. Poznateľnosť práva je obzvlášť dôležitá v prípade, ak právo ukladá určité sankcie, resp. ak obsahuje určité negatívne dôsledky pre jednotlivcov, ako je tomu v prípade nutnosti uhradiť za porušenie práva Únie určité finančnú kompenzáciu. Tzv. penalizovaná náhrada škody, ktorú mali v zmysle rozhodnutia švédskeho pracovného súdu zaplatiť švédske odborové organizácie spoločnosti Laval, v sebe zahŕňa prvok sankcie. To nastoľuje otázky týkajúce sa retroaktivity, legitímneho očakávania a právnej istoty, ktoré vyplývajú z princípu právneho štátu.

13.5 Záver

V oblasti ochrany základných práv možno rozlišovať medzi dvoma základnými nárokmi finančnej povahy – kompenzáciou a satisfakciou.⁴⁶ Prvý možno považovať za prostriedok náhrady škody spôsobenej porušením základného práva, druhý za prostriedok zmiernenia nepriaznivých následkov spôsobených porušením základného práva jednotlivca, resp. za prostriedok nápravy nemajetkovej ujmy, ktorý možno označiť aj ako primerané finančné

⁴² Rozsudok Súdnemu dvoru z 13. marca 2007 vo veci C-432/05 *Unibet (London) Ltd a Unibet (International) Ltd proti Justitiekanslern*. [2007], Zbierka judikatúry, s. I-02271.

⁴³ *Unibet*, bod 37.

⁴⁴ Pozri: BERNITZ, U., REICH, N.: „Case No. A 268/04, The Labour Court, Sweden (Arbetsdomstolen) Judgment No. 89/09 of 2 December in Laval und Partneri Ltd v Svenska byggnadsarbetareförbundet et al“ In *Common Market Law Review*, 2011, Volume 48, Issue 2, s. 603 - 623.

⁴⁵ Pozri: MÖRK, M.: An End to the Possibilities – on Horizontal Liability in Laval and the Limits of Judicial Rights Protection. In: de VRIES, S., BERNITZ, U., WEATHERILL, S.: *The Protection of Fundamental Rights in the EU After Lisbon*. Oxford: Hart Publishing, 2013, s.123 a nasl.

⁴⁶ Pozri: VAN GERVEN W.: Remedies for Infringements of Fundamental Rights. In *European Public Law*, 2004, Volume 10, Issue 2, s. 276.

zadosťučinenie.⁴⁷ Aj napriek absencii výslovného ustanovenia Charty pojednávajúceho o jednotlivých druhoch právnych prostriedkov nápravy porušenia práv ňou uznaných, sa uvedených prostriedkov nápravy – kompenzácie, či satisfakcie, v zmysle úvah načrtnutých v tomto príspevku, možno dovoľávať za účelom zabezpečenia účinnej ochrany práv uznaných Chartou a to aj v prípade, ak k zásahu do základného práva uznaného Chartou došlo zo strany jednotlivca, t. z. v horizontálnych vzťahoch. Možnosť dovoľávať sa nároku na kompenzáciu alebo satisfakciu v prípade porušenia práv uznaných Chartou v horizontálnych vzťahoch právo EÚ síce výslovne neustanovuje, avšak ani nebráni členským štátom jeho existenciu ustanoviť.⁴⁸ V prípade, ak ani vnútroštátne právo uvedené právne prostriedky nápravy porušenia primárneho práva Únie v horizontálnych vzťahoch výslovne neprípúšťa, ich priznanie je v rukách súdnych orgánov Únie – Súdneho dvora EÚ alebo vnútroštátnych súdov. K poukázaniu na existenciu nároku na kompenzáciu, či satisfakciu ako právnych prostriedkov účinnej ochrany práv uznaných Chartou a to aj v horizontálnych vzťahoch, je možné dospieť tak v rámci rozhodovacej činnosti Súdneho dvora, ako aj v rámci rozhodovacej činnosti vnútroštátnych súdov.⁴⁹

⁴⁷ Takéto rozlíšenie medzi prostriedkami nápravy porušenia základných práv – náhradou škody a primeraným finančným zadosťučinením, používa aj článok 127 Ústavy Slovenskej republiky.

⁴⁸ Ako vyplýva z rozhodnutia Súdneho dvora vo veci *Unibet*, v určitých prípadoch však právo Únie (konkrétne, zásada efektívnej ochrany práv) dokonca požaduje zo strany súdov členských štátov „vytvoriť“ nový prostriedok nápravy porušenia práv priznaných právom Únie. Podmienkou je, že musí byť *zjavné*, že v právnom poriadku štátu neexistuje žiaden právny prostriedok nápravy, ktorý by mohol zabezpečiť, hoci aj *nepriamo*, rešpektovanie práv jednotlivcov vyplývajúcich z práva Únie. Pozri: Rozsudok Súdneho dvora z 13.marca 2007 vo veci C-432/05 *Unibet (London) Ltd a Unibet (International) Ltd proti Justitiekanslern*. [2007], Zbierka judikatúry, s. I-02271, body 40–42.

⁴⁹ V prípade, ak by na existenciu nároku na kompenzáciu, či satisfakciu za porušenie práva uznaného Chartou v horizontálnych vzťahoch poukázal vnútroštátny súd, takýto nárok by bol samozrejme len súčasťou príslušného vnútroštátneho právneho systému a nie právneho systému Únie.

14. Systém Smlouvy o Antarktadě: Od partikulárních pravidel k obecnému mezinárodnímu právu

Pavel Sladký¹

Antarktida (pevnina a přilehlé ostrovy v oblasti jižního zemského pólu, rozloha asi 13,2 miliónů km²) byla objevena ruskými mořeplavci (F. F. Bellingshausen, M. P. Lazarov) v r. 1820. Samotný jižní pól byl dosažen lidmi až v prosinci 1911 (norským občanem R. Amundsenem). Vzhledem k nepříznivým klimatickým podmínkám je Antarktida bez trvalého lidského osídlení.² Faktory pozdního zámořského objevu, nemožnosti lidského života na základě místních zdrojů a v neposlední řadě také nezbytnost ochrany místního prostředí s vlivem na celou zeměkouli přivedly mezinárodní společenství k vytvoření specifického mezinárodněprávního partikularizmu (tzv. systém Smlouvy o Antarktadě), ve kterém se uplatňují regionální specifika mnohých mezinárodněprávních instrumentů. Následující text se zabývá východisky pro taková regionální specifika, jeho stavem a perspektivami do budoucna.

14.1 Svobodný přístup států do mezinárodních prostorů

Smlouva o Antarktadě byla sjednána v r. 1959, ale názory o svobodném využívání některých oblastí zemského povrchu mají mnohem delšího trvání. Již v r. 1608 Hugo Grotius publikoval spis *Mare Liberum*, který obsahoval myšlenky o svobodě námořní plavby pro každého. Oceán ani právo plavby nemohou podle Grotia patřit pouze jednomu národu, a to ani z titulu okupace či papežské buly,³ ani z titulu vydržení či obyčeje.⁴ Nutno podotknout, že autor napsal *Mare Liberum* za účelem odmítnutí tehdejších nároků Španělů a Portugalců na volné moře a vyloučení cizinců z přístupu na moře a z námořního obchodu. Spis vyšel anonymně v listopadu 1608, s uvedením jména autora až v r. 1684.

Myšlenky o svobodě plavby na moři byly zejména odůvodněny finančním prospěchem států – rozvojem vzájemného obchodu. V době Grotia ještě platilo, že národ může držet vlastnictví řeky tak, jak je uzavřena v jeho hranicích. Ve vývoji času si územní suverénné začali uvědomovat, že vedle moře je vhodné (rozuměj finančně výhodné) uvolnit k přístupu i jiné přírodní zdroje než moře.

V Závěrečném aktu Vídeňského kongresu byla zakotvena svoboda plavby na splavných řekách protékajících územím více států.⁵ Pravidla plavby na jednotlivých mezinárodních řekách byla v průběhu 19. století doplňována mnohostrannými úmluvami, ve kterých lze obecně nalézt zásady svobody plavby (tzn. volnost pohybu na řece), jednotná pravidla navigace pro všechny (tzn. zákaz diskriminace), stanovení pravidel tak, aby byla co nejvýhodnější pro obchod všech národů (tzn. získání prospěchu pro více států).

V praxi mezinárodního společenství tak začala klíčit zrnka mezinárodní normativity

¹ JUDr. Pavel Sladký, Ph.D. Autor je pracovníkem Ministerstva zahraničních věcí ČR. Názory v článku vyjádřené se nemusí shodovat s oficiálními stanovisky MZV ČR.

² DAVID, V., SLADKÝ, P. a kolektiv: Mezinárodní právo veřejné s kasuistikou. 2. vydání. Leges Praha, 2011. Str. 307.

³ Kapitola VI *Mare Liberum*. Anglický překlad viz *The Freedom of the Seas or the Right which belongs to the Dutch to také Part in the East Indian Trade*. Carnegie Endowment for International Peace, Division of International Law. Washington, D.C. 1916.

⁴ Kapitola VII *Mare Liberum*.

⁵ Čl. 108 a násl. Český překlad Závěrečného protokolu viz TARABA, L.: Vídeňský kongres, Praha: Baset, 2002. Str. 313 a násl.

upravující různorodé oblasti se svobodným přístupem států a volným využíváním tamních přírodních zdrojů.

14.2 Ochrana jiných než státních zájmů při získávání území

V minulosti bylo možné sledovat také vývoj právních norem o ochraně předmětů a míst, u kterých se státy shodly na potřebě zachování. Při jinak mnohdy brutálním dobývání nových území začaly být respektovány a ochraňovány určité hodnoty. Nejprve v jednotlivých případech, posléze systematicky. Ponejprv se přikročilo k ochraně náboženství a jeho symbolů. Tak například během třicetileté války se válčilo údajně pouze od jara do zimy, a to mimo dny církevních svátků. Stejně tak bylo zakázáno bojovat na hřbitovech a jiných nábožensky významných místech.

Členové mezinárodního společenství později začali při získávání nových území chránit také kulturní památky. Takovým příkladem je sloup Nejsvětější trojice, který byl dokončen v Olomouci v r. 1738 jako galerie světců. Dole ve sloupu se nachází pouze malá kaple, význam sloupu byl (a stále je) více kulturní než náboženský. Při obléhání Olomouce pruskými vojsky v r. 1758 sloužil sloup jako snadný cíl a také pomůcka pro zaměření dělostřelectva na stavby ve městě. Olomoučtí občané proto vyslali delegaci k pruskému vojsku se žádostí o uchránění sloupu od útoků. Načež skutečně Prusové směřovali kanonádu mimo tuto kulturní hodnotu. Na paměť této události byla do dřívku sloupu zapracována zlatá koule.

Teprve v 19. stol. začalo docházet k rozvoji pravidel ochrany lidských obětí v ozbrojených konfliktech. Humanitární pomoc ve válečných oblastech umožnila Ženevská úmluva sjednaná až v r. 1864. V pozdějších Ženevských úmluvách (1906, 1929, 1949 a protokoly 1977, 2005) dominuje ochrana hodnoty lidského života, ať se jedná o zraněného, umírajícího nebo pouze zajatého jedince. Přesto byly 19. století a první polovina 20. století poznamenány tragickými válečnými konflikty o poslední kousky pevniny, nad kterými by územní suverénové mohli uplatnit svrchovanost.

14.3 Antarktická specifika hodná ochrany mezinárodního společenství

Dosažení jižního pólu lidmi upnul pozornost mezinárodního společenství na Antarktidu. Státy začaly využívat dosavadní osvědčené nástroje pro rozšiřování svého územního panství. Některými členy mezinárodního společenství začaly být pro oblast antarktického kontinentu vyhlášeny územní nároky, jejichž tituly byly různé. Územní nároky vyhlásily některé evropské státy (tehdejší koloniální velmoci Velká Británie v r. 1908 a 1917 a Francie v r. 1924, dále stát se zkušenostmi s polárním výzkumem v Arktidě – Norsko v r. 1939) a také státy, které měli území nejbližší k Antarktidě (britské dominium Nový Zéland v r. 1923, britské dominium Austrálie v r. 1933, Chile v r. 1940 a Argentina v r. 1927).

Lze usuzovat, že pouze vázanost mezinárodního společenství na vítězství v první a druhé světové válce a poučení z hrůz těchto konfliktů zabránilo rozpoutání většího ozbrojeného střetu v jižní polární oblasti. Územní nároky byly totiž vyhlášeny na základě zájmů jednotlivých suverénů, bez ohledu na nároky jiných.

Příkladem může být incident z r. 1953, kdy na *Deception Island* britské jednotky odstranily dvě budovy vybudované argentinskou a chilskou armádou. Situace byla předložena Velkou Británií k Mezinárodnímu soudnímu dvoru v Haagu, avšak ani Argentina ani Chile nepřijaly jurisdikci soudu. V r. 1956 byl proto případ stažen ze seznamu projednávaných sporů.

Přes takové třenice se mezinárodní společenství dokázalo dohodnout na uspořádání rozsáhlé vědecké akce. Mezinárodní geofyzikální rok se konal v období od 1. července 1957 do 31. prosince 1958. Na přípravné konferenci k Mezinárodnímu geofyzikálnímu roku v r.

1955 se státy shodly na potřebě mezinárodněprávní regulace Antarktidy. Na návrh Argentiny a Chile delegace přijaly rozhodnutí, že aktivity v průběhu Mezinárodního geofyzikálního roku nebudou mít vliv na *status quo* v územních nárocích.⁶

V květnu 1958 – během Mezinárodního geofyzikálního roku – USA vyzvaly státy s přímým zájmem v Antarktidě k jednáním, která by případně vedla ke sjednání smluvního instrumentu o kontinentu. Konference byla svolána na dny 15. října – 1. prosince 1959 do Washingtonu, účastnily se státy s vysloveným územním nárokem a dalších pět států (Belgie, Japonsko, Jižní Afrika, SSSR a USA). V poslední den konference došlo k podpisu Smlouvy o Antarktidě.

Jednalo se o velký pokrok ve vývoji mezinárodního společenství, který dodnes není zcela doceněn. Namísto ozbrojených sporů o vyřčené územní nároky došlo k jejich zmrazení (čl. 4). V době probíhající studené války se státy dohodly o určení celého jednoho kontinentu a jeho okolí k výhradně mírovým účelům (čl. 1). Byla to doba nedůvěry mezi světovými bloky, a přesto se státy zavázaly k vědecké spolupráci spočívající ve výměně informací, výměně vědeckého personálu a výměně údajů a výsledků (čl. 3). Zatímco jinde ve světě se státy připravovaly na jaderný konflikt, v Antarktidě byly jaderné výbuchy zakázány. Zakázáno bylo i ukládání radioaktivního odpadu (čl. 5).

14.4 Systém smlouvy o Antarktidě

Smlouva o Antarktidě vstoupila v platnost 23. června 1961. V průběhu 60tých let k jejím 12ti původním signatářům přistoupilo ještě Československo, Polsko a Dánsko. Během celých 70tých let se staly smluvními stranami pouze 4 státy (Brazílie, Bulharsko, NSR a Rumunsko). V r. 1983 se začala otázka Antarktidy projednávat ve Valném shromáždění OSN. To se odrazilo ve vzrůstajícím zájmu o přistoupení ke smlouvě. Od r. 1981 do r. 1990 přistoupilo hned 18 států. V 90tých letech se stalo smluvními stranami 7 států (vč. sukcese České republiky a Slovenska do práv Československa), po r. 2000 pak dalších šest států. V r. 2013 je tak celkem 50 států smluvní stranou Smlouvy o Antarktidě, tj. přibližně čtvrtina všech existujících států. Mezi nimi jsou státy ze všech (obydlených) kontinentů. Celosvětové velmoci i regionálně významní suveréni. Státy rozsáhlé i státy drobné. Lze proto konstatovat, že pravidla zakotvená ve Smlouvě o Antarktidě byla v posledních 50ti letech široce přijata v mezinárodním společenství.

Na základě mezinárodněprávních instrumentů Smlouvy o Antarktidě, zejm. pořádáním poradních shromáždění,⁷ došlo ke vzniku a rozvoji mnoha mezinárodněprávních instrumentů, pravidel a zásad. Na poradních shromážděních byla přijata mnohá doporučení a opatření. Byly přijaty další tři mnohostranné úmluvy – Úmluva o zachování antarktických tuleňů (1.6.1971), Úmluva o zachování antarktických mořských živých zdrojů (5.1980), Madridský protokol (4.10.1991). Dnes proto můžeme mluvit o rozsáhlém systému Smlouvy o Antarktidě.

První čtvrtstoletí po sjednání Smlouvy o Antarktidě bylo možné v mezinárodním společenství nalézt různorodé názory o polární normativitě. Některým státům připadalo nevhodné, že o Antarktidě rozhodují pouze vybrané státní celky. Na 7. schůzce hlav států a vlád Hnutí nezúčastněných v r. 1983 byla přijata deklaráce, že výzkum Antarktidy a využívání jejích zdrojů mají být prováděny ve prospěch celého lidstva. Jednalo se o reakci rozvojových států na výsledky III. Konference OSN o mořském právu, kde byla přijata úprava nerostných zdrojů mořského dna za hranicemi jurisdikce států.

Na návrh Antigua a Barbudy a Malajsie byla otázka zařazena do programu jednání Valného

⁶ Tato gentlemen's agreement byla základem pozdějšího čl. 4 Smlouvy o Antarktidě.

⁷ SLADKÝ, P.: Orgány antarktického smluvního systému. In: Právník 11/2006. Str. 1318 – 1337.

shromáždění OSN. Tam byla (a je) diskutována v Prvním (politickém a bezpečnostním) výboru Valného shromáždění OSN. Projednávání bodu bývá zakončeno přijetím *rezoluce omnibus*.

14.5 Perspektivy mezinárodněprávní normativity o Antarktidě

Již nyní lze mezinárodněprávní systém Smlouvy o Antarktidě považovat za partikularismus respektovaný členy mezinárodního společenství z různých částí světa. Systém uznávaný světovými i regionálními velmocemi. Perspektivy vývoje mezinárodněprávní normativity k Antarktidě budou determinovány zejména následujícími třemi okolnostmi.

1. Svobodný přístup členů mezinárodního společenství do Antarktidy. Jak bylo uvedeno shora, mezinárodní společenství již několik staletí uznává pravidlo, že některé části zemského povrchu jsou přístupné všem národům. Otázkou zůstává, v jakém rozsahu bude Antarktida zpřístupněna méně vyspělým státům a jejím vědeckým kapacitám.

Velkou neznámou zůstává osud vyslovených územních nároků. Lze je dnes považovat za překonané? Vyhaslé právní akty? Dosáhne mezinárodní společenství postupným vývojem k situaci, že územní suveréni se budou vzdávat svých historických územních nároků ve prospěch mezinárodního společenství? Bude Antarktida a její okolí vyhlášena za společné dědictví lidstva?

2. Ochrana jiných než státních zájmů. Doufejme, že Antarktida i nadále zůstane zasvěcena míru a nestane se dějištěm ani předmětem mezinárodních sporů.⁸ Civilizované národy v Evropě prošly vývojem od ochrany náboženských symbolů, přes ochranu kulturních památek až po ochranu lidského života a důstojnosti při naplňování expanzivních zahraničních politik. Ochrana životního prostředí se v mezinárodním společenství rozvinula teprve ve 20tém století. Otázkou zůstává, jak se smluvní strany Smlouvy o Antarktidě vypořádají s tlakem států na využití přírodních zdrojů v Antarktidě a jejím okolí.

Zatímco ve Smlouvě o Antarktidě byl v r. 1959 zakotven zákaz ukládání jaderného odpadu, dnes již můžeme mluvit o obecném zákazu ukládání jakéhokoliv odpadu v Antarktidě. Do budoucna lze očekávat zpřísnování enviromentálních pravidel nejen pro jižní polární oblasti, ale v mezinárodněprávní normativity vůbec.

3. Rozhodující názor států provádějících podstatnou činnost týkající se Antarktidy. O právní regulaci Antarktidy by měly především rozhodovat ty státy, které provádějí podstatnou činnost týkající se Antarktidy. Stále platí, že taková podstatná činnost může spočívat ve vědeckém výzkumu nebo v provozování polární stanice. Ať už tuto schopnost nazýváme konzultativním statusem nebo kvalifikovaným členstvím ve Smlouvě o Antarktidě, jediné touto vlastností nadané členové mezinárodního společenství by měli mít právo rozhodovat o budoucích perspektivách Antarktidy. Potvrzuje to mimo jiné snaha států o získání kvalifikovaného členství ve Smlouvě o Antarktidě.⁹

Perspektivy antarktického partikularizmu se mohou opírat o vývoj po r. 1959. Mnohá pravidla náročnými diskuzemi prosazovaná do textu Smlouvy o Antarktidě jsou dnes považována za obecná (rozuměj obyčejová). Zasvěcení Antarktidy míru, nemožnost být dějištěm nebo předmětem mezinárodního sporu, zákaz jaderných výbuchů, ukládání jaderného odpadu – to vše jsou dnes konstanty, na kterých se budou rozvíjet další právní vztahy mezi členy mezinárodního společenství.

⁸ Preambulární odstavec 2 Smlouvy o Antarktidě.

⁹ V r. 2004 se stala kvalifikovaným členem Smlouvy o Antarktidě Ukrajina, v r. 2013 Česká republika.

15. Regionalizmus a zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti: od pôvodnej koncepcie k súčasnému výzvam

Lubica Gregová Širicová¹

Regionálne medzinárodné organizácie sa najmä v posledných dvoch dekádach významne zapájajú do riešenia mierových a bezpečnostných problémov vo svete. Cieľom príspevku je poukázať na posun, aký v medzinárodnom práve nastal v otázke postavenia regionálnych medzinárodných organizácií v oblasti mieru a bezpečnosti. V úvodnej časti priblížime determinanty vývoja nastolenej problematiky. Následne pozornosť zameriame na pôvodnú koncepciu úlohy regionálnych organizácií pri zachovaní mieru a bezpečnosti, ako bola ustanovená v kapitole VIII Charty OSN a poukážeme na problematické otázky praktickej aplikácie príslušných ustanovení. Dôležitosť zapojenia regionálnych medzinárodných organizácií a ich prínos pre riešenie ozbrojených konfliktov budeme v záverečnej časti príspevku demonštrovať na aktuálnych dokumentoch z rokovaní Bezpečnostnej rady OSN. Uvedené dokumenty zároveň identifikujú nové smery úloh pre regionálne organizácie. V príspevku sa nebudeme v podrobnostiach venovať vzťahu regionálnych štruktúr a Bezpečnostnej rady OSN, ani otázkam centralizácie/decentralizácie kontroly zachovania mieru a bezpečnosti, nakoľko uvedená problematika je predmetom nadväzujúceho príspevku v tomto zborníku.

15.1 Prevzatie aktívnej pozície regionálnych organizácií v oblasti mieru a bezpečnosti

Regionálne medzinárodné organizácie vznikajúce v období studenej vojny sa svojou činnosťou zameriavali prevažne na medzinárodné obchodné vzťahy.² Prelom v aktivitách regionálnych organizácií v oblasti mieru a bezpečnosti nastáva v 90-tych rokoch.³ Vzrastajúci počet konfliktov, ich komplikovanosť, zapájanie neštátnych subjektov, vznik zlyhávajúcich štátov – nové momenty v otázkach mieru a bezpečnosti – spôsobili zvýšený záujem regionálnych medzinárodných organizácií o túto oblasť. Aktivizovať sa začali dokonca i také regionálne medzinárodné organizácie, ktoré pôvodne neboli vytvorené s predstavou právomocí na činnosti spojené so zachovaním mieru a bezpečnosti. Uvedený jav je v teórii popísaný ako charakteristický prejav tzv. „nového regionalizmu“.⁴ Rôzne druhy bezpečnostných aktivít v posledných rokoch podnikli najmä Európska Únia, NATO,

¹ Mgr. Lubica Gregová Širicová, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Ústav európskeho práva a oddelenie medzinárodného práva. Tento príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu APVV-0823-11 Regionalizmus a jeho prínos pre všeobecné medzinárodné právo.

² K tomu pozri viac MESTRAL, A.: Economic Integration, Comparative Analysis. In: The Max Planck Encyclopedia of Public International Law, OUP, 2012, s. 302-307.

³ Tým však netvrdíme, že v období studenej vojny neexistovali žiadne regionálne medzinárodné organizácie a dohody zaoberajúce sa agendou mieru a bezpečnosti (išlo najmä o dohody o kolektívnej sebaobrane ako NATO a Varšavská zmluva). Obdobie studenej vojny však prakticky nedovoľovalo využívanie mechanizmov predpokladaných v Kapitole VIII Charty OSN; dokonca v niektorých situáciách regionálne organizácie pôsobili v protichodne oproti predpokladanému systému riešenia sporov podľa Charty, ako konštatoval generálny tajomník OSN Boutros Boutros-Ghali vo svojej správe An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping, bod 60 (A/47/277 - S/24111 zo 17. júna 1992, [online] dostupné na: http://www.unrol.org/files/A_47_277.pdf).

⁴ Ohľadne „nového regionalizmu“ v širších súvislostiach pozri príspevok Klučka v tomto zborníku.

Africká únia, Hospodárske spoločenstvo západoafrických štátov (ECOWAS), Liga arabských štátov, ale i menej známe organizácie ako napr. Fórum tichomorských ostrovov (PIF), Juhoafrické rozvojové spoločenstvo (SADC) a Medzivládna rozvojová organizácia (IGAD).⁵

Zároveň počnúc 90-tymi rokmi v OSN objemovo rastie agenda *peacekeeping*-u až na hranicu udržateľnosti. OSN preto reformuje svoju *peacekeeping* doktrínu a spolu s ňou aj svoj vzťah k regionálnym medzinárodným organizáciám.⁶ Filozofiou nového prístupu je, že OSN „zdieľa bremeno“ pri *peacekeeping* operáciách s regionálnymi medzinárodnými organizáciami a že spolupráca pri činnostiach podľa kapitoly VIII Charty OSN má nadobudnúť systematický charakter (na rozdiel od predošlého *ad hoc* prístupu).⁷ Platformou pre systematické riešenie agendy mieru a bezpečnosti za účasti regionálnych medzinárodných organizácií sa stali stretnutia na vysokej úrovni (*high-level meetings*)⁸ organizované od roku 1994 (naposledy v auguste 2013).⁹

15.2 Otázniky interpretácie právnej úpravy postavenia regionálnych organizácií v kapitole VIII Charty OSN

Aktivity regionálnych medzinárodných organizácií v oblasti mieru a bezpečnosti sa stávajú predmetom zvýšeného záujmu aj u právnej vedy. Vzhľadom na početné iniciatívy regionálnych organizácií v Afrike je v ostatnom období právnou vedou extenzívne skúmaný najmä tento región.¹⁰ Skúmané sú tiež otázky interpretácie ustanovení Charty OSN, ktoré tvoria legálny rámec postupu regionálnych organizácií v otázkach udržania mieru a bezpečnosti. V nasledujúcich častiach príspevku sa zameriame na priblíženie textácie kapitoly VIII Charty OSN a problematických otázok jej praktickej aplikácie.

15.2.1 Pôvodná koncepcia v Charte OSN

Charta OSN¹¹ výslovne počíta s priestorom pre regionálne medzinárodné organizácie v oblasti zachovania mieru a bezpečnosti, a to vo svojej kapitole VIII (Oblasťné dohody). Štruktúra kapitoly VIII pripomína rozloženie problematiky zachovania mieru a bezpečnosti

⁵ Pozri správu za obdobie 2008-2010 (A/65/382-S/2010/490 z 20. septembra 2010, [online]dostupná na: <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/FDF7D19CEC29FEE6852577C9005E8B19>) a za obdobie 2010-2012 (A/67/280-S/2012/614 z 9. augusta 2012, [online] dostupná na: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/S_2012_614.pdf).

⁶ FELICIO, T.: The United Nations and Regional Organizations: The Need for Clarification and Cooperation. *Studia Diplomatica* Vol. LXII, 2009, No. 3, s. 15 [online], dostupné na: <http://www.globalgovernance.eu/images/documents/The%20UN%20and%20Regional%20Organizations%20Tania%20Felicio.pdf>.

⁷ Východiskovým dokumentom je správa generálneho tajomníka OSN An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping (A/47/277 - S/24111 zo 17. júna 1992, [online] dostupné na: http://www.unrol.org/files/A_47_277.pdf), bod 64.

⁸ Stretnutia na vysokej úrovni sa konajú v rámci zasadnutia Bezpečnostnej rady OSN a predsedá im Predseda Bezpečnostnej rady OSN, pričom sa na nich zúčastňujú aj členské štáty OSN, ktoré nie sú členmi Bezpečnostnej rady OSN (na základe pozvania v zmysle pravidla 37 Dočasných procesných pravidiel) a neštátne subjekty, v tomto prípade regionálne organizácie (na základe pravidla 39 Dočasných procesných pravidiel)

⁹ Felicio mylne uvádza, že medzi rokmi 2006 a 2009 sa nekonali žiadne stretnutia Bezpečnostnej rady s medzinárodnými organizáciami. Pozri dielo citované vyššie, s. 17.

¹⁰ Pozri napr. LEVITT, J. I. (Ed.): *Africa: Mapping Boundaries in International Law*. Hart Publishing, 2010. SÖDERBAUM, F., TAVARES, R. (Ed.): *Regional Organizations in African Security*. Routledge, 2011.

¹¹ Uverejnená pod č. 30/1947 Zb.

do kapitol VI (Mierové riešenie sporov) a VII (Akcie v prípade ohrozenia mieru, porušenia mieru a útočných činov).

Článok 52 najskôr v odseku 1 ustanovuje východiskovú myšlienku komplementárnej existencie univerzálneho mechanizmu na udržanie mieru a bezpečnosti (OSN) a regionálnych mechanizmov s totožným cieľom (oblastné dohody alebo orgány). Následne sa odseky 2-4 týkajú pozície oblastných dohôd alebo orgánov pri mierovom riešení sporov (spomínaná paralela ku kapitole VI Charty). V zmysle odseku 2 musia členovia OSN, ktorí uzavrujú takéto dohody alebo vytvoria takéto orgány, vynaložiť všetko svoje úsilie, aby prv ako predložili miestne spory Bezpečnostnej rade, dosiahli ich mierové riešenie pomocou takýchto oblastných dohôd alebo orgánov. Bezpečnostná rada podľa odseku 3 povzbudzuje rozvoj mierového riešenia miestnych sporov pomocou takýchto oblastných dohôd alebo orgánov alebo na podnet zainteresovaných štátov, alebo tak, že sama na takéto riešenie odkáže. Odsek 4 však upozorňuje, že uvedený postup v ničom neprekáža použitiu článkov 34 a 35 Charty OSN (t.j. univerzálneho mechanizmu na riešenie sporov).

Článok 53 sa zaoberá úpravou vzťahu medzi OSN a regionálnymi organizáciami pri donucovacích akciách (paralela ku kapitole VII Charty). Ak je to vhodné, Bezpečnostná rada použije takéto oblastné dohody alebo orgány na donucovacie akcie pod svojou právomocou. Žiadna donucovacia akcia sa však nepodnikne podľa oblastných dohôd alebo oblastnými orgánmi bez splnomocnenia Bezpečnostnej rady.

Článok 54 upravuje povinnosť oblastných dohôd alebo orgánov vždy plne informovať Bezpečnostnú radu o každej činnosti podniknutej alebo zamýšľanej na zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti.

Uvedená podoba rozloženia vplyvu medzi OSN a regionálne organizácie je výsledkom kompromisu medzi univerzalistickými a regionalistickými prístupmi k otázke kontroly nad zachovávaním mieru a bezpečnosti vo svete.¹² Oba prístupy boli prítomné pri rokovaniach o podobe Charty OSN. Postupne sa stalo zrejším, že niektoré štáty sa chceli spoľahnúť na univerzalistickú koncepciu, zatiaľ čo iné preferovali regionálnu kontrolu nad mierom a bezpečnosťou. Na konferencii v Dumbarton Oaks v roku 1944 sa štyri vtedajšie veľmoci (Čína, Veľká Británia, Spojené štáty americké, Sovietsky zväz) postavili na stranu univerzalizmu, zatiaľ čo konferencia v San Franciscu v roku 1945 sa vyslovila pre regionalizmus.¹³ Presadenie myšlienky regionalizmu v oblasti mieru a bezpečnosti do Charty OSN sa napokon pripisuje štátom latinskej Ameriky.¹⁴ Výsledkom rokovaní o podobe Charty OSN je tak kompromisné riešenie, ktoré jednak dáva regionálnym organizáciám priestor pre vlastné iniciatívy (mierové riešenie sporov podľa čl. 52 Charty), jednak ustanovuje prioritné postavenie Bezpečnostnej rady OSN a suplementárnu rolu regionálnych organizácií (donucovacie akcie podľa čl. 53 Charty).

¹² WALTER, C.: *Regional Arrangements and the United Nations Charter*. In: *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, OUP, 2012, s. 747.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Už v marci 1945 bol v Mexico City podpísaný Akt z Chapultepecu o problémoch vojny a mieru, ktorý zakotvil pre štáty Medziamerickej konferencie povinnosť vzájomných konzultácií v situáciách agresie a hrozby agresie a tiež zámer amerických štátov vytvoriť regionálnu dohodu o systéme zachovania mieru. Pozri: HUMMER, W., SCHWEITZER, M.: Article 52. In: SIMMA, B. (Ed.): *The Charter of the United Nations: A Commentary*. Second Edition. Oxford University Press, 2010, s. 814.

15.2.2 Nejasnosti výkladu pojmov kapitoly VIII Charty OSN

Jednou z východiskových otázok je, aké entity sa kvalifikujú pod pojem „oblastné dohody a orgány“ používaný kapitolou VIII Charty OSN. Súčasný výklad smeruje k širšie chápanému funkčnému prístupu, ktorý dôraz kladie na posúdenie, či je daná entita schopná prispieť k medzinárodnému mieru a bezpečnosti.¹⁵

Vo vzťahu k článku 52 nebolo z praxe Bezpečnostnej rady OSN a regionálnych medzinárodných organizácií vždy zrejme, ako sa má nazeráť na prioritné postavenie regionálnych organizácií pri pokojnom riešení sporov (ktoré by vyplývalo z článku 52 ods. 2) vo vzťahu k právomoci Bezpečnostnej rady OSN na riešenie sporov podľa článku 34 (ktorá je predpokladaná v článku 52 ods. 4). Hoci v praxi vo väčšine prípadov, kde sa zapájali regionálne organizácie, konala aj Bezpečnostná rada, nikdy sa tento orgán nevyhlásil za jediného oprávneného na riešenie daného sporu. Postup Bezpečnostnej rady preto môže byť subsumovaný pod článok 52 ods. 3 (Bezpečnostná rada povzbudzuje rozvoj mierového riešenia miestnych sporov pomocou oblastných dohôd alebo orgánov alebo na podnet zainteresovaných štátov, alebo tak, že sama na takéto riešenie odkáže). Hummer a Schweitzer konštatujú, že pokiaľ sa regionálna organizácia efektívne pokúša o riešenie sporu, má vo veci prioritnú kompetenciu.¹⁶ Ak je v tomto úsilí neúspešná alebo ak ide o spor, ktorý nie je vhodný riešenie regionálnymi mechanizmami, kompetenciu na riešenie sporu bude mať Valné zhromaždenie alebo Bezpečnostná rada OSN. Za účelom posúdenia, či došlo alebo nedošlo k uvedenej situácii, disponuje Bezpečnostná rada podľa článku 34 právomocou na vykonanie vyšetrovania o každom spore. Článok 34 tak nesmie byť považovaný za vyjadrenie prednostnej právomoci Bezpečnostnej rady na rozhodnutie vo veci riešenia sporu. Paralelné uchopenie veci Bezpečnostnou radou s cieľom povzbudiť regionálne riešenia miestnych sporov je ale vždy možné (konanie Bezpečnostnej rady v zmysle článku 52 ods. 3). V praxi sa však často ťažko rozlišuje medzi predbežnými opatreniami na podporu riešenia sporu a konkrétnym rozhodnutím o spôsobe riešenia sporu, nakoľko v dynamickom procese riešenia sporov sa často tento rozdiel nedá postihnúť.

V rámci článku 53 sa právna veda zaoberala interpretáciou pojmu „donucovacia akcia“. Otázky sa najskôr v praxi vyskytli pri zaradení prostriedkov bez použitia sily pod donucovacie akcie – je pri kolektívnych prostriedkoch bez použitia sily potrebné splnomocnenie Bezpečnostnej rady OSN? V roku 1960 sa v Bezpečnostnej rade o tejto téme rokovalo v spojitosti s kolektívnymi opatreniami Organizácie amerických štátov proti Dominikánskej republike a neskôr voči Kube. Na námietky Dominikánskej republiky a Kuby reagovala väčšina členských štátov stanoviskom, že kolektívne sankcie bez použitia sily nespádajú pod pojem „donucovacie opatrenie“ z článku 53, čo je nateraz prijímané ako rozhodujúca interpretácia. Pod termínom „donucovacie opatrenie“ je potrebné chápať akékoľvek konanie, ktoré by inak bolo v rozpore so zákazom použitia sily formulovaným v článku 2 ods. 4 Charty OSN.¹⁷

Komplikované môže byť subsumovanie *peacekeeping* operácií vykonávaných regionálnymi organizáciami pod články 52, resp. 53 Charty OSN. Shaw uvádza, že *peacekeeping* operácie

¹⁵ WALTER, C.: Regional Arrangements and the United Nations Charter. In: The Max Planck Encyclopedia of Public International Law, OUP, 2012, s. 755 a 756. Interpretáciou pojmu „oblastné dohody a orgány“ sa zaoberá GIERTL, A.: Bezpečnostné operácie regionálnych organizácií [online], Dostupné na: http://www.academia.edu/2574339/Bezpecnostne_operacie_r_egionalnych_organizacii_Security_Operations_of_Regional_Organizations.

¹⁶ HUMMER, W., SCHWEITZER, M.: Article 52. In: SIMMA, B. (Ed.): The Charter of the United Nations: A Commentary. Second Edition. Oxford University Press, 2010, s. 853.

¹⁷ Ibid, s. 860, 861.

v tradičnom zmysle slova, teda postavené na súhlase dotknutých strán a obmedzujúce použitie sily na sebaobranu, nepotrebujú autorizáciu Bezpečnostnej rady OSN.¹⁸ Uvedené chápeme tak, že takýchto podmienok nespádajú *peacekeeping* operácie pod pojem „donucovacie akcie“ z článku 53, ako sme ho analyzovali vyššie. Naopak, ak by *peacekeeping* operácia zahŕňala použitie sily, mala by v spadat' pod „donucovacie akcie“ z článku 53, a teda vyžadovať splnomocnenie Bezpečnostnej rady OSN. V praxi však deliaca línia nie je takto jednoduchá a problém splnomocnenia (autorizácie) je bohato komentovaný v právnej vede.¹⁹

Vo všeobecnosti je ohľadne pojmu „splnomocnenie“/„autorizácia“ z článku 53 východiskom explicitná autorizácia, avšak diskutuje sa aj implicitnej, ex post, a generálnej autorizácii. Zatiaľ čo ex post autorizácia má oporu v praxi Bezpečnostnej rady OSN, púhe mlčanie Bezpečnostnej rady OSN nemožno interpretovať ako implicitné odobrenie postupu regionálnej organizácie, nakoľko by to znamenalo pripustenie obráteného veta (kedy by Bezpečnostná rada dodatočne rozhodovala o odmietnutí autorizácie).²⁰ Rovnako do úvahy neprichádza ani generálna autorizácia, keďže jej pripustením by sa Bezpečnostná rada vzdala svojho primárneho postavenia v otázkach zachovania mieru a bezpečnosti v prospech regionálnych organizácií, čo nateraz zreteľne nie je jej zámerom. Aktuálny postoj Bezpečnostnej rady priblížime v nasledujúcej časti.

15.3 Aktuálny vývoj problematiky: 7015. stretnutie Bezpečnostnej rady OSN

Dňa 6. augusta 2013 sa konalo nateraz ostatné zasadnutie Bezpečnostnej rady OSN vo forme stretnutia na vysokej úrovni v rámci agendy „*Spolupráca medzi OSN a regionálnymi a subregionálnymi organizáciami na udržiavanie medzinárodného mieru a bezpečnosti.*“ Za prítomnosti Generálneho tajomníka OSN diskutovali zástupcovia členských štátov OSN a regionálnych organizácií o súčasnom stave problematiky a budúcich spoločných cieľoch. V rámci rozpravy vystúpil i Generálny tajomník OSN Ban Ki-moon, ktorý výstižne komentoval posun, ktorý nastal v pozícii regionálnych organizácií v oblasti zachovania mieru a bezpečnosti: „Architekti Charty OSN boli vizionármi, keď predvídali svet, kde 193-členná organizácia a regionálne organizácie pracujú spolu na prevencii, riadení a riešení kríz. Pravdepodobne však nepredpokladali prepojenú povahu dnešných hrozieb alebo rozsah spolupráce, ktorá medzi nimi bude existovať.“²¹

¹⁸ SHAW, M. N.: *International law*, 6th edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 1275.

¹⁹ Za všetky pozri najmä: VILLANI, U.: *The Security Council's Authorization of Enforcement Action by Regional Organizations*. In: FROWEIN, J. A., WOLFRUM, R.: *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. Volume 6. Kluwer Law International, 2002, s. 535-557, [online], dostupné na: http://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb_villani_6.pdf; HAKIMI, M.: *To Condone or Condemn? Regional Enforcement Actions in the Absence of Security Council Authorization*. In: *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 40, 2007, s. 643-685, [online], dostupné na: <http://www.vanderbilt.edu/jotl/manage/wp-content/uploads/Hakimi.pdf>; WALTER, C.: *Security Council Control over Regional Action*. In: FROWEIN, J. A., WOLFRUM, R.: *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. Volume 1. Martinus Nijhoff Publishers, 1997, s. 129-193, [online] dostupné na: http://www.mpil.de/files/pdf1/mpunyb_walter_1.pdf; ABASS, A.: *Regional Organizations and the Development of Collective Security*. Hart Publishing, 2010, s. 52-58.

²⁰ K tomu pozri WALTER, C.: *Regional Arrangements and the United Nations Charter*. In: *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, OUP, 2012, s. 752.

²¹ Záznam zo zasadnutia Bezpečnostnej rady S/PV.7015, s. 3, [online] dostupné na: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.7015. Záznam z popoludňajšej časti rokovania Bezpečnostnej rady S/PV.7015(Resumption1) [online] dostupný na: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.7015\(Resumption1\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.7015(Resumption1)).

V mene Bezpečnostnej rady OSN bolo po ukončení rokovaní vydané Stanovisko predsedu Bezpečnostnej rady OSN,²² v ktorom Bezpečnostná rada pripomína dôležitosť vytvárania efektívneho partnerstva medzi OSN a regionálnymi a subregionálnymi organizáciami v súlade s Chartou OSN a príslušnými štatútmi regionálnych a subregionálnych organizácií s cieľom skorých reakcií na spory a vznikajúce krízy. Bezpečnostná rada uznáva, že regionálne a subregionálne organizácie majú výhodnú pozíciu na pochopenie príčin ozbrojených konfliktov, a to vďaka ich poznaniu daného regiónu. Široko koncipovaný text potvrdzuje primát Charty OSN pre zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti, ale vyjadruje zámer Bezpečnostnej rady rozšíriť spoluprácu, tam kde je to vhodné, s relevantnými organizáciami.

Ohľadne konkrétnejších cieľov, Bezpečnostná rada zdôrazňuje, že je potrebné, aby tieto organizácie pracovali tak, aby ženské a rodové hľadiská boli plne integrované do všetkých mierových a bezpečnostných snáh. Je tiež potrebné, aby regionálne organizácie podporovali pokračujúce presadzovanie ochrany dieťaťa do politik, programov a plánov misií, vrátane prípravy personálu zaoberajúceho sa ochranou dieťaťa v rámci *peacekeeping* operácií a vytvorenia kontaktných orgánov na ochranu dieťaťa na svojich sekretariátoch. Bezpečnostná rada ďalej zdôrazňuje, že regionálne a subregionálne organizácie majú dôležité postavenie pri riešení nezákonného obchodu s malou výzbrojou a ľahkými zbraňami, a preto zdôrazňuje potrebu vziať pri mandátoch mierových operácií do úvahy, kde je to vhodné, regionálne nástroje umožňujúce štátom identifikovať a vystopovať nezákonnú malú výzbroj a ľahké zbrane. Rada vyzýva k vytvoreniu alebo posilneniu, kde je to vhodné, mechanizmov subregionálnej a regionálnej spolupráce, koordinácie a zdieľania informácií, a to najmä cezhraničnej colnej spolupráce a sietí pre zdieľanie informácií s cieľom prevencie a potlačania nezákonného obchodu s malou výzbrojou a ľahkými zbraňami cez hranice.²³ Bezpečnostná rada povzbudzuje túto regionálnu spoluprácu s cieľom zabrániť rozširovaniu týchto druhov zbraní, a to aj s ohľadom na Al-Káidu a iné teroristické skupiny. Bezpečnostná rada v neposlednom rade zdôrazňuje, že spravodlivosť a *rule of law* majú kľúčovú úlohu pre udržiavanie mieru a spravodlivosti, a preto by kním regionálne organizácie mali prispievať spoluprácou s medzinárodnými mechanizmami, súdmi a tribunálmi, vrátane Medzinárodného trestného tribunálu.²⁴ Na záver Bezpečnostná rada žiada Generálneho tajomníka, aby do svojej nasledujúcej pravidelnej dvojročnej správy Bezpečnostnej rade a Valnému zhromaždeniu o spolupráci medzi OSN a regionálnymi a inými organizáciami zahrnul odporúčania k spôsobom, ako zlepšiť spoluprácu medzi OSN a príslušnými regionálnymi a subregionálnymi organizáciami a dohodami.

Na základe uvedeného je možné zosumarizovať, že Bezpečnostná rada v súčasnom období apeluje na regionálne organizácie a dohody, aby vo svojich aktivitách spojených s agendou mieru a bezpečnosti zohľadnili niekoľko hľadísk:

²² S/PRST/2013/12 zo 6. augusta 2013, [online] dostupné na:

http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PRST/2013/12.

²³ Ide o rozvinutie myšlienky formulovanej na stretnutí na vysokej úrovni v roku 2007 (Stanovisko predsedu Bezpečnostnej rady OSN S/PRST/2007/42 zo 6. novembra 2007, [online] dostupné na: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/RO%20SPRST2007_42.pdf).

²⁴ V uvedenom bode ide zrejme o narážku na problematické aktivity Africkej únie smerom k vytvoreniu regionálneho súdu pre trestanie zločinov podľa medzinárodného práva. K tomu viac pozri napr.: DU PLESSIS, M.: A case of negative regional complementarity? Giving the African Court of Justice and Human Rights Jurisdiction over International Crimes [online] zverejnené 27. augusta 2012, [online] dostupné na: <http://www.ejiltalk.org/a-case-of-negative-regional-complementarity-giving-the-african-court-of-justice-and-human-rights-jurisdiction-over-international-crimes/>.

1. postavenie žien a rodové hľadiská
2. ochranu dieťaťa,
3. otázku odzbrojenia (obchod s ľahkými zbraňami) a
4. zachovávanie spravodlivosti a *rule of law* v medzinárodnom práve.

15.4 Záver

V príspevku sme priblížili významný posun, ktorý nastal v otázke regionalizácie otázky zachovania medzinárodného mieru a bezpečnosti. Prax v období po skončení studenej vojny zreteľne ukazuje zvýšené povedomie Bezpečnostnej rady OSN o vysokom potenciáli regionálnych medzinárodných organizácií a dohôd na riešenie mierových a bezpečnostných problémov.

16. Regionalizmus v presadzovaní medzinárodného mieru a bezpečnosti: K decentralizácii presadzovania medzinárodného mieru

Adam Giertl¹

16.1 Úvod

Charta OSN predpokladá centralizáciu presadzovania medzinárodného mieru a bezpečnosti v rukách Bezpečnostnej rady OSN (čl. 24 Charty). Sledujúc cieľ napĺňania tejto úlohy, sú Bezpečnostnej rade zverené právomoci či už v oblasti pokojného riešenia sporov (kapitola VI), rozhodovať o „stave mieru“ a v prípade porušenia má Bezpečnostná rada právomoc vykonať kolektívnu akciu – ktorá za splnenia určitých podmienok môže zahŕňať aj použitie sily (kapitola VII Charty – články 39 – 42). Všeobecné medzinárodné právo obsahuje imperatívny zákaz použitia sily.² Právny poriadok uznáva niektoré výnimky z tohto všeobecného zákazu použitia sily. Jednak ide o vyššie spomínané kolektívne akcie podľa kapitoly VII Charty OSN, a tiež ide o prípady sebaobrany (individuálnej aj kolektívnej – článok 51 Charty OSN).

Ďalší osobitný mechanizmus predstavuje kapitola VIII Charty OSN. Tá predpokladá existenciu oblastných dohôd alebo orgánov, ktoré by sa zaoberali riešeniami otázok medzinárodného mieru a bezpečnosti. Ustanovenia Charty vychádzajú z predpokladu, že tieto organizácie budú mať úlohu, ktorá dopĺňa úlohu Bezpečnostnej rady v oblasti mierového urovnania sporov ako aj v oblasti uplatňovania donucovacích opatrení Bezpečnostnej rady. Charta OSN vychádza z predpokladu, že tieto oblastné dohody a romány budú použité Bezpečnostnou radou na vykonanie akcie pod jej právomocou (článok 53). Od konca studenej vojny však pozorujeme vzostup regionálnych organizácií a to tak v kvantitatívnej ako aj v kvalitatívnej rovine. Niektoré z týchto organizácií majú od svojich počiatkov agendu medzinárodnej (spravidla regionálnej) kolektívnej bezpečnosti.³

Hneď na úvod považujeme za potrebné poukázať na rozdiel medzi kolektívnou bezpečnosťou a kolektívnou sebaobranou. Kým kolektívna sebaobrana je odpoveďou na situáciu, keď sa jeden z členov organizácie stane obeťou ozbrojeného útoku (agresie),

¹ Mgr. Adam Giertl. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Ústav európskeho práva a oddelenie medzinárodného práva. Autor je zároveň študentom doktorandského štúdia na Fakulte práva, Paneurópskej vysokej školy v Bratislave. Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu APVV-0823-11.

² Tento zákaz je zakotvený v samotnej Charte OSN (článok 2, ods. 4) ako aj v Deklarácii zásad medzinárodného práva týkajúcich sa priateľských vzťahov a spolupráce medzi štátmi v súlade s Chartou OSN (príloha Rezolúcie Valného zhromaždenia A/RES/2625 (XXV) z roku 1970. Pravidlo, že štáty sú povinné vzdať sa agresie zakotvila už Všeobecná zmluva o vzdaní sa vojny ako nástroja národnej politiky v roku 1928 (Briand-Kellogov Pakt, dostupný online: http://www.iilj.org/courses/documents/kellogg-briandpact_000.pdf). Pozri bližšie: BROWNLIE, J.: Princípy medzinárodného verejného práva, Bratislava: EuroKodex, 2013. s. 783 a nasl.

³ Niektoré medzinárodné organizácie si agendu medzinárodnej bezpečnosti osvojili až dodatočne. Ako príklad môže slúžiť Hospodárske spoločenstvo západoafrických štátov (ECOWAS), ktoré agendu bezpečnosti zakotvilo až v revidovanej Zmluve (Revised Treaty of the Economic Community of West African States) z roku 1993. Pôvodná zmluva z roku 1975, agendu bezpečnosti nezahŕňala (porovnaj: Treaty of ECOWAS, online: <http://www.comm.ecowas.int/sec/?id=treaty&lang=en> a Revised Treaty of the Economic Community of West African States, online: <http://www.refworld.org/docid/492182d92.html>).

konceptiu kolektívnej bezpečnosti v regióne treba chápať voľnejšie.⁴ Je zároveň zrejmé, že presadzovanie kolektívnej bezpečnosti ponúka širší záber nástrojov a postupov, než samotná sebaobrana, ktorá je vo svojej podstate obmedzená iba na odpoveď na ozbrojený útok (pozri článok 51 Charty OSN). Treba poukázať na to, že kým kolektívna sebaobrana slúži na obranu voči vonkajším hrozbám, koncept kolektívnej bezpečnosti má širší záber v tom ohľade, že predstavuje základ pre riešenie problému v rámci daného regiónu.⁵ V predkladanom príspevku sa zaoberáme aktivitami medzinárodných regionálnych organizácií pri presadzovaní mieru a bezpečnosti v kontexte kapitoly VIII Charty OSN. Dôraz chceme klásť na vzťah týchto regionálnych štruktúr a Bezpečnostnej rady OSN. Príspevok má za cieľ priniesť úvahu o decentralizácii presadzovania medzinárodného mieru a bezpečnosti vo svetle zvyšujúceho sa významu regionálnych organizácií v tejto oblasti.

16.2 Orgány a dohody v zmysle kapitoly VIII

Aby bolo možné bližšie analyzovať úlohu orgánov a dohôd v zmysle kapitoly VIII, je nevyhnutné na úvod venovať priestor povahe týchto štruktúr a povahe hrozieb, ktorým môžu tieto štruktúry čeliť. Článok 52 Charty vymedzuje základný predpoklad, ktorý musia tieto štruktúry spĺňať aby ich bolo možné chápať v kontexte kapitoly VIII. Z povahy vecí je zrejmé, že musí ísť v prvom rade o „oblastné“, teda regionálne štruktúry. Rozsah pôsobenia konkrétnej štruktúry, na základe ktorého by bolo možné jednoznačne definovať, kedy pôjde o oblastný orgán a kedy už danú štruktúru nebude možné považovať za regionálnu Charta nevymedzuje. Možno povedať, že štáty zapojené vo fungovaní takéhoto orgánu, resp. dohody by mali byť nositeľmi určitých spoločných znakov (napríklad geografická blízkosť, prepojenosť kultúry atď.).⁶ Charta OSN *explicitis verbis* neustanovuje aká má byť povaha oblastnej dohody či orgánu. Pri pohľade na medzinárodno-politickú realitu je zrejmé, že pod týmto pojmom je nevyhnutné chápať predovšetkým medzinárodné medzivládne organizácie.⁷ Úprava Charty bližšie neupresňuje o aký druh medzinárodnej organizácie v zmysle článku 52 ide. Jediné kritérium, ktoré kvalifikuje regionálnu organizáciu ako orgán v kontexte kapitoly VIII je to, že činnosť takejto organizácie musí byť v súlade s cieľmi a zásadami OSN.⁸ Ako už bolo v samotnom úvode zmienené, Charta sa v tomto ustanovení obracia predovšetkým smerom na organizácie, ktoré sú spôsobilé pôsobiť dovnútra, skôr než navonok.⁹ V zásade však možno povedať, že absencia rigidných definícií v Charte OSN

⁴ BROWNIE, J. op. cit. s. 792.

⁵ ABASS, A.: *Regional Organisations and the Development of Collective Security Beyond Chapter VIII of the UN Charter*, Portland and Oxford: Hart Publishing, 2004. s. 37 – 38.

⁶ PALIWAL, S.: *The Primacy of Regional Organizations in International Peacekeeping: The African Example*, In: *Virginia Journal of International Law*, vol. 51, no. 185, 2010. s. 192.

⁷ Platforma medzivládnej medzinárodnej organizácie bude žiadúca najmä z dôvodu, že tieto štruktúry sú zakladané štátmi, spravidla medzinárodnou zmluvou za účelom plnenia určitých úloh a funkcií, sledujúc tak úmysel štátov riešiť určité problémy kolektívne. Štáty preto vybavujú medzinárodné organizácie určitými právomocami. Pozri bližšie: VALUCH, J., RIŠOVÁ, M., SEMAN, R.: *Právo medzinárodných organizácií*, Praha: C.H.Beck, 2011. s. 7 – 15, ako aj 51 a nasl. Porovnaj tiež: KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, Bratislava: IURA Edition, 2011. s. 73 – 74. Návrh článkov o zodpovednosti medzinárodných organizácií (*Draft of Articles on the Responsibility of International Organizations*), Doc. A/66/10., definuje medzinárodnú medzivládnu organizáciu ako organizáciu založenú zmluvou alebo iným dokumentom podľa medzinárodného práva a ktorý má vlastnú právnu subjektivitu.

⁸ Vyjadrené v článku 1 a v článku 2 Charty OSN.

⁹ V skutočnosti však pozorujeme aj operácie regionálnych organizácií mimo svojho regiónu v spolupráci tak s OSN ako aj s inými regionálnymi organizáciami. Ako príklad nám môže poslúžiť

umožňuje užitočnú mieru flexibility pri konaní skupiny štátov pri riešení problému, ktorého vhodným riešením je regionálna akcia. Takáto skupina štátov sa môže utvárať či už v rámci medzinárodnej organizácie založenej zmluvou, regionálne organizácie regionálnej bezpečnosti a obrany, organizácií zaoberajúcimi sa všeobecným rozvojom daného regiónu, prípadne aj hospodárskymi zoskupeniami, alebo zoskupeniami zaoberajúcimi sa rôznymi politickými, ekonomickými alebo sociálnymi otázkami.¹⁰

Na základe ustanovení Charty nie je možné presne vymedziť, kedy je naplnené kritérium regionality medzinárodnej organizácie. Ponúkajú sa rôzne možnosti výkladu. Možno sa stretnúť s názormi, že takáto medzinárodná organizácia by mala byť založená na princípoch geografickej blízkosti, kultúrnych lingvistických a historických prepojeniach a politickej jednote. Na druhej strane regionalitu možno vymedzovať aj negatívne – za regionálnu organizáciu sa bude považovať, každá nie univerzálna medzinárodná organizácia.¹¹ Ako poukazuje K. Korkelia, mnohé znaky determinujúce regionalitu (geografická blízkosť) nemusia byť relevantné, vzhľadom na to, že konkrétny štát môže geograficky patriť do určitého regiónu, avšak nebude členom medzinárodnej organizácie. Pojem región tak má skôr politický ako právny význam.¹² Keďže Charta OSN nešpecifikuje povahu medzinárodnej organizácie, niektoré medzinárodné organizácie (alebo kooperatívne zoskupenia) sa sami vo svojich zakladajúcich aktoch vyhlasujú za medzinárodné regionálne organizácie (napr. OAS, Organizácia Africkej jednoty (dnes AU), SNŠ, OBSE, ECOWAS atď.).¹³

Ods. 1 článku 52, hovorí o oblastných dohodách a orgánoch vytvorených za účelom riešenia otázok medzinárodného mieru. Toto vyjadrenie nevyhnutne implikuje skutočnosť, že taká organizácia musí byť vybavená tak kompetenčne a musí byť spôsobilá nasadiť aj materiálne zdroje, tak aby mohla pôsobiť v rámci mandátu OSN.¹⁴ Toto ustanovenie Charty však netreba vykladať, tak, že na akciu oblastného charakteru možno využiť iba medzinárodnú organizáciu, ktorá je zameraná na medzinárodný mier a bezpečnosť. Ako ukazuje prax medzinárodného v rámci medzinárodného spoločenstva, aj regionálne organizácie pôvodne orientované iným smerom (napr. ekonomické zoskupenia ako ECOWAS, SADC), pri sledovaní svojho cieľa – dosiahnutia ekonomickej integrácie – museli

Európska únia a jej aktivity v rámci spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky. K téme pozri bližšie: FAIX, M.: Medzinárodnoprávny rámec zahraničnopolitických misí Európskej únie, Univerzita Karlova v Praze, Praha, 2012.

¹⁰ An Agenda for Peace – Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping, Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31. January 1992, A/47/277 – S/24111, 17. June 1992, par. 61, online: http://www.unrol.org/files/A_47_277.pdf.

¹¹ Pozri: PALIWAL, S.: supra note 7, porovnaj: KORKELIA, K.: The CIS Peace-Keeping Operations in the Context of International Legal Order, s. 18, [online] dostupné: <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/korkelia.pdf>.

¹² KORKELIA, K.: op. cit., s. 18.

¹³ ABASS, A.: op. cit. s. 34 – 35. Porovnaj tiež Helsinský dokument z roku 1992 v ktorom sa vyhlasuje, že participujúce štáty potvrdzujú svoje záväzky na základe Charty OSN, deklarujú, že Konferencia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (CSCE) je regionálnou dohodou v zmysle kapitoly VIII. Pozri bližšie: Conference for Security and Co-operation in Europe, 1992 Summit, Helsinki, The Challenges of Change. [online] dostupné: <http://www.osce.org/mc/39530?download=true>. Porovnaj tiež: Cooperation between the United Nations and Regional Organizations/Arrangements in a Peacekeeping Environment – Suggested Principles and Environments, Department of Peacekeeping Operations, United Nations, March 1999, Annex Regional, Subregional and Inter-regional Organizations/Arrangements Cooperating with the United Nations in Peacekeeping and Peace-related Activities, s. 19 – 26.

¹⁴ PALIWAL, S.: op. cit., s. 192 – 193.

vzhľadom na bezpečnostné riziká obrátiť svoju pozornosť smerom k presadzovaniu mieru a bezpečnosti. Napríklad v prípade ECOWAS sa ukázalo, že občianske vojny v Libérií a v Sierra Leone predstavovali hrozbu pre mier a politickú stabilitu v regióne, čo si vynútilo preorientovanie hlavného záberu činnosti organizácie od primárne ekonomických cieľov smerom k cieľom politickým.¹⁵

Ďalším aspektom pôsobenia regionálnych organizácií v zmysle Charty OSN bude rozsah kompetencie týchto organizácií. Z pohľadu na text ustanovení kapitoly VIII Charty je zrejmé, že Charta uznáva úlohu regionálnych organizácií predovšetkým v oblasti mierového riešenia regionálnych sporov (článok 52). Ide o základný mechanizmus riešenia medzinárodných sporov, ktorý je vymedzený v kapitole VI Charty OSN.¹⁶ V kontexte regionálnych organizácií je dôležité, že Charta OSN im priznáva prioritu v oblasti pokojného riešenia sporov. Článok 52 ukladá členským štátom povinnosť, vyvinúť, všetko možné úsilie, aby miestne spory vyriešili pred tým, než takýto spor predložia Bezpečnostnej rade OSN.

V tejto oblasti je však špecifická oblasť *peacekeeping*-u. Operácie tohto charakteru nie sú predmetom úpravy Charty OSN a vo svojej podstate nespádajú nevyhnutne pod prísny režim kapitoly VII Charty OSN. Nakoľko tieto operácie nie sú priamo predmetom úpravy Charty, je treba odpoveď na túto otázku vyvodiť. Podľa Shawa *peacekeeping* operácie vzhľadom na svoje špecifiká možno zaradiť medzi Kapitulu VI Charty a Kapitulu VII Charty.¹⁷ Toto zaradenie je celkom určite vhodné pokiaľ máme na mysli tzv. prvú generáciu *peacekeeping*-u.¹⁸ Ide o operácie, ktoré sú založené na konsenze strán konfliktu. V zásade možno povedať, že *peacekeeping* sa využije tam, kde existuje vôľa na ukončenie konfliktu a na implementáciu mierového procesu treba nasadiť nestranné sily, ktoré svojou prítomnosťou v nárazníkových zónach zabránia pokračovaniu konfliktu.¹⁹ Na zmenu tohto tradičného poňatia *peacekeeping*-u poukázal už Generálny tajomník OSN Boutros Boutros Ghali vo svojom prejave k udržiavaniu mieru a bezpečnosti. Konštatuje nástup novej generácie *peacekeeping*-u. Reálna situácia v oblasti nasadenia, ktorá si vyžaduje zmenu celého konceptu. V súčasnosti treba zvážiť meniace sa požiadavky na príslušníkov ozbrojených síl, ktoré zahŕňajú odzbrojenie rôznych bojujúcich skupín aj bez ich súhlasu. Ďalší aspekt zahŕňa ochranu humanitárnej pomoci a rôzne iné aspekty, ktoré sú sprievodnými javmi súčasných konfliktov.²⁰ Tieto aspekty posúvajú moderný koncept *peacekeeping*-u v priestore medzi kapitolou VI a VII Charty bližšie práve ku kapitole VII.

¹⁵ AJAYI, T.: The UN, the AU and ECOWAS – A Triangle for Peace and Security in West Africa, in: FES Briefing Paper 11, Friedrich Ebert Stiftung, New York, November 2008. s. 3.

¹⁶ Článok 33 Charty OSN predpokladá využitie najmä rokovaní, vyšetovania, zmierovacieho konania a i. ako mierových prostriedkov riešenia sporu. V tomto článku sa výslovne odkazuje na možnosť využitia oblastných dohôd, alebo orgánov, pričom stranám sporu sa dáva možnosť výberu prostriedkov, ktoré na vyriešenie svojho sporu hodlajú využiť.

¹⁷ SHAW, M. N.: International law, 6th edition, Cambridge: Cambridge University Press, 2008. s. 1225.

¹⁸ Výskyt klasických foriem udržiavania mieru možno pozorovať aj v tomto období. Spomenúť možno snahy ASEAN pod vedením Indonézie u ukončenie hraničného konfliktu medzi Thajskom a Kambodžou v roku 2011. Pozri: Waging Peace: ASEAN and the Thai-Cambodian Border Conflict, 6. december 2011, [online] dostupné: <http://www.crisisgroup.org/en/regions/asia/south-east-asia/cambodia/215-waging-peace-asean-and-the-thai-cambodian-border-conflict.aspx>.

¹⁹ Pozri bližšie: KLUČKA, J.: op. cit. s. 238 – 239.

²⁰ Pozri: GHALI, B. B.: Maintaining International Peace and Security: The United Nations as Forum and Focal Point—A Speech by Boutros Boutros-Ghali, Secretary-General of the United Nations, 16

16.3 Zakladajúce akty regionálnych organizácií: Základ regionálnej bezpečnosti

V súčasnom medzinárodnom práve sa považuje za ustálené, že OSN má primárnu zodpovednosť za presadzovanie mieru a bezpečnosti (v duchu článkov 1 a 23 Charty OSN). Zároveň ale treba zdôrazniť, že zodpovednosť OSN (a osobitne Bezpečnostnej rady) v súčasnosti nemožno považovať za výlučnú.²¹

Charta OSN nie je jediným zakladajúcim inštrumentom medzinárodnej organizácie, ktorý obsahuje ustanovenia o kolektívnom presadzovaní medzinárodného mieru a bezpečnosti. V súčasnosti existuje hneď niekoľko regionálnych organizácií, ktoré treba považovať za *oblastné dohody a orgány* v zmysle kapitoly VIII. Jednou z najdôležitejších medzinárodných organizácií, ktoré sa na regionálnej úrovni zameriavajú na presadzovanie mieru a bezpečnosti je Africká únia (AU). Vo vzťahu k AU bližšiu pozornosť venujeme dvom dokumentom a to konkrétne Zakladajúcemu aktu Africkej únie a Protokolu o Rade mieru a bezpečnosti.

Zakladajúci akt Africkej únie z roku 2000 zveruje organizácii okrem iných aj právomoci v oblasti bezpečnosti. Článok 3 vymedzujúci ciele Únie hovorí okrem iného aj presadzovaní mieru, bezpečnosti a stability. Článok 4 upravujúci princípy činnosti organizácie akcentuje potrebu založenia spoločného bezpečnostného systému na kontinente. Čo je však podstatnejšie, tento dokument v článku 4 písm. h) zakladá právo organizácie na intervenciu na území členského štátu v prípade závažných okolností (*grieve circumstances*). Tieto závažné okolnosti sú definované výskytom určitých javov a situácií akými sú zločiny genocídiá, vojnové zločiny, zločiny proti ľudskosti.²² Na základe uvedeného možno povedať, že štáty založili regionálnej organizácii v zakladajúcom inštrumente osobitnú právomoc na vykonanie intervencie pri splnení určitých podmienok.²³ Z kontextu citovaných ustanovení nie je zrejmé o aký druh intervencie sa má jednať. Či mysleli autori Zakladajúceho aktu na operácie typu *peacekeeping*, alebo sa vo formulácii článku 4, písm. h) skrýva širší kontext nie je zo samotného textu Zakladajúceho aktu zrejmé. Možno však povedať, že ak by sa v tomto prípade malo jednať o akcie spadajúce pod kapitolu VII Charty OSN, išlo by o rozpor z Chartou OSN, nakoľko táto predpokladá výlučnú právomoc OSN v týchto otázkach.²⁴ Pokiaľ by malo ísť o operáciu a postup v duchu uplatňovania doktríny *responsibility to protect*, možno pripustiť iniciatívu zo strany regionálnej organizácie ba dokonca ju vo svetle zodpovednosti za ochranu považovať za žiadúcu. Ak dochádza k vážnemu porušeniu a ohrozeniu mieru v danom regióne, predstavuje takáto situácia primárny problém jednak regionálnej organizácie samotnej ako aj jej členských štátov,

Loy. L.A. Int'l & Comp. L. Rev. 1 (1993), s. 4, [online] dostupné: <http://digitalcommons.lmu.edu/ilr/vol16/iss1/1>.

²¹ Rezolúcia Bezpečnostnej rady 1631 (2005), ktorá na jednej strane poukazuje na primárnu zodpovednosť Bezpečnostnej rady, avšak zdôrazňuje rastúci prínos regionálnych organizácií a potrebu podpory rozvoja kapacít a spolupráce s regionálnymi a subregionálnymi medzinárodnými organizáciami. Pozri bližšie: Rezolúcia BR OSN, S/RES/1631 (2005) zo 17. októbra 2005. Podobne aj rezolúcia 2033 (2012) vyjadruje uznanie dôležitosti posilňovania kapacity regionálnych a subregionálnych organizácií čo sa týka prevencie konfliktov, krízového manažmentu a post konfliktnéj stabilizácie. Pozri Rezolúciu Bezpečnostnej rady OSN, S/RES/2033 (25012) z 12. januára 2012.

²² Zakladajúci akt Africkej únie (Constitutive Act of African Union) [online] dostupný: http://www.au.int/en/sites/default/files/ConstitutiveAct_EN.pdf.

²³ Čo podľa nášho názoru možno vyložiť ako premietnutie doktríny *Responsibility to Protect* do normatívneho textu zakladajúcej zmluvy.

²⁴ Navyše treba pripomenúť ustanovenia článku 103 Charty OSN, ktoré predpokladajú prednosť záväzkov podľa Charty OSN pred ostatnými záväzkami podľa medzinárodného práva.

vzhľadom na riziko *spillover* efektu pri konflikte z jedného štátu do druhého, prípadne šírenie iných bezpečnostných rizík. V takýchto situáciách sa niektorí komentátori prikláňajú k téze, že regionálna akcia, vykonaná regionálnou organizáciou na území členského štátu takej organizácie môže spadať pod režim sebaobrany podľa článku 51 Charty OSN.²⁵ Tento prístup si však vyžaduje veľmi flexibilný výklad pojmu ozbrojený útok.

Africká únia v rámci štruktúry svojich orgánov vytvorila aj inštitucionálny základ pre realizáciu úloh v oblasti presadzovania mieru v rámci afrického kontinentu. V súčasnosti v rámci systému orgánov Africkej únie funguje Rada mieru a bezpečnosti Africkej únie. Avšak tento orgán nebol ustanovený Zakladajúcim aktom Únie. Právnym základom jeho existencie je článok 5, ods. 2.²⁶ Protokol o založení tejto Africkej rady bezpečnosti bol prijatý na prvom zasadaní Zhromaždenia Africkej únie v Durbane v roku 2002. K plneniu svojich cieľov ktorými sú najmä zaistiť mier, stabilitu a bezpečnosť v Afrike a predvídať a predchádzať konfliktom.²⁷ Rada zodpovedá za vykonanie opatrení na presadzovanie mieru (*peacemaking*) v čase trvania krízy a budovanie mieru (*peacebuilding*) v rámci krízového manažmentu po ukončení konfliktu.²⁸ Ako každá medzinárodná organizácia aj Africká únia nemá sama osebe kapacity na výkon úloh týkajúcich sa presadzovania mieru. Ozbrojené sily, ktoré AU využíva na plnenie svojich cieľov patria jednotlivým členským štátom, ktoré ich poskytujú organizácii v rámci konkrétnej operácie. Samotné akcie vykonávané na základe rozhodnutia Mierovej a bezpečnostnej rady v zmysle Zakladajúceho aktu sú akciami AU (význam najmä vo svetle pravidiel zodpovednosti podľa medzinárodného práva). Ako vieme medzinárodné právo priznáva medzinárodným organizáciám subjektivitu odlišnú od ich členských štátov.²⁹ Preto konanie medzinárodnej organizácie samozrejme nebude možné považovať za konanie štátu. V súvislosti s vyššie zmienou absenciou vlastných ozbrojených zložiek, je zrejme, že je potrebný právny mechanizmus, ktorý by umožnil medzinárodnej organizácii použitie ozbrojených síl na plnenie zverených úloh v oblasti bezpečnosti.

V prípade Africkej únie nachádzame takýto systém v článku 13 Protokolu. Ten hovorí o založení Afrických pohotovostných síl (*African Standby Force*). Tie sa skladajú z multidisciplinárnych kontingentov zložených jednak z civilných ako aj z vojenských zložiek jednotlivých krajín, pripravených na rýchle nasadenie.³⁰ Odsek 2 citovaného ustanovenia zaväzuje členské štáty k založeniu takýchto kontingentov, ktoré by sa zúčastňovali na misiách podpory mieru podľa rozhodnutia Mierovej a bezpečnostnej rady, alebo intervencií autorizovaných Zhromaždením. Mandát týchto síl je vymedzený široko a zahŕňa rozsah činností od pozorovacích misií cez preventívne nasadenie v prípade násilného konfliktu, ak hrozí rozšírenie násillia až po budovanie mieru a odzbrojenie po tom čo strany konfliktu dospeli k dohode.

²⁵ PALIWAL, S.: op. cit. s. 217 – 218.

²⁶ Article 5, par. 2 of Constitutive Act of African Union: Other organs that the Assembly may decide to establish. Na toto ustanovenie sa priamo odvoláva článok 2 Protokolu o založení Rady mieru a bezpečnosti Africkej únie (Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of the African Union, [online] dostupný: http://www.au.int/en/sites/default/files/Protocol_peace_and_security.pdf).

²⁷ Na plnenie tejto úlohy vytvára Protokol Kontinentálny systém včasného varovania, ktorý má o. i. za úlohu pri monitoringu potenciálne krízových situácií spolupracovať s OSN a inými medzinárodnými organizáciami. Pozri bližšie článok 12 Protokolu.

²⁸ Pozri: Článok 3 Protokolu o založení Rady mieru a bezpečnosti Africkej únie.

²⁹ Pozri: Poradný posudok vo veci Náhrady škody za ujmu utrpenu v službe OSN z 11. apríla 1949, [online] dostupný: <http://www.icj-cij.org/docket/files/4/1835.pdf>.

³⁰ Porovnaj: Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of the African Union, art 13, par. 1.

Vzhľadom na povahu vyššie zmienovaných ustanovení si teda treba položiť otázku, aká je v tomto systéme pozícia OSN. Protokol obsahuje ustanovenia stanovujúce povinnosť úzkej spolupráce s OSN a uznáva jej primárnu zodpovednosť za svetový mier. OSN na druhej strane víta prínos regionálnych organizácií a osobitne Africkej únie k budovaniu mieru. Nazerajúc na problematiku čisto formálne, mohlo by sa zdať, že Africká únia sa vo svojej činnosti podriadiť OSN. Ako však bude poukázané ďalej vzťah regionálnych zoskupení (v tomto konkrétnom prípade AU) nie je možné a správne posudzovať len skrz optiku vzťahov podriadenosti regionálnych organizácií Bezpečnostnej rade OSN.

Ďalšia medzinárodná regionálna organizácia, ktorá pôsobí na africkom kontinente je Hospodárske spoločenstvo západoafrických štátov (ECOWAS – *Economic Community of West African States*). Ide o spoločenstvo 16 krajín západnej Afriky založené v sedemdesiatych rokoch 20. storočia ako platforma hospodárskej integrácie západoafrických štátov. V roku 1981 prijatý protokol týkajúci sa vzájomnej obrannej pomoci bol skôr nástrojom kolektívnej bezpečnosti ako inštrumentom oprávňujúcim na zásah v rámci organizácie.³¹ Až v roku 1993 bola v rámci spoločenstva prijatá zmluva, ktorá predpokladala, ako jednu z úloh organizácie udržiavanie mieru, stability a bezpečnosti.³² Tento krok nasledoval po intervencii, ktorou ECOWAS reagovalo na štátny prevrat v Libérii.³³ Nasledovalo nasadenie v Sierra Leone a Guinei Bissau. Za týmto účelom prijalo ECOWAS vlastný *Peacekeeping* protokol, ktorý o. i. ustanovuje povinnosť spolupráce ECOWAS s AU a OSN. Stanovuje povinnosť informovať o vykonaní akcie pri plnení povinností podľa ECOWAS zmluvy a kapitoly VIII Charty. Duchu týchto ustanovení zodpovedá aj doterajšia prax ECOWAS, kde tak v prípade Libérie ako aj Sierra Leone, došlo k intervencii bez autorizácie zo strany OSN, ktorá až následne uvítala a pochválila (*commend*) uskutočnenie týchto misií pod hlavičkou ECOWAS.³⁴

16.4 Cesty spolupráce na poli medzinárodnej bezpečnosti

Kým predchádzajúce časti tohto príspevku boli zamerané predovšetkým na stručnú analýzu právnej úpravy kapitoly VIII Charty OSN a uvedenie príkladov regionálnych organizácií, ktorých kompetencie zahŕňajú aj presadzovanie mieru a bezpečnosti, táto časť príspevku má za cieľ ukázať na hľadanie spôsobov spolupráce v rámci tejto agendy. Základným východiskom pri uvažovaní o medzinárodnej úprave presadenia mieru a bezpečnosti je výsadné postavenie Bezpečnostnej rady OSN v systéme medzinárodnej bezpečnosti. Zároveň je nepopierateľným faktom proliferácia regionálnych zoskupení. Čo sa týka medzinárodnej bezpečnosti, aktivity regionálnych zoskupení, pozorujeme od druhej polovice deväťdesiatych rokov minulého storočia.³⁵ Príklon k regionalizácií

³¹ V súčasnosti v rámci systému kolektívnej bezpečnosti ECOWAS platí Protokol z 10. decembra 1999, ktorý upravuje právomoci organizácie v oblasti prevencie konfliktov a *peacekeeping-u*, (Protocol Relating to the Mechanism for Conflict Prevention, Management, Resolution, Peace-Keeping and Security, [online] dostupný: <http://www.comm.ecowas.int/sec/index.php?id=ap101299&lang=en>).

³² Paliwal, S.: The Primacy of Regional Organizations in International Peacekeeping: The African Example, in: Virginia Journal of International Law, Vol. 51, 2010.

³³ Za účelom stabilizácie Libérie ECOWAS založilo tzv. Ceasefire Monitoring Group (ECOMOG).

³⁴ Pozri: S/RES/788 (1992) ako aj S/RES/1132 (1997). Treba dodať, že OSN následne rozhodla o nasadení vlastných misií v Libérii (UNMIL - pozri [online]: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unmil/>) aj v Sierra Leone (UNAMSIL - pozri [online]: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unamsil/>).

³⁵ Možno poukázať na dokument Cooperation between the United Nations and Regional Organizations/Arrangements and a Peacekeeping Environment – Suggested Principles and Environments, op. cit. par. 9 – 12.

v bezpečnostných otázkach nie je úplne novum na medzinárodnej scéne. Medzinárodné spoločenstvo však pri vytváraní OSN, koncom 2. svetovej vojny naznačilo vôľu túto oblasť centralizovať.³⁶ Vývoj v období Studenej vojny a najmä po jej skončení, odlišný charakter konfliktov a nové hrozby na medzinárodnej scéne vytvorili prostredie v ktorom je pôsobenie regionálnych organizácií vítané a požadované.³⁷

Presadzovanie mieru a bezpečnosti je mimoriadne široký termín, ktorý zahŕňa širokú paletu krokov a nástrojov, ktoré sú k dispozícii regionálnym organizáciám v prípade potreby.³⁸ Ako sme už naznačili vyššie otáznymi sú v tomto prípade operácie charakteru *peacekeeping*. Ďalšou oblasťou na ktorých nepanuje jednoznačná zhoda je využívanie rôznych sankčných opatrení, ktoré nezahŕňajú použitie ozbrojenej sily (hospodárske sankcie, embargá na dovoz určitých tovarov atď.).³⁹ Pokiaľ je zákaz použitia a hrozby silou imperatívnym pravidlom medzinárodného práva, otázka ukladania sankcií bez použitia sily nie je normami *jus cogens* významne obmedzovaná (treba poukázať na samotnú podstatu sankčného mechanizmu v medzinárodnom práve, ktorý je z podstaty decentralizovaný). Je ale otázne či je ukladanie takýchto sankcií súčasťou výlučných právomocí OSN. Ďalšou stránkou problému je oprávnenie na intervenciu regionálnej organizácie v rámci regiónu. Možno pripomenúť, že operácie ECOWAS v Libérii a Sierra Leone, ktoré sa začali bez autorizácie Bezpečnostnej rady, začali na podnet prezidentov týchto krajín, pričom autorizácia BR OSN prišla až *ex post*. Obdobne aj v roku 2012 počas eskalácie krízy v Mali boli sily štátov ECOWAS nasadené na žiadosť vlády (ECOWAS následne žiadalo o autorizáciu OSN⁴⁰).

V podstate možno povedať, že inštitút kolektívnej sebaobrany nie je primárne zameraný na riešenie krízy v rámci regionálnej organizácie.⁴¹ Termín kolektívna bezpečnosť je vo svojej podstate širší, keďže nezahrňuje iba sebaobranu ale bezpečnosť ako takú. Ak by sme pripustili existenciu práva regionálnej organizácie na intervenciu, stále by sa jednalo o presadzovanie bezpečnosti v rámci regionálnej organizácie, čo však nevyhnutne nemusí implikovať presadzovanie bezpečnosti v regióne, keďže región a regionálna organizácia sa

³⁶ Pozri bližšie ČEPELKA, Č., STURMA, P.: Mezinárodní právo veřejné, Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003. s. 661, v súvislosti s článkom 39 Charty OSN.

³⁷ Porovnaj napríklad: Cooperation between United Nations, Regional, Subregional Organizations „Mainstay“ of International Relations, Security Council Hears throughout Day-Long Debate. Security Council SC/11087, 6 August 2013, Presidential Statement, [online] dostupné: <http://www.un.org/News/Press/docs/2013/sc11087.doc.htm>.

³⁸ Za prejav regionálnej bezpečnostnej politiky možno okrem bežne spomínaných nástrojov považovať napríklad aj vytváranie tzv. bezjadrových pásem. Napríklad zmluva z Tlatelolca vytvára pásmo bez jadrových zbraní na území juhoamerického a karibského subregiónu.

³⁹ Pozri napríklad ustanovenia ods. 7 a 8 Deklarácie o zvýšení efektivity princípu o zákaze horzby silou a použitia sily v medzinárodných vzťahoch, ktoré prikazujú štátom zdržať sa ozbrojenej intervencie ako aj zakazujú použitie alebo podporu ekonomických a politických opatrení na donútenie štátu s cieľom jeho podriadenia. Teda použitie sily nemsú nevyhnutne zahŕňať použitie ozbrojenej sily. Uvedená deklarácia je prílohou rezolúcie Valného zhromaždenia OSN A/RES/42/22 z 18. novembra 1987.

⁴⁰ Misia AFISMA, ktorá bola od 1. júla 2013 pretransformovaná na misiu OSN MINUSMA. Pozri bližšie: Press Release AFISMA Transfers its Authority to MINUSMA, [online] dostupné: <http://www.peaceau.org/uploads/afisma-transfers-it-authority-to-minusma-01-july-2013.pdf>.

⁴¹ Ako ilustrácia takejto situácie môže poslúžiť problematická situácia, ktorá vznikla medzi Gréckom a Tureckom v súvislosti so situáciou na Cypre v roku 1956. NATO ako organizácia kolektívnej sebaobrany sa nestalo platformou riešenia sporu aj napriek snahe Generálneho ajomníka aliancie. Minister zahraničných vecí USA Dulles sa vyjadril, že NATO nie je organizované ako regionálne združenie a nemá právomoc riešiť pospy medzi členmi organizácie. Pozri: ABBAS, A.: op. cit. 38 a nasl.

nemusia navzájom prekrývať. Preto vnímame ako nevyhnutnosť potrebu inštitucionalizácie a vytváranie organizácií v rámci regiónov. V Afrike možno pozorovať pomerne dobre modelovú situáciu vo vzťahu regionálnej organizácie (AU), ktorá sa vymedzuje ako nositeľ primárnej zodpovednosti za bezpečnosť na africkom kontinente a subregionálnej organizácie v úzkej súčinnosti s OSN. Na druhej strane existuje subregionálna organizácia (ECOWAS), ktorá vytvára bezpečnostné štruktúry a zároveň deklaruje, súčinnosť tak s AU ako aj s OSN.⁴² Osobitným aspektom je pôsobenie regionálnej organizácie mimo regiónu v ktorom pôsobí. Kapitola VIII nijakým spôsobom neobmedzuje Bezpečnostnú radu v tom zmysle, že by bola oprávnená použiť oblasť orgány len v rámci regiónu v ktorom pôsobia. Ako príklad sa ponúka Európska únia, ktorá na základe mandátu OSN (a niekedy aj bez neho, pokiaľ ide o operácie, ktoré nemajú intervenčný charakter), pôsobí v rámci svojej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (v jej rámci bezpečnostnej a obrannej politiky) aj mimo európskeho kontinentu.⁴³

Poukazujúc na niektoré parciálne otázky, ktorým sa venuje veda medzinárodného práva sme sa snažili poukázať na problémy, ktoré môžu vyplývať z nasadenia regionálnych organizácií pri presadzovaní medzinárodného mieru a bezpečnosti. Určitá miera decentralizácie je zjavná, nakoľko možno identifikovať pôsobenie tak univerzálneho, ako aj regionálneho a v jeho rámci aj subregionálneho elementu. Záver tohto príspevku nemá za cieľ priniesť definitívny záver, keďže vývoj v tejto oblasti neustále pokračuje a je pozorovateľný tak v praxi Bezpečnostnej rady OSN ako aj v praxi jednotlivých regionálnych organizácií. Z tejto praxe možno vypožorovať snahu o vytváranie rôznych platforiem spolupráce a snahu o koordináciu úsilia pri presadzovaní mieru.⁴⁴ Táto snaha sa následne pretavuje do aktivít zahrňajúcich spoločné pôsobenie v problematických oblastiach, ktoré sa rozvíjajú viac či menej úspešne. Ako príklady možno spomenúť spoločnú misiu OSN a AU v Darfúre (UNAMID), aktuálny prechod⁴⁵ Medzinárodnej podpornej misie v Mali (AFISMA) pod kontrolu OSN (*peacekeeping* operácia MINUSMA),⁴⁶ prípadne angažovanie sa juhoamerického spoločenstva UNASUR v karibskom Haiti v rámci misie MINUSTAH a.p.⁴⁷

Kým Charta OSN vychádza z premisy výsadného postavenia Bezpečnostnej rady, súčasná situácia poukazuje skôr na akceptovanie interdependencie univerzálnej a regionálnych organizácií, kde OSN nie je schopná sama osebe plniť svoj cieľ presadzovania mieru, no na strane druhej, samotné regionálne štruktúry sa obracajú na OSN. Aj napriek dlhodobo známym výhodám, s ktorými sa nasadenie regionálnych organizácií spája, je pre tieto organizácie nevyhnutné obracať sa na vyššiu platformu medzinárodnej spolupráce jednak

⁴² Pozri článok 2, článok 41 a kapitolu 11 Protocol Relating to the Mechanism for Conflict Prevention, Management, Resolution, Peace-Keeping and Security, online: (Protocol Relating to the Mechanism for Conflict Prevention, Management, Resolution, Peace-Keeping and Security, [online] dostupný: <http://www.comm.ecowas.int/sec/index.php?id=ap101299&lang=en>).

⁴³ Pozri: Prebiehajúce misie a operácie (civilné aj vojenské) EÚ k júnu 2013, [online] dostupné: <http://www.eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/>.

⁴⁴ Možno spomenúť napríklad Komisiu OSN pre budovanie mieru, prípadne vytvorenie Rámca AU pre post konfliktnú rekonštrukciu a rozvoj (PCRD – The AU Post-Conflict Reconstruction and Development Framework) a Rámca ECOWAS pre prevenciu konfliktov (ECPF – ECOWAS Conflict Prevention Framework). K tomu pozri bližšie: AJAYI, T.: op. cit. s. 4 – 5.

⁴⁵ Zmena authority sa udiala 1. júla 2013, avšak pri zachovaní silnej prítomnosti regionálnej organizácie ECOWAS. Pozri bližšie Rezolúciu Bezpečnostnej rady OSN, S/RES/2100 (2013) z 25. apríla 2013.

⁴⁶ supra note, 37.

⁴⁷ Pozri: UNASUR Debates Reduction of MINUSTAH Contingent, Center for Policy and Economic Research, June 20, 2012, [online] dostupné: <http://www.cepr.net/index.php/blogs/relief-and-reconstruction-watch/unasur-debates-reduction-of-minustah-contingent>.

s ohľadom na potrebné zdroje, ako aj personál a požadovanú odbornosť. To, že vzájomná asistencia je nevyhnutnosťou a zároveň posilnením presadzovania medzinárodného mieru sa pred vyše dvadsiatimi rokmi v dokumente Agenda pre mier vyjadril Boutros Boutros Ghali nasledovne:

„V zmysle Charty, Bezpečnostná rada má a vždy bude mať primárnu zodpovednosť za udržanie medzinárodného mieru a bezpečnosti, ale regionálne akcia ako prejav decentralizácie, delegácie a spolupráce s OSN, nie je iba uľahčením bremena, ktoré nesie Bezpečnostná rada, ale prispieva tiež k hlbšej spolupráci, konsenzu a demokratizácii v medzinárodných záležitostiach.“⁴⁸

⁴⁸ An Agenda for Peace – Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping, op. cit. par.

17. Regionalizmus v práve medzinárodného obchodu (TTIP: medzi bilateralizmom a vznikajúcim interregionalizmom)

Kristián Csach¹

V predkladanom príspevku poukážeme na význam regionálnych a interregionálnych dohôd v oblasti medzinárodného obchodu. Sústreďme sa aj na aktuálne otázky regionálnej spolupráce medzi EÚ a USA a predpokladateľné implikácie obchodnej dohody medzi týmito subjektmi pre ďalší rozvoj práva medzinárodného obchodu, ako aj pre koncept regionalizmu a interregionalizmu v práve medzinárodného obchodu.

17.1 Univerzalizmus a regionalizmus v práve medzinárodného obchodu

Multilaterálne, alebo aj univerzálne či celosvetové právo medzinárodného obchodu (právo Svetovej obchodnej organizácie, označované aj ako právo GATT/WTO s odvolaním sa nielen na inštitucionálnu podstatu tohto súboru právnej regulácie, ale aj na jej základný obsah) je založené na základných pilieroch, medzi ktoré radíme režim najvyšších výhod a princíp národného zaobchádzania a nediskriminácie.² Akákoľvek regionálna medzištátna spolupráca, ktorá má za cieľ zlepšiť ekonomické vzťahy a poskytnúť podnikateľom z určitých štátov výhody oproti podnikateľom z ostatných krajín je nevyhnutne diskriminačná. Napriek tomu, že diskriminačné regionálne obchodné dohody odporujú základným východiskám úpravy multilaterálneho systému práva medzinárodného obchodu, sú za určitých podmienok v súlade s právom WTO.

Podľa právnej úpravy, ak člen WTO uzatvorí bilaterálnu alebo regionálnu obchodnú zmluvu, v podstate tým porušuje zásadu nediskriminácie. Takáto dohoda musí byť v rámci WTO registrovaná a podlieha inštitucionálnemu mechanizmu kontroly. Prípustnosť regionálnej obchodnej zmluvy je, resp. by mala byť³ posudzovaná Výborom pre regionálne obchodné dohody (CRTA - *Committee on Regional Trade Agreements*). Takéto regionálne dohody sú prípustné v troch prípadoch. Po prvé, podľa čl. XXIV ods. 4 až 10 Všeobecnej dohody o clách a obchode (GATT) sú prípustné zóny voľného obchodu a colné únie, majú sa však vzťahovať na podstatnú časť vzájomného obchodu medzi štátmi („*substantial part of the trade*“), čím sa má zabrániť rýdzo sektorovej spolupráce. Colné prekážky vo vnútri zóny voľného obchodu musia byť zrušené a navonok nesmie dôjsť k zvýšeniu úrovne ukladateľných ciel, oproti stavu pred regionálnou dohodou. Tým sa má zabezpečiť, aby regionálna obchodná spolupráca prispela k celkovému cieľu univerzálneho práva medzinárodného obchodu (zníženie colných a netarifných prekážok). Po druhé, podľa tzv. splnomocňujúcej doložky („*enabling clause*“) sú prípustné obchodné dohody s rozvojovými

¹ Doc. JUDr. Kristián Csach, PhD., LL.M. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Katedra obchodného práva a hospodárskeho práva. Príspevok bol spracovaný ako súčasť riešenia projektu: APVV- 0823-11.

² ROZEHNALOVÁ, N.: *Právo mezinárodního obchodu*. 3. Vydanie. Praha : Wolters Kluwers, 2010, s. 78 a nasl.

³ Činnosť výboru bola doposiaľ skôr skromná. Od zriadenia výboru v roku 1995 nebola prijatá žiadna správa o preskúmaní splnenia podmienok regionálnej spolupráce. Naopak, pôsobí pomerne aktívne pri vyhotovovaní rôznych štatistických prehľadov o regionálnej ekonomickej spolupráci [online]. Dostupné na: http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regcom_e.htm.

krajinami.⁴ V neposlednom rade sú regionálne ekonomické dohody prípustné aj podľa čl. V Všeobecnej dohody o obchode so službami (GATS).

Regionálna obchodná dohoda pritom nie je viazaná na geograficky alebo politicky vymedzený región. Územný rozsah regionálnej ekonomickej dohody je určovaný primárne existenciou trhovej výmeny medzi územiaми jednotlivých štátov, či ekonomických integračných zoskupení. V tomto príspevku bude tento poznatok ilustrovaný na príklade významného svetového trhu, resp. prúdu výmeny tovarov, služieb a kapitálu medzi USA a EÚ.

Stranami regionálnej dohody nemusia byť len štáty, ale môžu nimi byť aj medzinárodné medzivládne organizácie. Ak sú stranami regionálneho obchodného dohovoru regionálne integračné zoskupenia, budeme predmetnú dohodu označovať ako interregionálnu dohodu, pre ktorú ale budú platiť v podstate rovnaké pravidla ako pre každú inú preferenčnú, či regionálnu dohodu v rámci systému GATT/WTO.

Mechanizmy regionálnej spolupráce

Prostriedky medzinárodnej spolupráce v oblasti ekonomickej integrácie sú determinované multilaterálnym režimom, v ktorom sa má pohybovať. Nachádzame pritom tak zmluvné ako aj inštitucionálne formy spolupráce. Prevláda zmluvná forma spolupráce, ktorej predmetom sú rôzne regionálne ekonomické preferenčné režimy (zóny voľného obchodu, colné únie), ale aj zjednocovanie technických a bezpečnostných predpisov či regulácia obchodu s potravinami.

Miera inštitucionalizácie regionálnej ekonomickej integrácie závisí priamo úmerne od dosiahnutého stupňa integrácie. Inštitucionalizácia sa pritom objavuje tak v rámci rozhodovacích procesov (vytvorenie orgánu, ktorý by nahradil potrebu zmluvnej spolupráce v každom jednotlivom prípade),⁵ ako aj v rámci riešenia sporov (vytvorenie orgánu, ktorý by pôsobí dovnútra alebo navonok, paralelne k systému riešenia sporov v rámci WTO).

17.2 Ústup multilateralizmu a nástup regionalizmu v oblasti medzinárodného obchodu

V závere prvej polovice dvadsiateho storočia, v časoch povojnového nadšenia a následného geopolitického vytriezvenia nebol dostatočný priestor pre plné rozvinutie sa univerzálnej medzinárodnoprávnej úpravy medzinárodného obchodu. Až ekonomická globalizácia v záverečnej dekáde dvadsiateho storočia⁶ podstatne zvýšila význam uzatvárania regionálnych ekonomických integračných dohôd, a to najmä preto, lebo uzatváranie multilaterálnych dohôd v rámci WTO sa ukázalo ako nedostatočne flexibilné. Práve bilaterálne alebo regionálne zmluvy, najmä zmluvy o voľnom obchode či colnej únii predstavujú náhradu za nedostatočnú multilaterálnu právnu úpravu. Napriek tomu, že

⁴ Decision on Differential and More Favourable Treatment, Reciprocity, and Fuller Participation of Developing Countries, GATT Document L/4903, BISD 26S/203 (28. november 1979). Rozhodnutie zmluvných strán GATT z 28. novembra 1979 (L/4903) [online]. Dostupné na: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/enabling1979_e.htm

⁵ Napríklad existencia colnej únie predpokladá existenciu inštitucionálnej základne, rozhodujúcej o spoločnej colnej politike navonok.

⁶ Nárast počtu regionálnych obchodných zmlúv časovo koreluje so vznikom WTO, z tejto korelácie ale zrejme nie je možné odvodiť žiadnu závislosť.

niektoré regionálne organizácie neboli vytvorené na otvorenie trhu ich signatárov, ale práve naopak, na jeho ochranu, prevažuje v rámci regionálnych ekonomických dohovorov kooperatívny charakter dovnútra integračného zoskupenia a konkurenčný navonok.

17.3 Historický prehľad regionalizmu v medzinárodnom obchode, starý a nový regionalizmus

Aj v rámci regionalizačných tendencií práva medzinárodného obchodu je možné identifikovať tzv. starý a nový regionalizmus.⁷

Prvá vlna regionálnej integrácie prebehla približne v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia. V rámci tohto, tzv. *starého regionalizmu* sa sledoval exogénny ekonomický cieľ integrácie a tomu zodpovedali aj použité prostriedky. Vo vnútri integračného zoskupenia dochádza k odbúravaniu obchodných prekážok, bez toho, aby bola táto snaha prepojená na multilateralizmus. Nový regionalizmus v oblasti ekonomickej integrácie je možné datovať približne od deväťdesiatych rokov minulého storočia. Za prejav tzv. *nového regionalizmu* sa považuje pripojenie malých krajín na existujúce regionálne zoskupenia (rozšírenie EÚ, nahradenie zóny voľného obchodu medzi USA a Kanadou – CUSFTA – organizáciou NAFTA po rozšírení ekonomickej spolupráce aj o Mexiko), ako aj snahy o doplnenie asymetrických dohôd (tzv. „*hub and spoke agreements*“) o symetrické dohody.⁸ Súčasnú regionálne integračné zoskupenia prípadne ďalšie formy regionálnej a interregionálnej integračnej spolupráce majú za úlohu zvýšiť efektivitu navonok, na poli globálnej konkurencie a nie uzatvárať svoje trhy pred konkurenciou.

Postupom času sa zmenil aj obsah regionálnych obchodných zmlúv. Keďže je úroveň cieľ medzi štátmi v súčasnosti pomerne nízka,⁹ obsah regionálnych obchodných dohôd sa mení a do popredia sa dostáva záujem na odstraňovaní netarifných prekážok, vzájomné uznávanie technických a bezpečnostných noriem, mechanizmy integrácie, resp. zblížovania právnej úpravy a podobne.

Uvádza sa, že v roku 2005 sa za hlavné trendy regionálnych obchodných dohôd považovalo:

- a) Sústreďenie sa na regionálne obchodné dohody aj v prípade štátov, ktoré sa doteraz orientovali na multilaterálny obchod;
- b) Nárast komplexnosti regionálnych obchodných dohôd, ktoré regulujú aj oblasti presahujúce právnu úpravu GATT/WTO;
- c) Uzatváranie recipročných preferenčných dohôd medzi Severom a Juhom, znižuje sa význam nerecipročných dohôd;
- d) Nárast interregionálnych zmlúv¹⁰

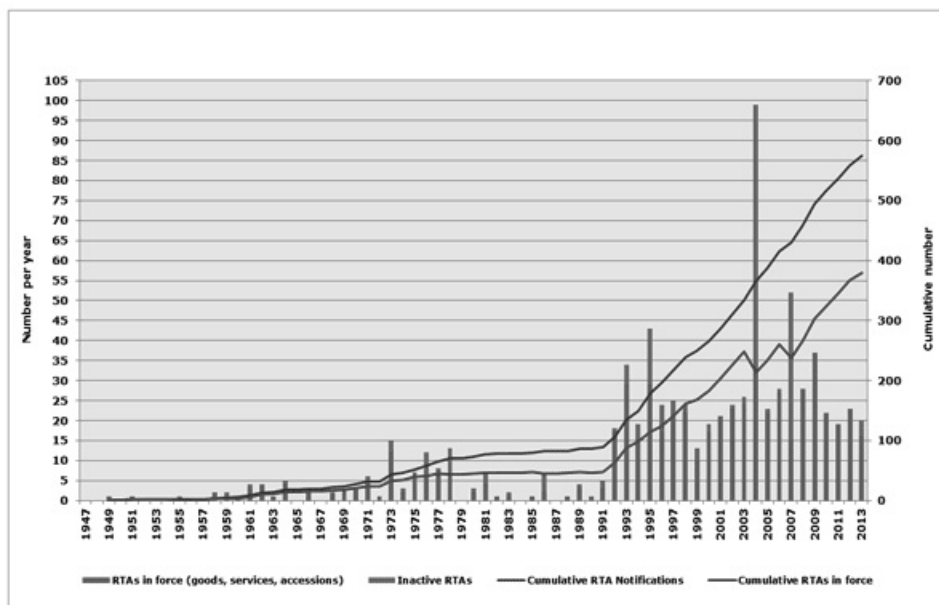
⁷ Bližšie pozri LANGHAMMER, R. J., WÖRMANN, L.: Erscheinungsformen regionaler Integrationsabkommen im weltwirtschaftlichen Ordnungsrahmen: Defizite und Dynamik, In: SCHÜLLER, A., WERNER, B. (Eds.): Ordnungsprobleme der Weltwirtschaft, Lucius & Lucius, Stuttgart [online]. Dostupné na: <http://hdl.handle.net/10419/2887>.

⁸ Dielo citované v predchádzajúcej poznámke, s. 13.

⁹ Podľa údajov Svetovej banky sa vážený priemer ukladáných cieľ naprieč hospodárskymi odvetviami v celom svete pohybuje pod trom percentami [online]. Dostupné na: <http://data.worldbank.org/indicator/TM.TAX.MRCH.WM.AR.ZS>

¹⁰ CRAWFORD, J.-A., FIORENTINO, R.-V.: The changing landscape of Regional Trade Agreements. DISCUSSION PAPER NO 8. WTO Geneve, 2005, s. 2 [online]. Dostupné na: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/discussion_papers8_e.pdf.

Význam regionálnych obchodných dohôd pre medzinárodný obchod citeľne vzrástol. Uvádza sa, že v júli 2013 bolo v rámci GATT/WTO notifikovaných 575 recipročných regionálnych obchodných dohôd (RTA), pričom 379 z nich bolo v platnosti.¹¹ Okrem toho, štáty notifikujú WTO aj uzatvorenie jednostranných preferenčných obchodných dohôd (PTA).¹² Rozšírenie regionalizmu v medzinárodnom obchode ilustruje nasledujúci graf, prezentujúci počet regionálnych obchodných dohôd v rámci WTO a postupný nárast ich počtu.

Zdroj: Sekretariát WTO. Online:

http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm

Nárast v množstve viedol k zvýšeniu záujmu medzinárodného spoločenstva o regionálne ekonomické dohody, ktorých počet a rýchlosť jeho rastu dáva predpoklady stať sa dominantnou formou regulácie medzinárodného obchodu, efektívne nahrádzajúc multilaterálny ekonomický systém.

Preto neprekvapí, že predmetom kola rokovaní iniciovanom v novembri 2001 v meste Doha malo byť aj objasnenie a zlepšenie pravidiel a postupov WTO, ktoré sa uplatňujú na regionálne obchodné dohody a na posudzovanie ich prípustnosti. Žiada sa ale dodať, že

¹¹ Databáza regionálnych dohôd je dostupná online na: <http://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>.

¹² Databáza preferenčných dohôd je dostupná online na: <http://ptadb.wto.org/?lang=1>.

rokovania v rámci kola Doha stroskotali a až ďalšie rokovania v decembri 2013 na Bali ukážu budúcnosť tohto zámeru.

17.4 Interregionalizmus v práve medzinárodného obchodu

Tým, ako dochádza k regionálnej ekonomickej integrácii, v rámci ktorej štáty koordinujú svoje ekonomické vzťahy dovnútra ako aj navonok, je pochopiteľné, že druhá vlna ekonomickej integrácie musí prebehnúť práve medzi týmito obchodne už integrovanými regionálnymi celkami.

Vzrastá teda nielen potreba interregionálnej spolupráce, ale aj jej predpoklady (existencia pomerne integrovaných regionálnych ekonomických integračných zoskupení). Interregionalizmus pritom nie je obmedzený na rozvinuté integračné celky tzv. severnej hemisféry, ale v čoraz väčšom meradle sa objavuje aj v rámci vzťahov sever – juh, resp. juh – juh. V súčasnosti sa napríklad rokuje o komplexnej medzinárodnej bilaterálnej obchodnej dohode medzi EÚ a MERCOSUR,¹³ a to na základe Medziregionálnej rámcovej dohody o spolupráci z roku 1995 a aj napriek tomu, že práve otázka úpravy medziregionálneho obchodu viedla kvôli zásadne odlišným záujmom jednotlivých aktérov ešte v roku 2004 k prerušeniu negociačného procesu bližšej integrácie.

17.4.1 Regionálne dohody medzi EÚ a tretími stranami

Ako sme už naznačili, jedným z prejavov nového regionalizmu je približovanie sa tretích krajín vyspelým krajinám, pravidelne združeným v niektorej z foriem regionálnej ekonomickej integrácie, resp. rozširovanie existujúcej regionálnej obchodnej integrácie aj na tretie štáty. Tento proces pochopiteľne neobišiel ani európsku úniu, ktorá uzatvára rôzne formy medzinárodných obchodných dohôd s tretími štátmi.¹⁴

Počet obchodných dohôd, ktoré uzatvorila EÚ s tretími štátmi rýchlo rastie. Dohody EÚ s tretími stranami tvorili až dve tretiny všetkých takýchto dohovorov notifikovaných WTO v deväťdesiatych rokoch. Aktuálne je EÚ zmluvnou stranou približne piatich desiatok medzinárodných obchodných zmlúv. V súčasnosti prebieha negociácia, resp. čaká sa na finalizáciu procesu uzatvorenia medzinárodnej obchodnej dohody so skoro všetkými štátmi Afriky a Severnej a Južnej Ameriky, naopak, vzťahy EÚ so štátmi Ázie ostávajú zjavne mimo jej regulačného záujmu (s výnimkou Číny, s ktorou sa v tomto čase má začať rokovanie o zmluve o ochrane investícií).¹⁵ Orgány EÚ, zrejme v záujme kompenzovať

¹³ Pre bližšie informácie pozri MESSERLIN, P.: The Mercosur–EU Preferential Trade Agreement: A view from Europe. In: Economic Policy, CEPS Working Documents 377/ February 2013, s. 5 [online]. Dostupné na: <http://www.ceps.be/book/mercosur%E2%80%93eu-preferential-trade-agreement-view-europe>.

¹⁴ K politike EÚ vo vzťahu k regionálnym obchodným zmluvám pozri MELIŠEK, R.: Európska únia a regionálne obchodné dohody. In: Ekonomické rozhľady, 1/2010, s. 101 – 119. Bližšie k spôsobom realizácie vonkajšej obchodnej politiky EÚ pozri dielo citované v poznámke č. 2, s. 134-174.

¹⁵ Pozri bližšie podrobný rozbor v memorande Komisie z 1. augusta 2013: „The EU's bilateral trade and investment agreements – where are we?“ MEMO/13/734 [online]. Dostupné na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/november/tradoc_150129.doc.pdf.

určitý deficit transparentnosti pri negociovaní obchodných zmlúv¹⁶ zverejňuje podrobné správy o stave zmluvnej základne a stave negociácie.¹⁷

17.4.2 Bilateralizmus a reťazový efekt bilaterálnych obchodných zmlúv

Medzi jednotlivými štátmi ako aj regionálnymi integračnými zoskupeniami je uzatvorených mnoho medzinárodných zmlúv, ktorých obsah, prezentujúci mieru ekonomickej integrácie medzi jej signatármi, variuje. Vzhľadom na rôzne stupne prepojenosti medzi jednotlivými „trhmi“ týchto štátov, resp. organizácií môže uzatvorenie jednej obchodnej zmluvy prinášať relevantné dôsledky pre postavenie iných štátov, ktorých ekonomická pozícia sa zmení, či už preto, lebo stoja mimo regionálnej obchodnej integrácie, alebo majú osobitnú medzinárodnú obchodnú zmluvu iba s jednou zo zmluvných strán novej obchodnej dohody. Už pri negociovaní jednotlivých medzinárodných obchodných zmlúv sa musí zohľadňovať ich prípadný efekt pre iné medzinárodné obchodné zmluvy, resp. vplyv na ekonomické postavenie tretích subjektov, či na negotačný proces s takto dotknutými štátmi.¹⁸ V ďalšom texte sa sústredíme na priblíženie toho, ako plánovaná bilaterálna obchodná dohoda medzi EÚ a USA môže vplývať aj na postavenie tretích štátov, a ako sa tak z bilaterálnej forme spolupráce môže vyvinúť inštitút interregionalnej spolupráce.

17.4.3 TTIP: bilateralizmus ako vznikajúci interregionalizmus

Jeden z najdôležitejších prúdov ekonomickej výmeny sveta, zahŕňajúci skoro 40 % celosvetového objemu obchodu, prebieha medzi USA a EÚ. Obaja títo aktéri disponujú vysoko integrovanou ekonomikou a hoci je vzájomný obchodný vzťah pomerne liberalizovaný (priemerná úroveň ciel je približne 3 %), napriek tomu existuje mnoho prekážok, ktoré bránia v prístupe podnikateľov z jedného subjektu na trh toho druhého.

Aj z toho dôvodu sa v zmysle záverečnej správy Vysokej pracovnej skupiny EÚ-USA pre pracovné miesta a rozvoj¹⁹ z 11. februára 2013 odporúča uzatvoriť komplexnú bilaterálnu obchodnú zmluvu medzi EÚ a USA, ktorá sa označuje skratkou TTIP (*Transatlantic Trade and Investment Partnership*). V marci 2013 prezentovala Komisia členským štátom EÚ základné negotačné východiská²⁰ a na podporu svojho zámeru aj posúdenie vplyvu tohto zámeru na budúci obchod medzi EÚ a USA (*impact assessment*).²¹ Podľa jej predpokladov by takáto dohoda priniesla zásadný ekonomický prínos pre obe ekonomiky (Komisia

¹⁶ Napríklad mantinely negotačnej pozície Komisie, ani konkrétny návrh obsahu medzinárodných obchodných zmlúv nie sú zverejňované a predstavujú akúsi formu „obchodného tajomstva“, ktorého ochrana má slúžiť lepšiemu presadeniu sa záujmov EÚ v negotačnom procese.

¹⁷ Pozri pravidelné memorandá Komisie, napríklad citované v poznámke č. 15, alebo predchádzajúce memorandum z 18. júna 2013: „The EU’s Free Trade Agreements - Where are we?“ MEMO/13/576 [online]. Dostupné na: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-576_en.htm.

¹⁸ Pozri bližšie: MESSERLIN, P.: The Mercosur-EU Preferential Trade Agreement: A view from Europe. In: *Economic Policy, CEPS Working Documents 377/ February 2013*, s. 5 [online]. Dostupné na: <http://www.ceps.be/book/mercotur%E2%80%93eu-preferential-trade-agreement-view-europe>.

¹⁹ Final report of a High-Level Working Group on Jobs and Growth [online]. Dostupné na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/february/tradoc_150519.pdf.

²⁰ European Commission Fires Starting Gun for EU-US Trade Talks. IP/13/224, 12/03/2013.

²¹ SWD(2013) 68 final, COM(2013) 136 final.

napríklad predpokladá skoro tretinový nárast exportu z EÚ do USA).²² V júni 2013 členské štáty súhlasili s pozíciou Komisie. Samotný mandát, ktorý má Komisia na negociovanie TTIP nie je prístupný, v súzvu s už načrtnutou politikou (ne-)transparentnosti pri dojednávani obchodných zmlúv zo strany EÚ.

Podľa prezentovaných informácií by zamýšľaná dohoda mala regulovať nielen klasické obmedzenia prístupu na trh, vrátane zabezpečenia účasti na procesoch verejného obstarávania, ale aj vzájomnú ochranu investícií. Jej predmetom by mala byť aj koordinácia obchodno-relevantnej normotvorby, ako aj iným netarifným prekážkam medzinárodného obchodu, ako aj ďalšie aspekty globalizovaného hospodárstva, najmä v oblasti práva duševného vlastníctva. V záujme znížiť trecie plochy medzi EÚ a USA v sporoch riešených pred orgánmi GATT/WTO by mal byť medzi signatármi vytvorený stály dialóg o opatreniach v rámci GATT/WTO, pričom ešte nie je jasná jeho inštitucionálna podoba, a ani jeho vzťah k systému multilaterálneho riešenia sporov. Je ale zrejme, že perspektívni signatári považujú systém riešenia sporov GATT/WTO za nedostatočný. Zrejme najprogressívnejšími časťami TTIP by mali byť mechanizmy vzájomného uznávania technických predpisov, najmä požiadaviek na bezpečnosť produktov a nateraz bližšie nedefinovaná forma dialógu signatárov pri tvorbe regulatórnych pravidiel, čím má byť napomáhané vytváraniu globálnych štandardov.

Práce na TTIP a v súčasnosti prezentované informácie poukazujú na ďalší smer (nadregionálnej) ekonomickej integrácie, ktorá zahŕňa nie len na klasické prostriedky obchodnej politiky (clá a netarifné obmedzenia prístupu na trh a obchodu vo všeobecnosti), ale aj nové oblasti, najmä otázku normotvorby, uznávania štandardov a riešenia sporov. Aj na tomto príklade je možné ilustrovať, že predmet úpravy medzinárodných obchodných dohovorov (nielen regionálnej povahy) sa tak rozširuje a takýto dohovor sa označuje ako „WTO plus“ dohovor.²³

17.4.4 Reakcia na TTIP zo strany tretích krajín

V súvislosti s uzatváraním regionálnych obchodných dohôd sa dlhodobo²⁴ diskutuje o probléme nazývanom ovplyvnenie či presmerovanie medzinárodného trhu („*trade diversion*“). V dôsledku preferenčného zaobchádzania medzi určitými štátmi dôjde k zmene na trhu nie v prospech najefektívnejších exportérov tovarov a služieb, ale k exportérom zo štátov, ktoré získali referenčný prístup na cieľový trh.

Podobný problém vzniká aj v prípade, ak niektorý zo signatárov regionálnej obchodnej dohody má uzatvorené preferenčné obchodné dohody s tretími štátmi. Napríklad po uzatvorení TTIP bude mať takáto dohoda vplyv aj na postavenie exportérov z takých štátov, s ktorými má buď EÚ, alebo USA preferenčnú obchodnú zmluvu.

²² Independent study outlines benefits of EU-US trade agreement. MEMO/13/211 z 12. marca 2013.

²³ Pod označením WTO plus sa rozumie taká medzinárodnoprávna úprava, ktorá ide ďalej, ako multilaterálna právna úprava GATT/WTO (napríklad upravuje väčšiu mieru liberalizácie), praviť aj taká právna úprava v regionálnej obchodnej zmluve, ktorá obsahuje úpravu iných otázok, ako je tomu v prípade GATT/WTO. Pozri napr. YA QIN, J.: „WTO-Plus“ Obligations and Their Implications for the World Trade Organization Legal System. In: *Journal of World Trade* 37(3): 483–522, 2003.

²⁴ Pozri napríklad štúdiu mapujúcu päť dekád literatúry a empirického výskumu v oblasti regionálnych ekonomických dohôd. FREUND, C., ORNELAS, E.: *Regional Trade Agreements. Policy Research Working Paper 5314*. The World Bank, 2010. [online]. Dostupné na: <http://elibrary.worldbank.org/doi/book/10.1596/1813-9450-5314>. Autori štúdie ale uvádzajú, že v skutočnosti sa takýto efekt neprejavil.

Napríklad Turecko tvorí s EÚ colnú úniu,²⁵ ktorá je založená na asymetrickom zmluvnom vzťahu, keďže Turecko má vo výsledku povinnosť podriať sa zmluvám medzi EÚ a tretími štátmi a rovnako má EÚ vplyv aj na vonkajšiu obchodnú politiku Turecka. Uvádza sa, že vždy, keď EÚ uzatvorí s tretím štátom obchodnú zmluvu, Turecko sa snaží o uzatvorenie obdobnej zmluvy s týmto tretím štátom v záujme dosiahnuť podobné podmienky prístupu na trh tohto štátu. Donedávna aktivita EÚ neprinášala Turecku závažnejšie ekonomické problémy, keďže sa buď o vzťahy s štátmi s obmedzenou ekonomickou silou, alebo bolo Turecko schopné dojednať a uzatvoriť s takými štátmi paralelnú medzinárodnú zmluvu (paralelnú k zmluve EÚ – tretí štát).²⁶ V poslednej dobe ale Turecko nie je schopné uzatvárať preferenčné dohody s veľkými hráčmi, s ktorými je naopak EÚ schopná negociovať, ako je tomu aj v prípade TTIP. Tí tak získavajú možnosť jednostranného prístupu aj na turecký trh. Turecko bude rovnako konfrontované ekonomickými dôsledkami TTIP vo vzťahu k regionálnej obchodnej dohode medzi USA a Južnou Kóreou.

Preto neprekvapuje, že práce na uzatvorení TTIP akcelerujú práce na súvisiacich obchodných zmluvách. V súčasnosti prebiehajú rokovania medzi EÚ a Mexiko, EÚ a Kanadou a s tým súvisí aj potreba zmeny vo vnútri organizácie NAFTA. V dôsledku aktivity jednej medzinárodnej integračnej organizácie tak vyvstáva potreba zmien v inom integračnom zoskupení.

17.5 Záver

V príspevku sme sa snažili upriamiť pozornosť na regionálnu formu spolupráce v oblasti medzinárodného obchodu tak v oblasti zmluvnej, ako aj v oblasti inštitucionálnej a jej vplyvom na vytváranie rôznych foriem interregionálnej spolupráce.

Na rozdiel od iných prejavov regionalizmu v medzinárodnom práve verejnom, univerzálna úprava (multilaterálny právny režim) práva medzinárodného obchodu vyslovene predpokladá regionálnu integráciu, zároveň jej však stanovuje podmienky ako výnimky z pravidiel univerzálneho systému, ktorý by inak regionálne preferenčné dohody neupravoval.

Regionálne obchodné dohody sa ukázali byť veľmi úspešnou formou ekonomickej spolupráce až integrácie. V dôsledku nárastu počtu a rozšírenia záveru úpravy regionálnych obchodných dohôd sú regionálne dohody aj prostriedkom v konečnom dôsledku smerujúcim k multilateralizmu.

Od určitého stupňa „zosieťovania“ ekonomických dohôd práve ekonomicke dôsledky regionálnej dohody vytvárajú potrebu zmeniť už existujúce ekonomicke dohody a môžu napomôcť k vytvoreniu nového, interregionálneho režimu. Práve na príklade TTIP sme si ilustrovali, ako principiálne bilaterálna zmluva môže zásadne vplyvať na postavenie tretích štátov a ich ochotu negociovať obchodné dohody nadregionálnej povahy.

Interregionálna spolupráca má pritom skôr zmluvný ako inštitucionálny charakter. Pomerne vyspelý inštitucionálny regionalizmus (vytvorenie ekonomickeho integračného zoskupenia a často aj orgánov rozhodujúcich o vonkajšej či vnútornej obchodnej politike

²⁵ Pozri rozhodnutie Asociačnej rady ES-Turecko č. 1/95 z 22. decembra 1995 o implementácii záverečnej fázy colnej únie. OJ L 035, 13/02/1996, s. 1-47.

²⁶ KIRIŞCI, K.: Turkey and the Transatlantic Trade and Investment Partnership. Boosting the Model Partnership with the United States, Turkey Project Policy Paper, Number 2, September 2013, s. 14.

regionálneho celku alebo o jej základných smeroch, ako aj orgánov určených na riešenie sporov), nie je dopĺňaný interregionalizmom, naopak, prenecháva sa priestor existujúcim inštitucionálnym mechanizmom, najmä v otázke riešenia sporov.

Regionalizmus: Stav, východiská, perspektívy
Zborník vedeckých prác

Zostavil: Mgr. Adam Giertl

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Odborné poradenstvo: Univerzitná knižnica UPJŠ v Košiciach
<http://www.upjs.sk/pracoviska/univerzitna-kniznica>
Rok vydania: 2013
Náklad: 75 ks
Rozsah strán: 172
Rozsah: 16,37 AH
Vydanie: prvé
Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o.

ISBN 978-80-8152-070-9 (tlačená verzia publikácie)

ISBN 978-80-8152-071-6 (e-publikácia)

ISBN 978-80-8152-070-9

9 788081 520709